

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ДРОГОБИЦЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ ПЕДАГОГІЧНИЙ
УНІВЕРСИТЕТ ІМЕНІ ІВАНА ФРАНКА

ISSN 2522-4557 (Print)
ISSN 2522-4565 (Online)

ПРОБЛЕМИ ГУМАНІТАРНИХ НАУК

Збірник наукових праць
Дрогобицького державного педагогічного університету
імені Івана Франка

Серія «Філологія»

Випуск 48

Видавничий дім
«Гельветика»
2021

ISSN 2522-4557 (Print)
ISSN 2522-4565 (Online)

Рекомендовано до друку вченою радою
Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка
(протокол № 15 від 28 грудня 2021 року)

Проблеми гуманітарних наук: збірник наукових праць Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка. Серія «Філологія» включено до Переліку наукових фахових видань України категорії Б у галузі філологічних наук (спеціальність 035 «Філологія») відповідно до Наказу Міністерства освіти і науки України № 420 від 19.04.2021 р. (додаток 3) і зареєстровано в міжнародних наукометричних базах **Google Scholar, Polish Scholarly Bibliography (PBN), ResearchBib – Academic resource index, Cite Factor, Index Copernicus (ICV 2017 = 66.18; ICV 2018 = 80.88; ICV 2019 = 73.76).**

Свідоцтво про державну реєстрацію друкованого засобу масової інформації:
КВ № 21249-11049Р від 27.02.2015 року.

Відповідальність за достовірність наведених у публікаціях фактів, дат, найменувань, прізвищ, імен, цифрових даних несуть автори статей. Думка редакційної колегії може не збігатися з думкою авторів.

Статті у виданні перевірені на наявність плагіату за допомогою програмного забезпечення StrikePlagiarism.com від польської компанії Plagiat.pl.

Проблеми гуманітарних наук : збірник наукових праць Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка. Серія «Філологія» / ред. кол. **Марія Федурко** (головний редактор) та ін. Дрогобич : Видавничий дім «Гельветика», 2021. Випуск 48. 208 с. DOI: <https://doi.org/10.24919/2522-4565.2021.48>

MINISTRY OF EDUCATION AND SCIENCE OF UKRAINE

DROHOBYCH IVAN FRANKO STATE
PEDAGOGICAL UNIVERSITY

ISSN 2522-4557 (Print)
ISSN 2522-4565 (Online)

PROBLEMS OF HUMANITIES

a collection of scientific articles

**Drohobych Ivan Franko
State Pedagogical University**

«Philology» Series

Issue 48

“Helvetica”
Publishing House
2021

ISSN 2522-4557 (Print)
ISSN 2522-4565 (Online)

Recommended for printing by Academic Council
of Drohobych Ivan Franko State Pedagogical University
(28 December 2021, Minutes № 15)

Problems of humanities: a collection of scientific works of Ivan Franko Drohobych State Pedagogical University. Series «Philology» is included in the List of scientific professional publications of Ukraine of category B in the field of philological sciences (specialty 035 «Philology») according to the Order of the Ministry of Education and Science of Ukraine № 420 dated 19.04.2021 (Annex 3) and registered in the international scientometric databases **Google Scholar, Polish Scholarly Bibliography (PBN), ResearchBib – Academic resource index, Cite Factor, Index Copernicus (ICV 2017 = 66.18; ICV 2018 = 80.88; ICV 2019 = 73.76).**

The state registration of mass media Certificate: KB No 21249-11049P of 27 February, 2015.

The authors of the articles are responsible for the authenticity of the facts, dates, names, surnames, names, and digital data contained in the publications. The opinion of the editorial board may not coincide with the views of the authors.

The articles were checked for plagiarism using the software StrikePlagiarism.com developed by the Polish company Plagiat.pl.

Problems of Humanities. «Philology» Series : a collection of scientific articles of the Drohobych Ivan Franko State Pedagogical University / **Mariya Fedurko** (Editor-in-chief) & others. Drohobych : Publishing House “Helvetica”, 2021. Issue 48. 208 p. DOI: <https://doi.org/10.24919/2522-4565.2021.48>

РЕДАКЦІЙНА КОЛЕГІЯ

Федурко Марія Юліанівна – головний редактор, доктор філологічних наук, професор, завідувач кафедри філологічних дисциплін та методики їх викладання у початковій школі Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка.

Альбота Соломія Миколаївна, кандидат філологічних наук, доцент кафедри прикладної лінгвістики, заступник декана магістратури з міжнародних навчально-наукових проєктів Інституту комп'ютерних наук та інформаційних технологій Національного університету «Львівська політехніка».

Косович Ольга Василівна, доктор філологічних наук, професор, завідувач кафедри романо-германської філології Тернопільського національного педагогічного університету імені Володимира Гнатюка.

Котович Віра Василівна, доктор філологічних наук, доцент, доцент кафедри філологічних дисциплін та методики їх викладання у початковій школі Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка.

Кушлик Оксана Павлівна, доктор філологічних наук, доцент, професор кафедри української мови Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка.

Мацьків Петро Васильович, доктор філологічних наук, професор, завідувач кафедри української мови Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка.

Яремко Ярослав Петрович, доктор філологічних наук, доцент, професор кафедри української мови Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка.

Чижевський Фелікс, Prof. dr hab. (Університет Марії Кюрі-Склодовської (UMCS), Польща).

EDITORIAL BOARD

Maria Fedurko – **Editor-in-chief**, *Doctor of Philology, Professor, Head of the Department of Philological Disciplines and Methods of their Teaching in Primary School, Drohobych Ivan Franko State Pedagogical University.*

Solomiia Albota, *PhD in Philology, Senior Lecturer at the Department of Applied Linguistics, Deputy Dean of Master Studies for Educational and Scientific Projects of the Institute of Computer Sciences and Information Technologies, Lviv Polytechnic National University.*

Olha Kosovych, *Doctor of Philology, Professor, Head of the Department of Romanic and Germanic Philology, Ternopil Volodymyr Hnatiuk National Pedagogical University.*

Vira Kotovych, *Doctor of Philology, Associate Professor, Senior Lecturer at the Department of Philological Disciplines and Methods of their Teaching in Primary School, Drohobych Ivan Franko State Pedagogical University.*

Oksana Kushlyk, *Doctor of Philology, Associate Professor, Professor at the Department of the Ukrainian Language, Drohobych Ivan Franko State Pedagogical University.*

Petro Matskiv, *Doctor of Philology, Professor, Head of the Department of the Ukrainian Language, Drohobych Ivan Franko State Pedagogical University.*

Yaroslav Yaremko, *Doctor of Philology, Associate Professor, Professor at the Department of the Ukrainian Language, Drohobych Ivan Franko State Pedagogical University.*

Feliks Chyzhevskiy, *Prof. dr hab. (University of Maria Curie-Skłodowska University, Poland).*

ЗМІСТ

БЕРЕЖНА Маргарита. Психолінгвістичний образ Гели у фільмі Т. Вайтіті «Тор: Рагнарок».....	9
БУРБЕЛО Валентина. Становлення моделі усно-письмової комунікації у давньофранцузькій словесності	16
HAVRYLENKO Kateryna. Linguistic research of the Internet language	26
ГРИЩЕНКО Ірина. Гумор як маркер <i>Інакшості</i> в інтернет-комунікації (теоретичний аспект)	32
DMYTRUK Liliia. Metaphor rendering in the process of literary text translation into Ukrainian	37
ДОЦЕНКО Олена. Лінгвістичні експертизи в дискурсі правозастосування	45
КАРІКОВА Наталія. Наукові суперечки мовознавців 20-х років минулого століття щодо способів поповнення лексичного фонду тогочасної української мови	53
КОКНОВА Tetiana. Borrowings in English as a result of global communication (based on British press)	61
ФЕДУРКО Марія, КОТОВИЧ Віра. Мікротопонімія Дрогобиччини: ономастичний та лінгвокультурологічний виміри	68
КУЛЬЧИЦЬКИЙ Віктор, СТРІЛЬЧУК Андрій. Англіцизми у шведській мові: соціально-історичний аналіз.....	76
ЛЕНСЬКА Світлана. Поетика «Балади про квашені помідори» С. Осоки	86
МЕДВЕДЄВА Світлана, НИКИПОРЕЦЬ Світлана, ГАДАЙЧУК Наталія, ГЕРАСИМЕНКО Надія. Порівняльний аналіз неологізмів англійської та української мов, що виникли внаслідок пандемії COVID-19.....	93
ОЛЕКСАНДРУК Ірина. Дослідження семантики відносних прикметників української мови (на матеріалі «Словника української мови» у 20 томах).....	101
ОПРИШКО Наталя, ГАЙДЕЙ Катерина. Еротична природа інтертекстуальності у романах Юрія Андруховича 1990-их – 2000-их років	108
OROBINSKA Mariia. Paradigmatic organization of a source text and target text	115
ПАТЕН Ірина. «Ковідний синдром» у масмедійній фразеології (на матеріалі української та англійської мов)	122
ПЕТРЕНКО Анастасія, ЧУЛАНОВА Галина. Лексико-семантичні групи неологізмів пандемії COVID-19 в англійській мові.....	130
PIDHORNA Anna, LESHCHENKO Hanna. Lesia Ukrainka's cultural codes in terms of European values and their reproduction in translation.....	136
ПОСЛАВСЬКА Наталія. Вербальні маркери сугестії у сучасній українській літературній повісті-казці Ю. Винничука «Місце для дракона».....	145
РЕВУЦЬКА Світлана. У пошуках ідентичності (на матеріалі оповідання Марка Вовчка «Катерина»)	152
СЕНЬКІВ Степан. Дистрибуція фонем у трикомпонентних первинних коренях сучасної української літературної мови	159
СИДОРЕНКО Ольга. Сучасна мілітарна проза як літературний феномен	167
СУКАЛЕНКО Тетяна. Гендерні стереотипи в мові сучасних ЗМІ.....	174
ТОКМАНЬ Ганна. Художньо-філософський діалог із Григорієм Сковородою у поезії Василя Сагайдака.....	184
ШКІЛЬ Катерина. Гіпербола як засіб репрезентації індивідуально-авторського стилю (на матеріалі поезії А. Фета).....	190

CONTENTS

BEREZHNA Marharyta. Psycholinguistic image of Hela in the film <i>Thor: Ragnarok</i> by T. Waititi.....	9
BURBELO Valentyna. Formation of a model of oral-written communication in old French literature	16
HAVRYLENKO Kateryna. Linguistic research of the Internet language	26
HRYSHCHENKO Iryna. Humor as a marker of Alterity on Internet communication (theoretical aspect).....	32
DMYTRUK Liliia. Metaphor rendering in the process of literary text translation into Ukrainian	37
DOTSENKO Olena. Linguistic examinations in the law enforcement discourse	45
KARIKOVA Nataliia. Scientific controversies of linguists of the 1920-s on ways to replenish the lexical fund of the Ukrainian language of that time	53
KOKNOVA Tetiana. Borrowings in English as a result of global communication (based on British press)	61
FEDURKO Mariia, KOTOVYCH Vira. Microtoponyms of Drohobych: onomastic, linguistics and cultural dimension.....	68
KULCHYTSKYI Viktor, STRILCHUK Andrii. English borrowings in the Swedish language: social and historical analysis	76
LENSKA Svitlana. Poetics of the “Balads about sour tomatoes” by S. Osoka	86
MEDVEDIEVA Svitlana, NYKYPORETS Svitlana, HADAICHUCK Nataliia, HERASYMENKO Nadiia. The comparative analysis of the English and Ukrainian neologisms coined during the COVID-19 pandemic.....	93
OLEKSANDRUK Iryna. Research of semantics of relative adjectives of the Ukrainian language (on the material of the Dictionary of the Ukrainian language in 20 volumes).....	101
OPRYSHKO Natalia, HAIDEI Kateryna. Erotic nature of intertextuality in Yuri Andrukhovych’s novels of the 1990’s – 2000’s	108
OROBINSKA Mariia. Paradigmatic organization of a source text and target text	115
PATEN Iryna. “Covid Syndrome” in mass media phraseology (by the material of the Ukrainian and English languages)	122
PETRENKO Anastasia, CHULANOVA Halyna. Lexical and semantic groups of neologisms of the COVID-19 pandemic in English.....	130
PIDHORNA Anna, LESHCHENKO Hanna. Lesia Ukrainka’s cultural codes in terms of European values and their reproduction in translation.....	136
POSLAVSKA Nataliia. Verbal markers of suggestion in modern Ukrainian fairy tale «The Place for the Dragon» by Yu. Vynnychuk	145
REVUTSKA Svitlana. In search of identity (based on the story by Marko Vovchok “Katerina”).....	152
SENKIV Stepan. Distribution of phonemes in three-component primary roots of modern Ukrainian literary languages	159
SYDORENKO Olha. Modern military prose as a literary phenomenon	167
SUKALENKO Tetiana. Gender stereotypes in the language of modern media.....	174
TOKMAN Hanna. Artistic and philosophical dialogue with Grigory Skovoroda in the poetry of Vasyl Sagaydak	184
SHKIL Kateryna. Hyperbola as a way of representation individual author's style (on the material of the poetry of A. Fet)	190

УДК 811.111'23:791.221.8

БЕРЕЖНА Маргарита – кандидат філологічних наук, докторант кафедри теорії та практики перекладу з англійської мови, Запорізький національний університет, вул. Жуковського, 66, Запоріжжя, 69061, Україна (margaret.berezhna@gmail.com)

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-3345-256X>

DOI: <https://doi.org/10.24919/2522-4565.2021.48.1>

Бібліографічний опис статті: Бережна, М. (2021). Психолінгвістичний образ Гели у фільмі Т. Вайтіті «Тор: Рагнарок». *Проблеми гуманітарних наук: збірник наукових праць Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка. Серія «Філологія»*, 48, 9–15. doi: <https://doi.org/10.24919/2522-4565.2021.48.1>.

ПСИХОЛІНГВІСТИЧНИЙ ОБРАЗ ГЕЛИ У ФІЛЬМІ Т. ВАЙТІТІ «ТОР: РАГНАРОК»

Анотація. У статті йдеться про особливості формування психолінгвістичного образу кіноперсонажа за психологічним архетипом «Руйнівниця». Робота є частиною комплексного дослідження цілісної системи психолінгвістичних образів персонажів англомовного кінодискурсу масової культури ХХІ сторіччя, що визначає її актуальність та новизну. Дослідження виконано на матеріалі супергеройського фентезі-фільму Т. Вайтіті *Thor: Ragnarok* (2017). Методи роботи: описовий, метод суцільної вибірки, контекстуального, стилістичного, прагматичного та статистичного аналізів. За основу визначення основних психологічних рис персонажів взято класифікацію В. Шмідт (2007). До архетипу «Руйнівниця» в досліджуваному матеріалі належить головна антагоністка Тора Гела, провідними рисами характеру якої є: 1) «Руйнівниця» керується не так власними цілями й бажаннями, як найвищим благом і планує галактичне завоювання Астардом інших народів та рас; риса реалізована частотним використанням займенників першої особи множини, одиниць лексико-семантичної групи CONQUER, домінуванням дієслів у формах минулого часу; 2) «Руйнівниця» позбавлена емоцій, її мета – виконати місію; риса актуалізована майже повною відсутністю окличних речень та лексики на позначення позитивних емоцій; 3) вона бачить життя у чорно-білих тонах; риса актуалізована використанням антонімічних пар, що формують лексико-семантичні опозиційні групи LIFE та DEATH; 4) «Руйнівниця» бачить тільки два шляхи розвитку подій: або їй коритимуться, або загинуть; риса реалізована частотним використанням займенників першої особи однини та одиницями лексико-семантичної групи RULE; 5) «Руйнівниця» не виправдовує своїх вчинків; риса актуалізована використанням конфронтативного стилю спілкування, тактикою ухиляння від розмови, частотним використанням займенника другої особи; 6) «Руйнівниця» повідомляє раніше невідому інформацію; риса реалізована тактикою самопрезентації, використанням кластерів коротких, простих констативів, риторичних запитань.

Ключові слова: персонажне мовлення, кіноархетип, архетип «Руйнівниця», психолінгвістичний образ, кінодіалог, Т. Вайтіті, «Тор: Рагнарок».

BEREZHNA Marharyta – Candidate of Philological Sciences, Doctoral Student at the Department of English Translation Theory and Practice, Zaporizhzhia National University, Zhukovskoho str., 66, Zaporizhzhia, 69061, Ukraine (margaret.berezhna@gmail.com)

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-3345-256X>

DOI: <https://doi.org/10.24919/2522-4565.2021.48.1>

To cite this article: Berezhna, M. (2021). Psykholinhvistychnyi obraz Hely u filmi T. Vaititi «Tor: Ragnarok» [Psycholinguistic Image of Hela in the Film *Thor: Ragnarok* by T. Waititi]. *Problemy humanitarnykh nauk: zbirnyk naukovykh prats Drohobytskoho derzhavnoho pedahohichnoho universytetu imeni Ivana Franka. Seriiia «Filolohiia» – Problems of Humanities. «Philology» Series: a collection of scientific articles of the Drohobych Ivan Franko State Pedagogical University*, 48, 9–15. doi: <https://doi.org/10.24919/2522-4565.2021.48.1> [in Ukrainian].

PSYCHOLINGUISTIC IMAGE OF HELA IN THE FILM *THOR: RAGNAROK* BY T. WAITITI

Summary. *The article focuses on the formation of the psycholinguistic image of film characters according to the psychological archetype the Destroyer. The work contributes to the creation of the holistic system of psycholinguistic images represented by characters from the English-language films of mass culture released in the XXI century. The indicated purpose determines the relevance and novelty of the research. This particular work regards the superhero fantasy film Thor: Ragnarok (2017) by T. Waititi. Methods of the research are the following: descriptive, method of continuous sampling, methods of contextual, stylistic, pragmatic and statistical analysis. The classification by V. Schmidt (2007) is taken as the basis for definition of the fundamental psychological features of characters. Hela embodies the Destroyer archetype in the studied film; her defining features are as follows: 1) The Destroyer is guided not so much by her own goals and desires, as by the highest good; she plans Asgardians' galactic conquest of other peoples and races. The feature is revealed by frequent use of the first person plural pronoun, lexico-semantic group CONQUER and predominance of verbs in past tense forms. 2) The Destroyer is emotionless, her purpose is to fulfill the mission; thus her speech is devoid of exclamatory sentences and tokens to denote positive emotions. 3) She sees life in black and white; the trait causes the use of antitheses and antonymous pairs forming the lexico-semantic opposition groups LIFE and DEATH; 4) The Destroyer sees only two ways, namely either others obey her or die. It is revealed in the speech by the frequent use of first person singular and the lexico-semantic group RULE. 5) The Destroyer does not justify his actions, which is reflected by the confrontational style of communication, evasion tactics in conversation, frequent use of the second person pronoun. 6) The Destroyer reveals some hidden information, which is demonstrated by the tactics of self-presentation, the use of clusters of short, simple sentences and rhetorical questions.*

Key words: *character's speech, film archetype, the Destroyer archetype, psycholinguistic image, film dialogue, T. Waititi, Thor: Ragnarok.*

Постановка проблеми. Образи персонажів художніх текстів різних жанрів та форм завжди привертали увагу дослідників. З'ява й бурхливий розвиток кіноіндустрії стимулювали дослідження типових образів кіноперсонажів. Релевантним підходом до дослідження мовленнєвих особливостей персонажів кіно вважаємо психолінгвістичний аналіз, заснований на теоріях К. Юнга. Від 1970-х рр. учення К. Юнга та Ж. Лакана стало провідним інструментом у кінознавстві, потіснивши інші. Наразі кінознавство з позицій Юнга є напрямом, який швидко розвивається. У теорії кіно почали застосовувати концепцію К. Юнга про архетипні прототипні персонажі, які виконують роль загальних моделей для побудови конкретних персонажів (Нап, 2019, р. 14). З часом з'явилися нові типології архетипів, що відбивають зміни у світі розважального дискурсу, який активно розвивається. Однією з них є запропонована В. Шмідт 2007 року система кіноперсонажів. Її формують 2 групи архетипів – жіночих та чоловічих (по вісім позитивних та вісім негативних у кожній групі). Інтердисциплінарність таких досліджень увиразнює актуальність та новизну розвідок у цій царині.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Архетипи – абсолютні цінності, не змінювані протягом усієї історії людства, вони лиш набувають інваріантної смислової забарвленості, нових смислових нашарувань. Виникнення цих інваріантних форм, як архетипи, увиразнює прагнення людини відшукати константи буття, завжди постійні, надійні, абсолютні. Розуміння архетипів, а відповідно й архетипних персонажів наразі потрібно розглядати як пізнання універсальних феноменів глобалізованого світу (Северінова, 2013, с. 125–126). Мистецтво кіно як важливий компонент глобалізованої культури транслює, апелюючи до базових образів свідомості та підсвідомості, в культурно-інформаційний простір уніфіковані архетипи через найкасовіші фільми світу, що здобули популярність серед глядачів різних культурних, вікових, гендерних та соціальних груп.

Попри те що фільм становить собою складну синергетичну систему з мовних і немовних знаків, вважаємо, що саме вербальним знакам належить важлива роль у визначенні нюансів повідомлення, увиразненні смислів і відтінків значень, наданні багато-

плановості висловленню та здатності набувати багатьох інтерпретацій. Так, І. Коваленко зазначає, що хоч відеоряд і домінує над словесним компонентом у наративній структурі кінофільмів, саме вербальне робить кінодискурс правдоподібним і ближчим до життя (Коваленко, 2011, с. 51). Такого ж погляду дотримується і С. Козлофф, визнаючи саме кінодіалоги засобом передачі повідомлення, адже фокус на візуальному може призвести до суперечностей у трактуванні кінодискурсу загалом (Kozloff, 2000, p. 14).

Текстотворення – це форма психології. Письменники глибоко розуміють людську природу й уміють зображати її у своїх персонажах та сюжетах. Автори показують різні типи поведінки, процеси мислення, способи пізнання смислу на основі набутого досвіду, а потім перетворюють отримане на розважальний текст (Smith, 2015, p. 5).

Мовлення персонажів у художньому творі, відтворюючи чинні норми та правила спілкування, створює правдиву картину світу й образи самих персонажів. Однак, на відміну від реального повсякденного спілкування, мовлення персонажів має свої особливості й не є точним аналогом розмовного мовлення, а лиш його стилізацією (Adamson, 1995, p. 196). Вона дає змогу створювати спрощені моделі, які своєю чергою можуть слугувати шаблонами для подальшого використання.

З погляду психології службові слова відбивають процес спілкування, а повнозначні – його тему. Визначивши частотні повнозначні слова в мовленні людини, можна сказати, про що вона думає чи говорить. Перебуваючи на поверхні сказаного, смислова лексика експліцитно розкриває інтереси мовця. Водночас службові слова тісніше пов'язані з соціальним світом і світом людини та її психікою (Tausczik & Pennebaker, 2010, p. 29–30). Так постає психолінгвістичний кіноархетип – мовно-психологічний портрет кіноперсонажа, сформований в уяві глядачів під впливом сукупності лексико-фразеологічних, граматичних, стилістичних та прагматичних елементів, властивих мовленню того чи того персонажа. Мовлення кіноперсонажів (монологічне, діалогічне, полілогічне) сприймаємо як середовище формування мовленнєвого портрета.

Наразі робіт, які пропонують використання теорії архетипів В. Шмідт для дослідження й систематизації психолінгвістичних образів персонажів у англomовному кінодискурсі масової культури, не засвідчено. Зазначене зумовлює актуальність і новизну пропонованого дослідження.

Мета статті – визначити складники психолінгвістичного образу головної антагоністки супергеройського фільму «Тор: Рагнарок», заснованого на коміксах *Marvel Comics*. Фільм входить до сотні найкасовіших англomовних фільмів ХХІ століття та до десятка фільмів, у яких головним антагоністом є жіночий персонаж. У статті проаналізовано 33 репліки Гели, репрезентантки архетипу «Руйнівниця».

Завдання дослідження: 1) актуалізувати поняття кіноархетип та психолінгвістичний образ; 2) методом суцільної вибірки виокремити репліки Гели з субтитрів до фільму та перевірити їх на відповідність відеоряду; 3) визначити психологічний архетип, до якого належить персонаж; 4) провести психолінгвістичний, лексико-семантичний, стилістичний, контекстуальний, прагматичний, статистичний аналізи реплік з метою встановлення кореляції між психологічними особливостями персонажа та лінгвістичними одиницями, які є прямим/непрямим проявом цих особливостей у мовленні.

Виклад матеріалу. Стаття є частиною комплексного дослідження цілісної системи психолінгвістичних образів персонажів англomовних фільмів масової культури ХХІ сторіччя. У згоді з класифікацією В. Шмідт (Schmidt, 2007, p. 107–108) відносимо Гелу до негативного архетипу «Руйнівниця», пор. із мовленнєвим портретом персонажа, втіленням архетипу «Жінка-месія» (Бережна, 2021). Загалом Гела належить до конфліктного психотипу, позаяк її мовленню властиві: незмінність ставлень і суджень, лідерська позиція у спілкуванні, сфокусованість реплік на власній індивідуальності, конфліктні інтенції, висока частотність іронії та сарказму (Kulish, 2020, p. 38). Серед її психолінгвістичних рис виокремлюємо насамперед такі:

1) «Руйнівниця» керується не стільки власними цілями та бажаннями, скільки найвищим благом. Для Гели найвище благо – це

завоювання Асгардом інших народів та рас. Вона так пояснює свої мотиви воїнам Асгарду: *HELA: We were once the seat of absolute power in the cosmos. Our supremacy was unchallenged. Yet Odin stopped at Nine Realms. Our destiny is to rule over all others. And I am here to restore that power* (Thor: Ragnarok, 2017, 00:32:06). Риса реалізована частим використанням займенників першої особи множини *we* (2), *our* (4), *ours* (1), одиниць лексико-семантичної групи *CONQUER* (*sword* (3), *conquest* (3), *great* (3), *ambition* (2), *won* (1), *tears* (1), *recognition* (1), *warriors* (1), *kill* (1), *legions* (1), *Fenris* (1), *commander* (1), *weapon* (1), *destiny* (1), *ranks* (1), *unstoppable* (1), *dead* (1), *bodies* (1), *blood* (1), *vision* (1), *defeat* (1), *soldiers* (1), *heroes* (1), *honor* (1)), домінуванням дієслів у формі минулого часу, адже мова йде про колишні здобутки воїнів Асгарду на чолі з Гелою.

2) Щоб розпочати своє галактичне завоювання, Гелі потрібно спершу зібрати армію вірних послідовників: *HELA: Kneel before me and rise into the ranks of my great conquest* (Thor: Ragnarok, 2017, 00:32:24). Оскільки воїни Асгарду не підтримують її ідею, «Руйнівниця» вдається до жорстких заходів: одноосібно виступає проти легіону та знищує всіх його воїнів, змушуючи решту населення визнати себе його правителькою: *HELA: Still, it's a shame. Good soldiers dying for nothing, all because they couldn't see the future. Sad* (Thor: Ragnarok, 2017, 00:34:08). Риса актуалізована фразами з причинно-наслідковим зв'язком, прямими директивами, антитезами, дієсловами у формі теперішнього часу.

3) Наведений вище приклад – один із небагатьох, де Гела виявляє емоції. Сценаристи часто зображають «Руйнівницю» як бездушну машину, позбавлену емоцій, єдина мета якої – виконати свою місію. Персонаж не знає ні жалю, ні співчуття, ні докорів сумління. Навіть у наведеному прикладі її смуток лише формальний, фраза сприймається як насмішка над виявленими емоціями.

До батька Одіна та братів Тора й Локі вона теж не має родинних почуттів. Хоч батько й відіграє у її житті певну роль, емоції, які вона до нього відчуває, – це гнів, ненависть, презирство. Вона зловтішається зі смерті батька: *HELA: So he's gone. That's a shame. I would've liked to have seen that* (Thor: Ragnarok, 2017,

00:23:20). Лексико-семантична група *FATHER* представлена в її мовленні такими елементами: відсторонено-формальним *Odin* (6), нейтральним *father* (2), фамільярним *Dad* (1), а також займенниками третьої особи *he* (4), *him* (3), *his* (3).

Апелятиви, які є лінгвістичними маркерами важливих для персонажа осіб, у мовленні Гели представлені трьома одиницями: фамільярно-принизливими *darling* та *brother* (у звертаннях до Тора), нейтрально-офіційними *Skurge* та *Executioner* (у звертаннях до ката) і єдиним позитивно маркованим *my darling* у звертанні до вовка Фенріса, з яким вона асоціює тих полеглих воїнів, які билися пліч-о-пліч з нею: *HELA: Fenris, my darling, what have they done to you? With the Eternal Flame, you are reborn. I've missed you. I've missed you all* (Thor: Ragnarok, 2017, 00:45:39). Висловлення, що актуалізують цю рису, позбавлені окличних речень, лексики на позначення позитивних емоцій, натомість сповнені іронії та сарказму.

4) «Руйнівниця» бачить навколишнє у чорно-білих тонах. Вона розподіляє персонажів на соратників і ворогів, а їхні дії відповідно на правильні і хибні: *HELA: Odin and I drowned entire civilizations in blood and tears. Where do you think all this gold came from? And then, one day, he decided to become a benevolent king. To foster peace, to protect life. To have you* (Thor: Ragnarok, 2017, 01:41:41). Риса актуалізована використанням оказіональних антитез та антонімічних пар (*history* – *lies*, *kneel* – *rise*, *stopped* – *unstoppable*, *nothing* – *future*, *alive* – *dying*, *garden parties* – *weapon*, *peace treaties* – *conquest*, *proud* – *ashamed* та інші), що формують лексико-семантичні опозиційні групи *LIFE* та *DEATH*.

«Руйнівниця» бачить тільки два шляхи розвитку подій: усі інші її або коритимуться, або загинуть: *HELA: You see? No one's going anywhere. I'll get that sword, even if I have to kill every single one of them to do it* (Thor: Ragnarok, 2017, 01:45:57). Риса додатково реалізована частотним використанням форм займенника першої особи однини (*I* (10), *me* (4), *my* (6)) та репрезентантами лексико-семантичної групи *RULE* (*Asgard* (4), *executioner* (4), *power* (3), *people* (3), *execute* (3), *kneel* (3), *god* (2), *palace* (2), *goddess* (2), *king* (2), *queen* (2), *firstborn* (2),

seat (2), realms (2), rightful heir (2), honored (1), rule (1), treaties (1), protect (1), cosmos (1), civilizations (1), unchallenged (1), absolute (1), throne (1), princes (1), empire (1), supremacy (1), savior (1)).

5) «Руйнівниця» не виправдовує своїх вчинків; вона знає, що інші не зможуть оцінити ні величі її місії, ні того тягаря, який вона змушена нести. Коли Тор намагається відверто поговорити з Гелою, зрозуміти джерело її амбіцій та причину образ, вона перебиває його, звертаючи розмову на інше: *HELA: It seems our father's solution to every problem was to cover it up. THOR: Or to cast it out. He told you you were worthy. He said the same thing to me* (Thor: Ragnarok, 2017, 01:41:20] ...*THOR: I understand why you're angry* (Thor: Ragnarok, 2017, 01:42:00] ...*HELA: Okay, get up. You're in my seat* (Thor: Ragnarok, 2017, 01:42:15). Риса актуалізована через звернення до конфронтаційного стилю спілкування й тактик ухиляння від розмови, частим використанням займенника другої особи *you* (22), службових слів для вираження незгоди (*but* (6), *no* (5), *not* (4), *nothing* (2), *never* (2)).

6) Оскільки архетип уособлює просвітництво та знання, «Руйнівниця» володіє таємною інформацією або знає те, що не піддається поясненню. Гела обурена й розгнівана тим, що її батько Один намагався приховати істинну причину колишніх кровопролитних завоювань та війн. Вона знає правду й хоче повідомити її спершу воїнам Асгарду: *HELA: It's come to my attention that you don't know who I am. I am Hela, Odin's firstborn, the commander of the Legions of Asgard, the rightful heir to the throne, and the Goddess of Death. My father is dead. As are the princes. You're welcome* (Thor: Ragnarok, 2017, 00:31:36).

Далі вона додає деталей у розмові зі Скерджем: *HELA: Does no one remember me? Has no one been taught our history? Look at these lies. Goblets and garden parties? Peace treaties? Odin... Proud to have it, ashamed of how he got it. We were unstoppable. I was his weapon in the conquest that built Asgard's empire. One by one, the realms became ours. But then, simply because my ambition outgrew his, he banished me, caged me, locked me away like an animal. Before that, Asgard's warriors were honored, their bodies buried as heroes*

beneath this very palace (Thor: Ragnarok, 2017, 00:42:57). Риса реалізована тактикою самопрезентації, використанням кластерів коротких, простих констативів, риторичних запитань, паралельних конструкцій, порівнянь.

7) «Руйнівниця» завжди кидає виклик іншим персонажам та змушує їх вийти за прийнятні для них психологічні кордони. Під час бійки з Тором Гела кепкує з нього: *HELA: Darling, you have no idea what's possible* (Thor: Ragnarok, 2017, 00:24:12). / *To be honest, I expected more* (Thor: Ragnarok, 2017, 01:43:42] / *I'm the Goddess of Death. What were you the god of, again?* (Thor: Ragnarok, 2017, 01:47:35). Коли Скердж вимагає, щоб мешканці Асгарду повернули викрадений меч, що керує Біфростом, Гела змушує ката довести свою відданість, стративши безневинну жінку: *SKURGE: Asgardians... Some misguided soul has stolen the Bifrost sword. Tell us where it is or there will be consequences. Bad ones. Well? HELA: You. Well? Executioner?* (Thor: Ragnarok, 2017, 01:36:08). Вона знає, що жага крові не властива Скерджу, але змушує його катувати співвітчизників. Риса реалізована використанням сарказму, тактики образи, прямих та непрямих директивів.

8) «Руйнівниця» вважає, що біль трансформації неминучий. Вона готова подати болючий урок, якщо він допоможе учневі набутти нових знань чи духовно зростати. Гела вступає у битву з Тором, внаслідок якої той втрачає око: *HELA: Here's the difference between us. I'm Odin's firstborn, the rightful heir, the savior of Asgard. And you're nothing. So simple, even a blind man could see it. Now you remind me of Dad* (Thor: Ragnarok, 2017, 01:43:58). Урок тим більше болісний, що Тор нещодавно втратив батька, у якого теж не було ока. Риса реалізована використанням антитез, метафор, порівнянь, гри слів, високої та зниженої лексики для створення образних, яскравих висловлень.

9) «Руйнівниця» вчиняє жорстоке правосуддя й не визнає фаворитизму. Вона посідає високе соціальне становище й наділена владою вирішувати чужі долі. Її статусно марковану роль реалізує велика кількість суджень щодо інших персонажів (Tausczik & Pennebaker, 2010, p. 33): *THOR: I'm Thor, son of Odin. HELA: Really? You don't look like him.*

LOKI: Perhaps we can come to an arrangement.
HELA: You sound like him (Thor: Ragnarok, 2017, 00:23:31). З перших реплік Гели у фільмі стає зрозумілим її ставлення до братів.

Аналізована риса виявляє себе й у стосунку до Скерджа. Він єдиний з асгардійців, хто підтримує її. Хоч і робить це в основному з бажання зберегти власне життя. Гела призначає Скерджа катом, по суті, своєю правою рукою. Однак, дізнавшись про його зраду, вбиває без вагань. Риса реалізована доволі численними констативами без позитивно маркованої оцінної лексики та окличних речень.

Висновки та перспективи подальших розробок. У підсумку зазначимо, що мовленню Гели, яку відносимо до архетипу «Руйнівниця», властиві: конфронтативний стиль спілкування; тактики самопрезентації, образи

співрозмовника та ухиляння від розмови; висока частотність займенників першої особи однини та множини (*I, we*), одиниць лексико-семантичної групи *CONQUER, RULE, LIFE* та *DEATH*, дієслів у формах минулого та теперішнього часів; причинно-наслідковий тип речень; прямі та непрямі директиви; антитеза; іронія та сарказм; кластери коротких, простих констативів; риторичні запитання; конструкції з паралелізмом та порівнянням. У її мовленні майже не представлена позитивна оцінна лексика та окличні речення для вираження емоцій.

Серед перспектив дослідження виокремлюємо проблему створення на матеріалі англomовних фільмів масової культури ХХІ століття цілісної системи психолінгвістичних образів персонажів з урахуванням архетипу кожного.

ЛІТЕРАТУРА

- Бережна, М.** Психолінгвістичний образ Грейс Огустін у фільмі Дж. Кемерона «Аватар». *Проблеми гуманітарних наук: збірник наукових праць Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка. Серія «Філологія»*. 2021. Вип. 47. С. 31–37.
- Коваленко І. В.** Интерсемиотический перевод в межкультурном аспекте : постановка проблемы. *Известия Волгоградского государственного педагогического университета*. 2011. № 2. Т. 2. С. 50–53.
- Северінова М. Ю.** Значення та роль архетипів у етнонаціональній культурі. *Вісник Національної академії керівних кадрів культури і мистецтв*. 2013. № 2. С. 124–128.
- Adamson S.** From empathetic deixis to empathetic narrative: stylization and (de)subjectivisation as processes of language change. *Subjectivity and Subjectivisation : Linguistic Perspectives*. Cambridge University Press, 1995. P. 195–224.
- Kozloff S.** Overhearing Film Dialogue. Berkeley ; Los Angeles : University of California Press, 2000. 332 p.
- Kulish A.** Speech personality: psycholinguistic aspect (the case of speech behavior of Sherlock Holmes). *Філологічні студії. Збірник наукових праць*. Випуск 15, 2020. С. 37–42. DOI: <https://doi.org/10.28925/2311-2425.2021.155>
- Han Y.** Jungian Character Network in Growing Other Character Archetypes in Films. *International Journal of Contents*. Vol. 15, No. 2, Jun. 2019. P. 13–19.
- Schmidt, V.** The 45 Master characters. Cincinnati, Ohio : Writers Digest Books, 2007. 338 p.
- Smith D.** The Psychology Workbook for Writers. Tools for Creating Realistic Characters and Conflict in Fiction. Wooden Tiger Press. 2015. 90 p.
- Tausczik Y. R., & Pennebaker J. W.** The Psychological Meaning of Words : LIWC and Computerized Text Analysis Methods. *Journal of Language and Social Psychology*. 2010. 29 (1). P. 24–54. DOI: <https://doi.org/10.1177/0261927X09351676>
- Thor: Ragnarok*. Directed by Taika Waititi, Marvel Studios, 2017 [in English].

REFERENCES

- Berezhna, M.** (2021). Psykholinhvistychnyi obraz Grace Augustine u filmi J. Camerona "Avatar" [Psycholinguistic Image of Grace Augustine in the Film "Avatar" by J. Cameron]. In *Problemy humanitarnykh nauk : zbirnyk naukovykh prats Druhobytskoho derzhavnoho pedahohichnoho universytetu imeni Ivana Franka. Seriiia «Filolohiia» – Problems of Humanities. «Philology» Series* (Issue 47), (pp. 31–37) [in Ukrainian].
- Kovalenko, I. V.** (2011). Intersemiticheskij perevod v mezhkul'turnom aspekte: postanovka problemy [Intersemitic translation in the intercultural aspect: problem statement]. In *Izvestija Volgogradskogo gosudarstvennogo pedagogicheskogo universiteta – Bulletin of the Volgograd State Pedagogical University* (Issue 2, vol. 2), (pp. 50–53). Volgograd [in Russian].

- Severynova, M. Yu.** (2013). *Znachennia ta rol arkhetyviv u etnonatsionalnii kulturi* [Significance and role of archetypes in ethno-national culture]. *Visnyk Natsionalnoi akademii kerivnykh kadrov kultury i mystetstv – Bulletin of the National Academy of Management of Culture and Art* (Issue 2), (pp. 124–128) [in Ukrainian].
- Adamson, S.** (1995). From empathetic deixis to empathetic narrative : stylization and (de)subjectivisation as processes of language change. *Subjectivity and Subjectivisation : Linguistic Perspectives* (pp. 195–224). Cambridge University Press [in English].
- Kozloff, S.** (2000). *Overhearing Film Dialogue*. Berkeley ; Los Angeles : University of California Press [in English].
- Kulish A.** (2020). Speech personality : psycholinguistic aspect (the case of speech behavior of Sherlock Holmes). *Filolohichni studii. Zbirnyk naukovykh prats – Philological studies. Collection of scientific work* (Issue 15), (pp. 37–42). DOI: <https://doi.org/10.28925/2311-2425.2021.155> [in English].
- Han, Y.** (2019). Jungian Character Network in Growing Other Character Archetypes in Films. *International Journal of Contents*, 2 (Vol. 15), (pp. 13–19) [in English].
- Schmidt, V.** (2007). *The 45 Master characters*. Cincinnati, Ohio : Writers Digest Books [in English].
- Smith, D.** (2015). *The Psychology Workbook for Writers. Tools for Creating Realistic Characters and Conflict in Fiction*. Wooden Tiger Press [in English].
- Tausczik, Y. R., & Pennebaker, J. W.** (2010). The Psychological Meaning of Words: LIWC and Computerized Text Analysis Methods. *Journal of Language and Social Psychology*, 29 (1), 24–54. DOI: <https://doi.org/10.1177/0261927X09351676> [in English].
- Thor: Ragnarok*. Directed by Taika Waititi, Marvel Studios, 2017 [in English].

УДК 81'42: 811.133.1'04

БУРБЕЛО Валентина – доктор філологічних наук, професор, професор кафедри романської філології, Навчально-науковий інститут філології Київського національного університету імені Тараса Шевченка, бульвар Тараса Шевченка, 14, Київ, 01601, Україна (burbelo.vale@gmail.com)

ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-2689-5001>

DOI: <https://doi.org/10.24919/2522-4565.2021.48.2>

Бібліографічний опис статті: Бурбело, В. (2021). Становлення моделі усно-письмової комунікації у давньофранцузькій словесності. *Проблеми гуманітарних наук: збірник наукових праць Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка. Серія «Філологія»*, 48, 16–25. doi: <https://doi.org/10.24919/2522-4565.2021.48.2>.

СТАНОВЛЕННЯ МОДЕЛІ УСНО-ПИСЬМОВОЇ КОМУНІКАЦІЇ У ДАВНЬОФРАНЦУЗЬКІЙ СЛОВЕСНОСТІ

Анотація. У статті розглянуто проблему становлення моделі усно-письмової комунікації в давньофранцузькій словесності на матеріалі прологів до оповідних творів Кретьєна де Труа, відомого поета XII ст. Незважаючи на значну кількість робіт, присвячених вивченню різних аспектів давньофранцузької мови та словесності, власне комунікативні аспекти ще не знайшли достатнього наукового висвітлення, що зумовило актуальність і новизну цієї розвідки. Прологи виокремлюють в особливу поліфункційну структуру, яка є рефлексією самого твору (метакомунікативна та інформативна функції), вступом до ситуації спілкування, заохоченням і залученням до неї інших комунікативних акторів (фатична та промоційна функції), презентацією автора і твору та їх позиціонування в системі культурних форм, цінностей і уявлень (презентаційна, оцінна, інтертекстуальна функції). Аналіз цього матеріалу вимагає врахування низки чинників, серед яких чинник двомовності, переважно усної форми функціонування давньофранцузької мови, особливого статусу слова промовленого / написаного, тенденції до формульної, фіксованої форми викладу, процесів переходу від анонімного до особистого авторства та інших. Основними семантичними осередками прологів до творів Кретьєна де Труа є епістемічно-когнітивні, комунікативні, діяльнісні, часові, модальні аспекти. До комунікативної ситуації прологу включено різні комунікативні інстанції, які утворюють складну поліфонічну структуру, в якій актуальна ситуація виконання твору, його перформанс спроектовані на ширшу часову й соціально-просторову площину тексту написаного. Проаналізовано також прагматискусивні аспекти прологів, сфокусовані на презентації автора та його твору. Саме авторство представлене складною кореляцією спільного оповідного фонду й власне авторського внеску стосовно стилю, форми, якості викладу загалом. Встановлено мовні форми презентації комунікативних інстанцій та основні локутивні компоненти організації комунікативної структури прологів.

Ключові слова: пролог, Кретьєн де Труа, давньофранцузька мова, давньофранцузька словесність, усна комунікація, письмова комунікація, перформанс.

BURBELO Valentyna – Doctor of Philological Sciences, Professor, Professor at the Department of Romance Philology, Educational and Scientific Institute of Philology of Taras Shevchenko National University of Kyiv, 14, Taras Shevchenko Boulevard, Kyiv, 01601, Ukraine (burbelo.vale@gmail.com).

ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-2689-5001>

DOI: <https://doi.org/10.24919/2522-4565.2021.48.2>

To cite this article: Burbelo, V. (2021). Stanovlennia modeli usno-pysmovoi komunikatsii u davnofrantsuzkii slovesnosti [Formation of a model of oral-written communication in Old French literature]. *Problemy humanitarnykh nauk: zbirnyk naukovykh prats Drohobytskoho derzhavnoho pedahohichnoho universytetu imeni Ivana Franka. Seriiia «Filolohiia»* – Problems of Humanities. “Philology” Series: a collection of scientific articles of the Drohobych Ivan Franko State Pedagogical University, 48, 16–25. doi: <https://doi.org/10.24919/2522-4565.2021.48.2> [in Ukrainian].

FORMATION OF A MODEL OF ORAL-WRITTEN COMMUNICATION IN OLD FRENCH LITERATURE

Abstract. *The article is devoted to the problem of formation of the model of oral and written communication in old French literature based on the material of prologues to the narrative works of Chrétien de Troyes, the famous poet of the XII century. Despite the significant number of works devoted to the study of various aspects of the old French language and literature, the communicative aspects themselves have not yet found sufficient scientific coverage, which led to the relevance and novelty of this research. Prologues are separated into a special multifunctional structure, which is a reflection of the work (metacommunicative and informative function), introduction to the communicative situation, encouragement and involvement of other communicative actors (phatic and promotional functions), presentation of the author, work and their positioning in the system of cultural forms, values and ideas (presentation, evaluation, intertextual functions). The analysis of this material requires consideration of a number of factors, including the factor of bilingualism, mainly the oral form of the French language, the special status of the spoken/written word, the tendency to formulaic, fixed form of presentation, the transition from anonymous to personal authorship and others. The main semantic centers of prologues to the works of Chrétien to Troyes are epistemic and cognitive, communicative, action-based, temporal, modal aspects. The communicative situation of the prologue includes various communicative instances, which form a complex polyphonic structure, in which the actual situation of the work, its performance is projected into a wider temporal and socio-spatial realm of the written text. Pragmatic and discursive aspects of prologues focused on the presentation of the author and his work are also analyzed. The authorship itself is represented by a complex correlation of the common narrative fund and the actual author's contribution, which relates to the style, form, and general quality of writing. The linguistic forms of presentation of communicative instances and the main locative components of the organization of the communicative structure of prologues are established.*

Keywords: *prologue, Chrétien de Troyes, Old French, Old French literature, oral communication, written communication, performance.*

Актуальність проблеми. Проблема організації комунікативної взаємодії перебуває в центрі уваги сучасного мовознавства, охоплюючи низку актуальних питань, які стосуються різних її аспектів. Серед них – питання формування комунікативних моделей з огляду на історичні, культурні, соціолінгвальні, прагматичні домінанти певної доби, зокрема давньофранцузького періоду – періоду становлення вихідних культурних моделей функціонування французької мови, що послугували основою для її подальшого розвитку.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Незважаючи на значну кількість робіт, присвячених вивченню різних аспектів давньофранцузької мови і словесності, їхній власне комунікативний складник ще не привертав значної уваги учених. Якщо ще донедавна переважали літературознавчі студії художньої словесності давньофранцузького періоду та мовознавчі дослідження системи давньофранцузької мови й різних її аспектів (фундаментальна багатотомна праця Ф. Брюно, дослідження Ш. Брюно, А. Дармстетера та багатьох інших), у яких

питання, пов'язані з комунікативними структурами, розглядали нечасто й досить побіжно, то останнім часом питання, які стосуються комунікативних аспектів функціонування давньофранцузької мови, починають привертати увагу вчених різних галузей гуманітарних наук, зокрема мовознавців. Систему середньовічної комунікації вивчають переважно в історіографічному й культурологічному планах. При цьому увагу зосереджують в основному на структурах політичної, історіографічної й релігійної комунікації (Boucheron, Offenstadt, 2012; Boudreau et al., 2004; La circulation des nouvelles au Moyen Âge, 1994; Zink, 1976). Власне мовознавчі й лінгвокультурні аспекти середньовічної комунікації досліджують у рамках запропонованого П. Зюмтором ще у 70-х рр. XX ст. підходу, наголошуючи на ролі голосу, взаємодії усної й письмової форм комунікації в середні віки (див. Birge Vitz, 1998; La voix au Moyen âge, 2020). У рамках своїх літературознавчих і культурологічних студій дослідник розвинув комплексний підхід до вивчення голосу та його ролі в розвитку культури – середньовічної і сучасної, розгля-

даючи феномен голосу в широкому філософському, соціальному, психологічному, культурному, текстово-дискурсивному вимірах як архетипну форму людського несвідомого, як символічну здатність, відкриту до репрезентацій, що впродовж віків забезпечує передачу культурного спадку разом з мовою, у мові та через неї, також через інші системи кодування (Zumthor, 1990, с. 6). У своїх працях учений наголошує на зв'язку голосу й тіла, значенні різних просодико-вокалічних аспектів голосу, а також на особливостях усних форм культури в дописемних культурах чи культурах, у яких усні й писемні форми у специфічний спосіб взаємодіють одна з одною (Zumthor, 1975 ; Zumthor, 2000). При цьому голосова комунікація виконує функцію екстеріоризації всередині соціальної групи, свого роду «народного субдискурсу», за термінологією П. Маранди (Maranda, 1978). Так, у соціальному контексті голос продукує два типи «усності»: перший має за основу безпосередній досвід кожної особи, другий – знання, опосередковане традицією (Zumthor, 1990, с. 23).

До особливостей усної традиції слід віднести й перформанс як специфічну форму буття усних, переважно синкретичних форм культури, на особливій ролі яких наголошував у своїх роботах ще в першій половині ХХ ст. відомий іспанський учений-медієвіст Р. Менендес Пидаль (Menéndez Pidal, 1960), а також Ж. Рішнер (Rychner, 1999). П. Зюмтор визначає перформанс як складну дію, за допомогою якої поетичне повідомлення передають і сприймають одночасно тут і зараз. Саме так конкретна ситуація й традиція поєднуються у фатичній функції, як її визначав Б. Маліновський. Перформанс є ключовим моментом у серії операцій, таких як 1) продукування; 2) передача; 3) отримання; 4) зберігання; 5) повторення, охоплюючи 2 і 3 операції, а в разі усної імпровізації – 1, 2 і 3 (Zumthor, 1990, с. 22). Питання ролі форм усного мовлення в середні віки досліджують також М. Зенк, Б. Серкіліні та інші (Cerquiglini, 1981; Zink, 1992).

Сучасні дослідники історії французької мови зосереджують свою увагу на питаннях форм та ролі усного мовлення, мовлення непрямого, переданого в давньофранцузькій словесності (Denoyelle, 2013; López Muñoz,

Marinette, 2016; Marnette, 2006; Rodríguez Somolinos, 2010). У цьому плані цікавим є запропоноване дослідницею К. Марчелло-Нізія поняття «репрезентації усної мови» (*l'oral représenté*), що позначає не лише традиційне поняття «прямої мови», але й частково «непрямої мови», інтегруючи їх у ширше коло не лише «переданих слів», але й різних властивих цій мові засобів для передачі на письмі усних форм: специфікація мовця чи мовців, позначення попереднє, внутрішнє й подальше кордонів дискурсу, врахування коментарів, які обрамлюють ці особливі події, виявлення специфічних мовних явищ (Marchello-Nizia, 2012). Зокрема пряму мову давньофранцузького періоду досліджують із застосування методології корпусної лінгвістики (Guillot et al., 2013 ; Guillot et al., 2014).

Окремо слід виділити напрям досліджень, спрямований на вивчення суб'єкта мовлення в розмаїтті його функцій, способів і форм (ре)презентації, сутнісних ознак, від філософського осмислення цих аспектів у працях М. Фуко, П. Рікера, М. Пеше, П. Серію, Р. Барта, А.-Ж. Греймаса, Ц. Тодорова, Ю. Крістєвої та інших (див., зокрема, Серію, 2002) включно. Питання конструювання образу мовців, їхньої присутності, вираження в різних складниках загальної комунікативної моделі одне з найбільш дискутованих у сучасній комунікативістиці, починаючи від праць Ш. Баллі, Е. Бенвеніста аж до сучасних напрацювань А. Рабателя, Ж.-К. Анкомбра, Д. Менгено, П. Шародо, К. Кербра-Орекйоні та багатьох інших (див. Бурбело, 2012). Важливою постає проблема поліфонії, багатоголосся, присутності Іншого на різних рівнях мовно-дискурсивної організації комунікативної взаємодії – від глибинної мовної семантики до конкретних параметрів, зумовлених обставинами певної комунікативної ситуації (див. праці М. Бахтіна, О. Дюкро, дослідницької школи ScaPoline (Nølke, 2017)). Окремі питання окреслення образу мовців у різних жанрах середньовічної словесності, зокрема проблема автора й авторства, різних аспектів вияву присутності і функцій мовця в середньовічному тексті представлені в роботах автора (Бурбело, 2000; Бурбело, 2008; Бурбело, 2012).

Отже, дослідження комплексу прагмакомунікативних чинників формування комунікативних моделей в історії розвитку французької мови та культури – одне з актуальних і недостатньо вивчених питань сучасної романістики. Це зумовлює **мету** нашої статті – встановлення лінгвопрагматичних особливостей усно-писемної комунікативної моделі, представленої в субжанрі прологу на матеріалі прологів до оповідних творів видатного французького середньовічного поета Кретьєна де Труа (XII ст.): *Ерек і Еніда*, *Кліжес*, *Ланселот або Лицар з візком*, *Персеваль або Оповідь про Грааль*, *Філомена*, *Гійом Англійський*. Завданням цієї розвідки є окреслення основних семантичних, комунікативних, прагматичних характеристик цих прологів та форм їхнього вираження засобами давньофранцузької мови.

Виклад основного матеріалу дослідження. Аналіз цього матеріалу вимагає врахування таких чинників функціонування давньофранцузької мови в соціокультурному просторі тогочасної Франції:

- 1) чинника двомовності – латина / давньофранцузька мова;
- 2) різного статусу цих мов та їх відповідного жанрового розподілу в динаміці;
- 3) переважно усної форми функціонування давньофранцузької мови та її діалектного характеру;
- 4) особливого статусу слова промовленого / написаного;
- 5) тенденції до формульної, фіксованої форми викладу;
- 6) властивості цій добі системи жанрів публічно орієнтованої словесності, комунікативна організація яких враховує чинники (не) спеціалізації кола адресатів та відповідного рівня їхніх мовних, дискурсивних, прагмакомунікативних, енциклопедичних компетенцій у динаміці їхнього розвитку;
- 7) синтетичного характеру системи давньофранцузької мови.
- 8) синкретичних культурних форм, що поєднують словесність з іншими видами мистецтва та забезпечують поступову їх спеціалізацію;
- 9) динамічного характеру імпровізаційного / задалегідь відредагованого тексту;
- 10) процесів переходу від анонімного до особистісного авторства;

11) поступового становлення жанрових і мовних стандартів давньофранцузької мови;

12) прагмакомунікативної поліфункційності основних жанрів словесності того періоду.

Саме поняття тексту значно відрізняється в практиці словесної творчості та в лінгвістичній свідомості того часу від сучасного. Численні внутрішньожанрові, а також різні за жанровою й культурно-мовною віднесеністю варіативні інтерпретації того самого сюжету, теми, циклічний характер творчості, специфіка жанру та індивідуальний стиль автора вносили в поняття тексту й твору елемент динаміки, перехідності, певної невизначеності (Бурбело, 2000).

Прологи до середньовічних творів різних жанрів, зокрема романів, не є обов'язковим, але доволі регулярним компонентом загальної композиції твору. Аналізуючи їх, слід передусім брати до уваги основне призначення ліричного чи оповідного твору для усного й навіть музичного виконання перед певною аудиторією. Якщо епічні пісні були творами з імпровізаційною, а отже, усною креативною домінантою і їх адресували широкій публіці, то куртуазні жанри вимагали попереднього ретельного редагування (написання) й наступного виконання (перформансу) вже готового тексту перед вишуканим аристократичним товариством. Крім того, ключовим питанням постають різні ракурси ідентифікації автора – від анонімності до різних форм самопрезентації. У цьому плані інтерес до прологу полягає в тому, що саме він слугує своєрідним комунікативним містком між автором / оповідачем / виконавцем, публікою, замовником твору й покровителем поета, суспільством і його цінностями. Прологи з часом еволюціонують, набувають у певному розумінні «гібридних форм», де поєднано ролі оповідача й ліричного героя, знавця й свідка події тощо.

Прологи виокремлюють в особливу поліфункційну комунікативно-дискурсивну структуру, яка є рефлексією самого твору (метакомунікативна та інформативна функції), вступом до ситуації спілкування, заохоченням і залученням до неї інших комунікативних акторів (фатична і промоційна функції), презентацією автора та твору і їх позиціонування в системі культурних форм,

цінностей і уявлень (презентаційна, оцінна, інтертекстуальна функції).

Дослідники середньовічних прологів відмічають їхню доволі стереотипну будову й перелік тем, які вони зазвичай включають у різних конфігураціях і до яких відносимо такі найзагальніші: самопрезентацію автора, причини й історію створення твору, представлення твору (Hamesse, 2000; Muterspaugh, 1994). Цю тематику включено у творах Кретьєна де Труа до різних структур, які забезпечують встановлення зв'язку з іншими учасниками комунікації, формування їхніх образів, позиціонування в певній комунікативній ситуації, представлення прагмакомунікативних настанов у смисловому навантаженні цієї частини твору.

Вважаємо доцільним виокремити такі вектори побудови прологу: семантичний, комунікативний, прагмадискурсивний.

Так, основними семантичними осередками прологів Кретьєна де Труа є:

1. Епістемічно-когнітивні (знання / навчання / пам'ять / мислення). Так, знання у різних його аспектах становить одну з основних цінностей середньовічної культури й виступає в прологах Кретьєна де Труа складовою частиною образу автора-оповідача: *Crestiens dist, qui dire seut...* (Chrétien de Troyes, 1994, с. 955) або загальним епістемічно-доксатичним обрамленням середньовічної «мудрості», яка слугує підставою для написання / виконання твору:

Par qu'an puet prover et savoir / Oue cil ne fet mie savoir

Qui s'escience n'abandone / Tant con Dex la grasce l'an done (Chrétien de Troyes, 1994, с. 3).

2. Комунікативні (говоріння, сприйняття, розповідь), основу яких становлять дієслова говоріння / слухання: *Orroiz de son pere la vie* (Chrétien de Troyes, 1994, с. 173). Нерідко епістемічно-когнітивні й комунікативні аспекти утворюють структурну та смислову єдність, як у такому уривку з прологу до роману *Ерек і Еніда*:

Por ce dist Crestiens de Troies / Oue reisons est que totevoies

Doit chascuns panser et antandre / A bien dire et a bien aprendre (Chrétien de Troyes, 1994, с. 3. 9-12).

3. Діяльнісні, які включають передусім позначення актів творення, наслідування, пошуку. Особливого значення набуває тут посилення на започаткування діяльності, де часові виміри поєднані з реалізацією інтенційності, наміру в значенні 'взятися до роботи':

Puisque ma dame de Chanpaigne / Vialt que romans a feire anpraigne,

Je l'an prendrai molt volentiers (Chrétien de Troyes, 1994, с. 507);

Crestiens se veut entremetre, / Sans nient oster et sans nient metre,

De conter un conte par rime... (Chrétien de Troyes, 1994, с. 955)

або ж почати розповідь: *Des or comancerai l'estoire* (Chrétien de Troyes, 1994, с. 3)

4. Важливу роль відіграє кореляція часових планів, яка зазвичай охоплює теперішнє, минуле, майбутнє та перспективу поза- чи надчасовості:

Des or comancerai l'estoire / Qui toz jorz mes iert an mimore

Tant con durra crestiantez : / De ce s'est Crestiens vantez (Chrétien de Troyes, 1994, с. 3).

5. Модальні аспекти представлено передусім категорією істинності, обіграної в прологах Кретьєна де Труа у зв'язку з психоемоційним станом задоволення, насолоди, яку потенційний слухач отримає від твору:

Vauroit bien cerkier et enquerre, / Une qui malt bien fait a croire,

Par çou que plaisans est et voire (Chrétien de Troyes, 1994, с. 955).

Крім того, поет посиляється на своє бажання розповісти історію, уводячи таким чином ракурс волітивності в структуру прологу: *Que conter vos vuel* (Chrétien de Troyes, 1994, с. 173). Модальність належного, обов'язку є необхідним складовим елементом моралізаторської перспективи твору: *...doit chascuns panser et antandre* (Chrétien de Troyes, 1994, с. 3). Власне фатичну функцію реалізовано за допомогою наказових форм дієслова, які залучають слухачів, сприяють фокусуванню уваги:

Donc sachoiz bien de verité / Que li don sont de charité

Que li bons cuens Felipes done (Chrétien de Troyes, 1994, с. 686)

Надзвичайно важливу роль відіграє модально-оцінна призма, зокрема оператори якості / ціннісності, що стосуються інформа-

ції чи твору загалом, якостей комунікантів – як позитивних: *Qui mout valt mialz que l'an ne cuide* (Chrétien de Troyes, 1994, с. 3), так і негативних, наприклад, виклад історії недобросовісними поетами: *Depecier et corronpre suelent* (там само). З цим аспектом тісно пов'язаний такий ключовий для середньовіччя аксіологічний вимір, як авторитетність, що стосується джерела твору, яким зазвичай є слово написане, наприклад, книга з монастирської бібліотеки:

Ceste estoire trovons escrite, / Que conter vos vuel et retraire,

En un des livres de l'aumaire / Mon seignor saint Pere a Biauvez ;

De la fu li contes estrez / Don cest romanz fist Crestiens (Chrétien de Troyes, 1994, с. 173)

або історія, свідків якої можна знайти у певному місці:

On troveroit a saint Esmoing; / Se nus en demande tesmoing,

La le voise querre s'il veut (Chrétien de Troyes, 1994, с. 955)

Найбільш авторитетним джерелом і гарантом абсолютної істини є слово Боже, Святе письмо:

...selonc l'Evangile, / Sanz ypocrisye et sanz guile,

Qui dit... (Chrétien de Troyes, 1994, с. 686)

Таким чином, сам твір постає цінним предметом, створеним / відродженим і переданим конкретному / віртуальному товариству. Його авторство представлене складною кореляцією спільного сюжету, відомого з певних джерел, виокремленого замовником-покровителем поета, та власне авторського внеску, що стосується стилю, форми, якості викладу. Цінність твору зумовлена також його поліфункційністю – інформативністю, повчальністю, розважальністю.

Комунікативну мережу інтродуктивної ситуації прологу Кретьєн де Труа розбудовує навколо кількох акторіальних центрів: автора-мовця, аудиторії, суспільства в образі доксатичного соціального актора, замовника-покровителя, вищого божественного начала. На особливу увагу заслуговують форми і способи позначення комунікативних акторів. Так, поет-оповідач позначає себе і як першу особу однини за допомогою відповідного займенника чи морфологічної форми дієслова з огляду на синтетичний характер

давніофранцузької мови: *Je l'an prendrai molt volentiers* (Chrétien de Troyes, 1994, с. 507), і як третю особу за допомогою імені власного чи особового займенника 3-ої особи однини: *Don cest romanz fist Crestiens* (Chrétien de Troyes, 1994, с. 173); *De ce s'est Crestiens vantez* (Chrétien de Troyes, 1994, с. 3) або

Crestiens seme et fet semance / D'un romanz que il ancumance (Chrétien de Troyes, 1994, с. 685)

Особлива роль належить вказівному займеннику, що виконує досить складну функцію демонстрації, обмеження, виділення узагальненого колективного / індивідуального актора, який виступає в рамках доксатичної мудрості, уособлюючи належний чи неналежний спосіб поведінки: *...cil ne fet mie savoir* (Chrétien de Troyes, 1994, с. 3). Часто цей займенник трапляється в конструкції *cil qui*, де підрядне означальне, уведене неозначеним займенником *qui*, розкриває ті чи ті характеристики актора:

Cil qui de conter vivre vuelent (Chrétien de Troyes, 1994, с. 3);

Come cil qui est suens antiers (Chrétien de Troyes, 1994, с. 507);

Cil le saiche qui le reçoit (Chrétien de Troyes, 1994, с. 686).

Цікавим є використання цього займенника й зазначеної синтаксичної конструкції на позначення особи автора, який у такий спосіб зображає себе збоку, з погляду Іншого, певним чином об'єктивуючи й опосередковуючи своє Я й наголошуючи при цьому на власному авторському доробку:

Cil qui fist d'Érec et d'Énide, / Et les comandanz d'Ovide

Et l'Art d'amors an romanz mist, / Et le Mors de l'espaule fist,

Del roi Marc et d'Ysait la blonde, / Et de la hupe et de l'aronde

Et del rossignol la muance, / Un novel conte rancomance (Chrétien de Troyes, 1994, с. 173).

Загалом неозначений комунікативний актор відіграє важливу роль у структурі прологів, втілюючи епістемічні, соціальні, моральні цінності, слугуючи референційною моделлю належного чи неналежного типу соціальної поведінки. Крім згаданих засобів, він може бути виражений іншими неозначеними займенниками – *chascuns: doit chascuns panser*

et antandre (Chrétien de Troyes, 1994, с. 3); *qui: Car qui son estuide antrelait* (там само); неозначено-особовим займенником *on: Par qu'an puet prover et savoir* (там само), а також іменниками на позначення певного прошарку суспільства: *Li vilains dit an son respit* (там само).

При цьому надактором вищого рівня виступає Бог, посилення на якого часто виявляємо в текстах прологів:

Et Dex, qui toz les segrez voit

Et set totes les repostailles (Chrétien de Troyes, 1994, с. 686)

Трапляється також інклюзивне «ми», яке поєднує автора і його аудиторію, розширюючи поле їхньої співучасті в розбудові твору:

Ceste estoire trovons escrete...

Par les livres que nos avons

Les fez des anciens savons (Chrétien de Troyes, 1994, 173);

Ce nos ont nostre livre apris....

Crestiens comance son conte,

Si con li livres nos recontre (Chrétien de Troyes, 1994, с. 174).

Позначення аудиторії трапляється нечасто й указує на вишукане товариство, вищі прошарки суспільства: *...devant rois et devant contes* (Chrétien de Troyes, 1994, с.3) або *... Qui soit contez an cort real* (Chrétien de Troyes, 1994, с. 686)

Іноколи поет уводить до комунікативного поля покровителя, замовника твору: *C'est li cuens Phelipes de Flandres* (Chrétien de Troyes, 1994, с. 685) або

Puisque ma dame de Chanpaigne

Vialt que romans a feire anpraigne (Chrétien de Troyes, 1994, с. 506).

Прагматичні виміри прологів Кретьєна де Труа включають низку мовленнєво-актових компонентів, які набувають форми більш чи менш розгорнутих структур жанрового чи субжанрового типу. До них належать вже зазначені вище (само)презентаційні фрагменти з лаудативною (комплімент) чи знижувальною (критика) доміантими. Представляючи себе, Кретьєн вдається до переважно імпліцитних форм самовихваляння, перераховуючи, зокрема, власні твори чи зазначаючи, що їх виконують при королівському дворі (див. наведений вище уривок (Chrétien de Troyes, 1994, с. 173)).

Крім того, поет використовує характерний риторичний прийом – топос скромності,

переадресовуючи основні заслуги покровителям – замовникам твору.

Matiere et san li done et livre / La contesse, et il s'antremet

De panser, que gueres n'i mer / Fors sa painne et s'antancion (Chrétien de Troyes, 1994, с. 508).

Вихваляючи свого покровителя графа Філіпа Фландрського, поет порівнює його з Олександром Великим і наголошує, що граф кращий за давнього імператора, зокрема з огляду на його щедрість. Саме ця чеснота представлена автором у розгорнутому посиленні на Святе письмо. Цей панегірик має й цілком практичну мету – нагадати про свою роботу і спонукати до гідної її винагороди:

Donc avra bien sauve sa peinne / Crestiens, qui autant et peinne

A rimoier le meillor conte, / Par le comandement li conte,

Qui soit contez an cort real: / Ce est li contes del graal,

Don li cuens li bailla le livre, / S'orroiz comante il s'an delivre (Chrétien de Troyes, 1994, с. 686)

Цікавим прагмакомунікативним аспектом прологу до *Філомени* є діалог з уявним адресатом, яким може бути аудиторія, критик, сам поет і який стосується представлення персонажів твору:

Moult liez s'en fist ? - Voire. - Pourquoi ?

- Pource qu'il la dona a roi.

- A roi ? Mes a tirant felon (Chrétien de Troyes, 1994, с. 917)

Мовні форми відзначаються формульністю, використанням кліше, що, з одного боку, сприяє становленню та фіксації культурно маркованих форм, а з другого, – полегшує сприйняття їх і упізнавання адресатом в усній формі комунікації. Ці усталені форми та їхні варіації спираються загалом на найчастотніші й найбільш відкриті до полісемії лексичні одиниці, які можуть, таким чином, набувати різних смислових відтінків, що і спостерігаємо в творчості Кретьєна де Труа. До них належать такі базові лексеми, як *dire, panser, cuider, chose, teisir, pleisir, antandre* тощо. При цьому головне локутивне дієслово *dire* синкретично поєднує власне локутивну функцію виголошення повідомлення і функції іллокутивну й перлокутивну, збагачені такими значеннями,

як істинність, авторитетність, взяття й розподілення відповідальності за висловлене.

Висновки та перспективи подальших розвідок. Отже, до комунікативної ситуації прологу включено різні «голоси», що утворюють складну поліфонічну структуру, у якій актуальна ситуація виконання твору, перформансу спроектована на ширшу часову й соціально-просторову площину тексту написаного, який фіксує саме цей конкретний авторський варіант твору та засвідчує новий тип взаємин між ним і його творцем як індивідуальне авторство, хоч і дещо умовне, бо справжнє ім'я поета, який називав себе «Християнином з Труа», невідоме. Обігрування реального та вигаданого, тобто істинність пов'язується з точністю передачі «історії», реальність якої вже не береться до уваги. Визначальним є переважання неозначених займенників і іменників зі збірним, узагальненим значенням, референції до 3-ої особи для позначення комунікативних акторів, а також конструкцій типу *cil qui*, яка поєднує демонстративність

з обмеженнями і стосується певного типу соціальної поведінки, з когнітивно-епістемічними настановами включно, якими має керуватися особа. У цій структурі самопозначення поета у 1-ій особі є нечастим, у той час як самореференція як до 3-ої особи набуває більш розлогих форм в актах самовихваляння, включаючи удавану скромність автора. У такий спосіб вибудовують полімодальну усно-писемну й поліфонічну структуру, пов'язану з поліфункційним характером прологу, у якій взаємодіють і взаємодоповнюють одна одну презентаційні й аргументативні компоненти, де образ автора і його твору окреслено в доволі складних кореляціях індивідуального / колективного авторства, амбівалентності критерію істинності реальної / вигаданої історії, позиціонування твору в системі знань і уявлень, у модусах інформативного, належного та приємного, розважального. Перспективу подальших досліджень вбачаємо в поглибленому вивченні розвитку моделей франкомовної комунікації в діяхронічному плані.

ЛІТЕРАТУРА

- Бурбело В. Б.** Комунікативні і дискурсивні іпостасі мовця у французькій лінгвокультурі. *Мовні і концептуальні картини світу*, 2013, 43(1). С. 192–203.
- Бурбело В. Б.** Метакомунікативний компонент французьких середньовічних текстів (драма, епос, повчання). *Наукова спадщина професора Ю. О. Жлуктенка та сучасне мовознавство* : Збірник наукових праць. Київ, 2000. С. 49–53.
- Серио П.** (Ред.). Квадратура смысла. Французская школа анализа дискурса. Москва : Прогресс. 2002. 416 с.
- Birge Vitz E.** Orality and Performance in Early French Romance. Cambridge : D. S. Brewer, 1998. vii, 305 p.
- Boucheron P., Offenstadt N.** (Dir.). L'espace public au Moyen Âge. Paris : Presses universitaires de France, 2012. 380 p.
- Boudreau C., Fianu K., Gauvard C., Hébert M.** (Dir.). Information et Société en Occident à la fin du Moyen Âge. *Actes du Colloque international tenu à l'Université du Québec à Montréal et à l'Université d'Ottawa (2002)*, Paris : Publications de la Sorbonne, 2004. 463 p.
- Burbelo V.** Le locuteur épique: l'instance discursive dans la perspective typologique et diachronique. *Науковий Вісник Чернівецького університету*. 2008. 386. С. 44–51.
- Cerquiglini B.** La parole médiévale: discours, syntaxe, texte. Paris : Editions de Minuit, 1981. 252 p.
- Chrétien de Troyes.** Œuvres complètes. Paris: Éditions Gallimard, 1994. Lix, 1530.
- Denoyelle C.** (Ed.). De l'oral a l'écrit. Le dialogue à travers les genres romanesque et théâtral. Orléans: Paradigme, 2013. 366 p.
- Guillot C., Lavrentiev A., Pincemin B.** Heiden S. Le discours direct au Moyen Âge : vers une définition et une méthodologie d'analyse. *Langages*. 2013. 14. P. 41.
- Guillot C., Prévost S., Lavrentiev A.** Oral représenté et diachronie: étude des incises en français médiéval. *F. Neveu, P. Blumenthal, L. Hriba, A. Gerstenberg, J. Meinschaefer et S. Prévost (Eds.). 4ème Congrès Mondial de Linguistique française*, 2014. Jul. Berlin. P. 259–276.
- Hamesse J.** (Ed.). Les prologues médiévaux. *Actes du Colloque international organise par l'Academia Belgica et l'Ecole française de Rome avec le concours de la F.I.D.E.M.* (Rome, 26–28 mars 1998), Turnhout : Brepols Publishers, 2000. Xxiii, 691 p.
- La circulation des nouvelles au Moyen Âge.** *XXIVe Congrès de la SHMESP* (Avignon, 1993). Paris : Publications de la Sorbonne, 1994. 264 p.
- La voix au Moyen âge.** Paris : Éditions de la Sorbonne, 2020. 381 p.

- Lett D., Offenstadt N.** (Dir.) Haro! Noël! Oyé! Pratiques du cri au Moyen Âge. Paris : Éditions de la Sorbonne, 2003. 248 p.
- López Muñoz, J.M., Marinette, S. (Coord.). Genre et discours rapporté en français médiéval. Paris : Éditions l'Harmattan, 2016. 190 p.
- Maranda P.** The Popular Subdiscourse: Probabilistic Semantic Networks. *Current Anthropology*. 1978. 19(2). Pp. 396–397.
- Marchello-Nizia C.** L'oral représenté : un accès construit à une face cachée des langues «mortes». 2012. Retrieved from: <http://diachro-v.ens-lyon.fr/doc/CMN.pdf>
- Marnette S.** La signalisation du discours rapporté en français médiéval. *Langue Française*. 2006. 149. P. 31–47.
- Menache S.** The vox Dei: communication in the Middle Ages. Oxford : Oxford University Press, 1990. 368 p.
- Menéndez Pidal R. «La Chanson de Roland» et la tradition épique des Francs. Paris: Editions A. et. J. Picard, 1960. 543 p.
- Muterspaugh S.D.** The prologue in medieval French epic and romance. A Dissertation. New York University, 1994. 290 p.
- Nølle H.** Linguistic Polyphony. Leiden: Brill, 2017. Xiv, 210.
- Rodríguez Somolinos A. Voirement, de si haut si bas: proverbe, vérité et polyphonie en français médiéval. *Vox Romanica*. 2010, 69. P. 175–187.
- Rychner J.** La chanson de geste: essai sur l'art épique des jongleurs. Genève: Droz, 1999. 176 p.
- Zink M.** La prédication en langue romane avant 1300. Honoré Champion, 1976. 581 p.
- Zink M.** Les voix de la Conscience. Parole du poète et parole de Dieu dans la littérature médiévale. Orléans : Editions Paradigme, 1992. 418 p.
- Zumthor P.** Essai de poétique médiévale. Paris : Points, 2000. 518 p.
- Zumthor P.** Langue, texte, énigme. Editions du Seuil. 1975. 269 p.
- Zumthor P.** Oral Poetry : An Introduction. University of Minnesota Press, 1990. 280 p.

REFERENCES

- Birge Vitz, E. (1998). *Orality and Performance in Early French Romance*. Cambridge : D.S. Brewer [in English].
- Boucheron, P., Offenstadt, N.** (Dir.) (2012). *L'espace public au Moyen Âge [Public space in the Middle Ages]*. Paris : Presses universitaires de France [in French].
- Boudreau, C., Fianu, K., Gauvard, C., Hébert, M.** (Dir.) (2004). Information et Société en Occident à la fin du Moyen Âge [Information and Society in the West at the end of the Middle Ages]. *Actes du Colloque international tenu à l'Université du Québec à Montréal et à l'Université d'Ottawa – Proceedings of the International Colloquium held at the University of Quebec at Montreal and at the University of Ottawa* (2002). Paris : Publications de la Sorbonne [in French].
- Burbelo, V.** (2008). Le locuteur épique: l'instance discursive dans la perspective typologique et diachronique [The epic speaker: the discursive instance in the typological and diachronic perspective]. In *Naukovyi Visnyk Chernivetskoho univesytetu – Scientific Bulletin of Chernivtsi University*, 386, 44–51. Chernivetsi [in French].
- Burbelo, V. B.** (2000). Metakomunikatyvnyi komponent frantsuzkykh serednovichnykh tekstiv (drama, epos, povchannia) [Metacommunicative component of French medieval texts (drama, epic literature and teachings)]. In *Naukova spadshchyna profesora Yu. O. Zhluktenka ta suchasne movoznavstvo – Scientific heritage of Professor Yu. O. Zhluktenko and modern linguistics: Collection of scientific works* (pp. 49–53). Kyiv [in Ukrainian].
- Burbelo, V. B.** (2013). Komunikatyvni i dyskursyvni ipostasi movtsia u frantsuzkii linhvokulturi [Communicative and discursive images of speakers in French linguoculture]. *Movni i kontseptualni kartyny svitu – Linguistic and conceptual pictures of the world*, 43(1), 192–203. Kyiv [in Ukrainian].
- Cerquiglini, B.** (1981). *La parole médiévale: discours, syntaxe, texte [Medieval words: discourses, syntax, texts]*. Paris : Editions de Minuit [in French].
- Chrétien de Troyes (1994). *Œuvres complètes [Complete Works]*. Paris : Éditions Gallimard [in French].
- Denoyelle, C.** (Ed.) (2013). *De l'oral à l'écrit. Le dialogue à travers les genres romanesque et théâtral [From oral to written. Dialogue through romantic and theatrical genres]*. Orléans : Paradigme [in French].
- Guillot, C., Lavrentiev, A., Pincemin, B.** Heiden, S. (2013). Le discours direct au Moyen Âge : vers une définition et une méthodologie d'analyse [Direct discourse in the Middle Ages : towards a definition and a methodology of analysis]. *Langages*, 14, 17–41 [in French].

- Guillot, C., Prévost, S., Lavrentiev, A.** (2014). Oral représenté et diachronie: étude des incisives en français médiéval [Oral represented and diachrony: study of incisives in medieval French]. In F. Neveu, P. Blumenthal, L. Hriba, A. Gerstenberg, J. Meinschaefer et S. Prévost (Eds.). *4ème Congrès Mondial de Linguistique française, Jul. 2014 – 4th World Congress of French Linguistics, Jul. 2014* (p. 259–276) [in French].
- Hamesse, J.** (Ed.) (2000). Les prologues médiévaux [Medieval prologues]. *Actes du Colloque international organisé par l'Academia Belgica et l'Ecole française de Rome avec le concours de la F.I.D.E.M. – Proceedings of the International Colloquium organized by the Academia Belgica and the French School of Rome with the support of the F.I.D.E.M. (Rome, 26 – 28 mars 1998)*. Turnhout : Brepols Publishers [in French].
- La circulation des nouvelles au Moyen Âge [The circulation of news in the Middle Ages]. (1994). *XXIVe Congrès de la SHMESP – XXIV SHMESP Congress* (Avignon, 1993). Paris : Publications de la Sorbonne [in French].
- La voix au Moyen âge* [The voice in the Middle Ages]. (2020). In *Le Congrès de la SHMESP – SHMESP Congress (Frankfurt, 2019)*. Paris : Éditions de la Sorbonne [in French].
- Lett, D., Offenstadt, N.** (Dir.) (2003). *Haro ! Noël ! Oyé ! Pratiques du cri au Moyen Âge [Haro! Christmas! Oyé! Cries practices in the Middle Ages]*. Paris : Éditions de la Sorbonne [in French].
- López Muñoz, J.M., Marinette, S. (Coord.). (2016). *Genre et discours rapporté en français médiéval [Genre and discourse reported in medieval French]*. Paris : Éditions l'Harmattan [in French].
- Maranda, P.** (1978). The Popular Subdiscourse : Probabilistic Semantic Networks. *Current Anthropology*, 19(2), 396–397 [in English].
- Marchello-Nizia, C.** (2012). *L'oral représenté : un accès construit à une face cachée des langues «mortes» [Oral represented: a constructed access to a hidden face of «dead» languages]*. Retrieved from <http://diachro-v.ens-lyon.fr/doc/CMN.pdf> [in French].
- Marnette, S.** (2006). La signalisation du discours rapporté en français médiéval [The signaling of the speech reported in medieval French.]. *Langue Française – French language*, 149, 31–47 [in French].
- Menache, S.** (1990). *The vox Dei: communication in the Middle Ages*. Oxford : Oxford University Press [in French].
- Menéndez Pidal, R. (1960). «*La Chanson de Roland*» et la tradition épique des Francs [«*La Chanson de Roland*» and the epic tradition of the Franks]. Paris : Editions A. et. J. Picard [in French].
- Muterspaugh, S. D.** (1994). *The prologue in medieval French epic and romance*. (A Dissertation). New York University [in French].
- Nölke, H.** (2017). *Linguistic Polyphony*. Leiden : Brill [in English].
- Rodríguez Somolinos, A. (2010). Voirement, de si haut si bas: proverbe, vérité et polyphonie en français médiéval [Obviously, from so high so low: proverb, truth and polyphony in medieval French]. *Vox Romanica*, 69, 175–187 [in French].
- Rychner, J.** (1999). *La chanson de geste: essai sur l'art épique des jongleurs [The song of gesture: essay on the epic art of jugglers]*. Genève : Droz
- Sériot, P.** (Dir.) (2002). *Kvadratura smysla. Francuzskaya shkola analiza diskursa [Quadrature of Meaning. French School of Discourse Analysis]*. Moscow : Progress [in Russian].
- Zink, M.** (1976). *La prédication en langue romane avant 1300 [Preaching in the Romance language before 1300]*. Paris: Honoré Champion [in French].
- Zink, M.** (1992). *Les voix de la Conscience. Parole du poète et parole de Dieu dans la littérature médiévale [The voices of Consciousness. Word of the poet and word of God in medieval literature]*. Orléans : Editions Paradigme [in French].
- Zumthor, P.** (1975). *Langue, texte, énigme [Language, text, riddle]*. Editions du Seuil [in French].
- Zumthor, P.** (1990). *Oral Poetry: An Introduction*. University of Minnesota Press [in English].
- Zumthor, P.** (2000). *Essai de poétique médiévale [Essay on medieval poetics]*. Paris : Points [in French].

UDC 81.33

HAVRYLENKO Kateryna – Candidate of Pedagogical Sciences, Senior Lecturer at English for Special Purposes Department of the Faculty of Linguistics, National Technical University of Ukraine “Igor Sikorsky Kyiv Polytechnic Institute”, 37, Peremohy Avenue, Kyiv, 03056, Ukraine (asdi15@i.ua)

ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-9474-1990>

DOI: <https://doi.org/10.24919/2522-4565.2021.48.3>

To cite this article: Havrylenko, K. (2021). Osoblyvosti doslidzhennia linhvistychnykh parametriv Internet dyskursu [Linguistic research of the Internet language]. *Problemy humanitarnykh nauk: zbirnyk naukovykh prats Drohobyt'skoho derzhavnoho pedahohichnoho universytetu imeni Ivana Franka. Seriya «Filolohiia» – Problems of Humanities. “Philology” Series: a collection of scientific articles of the Drohobych Ivan Franko State Pedagogical University*, 48, 26–31. doi: <https://doi.org/10.24919/2522-4565.2021.48.3> [in English].

LINGUISTIC RESEARCH OF THE INTERNET LANGUAGE

Summary. Internet language is a new type of linguistic discourse developed together with a global system of Internet communication, which is the most popular and widely available network since individuals of any age, education, religion, political views, country of residence can participate in the speech interaction.

The goal of modern linguistics is to study Internet discourse as a dynamic social phenomenon and to systematize the received results. The number of interdisciplinary publications devoted to the Internet language has increased and the main spheres of their interests are specified in the paper.

The properties of Internet discourse have been described and the main written and oral text characteristics of the digital texts were specified. For identical printed text placed in the net characteristics change due to the different hypertext links. They become a part of other messages, which is identified by search engines via some keywords, terminology, so the text can become part of another text or be complemented with audio-/visual information, etc.

In this paper, the key determinants and specific classification of the Internet text individualized linguistic parameters are regarded as a vital characteristic for a personal language portrait of an individual Internet user identification. The paper draws attention to the fact that different aspects of written and oral message style analysis and text organization reflect personal characteristics. The specifications of chat and social networks language reflexivity and emotional responses conveying traditional meanings are distinctive features of Internet communication.

The Internet language is a complex combination of different discourses and the development of an Internet texts analysis is the most important task of modern linguistics, which greatly contributes to the the development of the practical method of Internet discourse analysis.

Key words: digital discourse, Internet communication, Internet discourse, Internet language, Internet text, linguistics.

ГАВРИЛЕНКО Катерина – кандидат педагогічних наук, старший викладач кафедри англійської мови технічного спрямування № 2 факультету лінгвістики, Національний технічний університет України «Київський політехнічний інститут імені Ігоря Сікорського», просп. Перемоги, 37, Київ, 03056, Україна, (asdi15@i.ua)

ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-9474-1990>

DOI: <https://doi.org/10.24919/2522-4565.2021.48.3>

Бібліографічний опис статті: Гавриленко, К. (2021). Особливості дослідження лінгвістичних параметрів інтернет-дискурсу. *Проблеми гуманітарних наук: збірник наукових праць Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка. Серія «Філологія»*, 48, 26–31. doi: <https://doi.org/10.24919/2522-4565.2021.48.3>.

ЛІНГВІСТИЧНІ ДОСЛІДЖЕННЯ МОВИ ІНТЕРНЕТУ

Анотація. Мова інтернету є новим різновидом лінгвістичного дискурсу, який виник разом із глобальною системою інтернет-комунікації, найпопулярнішою та найдоступнішою мережі, позаяк у спілкуванні беруть участь люди будь-якого віку, освіти, релігії, політичних поглядів, країни проживання тощо.

Метою сучасної лінгвістики є вивчення інтернет-дискурсу як динамічного соціального явища, а також систематизація отриманих у процесі цього вивчення результатів. До того ж зросла кількість міждисциплінарних досліджень, присвячених мові інтернету.

У статті окреслено властивості інтернет-дискурсу та основні ознаки письмових і усних цифрових текстів. Характеристики розміщеного в мережі друкованого тексту можна змінити за рахунок різних гіпертекстових посилань. Його можна включити в інше повідомлення, ідентифіковане пошуковими системами за певними ключовими словами й термінологією. Отже, текст може стати частиною іншого тексту або бути доповненим аудіовізуальною інформацією.

Ключові детермінанти та специфічну класифікацію індивідуалізованих лінгвістичних параметрів інтернет-тексту визнають життєво важливою характеристикою мовного портрета особистості й можуть бути використані для ідентифікації користувача інтернету. У статті звернено увагу на те, що різні аспекти аналізу стилю письмового та усного повідомлення, організації тексту відображають особистісні якості людини. Характеристики мовної рефлексивності чатів та соціальних мереж, їхні емоційні реакції, що передають традиційні значення, є визначальними рисами інтернет-комунікації.

Мова інтернету – це складне поєднання різних дискурсів, а розроблення схеми аналізу інтернет-текстів є найважливішим завданням сучасної лінгвістики. Розвиток практичних методів аналізу інтернет-дискурсу значною мірою сприяє успішній ідентифікації індивідуального користувача.

Ключові слова: інтернет-комунікація, інтернет-дискурс, мова інтернету, інтернет-текст, лінгвістика, цифровий дискурс.

Statement of the problem. The Internet environment is a set of technical, functional, informational, social, and economic components that ensure the existence, functioning, and activities of an individual or group of users that make the Internet audience.

The development of the Internet as a global system for realizing personal and social needs including communicative ones has led to the emergence of linguistic researches devoted to the study of speech interaction in the Internet resources (N. Baron, D. Crystal D; S. Herring; A. Jucker, M. Locher and others).

An important area of modern linguistics is the study the discourse variability as a consistent of any language and its visualization of the world. The Internet is the most popular and widely available medium of discourse since any individual can be involved in speech interaction, regardless of age, education, religion, political views, country of residence, etc.

Internet communication is posting text, audio, and video data in the digital space via emails, blog posts, forums, web pages, social net-

works, and various instant messaging platforms. It is a dynamic social phenomenon that requires a comprehensive study, as well as a generalization of the already available results of previous research of different works in this sphere. We need to systematize the knowledge of modern texts according to their study in theoretical and applied linguistics.

Analysis of recent research and publications. The functioning of the language on the Internet has always been of considerable interest to researchers. In recent years, several works have appeared about the features of the Internet language, new speech genres developed in the Internet, and computer-mediated communication (N. Baron, D. Crystal, S. Herring, A. Jucker, M. Locher, and others). Scientists study linguistic aspects of Internet communication and have entered the concepts of virtual linguistic personality, virtual community, virtual communication, and virtual language environment.

D. Crystal suggested applying the characterisation and methodology of the linguistic discipline to Internet linguistic phenomena

(Crystal, 2011, p.ix). Crystal's ideas of a complexly inter-related set of media resources and forms of linguistic discourse were supported by S. Herring's "faceted classification scheme for computer-mediated discourse" (Herring, 2007). A. Jucker and C. Dürscheid proposed adequate terminology to describe the new realities of online communication for different Internet texts (e.g., weblog, tweets, updates on social network sites, comments, etc.) (Jucker, Dürscheid, 2012).

However, these studies do not give an objective presentation of the real Web text functioning. This is primarily due to the fact that a more or less detailed analysis of the Internet discourse has not been carried out yet, and the Internet language functions are mainly analyzed depending on the communicative tasks and the ways a particular text is created.

Purpose of the article. The purpose of this article is to analyze the Internet language specifics, define the digital internet discourse characteristics and systematize the Internet discourse as an integral element of a Text – Intertext – Quasi-text transformation process.

Presenting main material. With the development of technologies, an increase in Internet speed and quality, the mobile Internet permits to use of all the advantages of the Web almost anywhere in the world, so the number of users is constantly growing. Communication via the Internet provides practically unlimited opportunities for a wide variety of information exchange (text, photo, video, etc.), creating profiles with the amount of personal information, which a user considers necessary to share with the participants of network communication. (Herring, 2015).

Nowadays, there is a significant increase of publications devoted to the Internet language, which study a range of areas. It should be emphasized that such a classification of the Internet language study is conventional to some extent as many authors are not limited to only one aspect. The main spheres of interest for modern linguistics are the following:

- the analysis of the Internet language changes compliance with the norms of the standard language;
- a discourse of chats, blogs, forums development, and functioning;
- Internet hypertext systems and methods implementation analysis;

- web pages organization as a special type of text;
- the mass media functioning on the Internet;
- sociolinguistic and psychological characteristics of Internet users;
- the language and style of network fiction;
- computer terminology development and professional computer jargon.

In the earlier interdisciplinary studies of Internet communication (Danet, Herring, 2007), among the established features of the Internet discourse were the mediated communication, the spatial distance between the communicants, variability of speech (written or oral), as well as the possibility of synchronous and asynchronous interaction.

The interdisciplinary approach to the Internet communication studies revealed such the characteristics of social discourse as inconvertibility; contextuality; dynamism; hierarchy deficiency (pseudo-democracy); a combination of monochronic and polychronic modes due to the high rate of data dissemination; an interpersonal space increase; unlimited content; accidental stipulation; conscious manipulation; emotional intenseness, etc. (Herring, 2019, p. 26-29).

The properties of Internet discourse determine the generated texts specifics, which form deviates both from standard written context (e.g., the rare use of capital letters) and from standard oral context (e.g., creolized communication applying not only letters and numbers, but also pictures, as audio and video files for written and oral speech). Even an identical printed text placed on the Internet acquires special characteristics obtained in the system of hypertext links, thereby becoming part of some other message identified by search systems through some keywords, terminology, the text can become part of another text, connect with audiovisual information, etc.

In this regard, the knowledge acquisition of the linguistic text parameters needs to be supplemented with information about the significant features of digital texts and their key determinants identification, which makes it possible to describe a personal language portrait of an individual Internet user.

Traditionally, the level of a written text studying is carried out for identification and textual, stylistic, syntactic, lexical-phraseological, semantic, graphic, grammatical, spelling, and/or

punctuation diagnostics (Kortmann, 2020). The more specific classification of individualized linguistic parameters of a written Internet text could be divided into general (topographic, semantic, stylistic, grammatical, syntactic, spelling and punctuation) and specific (graphical, writing ability, intonation, pauses, articulation, and emotional attitude, etc.).

The Internet discourse study usually includes the analysis of the message volume, text compression, text graphical arrangement, publishing properties (e.g., the availability of headings, method of paragraphs highlighting, one message publication, etc.). The general vocabulary usage, principles, and methods of lexemes combinations are significant. The specific features of the Internet texts are attributed to their initially oral form, so, the users can apply a variety of lexical and semantic means (e.g., puns, neologisms, obscene vocabulary, abbreviations, etc.). Abbreviations in the written text in e-mail often represent not individual words and phrases, but also sentences, e.g., IMHO (In My Humble Opinion), LOL (Laughing Out Loud), ROFL (Rolling On Floor Laughing), etc.

Grammatical features are traditionally considered from the point of view of the author's knowledge of the language norms and written skills. Syntactic analysis is focused on general and detailed descriptions of sentence structures. Although Internet texts are less structured, analyzing the words and phrases connections, experts pay attention to syntactic structures typical for a particular user's speech. Internet correspondence usually makes use of incomplete structures, segmentation, parceling, components repetition, etc.

Analyzing the individual written style of the message and text organization, we should pay attention to a hyphen application, spelling, lowercase or uppercase letter use (including names), punctuation marks, the use of space, italics, fonts, etc. (Jucker, Dürscheid, 2012).

The style of writing reflects the personal characteristics in digital messaging, e.g., a semantic convergence in the word spelling or, on the contrary, traditional style use. Paraverbal means in digital communication (intonation, pause, articulation) could be substituted by alternative signs (ellipsis or multiple dots could represent the pause length; writing in capital letters and/or the same sign repetitions indicate a signi-

ficant information accentuation or a voice raise). In Internet chats, the rules for capital letter use (at the beginning of a text or a sentence, in particular) are not followed, which may be either for saving time and effort or a means of highlighting information important for the writer. The capitalization can also indicate that the speaker is 'shouting' (Jucker, Dürscheid, 2012).

The language of communication in chats and social networks is full of emotive elements, which creates an expressive background in communication. Special attention should be paid to the signs reflecting the emotional attitude of the message. One of the features of virtual communication is the absence of traditional means of connotative meanings conveying: the tone of voice, statement accentuation, the use of gestures, facial expressions, etc. in communication (Herring, 2013). Communicants develop special graphic techniques for the transmission of paralinguistic information in written language: capital letters, underlining, bold, italic, multiple repetitions of the same punctuation marks, graphemes, etc.

Hence, the following ways of expressing emotional meanings are used in Internet communication: emoticons, represented by a combination of traditional graphic signs, or a set of symbols/pictures/stickers from a ready-made list (emoji) when combinations of smileys replace phrases or sentences); GIF animations, audio, and/or video fragments (specific for correspondence in messengers). Today, this method of emotional transition is the most difficult to analyze and to determine any emotional state of the addressee and/or his emotional attitude to the messages.

The text as a product of a particular person's activity is a complex structural construction. A handwritten or typed text differs from a digital text in instant messaging systems, messengers, and social networks. The range of traditional objects of text research in linguistics expanded significantly as a new specific type of personal actualization on the Internet appeared including individual personal linguistic parameters for Internet communication. However, the transition to digital writing significantly influenced the process of message transmission and final digital text formation (Herring, 2015).

In linguistics, a text analysis traditionally included the gradation of linguistic features and such categories of a text as temporality,

emotionality, and intertextuality. Each of these categories permits to reveal a number of the text individual characteristics: time categories (past, present, future); emotional attitude of the text author to the discussed problem (negative, positive, neutral), etc.

The concept of intertext plays an important role in the process of personal characteristics identification. The intertextual analysis makes it possible to establish references to other texts, the primary source relations, etc. The intertext of any kind is determined by quotation marks (quotation), free retelling with the source indication, or without reference (plagiarism).

In the digital media studies, linguists are currently faced with the so-called fake texts, which are the product of numerous revisions of the initial version of the text from the original one or the same text repeatedly transmitted with the changes made without detailed preliminary acquaintance with this text, etc. A final version of digital text in this chain of transformations is called quasi-text (from Latin quasi-approximate). Based on the analysis of all semantic components, the final version of a digital text transformation is defined as Text – Intertext – Quasi-text. Algorithms for the original (authentic) linguistic material analysis introduced new elements into the final product called a digital text. A digital text analysis includes the speed of data spreading and a viral effect of the content propagation (Herring, 2013).

The unique features of Internet discourse create serious difficulties for profiling experts in digital texts, intertexts, and quasi-texts analyses since repeated digital processing of the primary

text from a specific author causes serious damage to the primary linguistic information. In addition, the Internet platforms currently operating on the Internet actively interfere with digital content, independently censoring and editing linguistic material. It is necessary to focus on such text resources as the blogosphere, Internet polls, chats, various entries, comments, and notes for getting data for linguistic analysis.

Conclusions. Internet communication is a complex combination of different discourses: interpersonal (household discourse), official letters and requests (business discourse), scientific discussion in newsgroups or conferences (scientific discourse), etc.

Integrated research of digital discourse and the development of an Internet texts algorithm analysis are the most important tasks of applied linguistics. In recent years, the analysis of text messages in Internet communication has gained particular relevance. The study of texts posted on the Internet is the case of scientific interest and modern linguists contribute to the development of the practical methods in Internet discourse analysis.

Taking into account the experience in linguistic patterns of Internet texts creation and functioning, developed by theoretical linguistics, scientists find the ways of solving applied language tasks in the digital texts studying. In further studies of the Internet language, a crucial role is applied to theoretical and applied linguistics. The practical analysis of the linguistic parameters of Internet texts assists in the Internet discourse studying.

BIBLIOGRAPHY

- Baron, N. S.** Language and the Internet. In A. Farghali (Ed.), *The Stanford handbook for language engineers*. Stanford : 2003. 59-127 p.
- Crystal D.** *Internet Linguistics: A Student Guide*. 2011.
- Danet B., Herring S. C.,** *The multilingual Internet: Language, culture, and communication online*. Oxford University Press on Demand, 2007.
- Herring S. C.** A faceted classification scheme for computer-mediated discourse. *Language@ internet*. 2007. Vol. 4(1).
- Herring S. C.** *Language and the Internet. The concise encyclopedia of communication*. Oxford, UK: Wiley-Blackwell, 2008.
- Herring S. C.** Discourse in Web 2.0: *Familiar, reconfigured, and emergent*. 2013. P. 1-26.
- Herring S. C.** New frontiers in interactive multimodal communication. In *The Routledge handbook of language and digital communication*. London: Routledge, 2015. P. 412-416.
- Herring S. C.** The co-evolution of computer-mediated communication and computer-mediated discourse analysis. In *Analysing digital discourse: New insights and future directions*. London: Palgrave Macmillan, 2019, P. 25-67.

- Jucker A. H., Dürscheid C.** The Linguistics of Keyboard-to-screen Communication: *A new terminological framework*. *Linguistik Online*. 2012. No. 56(6/12). P. 1-26.
- Locher M. A.** Electronic discourse. In *Pragmatics of discourse*. De Gruyter Mouton, 2014. P. 555-582 p.
- Kortmann B.** *English linguistics: essentials*. JB Metzler, 2020.

REFERENCES

- Baron, N. S.** (2003). Language of the Internet. *The Stanford handbook for language engineers*, 59-127 [in English].
- Crystal, D.** (2011). *Internet linguistics: A student guide*. Routledge [in English].
- Danet, B., Herring, S.C., & Herring, S.C.** (Eds.). (2007). *The multilingual Internet: Language, culture, and communication online*. Oxford University Press on Demand [in English].
- Herring, S.C.** (2007). A faceted classification scheme for computer-mediated discourse. *Language@ internet*, 4(1) [in English].
- Herring, S.C.** (2008). *Language and the Internet*. The international encyclopedia of communication [in English].
- Herring, S.C.** (2013). Discourse in Web 2.0: Familiar, reconfigured, and emergent. *Discourse*, 2(0), 1-26 [in English].
- Herring, S.C.** (2015). New frontiers in interactive multimodal communication. In *The Routledge handbook of language and digital communication* (pp. 412-416). Routledge [in English].
- Herring, S.C.** (2019). The coevolution of computer-mediated communication and computer-mediated discourse analysis. In *Analyzing digital discourse* (pp. 25-67). Palgrave Macmillan, Cham [in English].
- Jucker, A.H., & Dürscheid, C.** (2012). The linguistics of keyboard-to-screen communication. A new terminological framework. *Linguistik online*, 56(6/12), 1-26 [in English].
- Locher, M.A.** (2014). 20. *Electronic discourse*. In *Pragmatics of discourse* (pp. 555-582). De Gruyter Mouton [in English].
- Kortmann, B.** (2020). *English linguistics: essentials*. JB Metzler [in English].

ГРИЩЕНКО Ірина – доктор філологічних наук, доцент, доцент кафедри мовної підготовки, Навчально-науковий центр «Інститут біології та медицини» Київського національного університету імені Тараса Шевченка, просп. Академіка Глушкова, 2, Київ, 03022, Україна (hryshchenko_i@ukr.net, iryna_hryshchenko@univ.net.ua)

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-7152-6961>

DOI: <https://doi.org/10.24919/2522-4565.2021.48.4>

Бібліографічний опис статті: Грищенко, І. (2021). Гумор як маркер Інакшості в інтернет-комунікації (теоретичний аспект). *Проблеми гуманітарних наук: збірник наукових праць Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка. Серія «Філологія»*, 48, 32–36. doi: <https://doi.org/10.24919/2522-4565.2021.48.4>.

ГУМОР ЯК МАРКЕР ІНАКШОСТІ В ІНТЕРНЕТ-КОМУНІКАЦІЇ (ТЕОРЕТИЧНИЙ АСПЕКТ)

Анотація. У статті розглянуто специфіку сміху, гумору у фольклорній інтернет-комунікації, яка є маркером Інакшості.

У межах однієї соціальної групи, субкультури, якоїсь спільноти людина часто не протиставляє себе (не використовує опозиції Свій-Чужий), але усвідомлює та ідентифікує відмінне у сприйнятті події, хоче проявити свою відмінність, несхожість, оригінальність та винятковість; це й детермінує з'яву Інакшого. Набір жартів, гумор є тими критеріями, тонкощі яких зрозумілі лише представникам конкретної спільноти. Саме сміх, гумор і є одним з головних індикаторів належності до Своїх, входження до групи посвячених у тонкощі та нюанси тем, об'єктів для жартів.

Гумор в інтернет-комунікації певної спільноти має такі характерні риси: 1) локальність (адекватно сприйняти, розшифрувати та зреагувати зможе лише Свій), 2) доречність (обмежується віковою, гендерною, субкультурною тощо належністю), 3) мовленнєве кодування, 4) інтертекстуальність (використання текстів, зрозумілим лише Своїм).

Отримання інакшого досвіду, відмінного від уже наявного, дає змогу розширити та збагатити власні знання, побачити предмет, ситуацію, події під інакшим кутом зору, відповідно стати / бути / тимчасово бути Інакшим. Що отримує своє відображення в інтернет-комунікації, в реакції на сучасні події відходом від інтерпретації на хороше-погане, своє-чуже, усвідомлення інакшого погляду.

Сміх над жартами можна розподілити на дві основні групи: 1) людина сміється, бо «впізнала» себе, 2) людина сміється, бо мем або жарт демонструє стиль життя, поведінки тощо, їй не притаманні; таким чином відбувається індикація позиції «це не-Я, Я-не такий, Я-Інакший, Я відрізняюсь/вирізняюсь», але це не означає виходу зі спільноти.

Усвідомлення Інакшості сприятиме трансформації характеру, змісту реальної та віртуальної комунікації, допоможе налагодити суб'єкт-суб'єктну взаємодію, розвивати толерантність до думок, відмінних від загальноприйнятих.

Ключові слова: гумор, сміх, Інакший, Інакшість, інтернет-комунікація.

HRyshchenko Iryna – Doctor of Sciences in Philology, Associate Professor, Associate Professor at Language Training Department, ESC “Institute of Biology and Medicine” of Taras Shevchenko National University of Kyiv, Academician Glushkov Avenue, 2, Kyiv, 03022, Ukraine (hryshchenko_i@ukr.net, iryna_hryshchenko@univ.net.ua)

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-7152-6961>

DOI: <https://doi.org/10.24919/2522-4565.2021.48.4>

To cite this article: Hryshchenko, I. (2021). Humor yak marker inakshosti v internet-komunikatsii [Humor as a marker of Alterity on Internet Communication (Theoretical Aspect)]. *Problemy humanitarnykh nauk: zbirnyk naukovykh prats Drohobytskoho derzhavnoho pedahohichnoho universytetu imeni Ivana Franka. Seriya «Filolohiia» – Problems of Humanities. “Philology” Series: a collection of scientific articles of the Drohobych Ivan Franko State Pedagogical University*, 48, 32–36. doi: <https://doi.org/10.24919/2522-4565.2021.48.4> [in Ukrainian].

HUMOR AS A MARKER OF ALTERITY ON INTERNET COMMUNICATION (THEORETICAL ASPECT)

Summary. *The article considers the specifics of laughter, humor in folklore Internet communication, which is a marker of the Alterity.*

In this connection particular importance should be attached to that man doesn't oppose himself (doesn't use the opposition of Own-Alien) in one social group, subculture, community this person and is aware of and identifies the difference in the perception of the event, wants to show their difference, dissimilarity, originality and uniqueness, this contributes to the emergence of the Alterity. It must be stresses a set of jokes, humor is the criterion, the subtleties of which are clear only to members of a particular community of people. The emphasis has been placed on laughter and humor are one of the main indicators of belonging to Own, joining the group of objects and objects for jokes devoted to the subtleties and nuances of themes.

Humor in the online communication of a particular community has the following characteristics: 1) locality (only Own will be able to adequately perceive, decipher and react), 2) relevance (limited by age, gender, subcultural affiliation, etc.), 3) speech coding, 4) intertextuality (use of texts that are understandable only to their Own). Gaining a different experience, which differs from what you have already received, allows you to expand and enrich your knowledge, to see from a different angle, respectively - to become / be / temporarily _be Alterity. this is reflected in Internet communication, in reaction to modern events, by moving away from the interpretation of good and bad, one's own and others', awareness of a different point of view.

Laughter over jokes can be divided into two main groups: 1) a person laughs because “recognized” himself, 2) a person laughs because a meme or joke demonstrates a lifestyle, behavior, etc., which is not inherent in this person; thus there is an indication of the position “it is not Me, I'm not like that, I'm Alterity, I am different”, but it does not mean leaving the community.

Key words: *humor; laughter; alterity; different; internet-communication.*

Постановка проблеми. Використання сучасних електронних пристроїв у поєднанні з можливостями інтернет-мережі допомагає миттєво отримувати інформацію, поширювати її, реагувати на події, дискутувати, висловлювати власну думку (згоду або незгоду) тощо. Темп життя сучасності, вплив пандемії та карантинні обмеження сприяють активізації віртуального типу комунікації. В умовах онлайн-комунікації важливі правильне сприйняття, декодування, розуміння, інтерпретація, тлумачення, усвідомлення отримуваної інформації та відповідна реакція на неї. Усі ці показники є типовими та ключовими для фольклорної комунікації, що відкриває нові можливості для проведення фольклористичних досліджень із залученням сучасних новотворів, які створені та побутують завдяки інтернет-комунікації.

У давні часи в народному сприйнятті доволі послідовним був поділ на Своє і Чуже

(людей, простору і т. ін.). З певним відходом від забобонів, упередженого ставлення, страху та сприйняття Чужого як ворога, злого чарівника, істоти, наділеної негативними магічними здібностями, починає зароджуватися та формуватися образ Інакшого (який не_Свій, але вже й не_Чужий). Найяскравіше поняття *Інакшості* виявляє себе в між-етнічному полілозі. Проте в професійному, субкультурному прояві це поняття виконує функцію виокремлення (підкреслення своєї оригінальності у внутрішньогруповій ідентифікації). Одним із вагомих показників диференціації Свого й Чужого є гумор, сміх.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питання гумору в інтернет-комунікації сьогодні актуальне й затребуване в дослідницькій парадигмі; воно сягає своїми початками античних часів (праці Аристотеля); його досліджували також І. Кант, З. Фройд, М. Бах-

тін, Ж. Лакан, В. Пропп та ін. У своїх наукових розвідках до діалогічної природи сміху сьогодні звертаються О. Гомілко («Гумор, музика й ідентичність: інконгруентність і гармонія»), О. Кожем'якіна («Діалогічне підґрунтя сміху в мережах розуміння Іншого») та ін., аналізуючи водночас поняття Свій і Чужий (Інший). Питання сміху, гумору як ідентифікатора *Інакшості* (показника несхожості, відмінності від внутрішньогрупової ідентифікації – етнічної, професійної, релігійної і т. д.) перебувало поза науковим інтересом, що і становить новизну та актуальність пропонованого дослідження.

Визначення мети та основних завдань дослідження. Метою дослідження є виявлення у фольклорній інтернет-комунікації особливостей сміху, гумору як маркерів Інакшості. Поставлена мета передбачає розв'язання таких завдань: визначити основні категорії маркування Інакшості; уточнити характер відмінностей між поняттями Інакший та Інший.

Виклад основного матеріалу дослідження. У гуманітаристиці активно використовують опозиційні поняття *Свій, Чужий* для ідентифікації світоглядних, культурних, релігійних компонентів світосприйняття, для відмежування від такого, що ототожнюється, прирівнюється до непритаманного, незвичного, незрозумілого тощо. Синонімом до слова Чужий часто використовують лексему *Інший (Другий)*, який часто ототожнюють з *Інакший*, хоч вони цілком різні. Науковці здійснюють спроби розширення та уточнення понятійного апарату. Прикладом, на нашу думку, може слугувати пошук антоніма до поняття Інакший, здійснений О. Балашовою: «це певна універсальність, всезагальність на противагу одиничності досвіду. Або ж ідеться про розуміння того, що Інше, Інакше теж правильне, теж розумне, теж таке, що може бути доцільним та виправданим» (Балашова, 2019, с. 18). Дослідниця ототожнює ці два поняття – Інший та Інакший. Проте, на наш погляд, її позиція – підтвердження того, що науковці донині не дійшли згоди в розмежуванні понять Інший та Інакший. «Словник української мови» подає таке визначення цих двох слів: інакший – «*не такий*» (Словник, 1973, с. 24), незвичний, своєрідний, самобутній, нетривіальний; інший – «*який відрізняється від названого, даного; який існує, перебуває не в цьому місці, не в цих обставинах;*

не цей, не той, другий» (Словник, 1973, с. 43). Тож, на наш погляд, поняття Інший – синонімічне поняттю Чужий. Його вживання можна сприймати як намагання згладити негативний відтінок від перцепції поняття Чужий. Розмежування цих понять важливе, оскільки зміни в суспільстві, розвиток толерантності у ставленні до представників інших етносів, інших релігій, інших культур сприяє зміцненню позицій сприйняття Інакшості, розуміння бажання людини проявити свою своєрідність, феноменальність.

Солідаризуємося з думкою тих дослідників, які вказують, що розвиток суспільства, демократії, підвищення освітньо-культурного рівня соціуму дають можливість відійти від дуального сприйняття ситуації, усвідомлення що «кількість цих позицій значно більша, ніж дві. Сьогодні ми не можемо розвиватися без розуміння того, що інакший досвід є цінним. Саме з цієї позиції <...> ми ініціюємо сьогоднішню розмову, бо інакший досвід є для нас цікавим, важливим і таким, що його варто досліджувати, а не тим, що ми іншуємо, табуємо, від чого намагаємося відсторонитися» (Балашова 2019, с. 18–19). Тобто отримання *інакшого* досвіду, який відрізняється від уже отриманого, дає змогу розширити та збагатити знання, побачити предмет, ситуацію або ж подію під інакшим кутом зору, відповідно – стати / бути / тимчасово _бути *Інакшим*. Що отримує своє відображення в інтернет-комунікації, в реакції на сучасні події, відходом від поділу подій, вчинків лише на хороше-погане, своє-чуже, визнання *інакшого* погляду.

У сучасних умовах мультикультурного співіснування й зіткнення різних етносів, культур, цивілізацій культура сміху отримує нові стимули для розвитку та вдосконалення відповідно до соціокультурних особливостей різних людських спільнот, їхніх домінантних інтересів, способів поведінки й типових реакцій. У цих умовах зміцнена динаміка сучасних глобальних процесів обумовлює формування культури сміху на основі культури довіри й толерантності, які сприяють установам міжкультурного діалогу, що враховує як необхідні універсальні умови макроетики, так і специфіку ціннісно-нормативної структури окремих етносів (Кожемякіна, 2012, с. 179). Тож об'єднані, наприклад, субкультурним або професійним компонентом, комуніканти

можуть відрізнятися один від одного своїми гендерними, етнічними, релігійними тощо характеристиками. Якщо в межах однієї соціальної групи, субкультури, якоїсь спільноти людина не протиставляє себе комусь (тобто перебуває поза опозицією Свій-Чужий), але усвідомлює та ідентифікує відмінне у сприйнятті події, то проявляє свою відмінність, несхожість, оригінальність та винятковість, сприяючи тим самим виникненню Інакшого, оприявненню та демонстрації Інакшості.

Представників однієї спільноти (етнічної, культурної, релігійної, професійної тощо) об'єднує спільний підхід до сприйняття певних речей, подій; вони дотримуються одного погляду на якісь події, ідею тощо. Також існує гумор, набір жартів, тонкощі яких зрозумілі лише представникам конкретної субкультури. Саме сміх, гумор і є одним із головних індикаторів належності до Своїх, входження до групи посвячених у всі подробиці та нюанси. За твердженнями дослідників, «сміхова культура є однією з важливих форм репрезентації динамічної соціальної реальності, оскільки гумор виконує інтеграційну і комунікаційну функції» (Гудзенко, 2014, с. 165). Сміх оберігає та захищає культурну своєрідність Своїх, оберігає Свій простір, дистанціюється від Чужих. «Водночас саме сміх є одним із засобів уможливлення діалогу з Іншим як Чужим завдяки потенціалу свободи та загальнолюдської солідарності» (Кожем'якіна, 2012, с. 18). Для адекватної інтерпретації інтернет-текстів гумористичного характеру необхідним є збіг складників культурного багажу комунікантів, спільність відповідних пресупозицій. Розбіжності в аперцепційній базі автора та адресата (незнання адресатом відповідних текстів, фразеологізмів, паремій; відсутність необхідного, хоч би попереднього ознайомлення з літературними джерелами, кінофільмами; незнання історичних або актуальних подій, лозунгів і т. ін.) може призвести до комунікативного збою – відсутності комічного ефекту (Щурина, 2012, с. 170). Культура довіри пов'язана з концептом почуття гумору, інтуїтивним відчуттям того, над чим можна жартувати і як саме це доречно робити. Довіра залучає нас до сфери взаємності не просто як взаємозв'язку, але й взаємозалежності, взаємодії, взаєморозуміння. Умовою довіри є норма-

тивне узгодження, яке забезпечує інтерсуб'єктне розуміння (Кожем'якіна, 2015, с. 179).

Гумор інтернет-комунікації характеризують такі якості: 1) локальність (на думку дослідників, це дає змогу визначити кордони спільноти; вибудовуючи сміховий бар'єр між собою та іншими, спільноти надійно оберігають власну ідентичність (Помогаєв, 2006, с. 60)), 2) доречність (обмежується віковою, гендерною, субкультурною належністю), 3) специфічність мови спільноти, зрозумілої насамперед представникам цієї спільноти (Помогаєв, 2006, с. 60), використання арготизмів (наприклад, гумор лікарів: непосвяченим складно зрозуміти його нюанси), 4) інтертекстуальність (використання текстів, зрозумілих лише Своїм). Проте саме в процесі інтернет-діяльності та інтернет-комунікації психологічно легше демонструвати свою *Інакшість*, свій *інакший* погляд чи позицію.

Дослідники обґрунтовують сміх як засіб «вивищення однієї людини над іншою. Виявляючи через сміх своє презирство до іншого, людина в такий спосіб легітимізує свою ідентичність як успішнішу» (Гомілко, 2011, с. 42–43). Те саме спостерігаємо при маркуванні Себе, свого погляду, позиції як Інакшої – я розумніший, обізнаніший, адекватніший і т. ін., що й слугує підґрунтям для створення або ж ретрансляції інтернет-текстів відповідного гумористичного спрямування.

Гумор, сміх над жартами (креолізовані меми, комікси й т. ін.) в інтернет-мережі можна розподілити на дві основні групи: 1) людина сміється, бо «впізнала» себе, 2) людина сміється, бо мем або жарт демонструє стиль життя, поведінки тощо, їй не притаманний; таким чином відбувається індикація позиції «це не-Я, Я-не такий, Я-Інакший, Я відрізняюсь / вирізняюсь», але це не означає виходу зі спільноти, відторгнення. На наш погляд, прикладом є інтернет-мем: «Звідки у мене в друзях стільки вірусологів? Нормальні ж політологи були!», поширювачі якого демонструють свою відмінність від решти комунікантів, несхожість з ними, акцентують на своїй Інакшості, але не відмежовуються від них, як за опозиції Свій / Чужий).

Висновки та перспективи подальших досліджень. Розвиток демократії, розвиток культури, науки, можливості віртуальної комунікації дають можливість кожній людині

робити власні висновки, висловлювати власну думку з приводу подій у соціокультурному житті. Залишаючись членом реального колективу або ж інтернет-спільноти, будь-хто може маркувати та акцентувати свою *Інакшість*. Усвідомлення *Інакшості* сприятиме трансформації характеру, змісту реальної та вірту-

альної комунікації, допомагатиме налагоджувати суб'єкт-суб'єктну взаємодію, розвивати толерантність до думок, які відрізняються від загальноприйнятих. Подальшою перспективою є дослідження фольклору субкультур, інтернет-спільнот та виявлення акценту своєрідності, Інакшості учасника комунікації.

ЛІТЕРАТУРА

- Інакший досвід : збагнути незбагненне / А. Бондар, О. Балашова, О. Білий та ін. *Філософська думка*. 2019. № 3, С. 6–59. URL : <https://cutt.ly/0Y1A1GX> (дата звернення: 14.12.2021).
- Гомілко О. Гумор, музика й ідентичність: інконгруентність і гармонія. *Дόξα / Докса. Збірник наукових праць з філософії та філології*. 2011. Вип. 16. С. 40–50.
- Гудзенко О. Сміхова культура як модус соціокультурних трансформацій українського суспільства. *Науково-теоретичний альманах «Грані»*. 2014. № 12 (116) грудень. С. 162–166.
- Кожем'якіна О. Діалогічне підґрунтя сміху в мережах розуміння Іншого. *Дόξα / Докса. Збірник наукових праць з філософії та філології*. 2012. Вип. 1 (17). С. 16–21.
- Кожемякина О. Доверие смеху в контексте современной трактовки проблемы культуры смеха. *Studia Culturae*. 2015. Вип. 12. III. С. 176–183.
- Помогаев Н. Смех как проявление группового снобизма. *Дόξα / Докса. Збірник наукових праць з філософії та філології*. 2006. Вип. 9. С. 53–60.
- Словник української мови : в 11 т. / редкол. : І. К. Білодід (голова) [та ін.]. Київ : Наукова думка, 1973. Т. 4. 840 с. URL: <http://sum.in.ua/s/inshyj> (дата звернення: 10.12.2021).
- Щурина Ю. Интернет-мемы как феномен интернет-коммуникации. *Лингвистика дискурса. Филология*. 2012. Вип. 3. С. 160–172.

REFERENCES

- Bilodid, I.K. at al. (Eds.). (1973). *Slovnnyk ukrajinsjkoji movy [Dictionary of the Ukrainian language]*. (Vols. 1–10; Vol. 4). Retrieved December 10, 2021, from <http://sum.in.ua/s/inshyj> [in Ukrainian].
- Bondar, A., Balashova, O., Bilyj, O., Volkovs'kyj, V., Vjat'kina, N., Ghardashuk, T. at al. (2019). Inakshyj dosvid: zbaghnuty nezbaghnenne [Alterity experience: to understand the incomprehensible]. *Filosofsjka dumka*. – *Philosophical Thought*, 3, 6–59 [in Ukrainian].
- Ghomilko, O. (2011). Ghumor, muzyka j identychnistj: inkonghruentnistj i gharmonija [Humor, music and identity: incongruence and harmony]. In *Дόξα / Докса. Zbirnyk naukovykh pracj z filosofiji ta filologhiji*. – *Doxa. Collection of scientific works on philosophy and philology* (Issue 16), (pp. 40–50) [in Ukrainian].
- Ghudzenko, O. (2014). Smikhova kuljtura jak modus sociokuljturnykh transformacij ukrajinsjkojho suspiljstva [Culture of humor as a mode of sociocultural transformations of ukrainian society]. *Naukovo-teoretychnyj almanakh «Hrani» – Scientific and theoretical almanac «Grani»*, 12 (116), 162–166 [in Ukrainian].
- Kozhem'jakina, O. (2012). Dialoghichne pidgruntja smikhu v merezhakh rozuminnja Inshogho [Dialogual basis of laughter in the network of understanding another]. In *Дόξα / Докса. Zbirnyk naukovykh pracj z filosofiji ta filologhiji – Doxa. Collection of scientific works on philosophy and philology* (Issue 1 (17)), (pp. 16–21) [in Ukrainian].
- Kozhemjakyna, O. (2015). Doverie smekhu v kontekste sovremennoj traktovki problemy kul'tury smekha [Trust in laughter in the context of modern interpretation of the problem of laughter culture]. In *Studia Culturae – Cultural Studies* (Issue 12), (pp. 176–183) [in Russian].
- Pomoghaev, N. (2006) Smekh kak projavlenye ghruppovogho snobyzma [Laughter as a manifestation of group snobbery]. In *Дόξα / Докса. Zbirnyk naukovykh pracj z filosofiji ta filologhiji – Doxa. Collection of scientific works on philosophy and philology* (Issue 9), (pp. 53–60) [in Russian].
- Shhuryna, Yu. (2012) Internet-memy kak fenomen internet-kommunikatsii [Internet Meme as a Phenomenon of Internet Communication]. In *Lynghvystyka dyskursa. Fylologhyja – Linguistics of discourse. Philology* (Issue 3), (pp. 160–172) [in Russian].

DMYTRUK Liliia – Doctor of Pedagogy, Associate Professor at the Department of Foreign Philology, Ukrainian Studies, Social and Law Disciplines, Mykhailo Tuhan-Baranovskyi Donetsk National University of Economics and Trade, 16b, Tramvaina str., Kryvyi Rih, Dnipropetrovsk region, 50005, Ukraine (dmytruk_la@donnuet.edu.ua)

ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-1850-5130>

DOI: <https://doi.org/10.24919/2522-4565.2021.48.5>

To cite this article: Dmytruk, L. (2021). Vidtvorennia metafori u protsesi perekladu literaturnoho tekstu ukrainskoiu movoiu [Metaphor rendering in the process of literary text translation into Ukrainian]. *Problemy humanitarnykh nauk: zbirnyk naukovykh prats Drohobyt'skoho derzhavnoho pedahohichnoho universytetu imeni Ivana Franka. Seriya "Filolohiia" – Problems of Humanities. "Philology" Series: a collection of scientific articles of the Drohobych Ivan Franko State Pedagogical University*, 48, 37–44. doi: <https://doi.org/10.24919/2522-4565.2021.48.5> [in English].

METAPHOR RENDERING IN THE PROCESS OF LITERARY TEXT TRANSLATION INTO UKRAINIAN

Summary. The paper focuses on the methods of metaphor rendering into Ukrainian by which the translator could achieve the most accurate translation and convey everything that the author of the original wants to deliver to the reader.

The **purpose** of the research is to analyze the methods of rendering metaphor of the original text into the translated one. The research is based on the material of Edgar Allan Poe's novel "The Fall of the House of Usher" and its Ukrainian translations performed by V. Vyshnevyyi and M. Johansen.

The main scientific results are obtained applying a set of general scientific and special **methods of research**, namely: analysis and generalization of scientific literature on the problems of metaphor translation; theoretical generalization, analysis and synthesis; holistic and integral approaches to the study of linguistic phenomena; comparative, descriptive and analytical methods.

Having analyzed E. A. Poe's novel "The Fall of the House of Usher" and its translations the author states that the translators apply more stylistic devices, including metaphors, in their translations than the author in the original text; the translators use all methods of rendering metaphors in the process of translation. Methods of replacing a word or phrase with an analogue that has a similar meaning but is reproduced differently, structural transformation – changing the grammatical structure or order of words of the original text – and adding or omitting words during the translation are used the most often. This is probably due to the fact that it is difficult to find the necessary equivalent that would fully correspond to the original, and even when it is, the emotional colour in both languages may be different. Therefore, the application of the above methods is rather appropriate.

The author demonstrates with examples application of such transformations as contextual substitution, synonymous substitution, decompression and compression, and of course expressivation by the translators to create a more emotional colouring.

Key words: colouring, expressivation, metaphor, method of translation, transformation.

ДМИТРУК Лілія – доктор педагогічних наук, доцент кафедри іноземної філології, українознавства та соціально-правових дисциплін, Донецький національний університет економіки і торгівлі імені Михайла Туган-Барановського, вул. Трамвайна, 16б, Кривий Ріг, Дніпропетровська область, 50005, Україна (dmytruk_la@donnuet.edu.ua)

ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-1850-5130>

DOI: <https://doi.org/10.24919/2522-4565.2021.48.5>

Бібліографічний опис статті: Дмитрук, Л. (2021). Відтворення метафори у процесі перекладу літературного тексту українською мовою. *Проблеми гуманітарних наук: збірник наукових праць Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка. Серія «Філологія»*, 48, 37–44. doi: <https://doi.org/10.24919/2522-4565.2021.48.5>.

ВІДТВОРЕННЯ МЕТАФОРИ У ПРОЦЕСІ ПЕРЕКЛАДУ ЛІТЕРАТУРНОГО ТЕКСТУ УКРАЇНСЬКОЮ

Анотація. *Стаття прив'язана способом передачі метафор оригінального тексту засобами української мови як таким, що допомагають домогтися найточнішого перекладу та передати все те, що хотів донести до читача автор оригіналу.*

Метою дослідження є аналіз способів передачі метафори тексту оригіналу в тексті перекладу. Дослідження ґрунтується на матеріалі роману Едгара Аллана По «Падіння дому Ашерів» і його українських перекладах, виконаних В. Вишневим та М. Йогансенем.

Основні наукові результати отримані з використанням комплексу загальнонаукових та спеціальних **методів дослідження**, а саме: аналізу та узагальнення наукової літератури з проблем перекладу метафори; теоретичного узагальнення, аналізу й синтезу; цілісних та інтегральних підходів до дослідження лінгвістичних явищ; порівняльного, описового та аналітичного методів.

Проаналізувавши роман Е. А. По «Падіння дому Ашерів» та його переклади, автор констатує, що автори перекладів використовують більше стилістичних прийомів, аніж автор оригінального тексту, вдаючись при цьому до всіх способів передачі метафор. Найчастіше використовують: прийом заміни слова чи словосполучення аналогом із тотожним значенням, але відтвореним по-різному; прийом структурної трансформації, тобто зміни граматичної структури чи порядку слів у тексті перекладу; прийом додавання чи вилучення певних лексичних одиниць. Ймовірно, це пов'язано з тим, що важко віднайти еквівалент, який би повністю відповідав оригіналу. Коли він навіть є, емоційне забарвлення в обох мовах може бути різним. Тож застосування зазначених прийомів доцільне.

Автор на конкретних прикладах демонструє використання перекладачами таких трансформацій, як контекстуальна заміна, синонімічна заміна, компресія, декомпресія, експресивація, зокрема для того, щоб надати текстові перекладу відповідного емоційного забарвлення.

Ключові слова: забарвлення, експресивація, метафора, спосіб перекладу, трансформація.

Research analysis and problem statement. Literary translation is considered one of the most difficult types of translation. Such a translation from any language must be done in such a way that the atmosphere of the plot, the style of the author is preserved in full. The translator has a task to make the text interesting, preserve the style, convey the author's idea taking into account the recipient's mentality, national characteristics of his native language, history of his country, potential knowledge of the context in which events described in the work take place.

In all registers, especially in the literary style, linguistic means, which enhance the effect of expression by adding various emotionally expressive shades to the "lean" content, are widely used. Words in a work of art perform not only an informative but an aesthetic function as well. Various tools, especially stylistic devices and tropes are used to enhance the expressiveness of the utterance. They combine two meanings: dictionary and contextual. Therefore, it may not be easy to understand and render stylistic devices in the language of translation.

The translation of stylistic devices is a rather complex and multifaceted process. It is not just a replacement of words from one language to another; translation is a psychological, literary, ethnographic, and other aspect of human activity, and it also combines the history of translation activities in a given country. Therefore, this theme is still one of the most discussed and interesting among scientists. It was studied by such linguists as K. Chukovsky, V. Komissarov, V. Vinogradov, M. Kochergan, I. Arnold, I. Korunets, B. Karaban, I. Halperin, R. Ginzburg, M. Kronhaus, L. Barkhudarov, V. Prozorov, and others. Linguists . I. Kravchuk, A. Naumenko, N. Pavlenko, N. Pelevina, O. Spichak, and others devoted their works to the issue of metaphor translating.

Despite the variety of theories regarding the translation of stylistic devices, it is very difficult to single out any universal one.

The **relevance** of the work is in the study of the methods of translation of stylistic devices by which the translator could achieve the most accurate translation and convey everything that the author of the original wants to deliver to the reader.

The **purpose** of the research is to analyze the methods of rendering metaphor of the original text into the translated one. The research is based on the material of Edgar Allan Poe's novel "The Fall of the House of Usher" and its Ukrainian translations performed by V. Vyshnevyyi and M. Johansen.

Results and discussions. Edgar Allan Poe's novels are known even to those who have never been interested in mysticism and horror books. First of all, Poe's original meanings and style are impressive. This originality is achieved by careful but skillful use of stylistic devices. Having analyzed the text of the original, we singled out the examples of stylistic devices such as epithet, comparison, oxymoron, dysphemism, but the most numerous are metaphors. In our opinion, this is due to the following factors. First, the metaphor integrates the features of other stylistic devices: comparison, epithet, oxymoron, dysphemism, hyperbole, litotes, and so on. Due to this feature, it is more interesting among the others devices not only for writers but also for scientists. Secondly, thanks to metaphor, both a writer and a translator can easily immerse the reader in the atmosphere of the literary work, evoke certain emotions, and make people sympathize with the main characters. We can see all this not only in the original text but also in both translations.

Here are more examples of metaphors (Poe, 2004):

- overstrained air of vivacity – перенапружене повітря бадьорості;
- the powerfulness of the wine – могутність провину;
- syllables passed my lips – звук злетів з моїх вуст;
- the voice of a thousand waters – голос тисячі вод.

To study how to reproduce the metaphor in the process of translation practice, we chose two Ukrainian translations of the novel "The Fall of the House of Usher" made by V. Vyshnevyyi and M. Johansen. Their works are best suited for the study of this theme, as they contain a large number of stylistic devices that are not only equivalent to the originals, but also new, created by the translators themselves. After analyzing all possible ways of rendering metaphor into Ukrainian, we tried to single out a number of ways of its translation: 1) replacement of a word or whole phrase with the equivalent of the target language;

2) replacement of a word or phrase with an analogue that has a similar meaning, but is rendered differently; 3) structural transformation – change in grammatical structure or word order in the source language text; 4) traditional correspondence – the translation of borrowings that came to both languages from a common source, but received different ways of expression; 5) adding or omitting words when translating; 6) replacement of one stylistic device by another one; 7) descriptive translation (in case of absence of an equivalent in the language of translation).

Let's study these ways in detail on the examples of the novel.

1. After analyzing the texts of translation, we found out that most often in the process of metaphor translation the authors use the method of *replacement of a word or phrase with an analogue that has a similar meaning, but is reproduced differently*. This is due to the fact that while translating a certain device it is very difficult to find a direct equivalent in the language of translation. And even when such an equivalent does exist, it does not always correspond to the emotional mood of the text, so the translation may sound «dry» compared to the original. Because of this, translators use a word or construction that is not the direct equivalent but has a similar meaning. This helps to preserve the plot of the original and not lose the emotional colour of the utterance.

«...the fabric gave little token of instability...» (Poe, 2004, p. 2).

Word-based translation: «будівля подавала невеличкий знак нестійкості».

V. Vyshnevyyi (По, 2004) translates the metaphor as follows «...споруда нітрохи не вказувала своєї нестійкості...» (p. 240). He replaces the expression *gave little token* with an equivalent that retains only the content, not the form. At the same time the following transformations are applied: negativation – *little* is replaced by a double negation *нітрохи не*, compression – the word *token* is omitted in translation and contextual substitution – the expression *gave token* is replaced by *не вказувала*.

M. Johansen translates (По, 1928) the expression as «...будівля не здавалася нестійкою...» (p. 141). Just like V. Vyshnevyyi, he uses negativation – *gave little token* is rendered with help of negation *не здавалася*, contextual substitution, compression.

One more example.

«*An irrepressible tremor gradually pervaded my frame*» (Poe, 2004, p. 6).

Word-based translation: «Невгамовне тремтіння поступово пронизує моє тіло».

M. Johansen's (По, 1928) translation: «Непереможний страх поволі увійшов у мене» (p. 244).

V. Vyshnevyi's (По, 2004) translation: «Нестримний дрож потроху охопив все тіло» (p. 145). Both translations are rendered with help of contextual substitution, each word being analogous but not the direct equivalent. The exception is the word *gradually*, it is reproduced by the synonymous substitution – *поволі* (Johansen), *потроху* (Vyshnevyi).

In all the above examples, the method of replacing a word or phrase with an analogue with a similar meaning has preserved all the metaphors, their form and the main purpose of their use. After all, there the author wanted to give his novel mysticism, sadness and hopelessness. All this, in his opinion, will help the reader to understand the main idea of this work better and make him sympathize with the main characters.

The next example is «*the idea had assumed a more daring character*» (Poe, 2004, p. 6).

Word-based translation: «ідея набула більш сміливий характер».

V. Vyshnevyi's (По, 2004) translation: «уявлення набуло справді зухвалого характеру» (p. 244). In this case, contextual substitution is applied: *the idea* – *уявлення*, *more* – *справді*.

M. Johansen's (По, 1928) translation: «ця думка загострилася і переходила в царину неорганічну» (p. 145). Transformations used are: contextual substitution *ідея* – *думка*, *assume* – *переходила*, *a more daring character* – *в царину неорганічну* and decompression of the word *загострилася*.

In the examples suggested above, in contrast to the original, the stylistic devices and transformations used by the translators make the texts of the translations more emotional and create a depressing and mystical atmosphere in the novel. First of all, thanks to the use of the transformation of expressivation.

2. The method of replacing a word or a whole phrase with the equivalent of the target language while metaphor rendering is both the simplest and the most complex one. A word or

expression that has an equivalent in the language of translation, most often fully corresponds to the content and emotional colour, so it facilitates the work of the translator. But the main problem is that such cases of complete equivalence are very difficult to find, so in translations they cannot be found very often.

The following examples demonstrate this method application:

«*He was enchained by certain superstitious...*» (Poe, 2004, p. 6).

Word-based translation: «Він був скований якимись забобонами».

In his translation, «Він був неначе обплутаний тривкими забобонами...» (По, 2004, p. 244) V. Vyshnevyi changes only the translation of the word *enchain* with its match *обплутаний*.

In the translation of M. Johansen (По, 1928) «Його сковували якісь забобонні вражіння...» (p. 145) we can observe decompression of the word *враження* and adjectivation – replacement of the noun *superstitious* by the adjective *забобонні*.

One more example: «*deposited our mournful burden upon*» (Poe, 2004, p. 10).

Word-based translation: «поклавши нашу скорботну ношу»

V. Vyshnevyi's (По, 2004) translation: «поставивши нашу сумну ношу» (p. 248).

M. Johansen's (По, 1928) translation: «Склавши свою траурну ношу» (p. 149). The translator uses the word *склавши* when reproducing the word *deposited*.

All translations correspond to the original text, because the method of translation equivalence assumes almost complete identity of the original. This preserves the main idea and emotional load that the author puts in his novel. Because of this, the use of transformations is minimal. The most common are decompression, different types of transposition synonymous substitution; they have almost no effect on the content but give the text expressiveness and emotionality that are laid down in the original.

3. Comparing the translations with the original, we found out that the translators also use the method of *structural transformation*. Analyzing the following examples, in most of them, we can observe the following changes: change the order of words, transposition, change the gram-

metrical structure, adding or omitting words. All these changes are necessary not only to preserve the content, which is undoubtedly one of the most important factors in the process of translation, but also to convey the emotional atmosphere of the work. Writers such as Edgar Allan Poe are known not only for their ingenious ideas, but also for their ability to evoke certain emotions and feelings in the reader. For a better understanding, we have considered a few examples. Having studied them, we can conclude that the translators not only understood the mood of the work correctly, but also reproduced it in their translations successfully, because fear, sadness and hopelessness are felt not only in the original but in both translations as well.

«*Our glances, however, rested not long upon the dead*» (Poe, 2004, p. 9).

Word-based translation: «*Наші погляди, однак, не відпочивав довго на мертвій*»

V. Vyshnevyyi's (По, 2004) translation: «*Однак погляд наш недовго спочивав на обличчі вмерлої*» (p. 247).

M. Johansen's (По, 1928) translation: «*Але наші погляди недовго покоїлися на мертвій*» (p. 148). In both translations the following transformations are applied: contextual substitution of the word *rest* – *спочивав* (Vyshnevyyi), *покоїлися* (Johansen), also Vyshnevyyi uses decompression of the word *обличчі*.

The next example: «*there sat upon my very heart an incubus of utterly causeless alarm*» (Poe, 2004, p. 7).

Word-based translation: «*сидів на самому моєму серці демон абсолютно безпричинної тривоги*».

V. Vyshnevyyi's (По, 2004) translation: «*зрештою на душу мою напосів якийсь демон безпричинної паніки*» (p. 245).

M. Johansen's (По, 1928) translation: «*на моїм серці вгніздився зародок абсолютно безпричинної тривоги*» (p. 146). In both translations contextual substitution is used – *sat* is replaced by *посів* (Vyshnevyyi), *вгніздився* (Johansen). The second translation is also applied contextual substitution of the word *an incubus* (*зародок*). Despite the transformations, both translations are as sad and disturbing as the original.

The above examples are not just words or expressions that, apart from the context, have no meaning or serve only as “decoration”, they are complete sentences that have a certain mean-

ing and emotion. Therefore, in order to reproduce them exactly as the author wanted, it is not enough to translate individual words correctly, it is necessary to change the structure of the sentence itself. To apply this method, it is important to use not only stylistic and lexical-semantic transformations, but also grammatical ones, and replacement in particular.

One more example: «*the tottering of his lofty reason upon her throne*» (Poe, 2004, p. 8).

Word-based translation: «*хиткість його високого розуму на її троні*».

The translation of this passage was made only by Vyshnevyyi «*величний трон його гордого розуму захитався*» (По, 2004, p. 246). In our opinion, this expression has a huge emotional load, and the translator was able to best reproduce it using the method of structural transformation. Perhaps because of the difficulty of understanding the meaning and main purpose of this expression, the second translator decided to remove it from the text. Transformations used: replacement of word order, contextual substitution of the word *lofty* (*гордого*), decompression of the word *величний* and verbalization, the noun *the tottering* is replaced by the verb *захитався*.

4. Using two different translation methods.

Very often opinions of translators' views on the rendering stylistic devices do not coincide. This is most often connected with the metaphor translation. It is one of the most common types of tropes and is found in almost every fiction text.

The first example is: «*Shaking off from my spirit...*» (Poe, 2004, p. 1).

Word-based translation: «*Струшуючи з моєї душі...*».

V. Vyshnevyyi's (По, 2004) translation: «*Я стрепенувся, відганяючи від себе...*» (p. 239). The method of *replacing a word or phrase with an analogue that has a similar meaning but is reproduced differently* is used for metaphor reproduction in the translation along with such transformations as contextual substitution of the word *shaking off* (*на стрепенувся*), compression of the word *spirit* and decompression of the word *відганяючи*.

M. Johansen's (По, 1928) translation: «*Струшуючи з душі своєї...*» (p. 140). Although the translator applies the direct equivalent, he also uses permutation, changing the order of words in the expression *my spirit*. But despite this, the translation is completely consistent with the original.

The next example: «*I felt that I breathed an atmosphere of sorrow...*» (Пое, 2004, p. 1).

Word-based translation: «Я відчував, що вдихаю атмосферу скорботи»

V. Vyshnevyi (По, 2004) in his translation replaces the metaphor with a similar one in meaning, using the contextual substitution of the word *an atmosphere* and decompression, adding *here*. «It seemed to me that the air here is full of sorrow...» (p. 239).

M. Johansen's (По, 1928) translation: «Я відчув, як вдихаю атмосферу смутку...» (p. 140). The translator uses the direct equivalent, so the translation fully corresponds to both the structure of the original and the emotional colour.

One more example: «*An air of stern, deep, and irredeemable gloom hung over and pervaded all*» (Пое, 2004, p. 3).

Word-based translation: «Дух невблаганного, глибокого, безнадійного смутку просочив і огорнув все».

V. Vyshnevyi's (По, 2004) translation: «Все огорнув, все просякнув глибокий, невблаганний і безнадійний сум» (p. 241). To render the metaphor, the translator uses the method of *structural transformation*. This technique helps to completely reproduce the atmosphere of the text completely.

In his turn, M. Johansen (По, 1928) uses the method of *replacing a word or phrase with an analogue that has a similar meaning, but is reproduced differently*: «Подих глибокого непереможного суму тяжів над усім і переймав усе» (p. 142).

In our opinion, both translations are emotionally completely in line with the original, but Vyshnevyi's translation is more complete and melodic.

5. Comparing the translations with the original, we found out that there are fewer stylistic devices in the original than in translations, so we analyzed such cases and the purpose of their application in translation process.

«*Its principal feature seemed to be that of an excessive antiquity*» (Пое, 2004, p. 2).

Word-based translation: «Його основною відмінністю, здавалося, була надмірна стародавність».

V. Vyshnevyi's (По, 2004) translation: «Найперше впадала у вічі його давність» (p. 240).

M. Johansen's (По, 1928) translation: «Головне, чим вона визначалася, це своєю стародавністю» (p. 141). In both translations, the phrase *seemed to be* is rendered as a metaphor. The translators wanted to give the house being described in the work, human qualities, emphasize its antiquity and wisdom. Transformations used are contextual substitution, expressivation.

6. Replacing one stylistic device with another one.

Most of the examples of stylistic devices that we found in the text are rendered by the similar ones in translations. But some of them are translated with the help of other devices or tropes. There are several reasons for using this method, firstly, the loss of the emotional component, and secondly, the compensation of meaning, i.e. the transfer of meaning from one part of the sentence to another one.

For example: «*He roamed from chamber to chamber*» (Пое, 2004, p. 3).

Word-based translation: «Він блукав з кімнати в кімнату».

M. Johansen's (По, 1928) translation: «він блукав по кімнатах» (p. 142). The translator uses direct equivalent (metaphor), so there are no transformations in this version.

In his turn, V. Vyshnevy (По, 2004) translates the metaphor with the help of dysphemism «Безцільно тинявся з однієї зали до іншої» (p. 241). Along with this, he applies the following transformations: compression of the word *he*, decompression of the word *безцільно*, and at the same time two transformations: synonymous substitution and expressivation to the word *roam*, it is replaced by the more emotional word *тинятися*, which made the expression more «rough».

Conclusions. Having analyzed E. A. Poe's novel «The Fall of the House of Usher» and its translations made by V. Vyshnevyi and M. Johansen, the following conclusions can be drawn. Firstly, translators apply more stylistic devices, including metaphors, in their translations than the author in the original text, so they are more interesting from a stylistic point of view. However, the text of the original is no less atmospheric and exciting. This is due to the special style of the writer, which he creates due to the mysterious plot and the mysticism with which his name is associated. Therefore, in

order for the translations to be no less fascinating and expressive, the translators have to use a large number of stylistic devices.

Secondly, the translators use all methods of rendering metaphors in the process of translation, methods of *replacing a word or phrase with an analogue that has a similar meaning but is reproduced differently, structural transformation* – changing the grammatical structure or order of words in the original text – and *adding or omitting words during the translation* are used

the most often. This is probably due to the fact that it is difficult to find the necessary equivalent that would fully correspond to the original, and even when it is, the emotional colour in both languages may be different. Therefore, the application of the above methods is rather appropriate.

Finally, to render the metaphor, the authors also apply the following transformations: contextual substitution, synonymous substitution, decomposition and compression, and of course expression to create a more emotional colouring.

BIBLIOGRAPHY

- Арнольд И. В.** Стилистика современного английского языка: (Стилистика декодирования): Учеб. пособие для студентов пед. ин-тов по спец. «Иностр. яз.». М. : Просвещение, 1990. 300 с.
- Єрмоленко С. Я., Бибик С. П., Тодор О. Г.** Стилистичні (риторичні) фігури. Українська мова. Короткий тлумачний словник лінгвістичних термінів / за ред. С. Я. Єрмоленко. К. : Либідь, 2001. 223 с.
- Кравчук І. В.** Спеціальні прийоми перекладу стилістично-зabarвлених одиниць з англійської на українську мову. URL: <http://www.rusnauka.com>
- Науменко А. М.** Філологічний аналіз тексту (основи лінгвопоетики). Вінниця : Нова Книга, 2005. 416 с.
- Науменко Л. П., Гордєєва А. Й.** Практичний курс перекладу з англійської мови на українську: навч. посібник. Вінниця : Нова книга, 2011. 136 с.
- Павленко Н. О.** Збереження поетичного потенціалу метафори при перекладних трансформаціях. URL: <http://www.researchgate.net>
- Пелевина Н. Ф.** Стилистический анализ художественного текста. Л. : Просвещение, 1980. 272 с.
- Пентиліук М. І.** Культура мови і стилістика: Пробний підручник для гімназії гуманітарного профілю. Київ : Вежа, 1994. 240 с.
- Спічак О.** Роль метафори у художньому тексті. URL: <http://www.infolibrary.com.ua/libs/stattya/276-rol-metafori-u-hudozhnomu-teksti.html>
- Стилiстика української мови:** Підручник / за ред. Л. Мацько, О. Сидоренко, О. Мацько. К. : Вища школа, 2003. 462 с.

SOURCES OF ILLUSTRATIVE MATERIAL

- По. Е. А.** Вибрані твори: Золотий жук; Повість скелястих гір; Людина юрби; Падіння дому Ашерів; Ти єси! / Пер. з англ. М. Йогансена, Б. Ткаченка; Вступ. ст. М. Йогансена. Х. : ДВУ, 1928. 322 с.
- По. Е. А.** Падіння дому Ашерів / переклад В. Вишневого. Тернопіль. : Навчальна книга – Богдан. 2004. С. 239-268
- Poe E. A.** The fall of the House of Usher. Public Domain, 2004. 28 с.

REFERENCES

- Arnold, I.V.** *Stilistika sovremennogo angliyskogo yazyika: (Stilistika dekodirovaniya): Ucheb. posobie dlya studentov ped. in-tov po spets. «Inostr. yaz.»* [Modern English Stylistics: (Decode Stylistics)]. Moscow: Prosveschenie [in Russian]
- Yermolenko, S.Ya., Bybyk, S.P., Todor, O.H.** (2001). *Stylistychni (rytorychni) fihury. Ukrainska mova. Korotkyi tлумachnyi slovnyk linhvistychnykh terminiv* [Stylistic (rhetorical) devices. Ukrainian language. A short glossary of linguistic terms]. In S. Yarmolenko (Ed.) Kyiv: Lybid [in Ukrainian]
- Kravchuk, I.V.** *Spetsialni pryimy perekladu stylistychno-zabarvlenykh odynts z anhliiskoi na ukrainsku movu* [Special methods of translating stylistically colored units from English into Ukrainian]. Retrieved November 24, 2021, from <http://www.rusnauka.com> [in Ukrainian]
- Naumenko, A.M.** (2005). *Filolohichni analiz tekstu (osnovy linhvopoetyky)* [Philological analysis of the text (basics of linguopoetics)]. Vinnytsia : Nova Knyha [in Ukrainian]
- Naumenko, L.P., Hordieieva, A.Y.** (2011). *Praktychnyi kurs perekladu z anhliiskoi movy na ukrainsku: navch. posibnyk* [Practical course of translation from English into Ukrainian]. Vinnytsia : Nova Knyha [in Ukrainian]

- Pavlenko, N.O.** *Zberezhennia poetychnoho potentsialu metafory pry perekladnykh transformatsiakh* [Preservation of the poetic potential of metaphor in translation transformations]. Retrieved October 22, 2021, from: <http://www.researchgate.net> [in Ukrainian]
- Pelevyna, N.F.** (1980). *Stylistycheskyi analiz khudozhestvennoho teksta* [Stylistic analysis of literary text]. Leningrad: Prosveshchenye [in Russian]
- Pentyliuk, M.I. (1994).** *Kultura movy i stylistyka: Probnyi pidruchnyk dlia himnazii humanitarnoho profilu* [Language culture and stylistics]. Kyiv: Vezha [in Ukrainian]
- Spichak, O.** *Rol metafor u khudozhnomu teksti* [The role of metaphor in the literary text]. Retrieved November 10, 2021, from <http://www.infolibrary.com.ua/libs/stattya/276-rol-metafori-u-hudozhnomu-teksti.html> [in Ukrainian]
- Stylistyka ukrainskoi movy: Pidruchnyk [Stylistics of the Ukrainian language]. In L. Matsko, O. Sydorenko, O. Matsko (Ed.). Kyiv: Vyshcha Shkola, 2003 [in Ukrainian]

SOURCES OF ILLUSTRATIVE MATERIAL

- Poe, E.A.** (1928). *Vybrani tvory: Zoloty zhuk; Povist skeliastykh hir; Liudyna yurby; Padinnia domu Asheriv; Ty yesy!* [Selected works: Golden Beetle; The Tale of the Rockies; Crowd man; The fall of the house of Asher; You are!] (M. Johansen Trans.). Khrarkiv: DVU [in Ukrainian]
- Poe, E.A.** (2004). *Padinnia domu Asheriv* [The fall of the House of Usher] (V. Vyshnevyi Trans.). Ternopil : Navchalna Knyha – Bohdan [in Ukrainian]
- Poe, E.A.** (2004). The fall of the House of Usher. Public Domain. [in English]

УДК 811.161.2 (81'276.6:34)

ДОЦЕНКО Олена – кандидат філологічних наук, доцент, доцент кафедри української мови, Національний університет «Києво-Могилянська академія», вул. Г. Сковороди, 2, Київ, 04070, Україна (o.dotsenko@ukma.edu.ua)

ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-4607-0883>

DOI: <https://doi.org/10.24919/2522-4565.2021.48.6>

Бібліографічний опис статті: Доценко, О. (2021). Лінгвістичні експертизи в дискурсі правозастосування. *Проблеми гуманітарних наук: збірник наукових праць Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка. Серія «Філологія»*, 48, 45–52. doi: <https://doi.org/10.24919/2522-4565.2021.48.6>.

ЛІНГВІСТИЧНІ ЕКСПЕРТИЗИ В ДИСКУРСІ ПРАВОЗАСТОСУВАННЯ

Анотація. У статті проаналізовано правові засади здійснення лінгвістичних експертиз чинних нормативних актів у межах судового провадження та з метою тлумачення певних правових понять у юридичній діяльності. Зокрема встановлено, що предметом лінгвістичного аналізу текстів законів за запитом юристів найчастіше буває уточнення значення термінів і нетермінологічної лексики, рідше – з'ясування істинного змісту синтаксичних конструкцій, виявлення фактів порушення мовних норм, які унеможливають однозначне трактування норм права. Виконання криміналістичного семантико-текстуального дослідження тексту в межах судового провадження здійснюють відповідно до норм, визначених Інструкцією про призначення й проведення судових експертиз та експертних досліджень і Науково-методичними рекомендаціями з питань підготовки та призначення судових експертиз та експертних досліджень, затверджених наказом Міністерства юстиції України. Лінгвістичні експертизи поза судовим провадженням виконує за власними методиками спеціаліст-філолог, компетентний у тій галузі лінгвістики, яка необхідна для оцінки тексту нормативного акта.

Досліджено методики лінгвістичної експертизи нормативних актів, які можуть бути враховані у практиці термінологічного, лексико-семантичного й логіко-синтаксичного опрацювання текстів законопроектів. Зокрема запропонований семантико-текстуальний аналіз термінів галузі авторського права, лексичного значення слів (як повнозначних, так і службових частин мови) або словосполучень, використаних у поданих на експертизу текстах, уживаних в українських нормативно-правових актах. Відзначено, що такі дослідження необхідно проводити з урахуванням контексту, у якому вжиті терміни, лексеми й словосполучення, що стають об'єктом лінгвістичної експертизи.

Встановлено, що причиною запиту на лінгвістичну експертизу є потреба з'ясувати зміст термінів і нетермінологічної лексики в межах судового процесу чи несудової юридичної практики.

Ключові слова: правнича лінгвістика, семантико-текстуальна експертиза, лінгвістична експертиза, мова закону.

DOTSENKO Olena – Candidate of Sciences in Philology, Associate Professor, Associate Professor at Ukrainian Language Department, National University of Kyiv-Mohyla Academy, 2, H. Skovorody str., Kyiv, 04070, Ukraine (o.dotsenko@ukma.edu.ua)

ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-4607-0883>

DOI: <https://doi.org/10.24919/2522-4565.2021.48.6>

To cite this article: Dotsenko, O. (2021). Lnhvistychni ekspertyzy v dyskursi pravozastosuvannia [Linguistic examinations in the law enforcement discourse]. *Problemy humanitarnykh nauk: zbirnyk naukovykh prats Druhobyt'skoho derzhavnoho pedahohichnoho universytetu imeni Ivana Franka. Seriiia «Filolohiia»* – Problems of Humanities. "Philology" Series: a collection of scientific articles of the Drohobych Ivan Franko State Pedagogical University, 48, 45–52. doi: <https://doi.org/10.24919/2522-4565.2021.48.6> [in Ukrainian].

LINGUISTIC EXAMINATIONS IN THE LAW ENFORCEMENT DISCOURSE

Summary. *The article contains analysis of legal basis for linguistic examinations of the effective regulatory documents as a part of legal procedure and for the purpose of interpretation of certain legal concepts in legal activities. It has been established, in particular, that the subject of linguistic analysis of the texts of laws upon lawyers' request is typically verification of meaning of terms and non-terminological vocabulary, less frequently – clarification of true meaning of syntactic constructions violation of formulation standards of which makes precise construction impossible. Forensic semantic and textual study of the text provided as a part of legal procedure is conducted in accordance with the standards established in Regulations on Scheduling and Conducting Forensic Examination and Forensic Studies and Scientific Guidelines on Preparation and Scheduling Forensic Examination and Forensic Studies approved by the order of the Ministry of Justice of Ukraine. Linguistic examinations not included in the legal procedure are conducted by an expert philologist qualified in the sphere of linguistics that is necessary for evaluation of the regulatory document text using internal methods.*

In this article methods of linguistic expertise of regulatory documents have been studied, which methods can be applied in terminological, lexico-semantic and logical and syntactic elaboration of the draft bill texts. The author suggested, in particular, a semantic-textual examination of the copyright related terms, lexical meaning of words or word combinations used in the texts provided for examination that are used in Ukrainian statutory instruments (notional lexical units and auxiliary parts of speech). The author noted that such studies must be conducted in view of the context the terms, lexical units and word combinations that become an object of the linguistic examination are used in.

It has been established that the reason of request for linguistic examination is the need to clarify the meaning of terms and non-terminological vocabulary related to the legal procedure or non-judicial legal practice.

Key words: *legal linguistics, semantic-textual examination, linguistic examination, legal language.*

Постановка проблеми. Якість життя українського суспільства безпосередньо залежить від якості українського законодавства. Право як абстрактна, але визначальна для будь-якої цивілізованої країни категорія потребує добору довершених засобів матеріалізації, якими є засоби мови. Найдрібніша похибка в мовному оформленні нормативно-правового акта може призвести до неприємних колізій, завдати матеріальної та моральної шкоди громадянам і державі. Проте від помилок ніхто не застрахований, трапляються вони й у нормативно-правових актах, а тому важливо в Україні мати дієві засоби усунення негативного впливу на наше життя неякісного мовного оформлення законів і підзаконних актів. Одним із механізмів такої діяльності є лінгвістичні експертизи нормативно-правових актів, які можна здійснювати в межах судового провадження та на запит уповноважених органів. Завданням філологів є розроблення методичних засад їхнього проведення.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Протягом останнього десятиліття експертологічна діяльність стає дедалі попу-

лярнішою. Активно розроблювано наукові положення, які регламентують здійснення лінгвістичних експертиз різних типів, фахівці-практики накопичують відповідні методики, здійснювано підготовку лінгвістів-експертів на магістерських і бакалаврських програмах університетів (Доценко, 2018, с. 154–156). Окреслені завдання й основні види лінгвістичних експертиз, визначені права та обов'язки лінгвіста-експерта, проаналізовані юридичні й нормативні документи, що регулюють діяльність у сфері лінгвістичної експертології, схарактеризовані напрямки і форми лінгвоекспертної діяльності в підручнику «Лінгвістичні експертизи» фахівцями Київського національного університету імені Т. Шевченка Ларисою Шевченко й Дмитром Сизоновим (2021). Лінгвістичній експертизі конфліктних текстів присвячена низка праць Лесі Ажнюк (2012, с. 18–32; 2013). Про окремі аспекти лінгвістичної експертології йдеться в наукових розвідках Костянтина Голобородька (2020, с. 11–17), Наталії Кондратенко (2017), Валентини Радецької (2017), Юлії Бугайко (2019, с. 145–166) та

інших українських і зарубіжних учених. Утім, багато юридичних, методологічних і прикладних аспектів організації лінгвістичних експертиз потребують ґрунтовного опрацювання. Зокрема це стосується й теоретичних і практичних напрацювань у сфері лінгвістичної експертизи текстів нормативних актів. Цим умотивовуємо **актуальність нашої розвідки**. Її **мета** – схарактеризувати основні прийоми лінгвістичної експертизи текстів нормативних актів, яку проводять у межах судового провадження та на запит установ і організацій. Завдання статті: обґрунтувати типологію лінгвістичних експертиз нормативно-правових актів, проаналізувати специфіку застосування під час їх проведення прийомів семантико-текстуального аналізу юридичних термінів, лексико-семантичного й логіко-синтаксичного опрацювання текстів законів.

Виклад матеріалу. Тексти чинних нормативно-правових актів стають об'єктом лінгвістичної експертизи за різних обставин. По-перше, часто виникає потреба уточнення в межах судового провадження значення слова, словосполучення чи всього висловлення, затемнення якого спричинене порушенням синтаксичних і / чи пунктуаційних норм. За таких обставин спеціаліст-філолог керується *Науково-методичними рекомендаціями з питань підготовки та призначення судових експертиз та експертних досліджень*, затвердженими Наказом Міністерства юстиції України 08.10.1998 № 53/5 (у редакції від 26.12.2012 № 1950/5), якими серед криміналістичних виділені лінгвістичні експертизи мовлення, що «поділяються на авторознавчу експертизу писемного мовлення та семантико-текстуальну експертизу писемного та усного мовлення». По-друге, такі лінгвістичні дослідження можуть виконувати на запит установ та організацій стосовно їхньої правозастосовної діяльності.

З-поміж експертиз першого типу найчастіше доводиться виконувати семантико-текстуальні дослідження писемного мовлення (тексту нормативно-правового акта), завданням якого є встановлення змісту понять, лексичного значення слів або словосполучень.

Прикладом установлення змісту словосполучень у контексті нормативно-правового акта є експертне дослідження, виконане

в господарському судовому процесі й спрямоване на встановлення значення словосполучень «копія скульптури», «переробка скульптури» та «відтворення скульптури» в контексті Закону України «Про авторське право і суміжні права». Для з'ясування змісту досліджуваних понять використано Словник української мови: у 20 томах (СУМ–20, 2015–2018) та Словник української мови: в 11 томах (СУМ–11, 1970–1980), у яких кодифіковано лексичні норми сучасної української літературної мови. У ході виконання експертизи встановлено, що відповідно до чинних мовних норм лексема *копія* має значення «точно відтворені текст, документ і т. ін., що цілком відповідають оригіналові; список (у 3 знач.). // Твір мистецтва (картина, скульптура і т. ін.), який точно відповідає оригіналові» (СУМ–20). Увиразнює значення лексеми *копія* слово «точно» – «цілком, зовсім, абсолютно» (СУМ–11, т. 10, 1979, с. 217), в якому актуалізовані семи «цілком», «абсолютно», «повністю», «зовсім». Тобто з лексико-семантичного погляду «копія скульптури» – це примірник скульптури, який точно (цілком, абсолютно, повністю, зовсім) відповідає оригіналу, але ним не є. Лексема *переробка*, відповідно до академічного тлумачного словника, має значення «дія за значенням *переробляти*, *перероблювати*, *переробити*» (СУМ–11, т. 6, 1975, с. 267), а отже, виводиться зі значень наведених лексем, які, відповідно до академічного словника та в контексті норм права, зокрема Закону України «Про авторське право і суміжні права», реалізують значення «робити з чого-небудь щось інше. // Надавати чому-небудь нового, зміненого вигляду» (СУМ–11, т. 6, 1975, с. 268). Тобто вираз «переробка скульптури» слід розуміти як «створення з однієї скульптури іншої, надання такій скульптурі нового, зміненого вигляду». На відміну від поняття «відтворення», яке передбачає створення копії / копій оригіналу скульптури, «переробка» передбачає зміну самого оригіналу, надання йому іншого вигляду. У результаті переробки (надання нового, зміненого вигляду) оригінал перестає існувати, натомість з'являється щось інше – «те, що відрізняється від названого, даного; не те, що було» (СУМ–20), тобто інший твір, інша скульптура. Лексичне значення слова *відтворення* вста-

новлюємо через первинну лексему *відтворити / відтворювати*, яка в українській мові має кілька значень, зафіксованих Словником української мови: «1. Створювати, виробляти знову те саме; повторювати, відновлювати»; «2. Передавати що-небудь з максимальною точністю // Точно описувати, змальовувати, зображати кого-, що-небудь у творах; відображати» (СУМ–20). У словосполученні *відтворювати скульптуру* актуалізовано другий відтінок першого значення ('повторювати, відновлювати') та друге з наведених значень досліджуваної лексики. В усіх відтінках значення лексики *відтворювати* виразно експліковані компоненти 'робити знову', 'робити ще раз те саме'. Тобто відтворення матеріального об'єкта передбачає створення знову такого самого об'єкта, а отже, словосполучення *відтворення скульптури* має значення 'створення такої самої скульптури, яка максимально точно схожа на оригінал, тобто копії скульптури'.

Прийоми лексико-семантичного аналізу висловлень, компонентного та контекстуального аналізів застосовано для тлумачення словосполучення *узгоджені дії* в контексті Закону України «Про захист економічної конкуренції». Відповідно до чинних мовних норм лексема *узгоджений* має значення «дієпр. пас. мин. ч. до *узгодити*» (СУМ–11, т. 10, 1979, с. 405), а отже, виводиться зі значень наведеної лексики, яка відповідно до академічного словника має значення «надавати відповідності до чого-небудь, єдності з чим-небудь; встановлювати відповідність, єдність між чимось» (СУМ–11, т. 10, 1979, с. 406). Суттєво, що в такому значенні лексема *узгоджувати* формує усталене словосполучення з іменником *дії*, що підтверджує один із прикладів, наведений у словниковій статті: – *Так і я думаю – треба нам узгоджувати дії* (Михайло Чабанівський, *Стоїть явір...*, 1959, 149) (СУМ–11, т. 10, 1979, с. 406). Отже, *узгоджувати дії* – це встановлювати відповідність, єдність між діями, а *узгоджені дії* – дії, між якими встановлена відповідність, єдність. Домінантними семами лексики *узгоджувати* є 'відповідність' і 'єдність'. *Відповідність*, згідно з лексичними нормами сучасної української літературної мови, – це «співвідношення між чим-небудь, яке виражає узгодженість, рівність в чому-небудь або

в якомусь відношенні» (СУМ–20). *Єдність* – це «тісний зв'язок, згуртованість, цілісність, неподільність» (СУМ–20). Лексема *дії* вжита в аналізованому словосполученні у значенні: «*тільки мн.* Сукупність учинків кого-небудь» (Словник української мови: в 20 томах). Отже, *узгоджувати дії* – це здійснювати сукупність учинків, встановлюючи співвідношення (відповідність) між діями, яке виражає узгодженість, рівність у чому-небудь або в якомусь відношенні, (єдність) у тісному зв'язку, згуртовано, цілісно, неподільно, а *узгоджені дії* – сукупність вчинків, що вчиняються різними суб'єктами, між якими встановлене співвідношення (відповідність), яке виражає рівність у чому-небудь або в якомусь відношенні, (єдність) у тісному зв'язку, згуртовано, цілісно, неподільно. У контексті норм права, зокрема ч. 4 ст. 6 Закону України «Про захист економічної конкуренції» словосполучення *антиконкурентні узгоджені дії* слід трактувати як сукупність дій, учинених різними суб'єктами, між якими встановлені відношення рівності в чому-небудь; у тісному зв'язку, згуртовано, цілісно, неподільно; вчинків, які призвели чи можуть призвести до недопущення, усунення чи обмеження конкуренції, зокрема які стосуються спотворення (подання у неправильному, перекрученому вигляді) результатів торгів, аукціонів, конкурсів, тендерів.

Потреба в з'ясуванні значення може стосуватися лексем, що є не лише самостійними частинами мови, а й службовими, здебільшого сполучників. Прикладом може слугувати дослідження, метою якого було тлумачення контексту сполучника *та* у статті 332-1 Кримінального кодексу України. При цьому замовник експертного висновку в уточнювальній частині запиту ставив запитання про можливість заміни сполучника *та* сполучником *або*. Відповідно до визначення, наведеного у 20-томному Словнику української мови, сполучник *і* (*й, та*), реалізуючи відтінки основного єднального значення, вживається також для поєднання в інтонаційне ціле двох слів, що виражають єдине поняття, напр.: *батько й мати – батьки, літом і зимою – постійно, там і тут – скрізь*. Такий відтінок значення реалізують за умови поєднання сполучником *і* (*й, та*) лексем-антонімів. Гіпотезу передбаченої ст. 332-1 Кри-

мінального кодексу України норми права, що визначає умови вчинення протиправного діяння, формулюють шляхом поєднання сполучником *та* лексем з антонімічним значенням (*в'їзд і виїзд*), яка може бути трактована як «перетин лінії розмежування». Тобто в частині статті 332-1 Кримінального кодексу України «порушення порядку в'їзду на тимчасово окуповану територію України та виїзду з неї» йдеться про порушення порядку перетину лінії розмежування території, яка перебуває під офіційною юрисдикцією України, й тимчасово окупованої її території. Така дія може бути як одноразовою (одноразовий перетин лінії розмежування з тимчасово окупованою територією чи до неї), так і повторюваною (*в'їзд на тимчасово окуповану територію та виїзд з неї*, до того ж неодноразовий). Розділовий сполучник *або* має більш конкретне значення й уживається «на означення того, що з ряду перелічуваного можливе тільки одне» (СУМ–20) чи «на означення того, що предмети чи явища періодично чергуються або змінюються іншими» (СУМ–20), як-от: гіпотеза норми права, визначеної ст. 334 «Порушення правил міжнародних польотів» Кримінального кодексу України, умовою вчинення відповідного злочину визначає «*вліт в Україну або виліт з України*», тобто одноразову дію, що полягає у незаконному перетині кордону на літаку. Отже, у частині ст. 332-1 Кримінального кодексу України «Порушення порядку в'їзду на тимчасово окуповану територію України та виїзду з неї» сполучник *та* не може бути замінений сполучником *або*, а кримінальна відповідальність настає за умови як одноразового перетину лінії розмежування в один бік, так і за умови вчинення двох дій (*в'їзду та виїзду*), а також повторюваного чи багаторазового перетину лінії розмежування «*з метою заподіяння шкоди інтересам держави*».

Прикладом лінгвістичної експертизи другого типу, тобто коли дослідження проводять не в межах судового провадження, а на запит установ та організацій, є висновок, виконаний відповідно до листа-замовлення Першого заступника Голови Верховної Ради України від 22.02.2021 № 02.09-2021/55635 на проведення лінгвістичної експертизи стосовно такого питання: що потрібно розуміти

під терміном «єдине» в контексті ст. 4 Конституції України – одне чи загальне, спільне, цілісне або інше значення? Для встановлення змісту досліджуваних понять використано академічні тлумачні словники української мови. Відповідно до чинних лексико-семантичних норм сучасної української літературної мови лексема *єдиний* може реалізувати одне з трьох значень:

1. Тільки один, без інших. *Господи, Боже Ізраїлів, що сидиши на херувимах! Ти Той єдиний Бог для всіх царств землі, Ти створив небеса та землю! (Біблія. Пер. І. Огієнка); // Лише один. Якби знала Матуся горенько твоє, Чи оддала б за генерала Дитя єдинеє своє? (Т. Шевченко).*

2. Загальний, спільний для всіх. *Замість єдиної держави виникло багато удільних князівств, які часто-густо не тільки конфліктували – воювали між собою (Б. Лепкий); У дослідників виникає питання: чи є наука настільки єдиною, щоб її можна було охопити єдиним законом (з наук. літ.); Єдина система, єдині підходи до приватизації, контроль за дотриманням законодавства мають діяти по всій Україні (з газ.).*

3. Який являє собою внутрішню єдність; цілісний, неподільний. *Все єдине в зорянім безмежжі: Слово – річ, і всі предмети – річ (О. Бердник); Символ охоплює явище як єдине ціле (з наук.-попул. літ.); // Тісно зближений, згуртований. Першокласна гітлерівська армія переставала уже бути єдиним цілим, вона тепер більше нагадувала моторизовані величезні банди (О. Корнійчук) (СУМ–20).*

У першому реченні ст. 4 Конституції України – «*В Україні існує єдине громадянство*» – лексема *єдине* в поєднанні зі словом *громадянство*, виражає атрибутивні відношення і як атрибут виступає знаком властивості поняття *громадянство*. Лексема *громадянство* відповідно до чинних лексико-семантичних норм сучасної української літературної мови, кодифікованих 20-томним *Словником української мови*, має значення:

1. Належність особи до складу громадян (у 1 знач.) якоїсь держави, що зумовлює її права й обов'язки щодо цієї держави. *Обох [Данте і Петрарку] недалекоглядна Флоренція позбавила громадянства (П. Загребельний); Вона ... мала канадське громадянство*

(Л. Дереш); Підстави набуття і припинення громадянства України визначаються законом (з мови документів).

2. збірн. Те саме, що громадськість. Стоячи на сторожі “*мужицьких*” інтересів, викликає [І. Франко] часом цілу бурю серед громадянства своїм різким, палким словом (М. Коцюбинський).

У контексті ст. 4 Конституції України лексема *громадянство* реалізує перше значення і є похідною від слова *громадянин* у його першому значенні: «особа, що належить до постійного населення якої-небудь держави, користується її правами й виконує обов’язки, встановлені законами цієї держави». Це підтверджено загальним контекстом ст. 4 Конституції України, а саме другим її реченням: «*Підстави набуття і припинення громадянства України визначаються законом*», де констатовано правовий зв’язок громадянина й держави України. Отже, лексему *громадянство* в контексті ст. 4 Конституції України можна поєднувати з лексемою *єдине* лиш у першому її значенні «тільки один, без інших», тобто йдеться про правовий зв’язок громадянина лише з однією державою – Україною. Можливість інших правових зв’язків громадян України, тобто правових зв’язків з іншими державами, ст. 4 Конституції України не передбачає. Такий висновок щодо реалізації лексичного значення слова *єдине* як компонента словосполучення *єдине громадянство* в контексті ст. 4 Конституції України відповідає тлумаченню поняття «громадянство» України Законом України «Про громадянство України»: «громадянство України – правовий зв’язок між фізичною особою та Україною, що знаходить свій вияв у їх взаємних правах та обов’язках». Лексема *єдина* не може реалізувати в аналізованому контексті значень «загальний, спільний для всіх» або «який являє собою внутрішню єдність; цілісний, неподільний», оскільки в такому разі ключова лексема синтаксичної конструкції *громадянство* втрачає можливість реалізувати значення «належність особи до складу громадян (у 1 знач.) якоїсь держави, що зумовлює її права й обов’язки щодо цієї держави», тобто термінологічне значення, дефініція якого кодифікована Законом

України «Про громадянство України»: «правовий зв’язок між фізичною особою і Україною, що знаходить свій вияв у їх взаємних правах та обов’язках».

Висновком здійсненого дослідження було те, що слово *єдине* як атрибутивний компонент словосполучення *єдине громадянство* в контексті ст. 4 Конституції України реалізує своє перше й основне значення: «**тільки одне, без інших**», тобто громадяни України вступають у правовий зв’язок лише з державою Україна, без правових зв’язків з іншими державами. Очевидно, що такий висновок не задовольнив замовників експертизи, підтвердженням чого є розгорнута протягом останніх тижнів 2021 року кампанія щодо необхідності запровадження в Україні подвійного / множинного громадянства.

Висновки. У практиці лінгвістичного експертування доволі частими є запити на уточнення значень лексем і словосполучень, здійснювані в межах судового провадження та на запит установ і організацій. Вони детерміновані в основному мовною недосконалістю українського законодавства, тож актуальним виявляється організація системного лінгвістичного дослідження законопроектів, напрацювання відповідної методологічної бази. Семантико-текстуальні дослідження також проводяться на запит установ і організацій, які в правозастосовній діяльності часто потребують уточнення змісту нормативно-правових актів. У таких ситуаціях експертові потрібно бути неупередженим і вміло застосовувати прийоми лінгвістичного аналізу мовних явищ, оскільки, як показує досвід, замовники часто вдаються до маніпуляцій у формулюванні запитань, які можуть «підштовхувати» лінгвіста-експерта до не завжди правильного висновку. Запорукою об’єктивності тут можуть бути лише висока лінгвістична компетентність фахівців, що виконують юридично-лінгвістичні дослідження текстів законопроектів та чинних нормативно-правових актів. **Перспективи подальшого дослідження** вбачаємо в напрацюванні, ґрунтовному науковому аналізі й апробації криміналістичних методик лінгвістичного дослідження юридичних текстів.

ЛІТЕРАТУРА

- Ажнюк Л.** Конфліктний медійний текст як об'єкт лінгвістичної експертизи. *Актуальні проблеми української лінгвістики: теорія і практика*. 2013. Вип. 27. С. 18–32.
- Ажнюк Л. В.** Лінгвістична експертиза: статус і методологічні презумпції. *Мовознавство*. 2012. № 3. С. 47–64.
- Бугайко Ю.** Види лінгвістичної експертизи законопроектів: перспектива впровадження в Україні. *Актуальні проблеми української лінгвістики : теорія і практика*. 2019. Вип. 38. С. 145–166.
- Голобородько К.** Лінгвістична експертиза тексту: юридичний та мовний аналіз. *Український світ у наукових парадигмах*. Харків : ХІФТ, 2020. Вип. 7. С. 11–17.
- Доценко О.Л.** Лінгвістична експертологія в системі підготовки студентів-філологів. *Українська мова в юриспруденції : стан, проблеми, перспективи*. Київ : Нац. акад. внутр. справ, 2018. Ч. 1. С. 154–156. URL : https://nni1.naiu.kiev.ua/files/kafedry/ud/2019/konf/2018_zbirnyk_ukr_mova1.pdf#page=155 (дата звернення: 15.12.2021).
- Кондратенко Н. В.** Лінгвістична експертиза текстів політичної тематики: загальні принципи та прийоми. *Актуальні проблеми філології та перекладознавства*. 2017. Вип. 12. С. 115–119. URL: file:///C:/Users/odots/Downloads/apftp_2017_12_30.pdf (дата звернення : 01.12.2021).
- Шевченко Л. І., Сизонов Д. Ю.** Лінгвістична експертиза : підручник. Київ : ВПЦ «Київський університет», 2021. 244 с.
- Про затвердження Інструкції про призначення та проведення судових експертиз та експертних досліджень та Науково-методичних рекомендацій з питань підготовки та призначення судових експертиз та експертних досліджень : Наказ від 8 жовтня 1998 р. № 53/5 / Міністерства юстиції України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0705-98#Text> (дата звернення : 14.12.2021).
- Радецька В.** Сучасні напрями розвитку лінгвістичної експертизи усного мовлення. *Актуальні питання кримінального процесу, криміналістики та судової експертизи*. Київ : Нац. акад. внутр. справ, 2017. Ч. 1. 396 с.
- Словник української мови online : в 20 т. Київ : Український мовно-інформаційний фонд, 2015–2021. URL : <https://sum20ua.com/Entry/index?wordid=1&page=0> (дата звернення: 14.12.2021).
- Словник української мови : в 11 т. / за ред. І. К. Білодіда ; Інститут мовознавства АН УРСР. Київ : Наукова думка, 1970–1980.

REFERENCES

- Azhniuk, L.** (2013). Konfliktnyj medijnyj tekst jak objekt lindhvistychnoji ekspertyzy [Contentious media text as an object of linguistic expert examination]. In *Aktualjni problemy ukrajinskoji lindhvistyky: teorija i praktyka – Current issues of Ukrainian linguistics: theory and practice* (Issue 27), (pp. 18–32) [in Ukrainian].
- Azhniuk, L.V.** (2012). Lindhvistychna ekspertyza: status i metodologichni prezumpciji [Forensic linguistic examination: status and methodological presumptions]. *Movoznavstvo – Linguistics*, 3, 47–64 [in Ukrainian].
- Buhaiko, Yu.** (2019). Vydy lindhvistychnoji ekspertyzy zakonoproektiv: perspektyva vprovadzhenja v Ukrajinu [Types of linguistic expertise of bills: prospects of implementation in Ukraine]. In *Aktualjni problemy ukrajinskoji lindhvistyky: teorija i praktyka – Current issues of Ukrainian linguistics: theory and practice* (Issue 27), (pp. 145–166) [in Ukrainian].
- Holoborodko K.** (2020). Lindhvistychna ekspertyza tekstu : jurydychnyj ta movnyj analiz [Linguistic expertise of the text : legal and language analysis]. In *Ukrajinskyj svit u naukovykh paradyghmakh – The Ukrainian world in scientific paradigms* (Issue 7), (pp. 11–17). Kharkiv : KhIFT [in Ukrainian].
- Dotsenko, O.L.** (2018). Lindhvistychna ekspertolohiia v systemi pidhotovky studentiv-filolohiv [Linguistic examinations in the system of preparation of students of philology]. In *Ukrainska mova v yurysprudentsii : stan, problemy, perspektyvy – Ukrainian language in law : state, problems, prospects* (Part 1), (pp. 154–156). Kyiv : Nats. akad. vnutr. sprav. Retrieved December 15, 2021, from https://nni1.naiu.kiev.ua/files/kafedry/ud/2019/konf/2018_zbirnyk_ukr_mova1.pdf#page=155 [in Ukrainian].
- Kondratenko, N.V.** (2017). Lindhvistychna ekspertyza tekstiv politychnoi tematyky : zahalni pryntsypy ta pryjomy [Linguistic examination of texts of political subjects : general principles and methods]. In *Aktualni problemy filolohii ta perekladoznavstva – Current issues of linguistics and translation studies* (Issue 27), (pp. 115–119). Retrieved December 01, 2021, from file:///C:/Users/odots/Downloads/apftp_2017_12_30.pdf [in Ukrainian].

- Shevchenko, L.I., Syzonov, D.Y.** (2021). *Linhvistychna ekspertyza : pidruchnyk [Linguistic expertise : textbook]*. Kyiv : Publishing and Polygraphic Center «Kyiv University» [in Ukrainian].
- Pro zatverdzhennia Instruktsiyi pro pryznachennia ta provedennia sudovykh ekspertyz ta ekspertnykh doslidzhen ta Naukovo-metodychnykh rekomendatsiy z pytan pidhotovky ta pryznachennia sudovykh ekspertyz ta ekspertnykh doslidzhen : Nakaz vid 8 zhovtnya 1998 r. № 53/5 / Ministerstva yustyttsiyi Ukrainy [Order of the Ministry of Justice of Ukraine on October 8, 1998 № 53/5]. Retrieved December 14, 2021, from <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0705-98#Text> [in Ukrainian].
- Radetska, V.** (2017). Suchasni napriamy rozvytku linhvistychnoji ekspertyzy usnoho movlennia [Modern directions of development of linguistic examination of oral speech]. In *Aktualni pytannia kryminalnoho protsesu, kryminalistyky ta sudovoi ekspertyzy – Current issues of criminal procedure, forensics and forensic science*. (Part 1). Kyiv : Nats. akad. vnutr. Sprav [in Ukrainian].
- Slovyk ukrainskoi movy online [Dictionary of the Ukrainian language] (2015–2021) (Vols. 1–20). Kyiv : Ukrainskyi movno-informatsiinyi fond. Retrieved December 14, 2021, from <https://sum20ua.com/Entry/index?wordid=1&page=0> [in Ukrainian].
- Bilodid, I.K.** (Ed.) (1970–1980). *Slovyk ukrainskoi movy [Dictionary of the Ukrainian language]* (Vols. 1–11). Kyiv : Naukova dumka [in Ukrainian].

КАРІКОВА Наталія – кандидат філологічних наук, доцент, доцент кафедри українознавства і мовної підготовки іноземних громадян, Харківський національний економічний університет імені Семена Кузнеця, просп. Науки, 9 А, Харків, 61006, Україна (nkarikova@ukr.net)

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-9085-125X>

DOI: <https://doi.org/10.24919/2522-4565.2021.48.7>

Бібліографічний опис статті: Карікова, Н. (2021). Наукові суперечки мовознавців 20-х років минулого століття щодо способів поповнення лексичного фонду тогочасної української мови. *Проблеми гуманітарних наук: збірник наукових праць Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка. Серія «Філологія»*, 48, 53–60. doi: <https://doi.org/10.24919/2522-4565.2021.48.7>.

НАУКОВІ СУПЕРЕЧКИ МОВОЗНАВЦІВ 20-Х РОКІВ МИНУЛОГО СТОЛІТТЯ ЩОДО СПОСОБІВ ПОПОВНЕННЯ ЛЕКСИЧНОГО ФОНДУ ТОГОЧАСНОЇ УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ

Анотація. У статті йдеться про складний період розвитку української літературної мови, який припав на період так званої дерусифікації (20-ті – поч. 30-х рр. минулого століття). Наукові суперечки, що точилися тоді навколо питань унормування літературної мови, заторкнули й болюче питання про способи поповнення української лексики. Такі науковці, як Ю. Шевельов і П. Векслер виокремили в українському мовознавстві дві течії, або дві групи пуристів («крайні» та «помірковані»), які демонстрували різні підходи до багатьох дражливих нормативних питань, одним із яких було питання про шляхи збагачення української терміносистеми. Так, крайні пуристи заперечували потребу запозичувати іноземні слова, пропонуючи замість них уживати свої, українські, а якщо таких відповідників не було, то створювати або, як тоді писали, «кувати» нові слова на позначення абстрактних понять та явищ. Натомість помірковані пуристи були протилежної думки й пропонували не обмежувати використання чужомовних слів, адже це сприятиме поповненню української термінологічної системи. Показово, що сьогодні ми намагаємося повернути в науковий обіг українські слова, вилучені в період лінгвоциду (від поч. 1930-х років) з тогочасних термінологічних словників, й надаємо перевагу питомим лексемам, як-от: первень замість елемент, підсоння замість клімат, світлина замість фотокартка, бігун замість полюс, мапа замість карта, рівновартник замість еквівалент та багато інших.

Аналіз тогочасних лексикографічних джерел допоміг унаочнити ці мовознавчі дискусії й довести, що поміж нормалізаторами 20-х років не було згоди й щодо вживання таких лексем, які можна використовувати не тільки в мові науки й техніки (за приклад ми взяли декілька мовних одиниць, кодифікованих у двомовних перекладних словниках, видаваних під ту пору у великій кількості).

Ключові слова: наукові суперечки, мовознавці 20-х років, українська літературна мова, українська лексика, українська терміносистема.

KARIKOVA Nataliia – PhD in Philology, Associate Professor, Associate Professor at the Department of Ukrainian Studies and Language Preparation of Foreign Citizens, Simon Kuznets Kharkiv National University of Economics, Nauky Avenue, 9-A, Kharkiv, 61006, Ukraine (nkarikova@ukr.net)

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-9085-125X>

DOI: <https://doi.org/10.24919/2522-4565.2021.48.7>

To cite this article: Karikova, N. (2021). Naukovi superechky movoznavtsiv 20-kh rokiv mynuloho stolittia shchodo sposobiv popovnennia leksychnoho fondu tohochasnoi ukrainskoi movy [Scientific controversies of linguists of the 1920-s on ways to replenish the lexical fund of the Ukrainian language of that time]. *Problemy humanitarnykh nauk: zbirnyk naukovykh prats Drohobyskoho derzhavnoho pedahohichnoho*

universytetu imeni Ivana Franka. Seriiia «Filolohiia» – Problems of Humanities. “Philology” Series: a collection of scientific articles of the Drohobych Ivan Franko State Pedagogical University, 48, 53–60. doi: <https://doi.org/10.24919/2522-4565.2021.48.7> [in Ukrainian].

SCIENTIFIC CONTROVERSIES OF LINGUISTS OF THE 1920-S ON WAYS TO REPLENISH THE LEXICAL FUND OF THE UKRAINIAN LANGUAGE OF THAT TIME

Summary. The article considers about a difficult period in the development of the Ukrainian literary language, which fell on the period of the so-called de-Russification (20-s - early 30-s of the last century). The scientific disputes that continued at that time around the issues of standardization of the literary language also touched upon the painful question of ways to replenish the Ukrainian vocabulary. Such scholars as Y. Shevelev and P. Veksler identified two trends in Ukrainian linguistics, or two groups of purists (“extreme” and “moderate”), which demonstrated different approaches to many acute normative issues, one of which was the question of ways to enrich the Ukrainian terminology system. So, extreme purists denied the need to borrow foreign words, suggesting to use their own, Ukrainian instead, and if there were no such correspondences, then invent or, as they wrote then, “forge” new words to denote abstract concepts and phenomena. Moderate purists were of the opposite opinion and suggested not to restrict the use of foreign words, because this would contribute to the replenishment of the Ukrainian terminological system. It is significant that today we are trying to return to scientific circulation those Ukrainian words that were removed during the linguocide period (from the beginning of the 1930s) from the terminological dictionaries of that time, and we prefer non-borrowed lexemes, such as: *perven'* instead of *element*, *pidsonnya* instead of *klimat*, *svitlyna* instead of *fotokartka*, *bihun* instead of *polyus*, *mapa* instead of *karta*, *rivnovartnyk* instead of *ekvivalent* and many others.

Analysis of the then lexicographic sources allowed us to visually show these linguistic discussions and prove that there was no agreement between the normalizers of the 1920-s regarding the use of such lexemes that can be used not only in the language of science and technology (as an example, we took several linguistic units, which were codification in bilingual translation dictionaries, published at that time in large numbers).

Key words: scientific disputes, normalizers of the 1920-s, Ukrainian literary language, Ukrainian vocabulary, Ukrainian terminology system.

Постановка проблеми. Сьогодні спостерігаємо тенденцію до повернення в лексичний обіг українських слів, вилучених із термінологічних словників 20-х років минулого століття в період лінгвоциду (від поч. 1930-х років). Проте й досі можна почути від авторитетних науковців, що немає потреби згадувати такі слова, як *бігун*, *світлина*, *рівновартник*, *водограй*, *хідник*, *поступ*, *мапа*, *валіза*, *первень*, *часопис*, *краватка*, *підсоння*, *порцеляна* та ін. і намагатися відновити їх у нашому сучасному мовленні.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. На нашу думку, доречно нагадати про той тернистий шлях статусного й корпусного планування, який пройшла наша мова, тим самим довівши, що вона може стояти на одному щаблі з такими розвиненими мовами, як німецька, французька, англійська та інші європейські мови. Це й обумовлює **актуаль-**

ність нашої розвідки. У ґрунтовних наукових працях сучасних мовознавців досить повно й усебічно досліджено окреслене питання. Так, І. Фаріон у своїй монографії про мовну норму (що, по суті, є корпусним плануванням мови) заторкнула питання лексико-семантичної норми, спотворення якої припало якраз на поч. 1930-х рр., і подала реєстр репресованих українських слів (Фаріон, 2013). На матеріалі словників ХХ ст. Л. Струганець дослідила особливості динаміки лексичних норм української літературної мови, виокремивши період 1920-х – поч. 1930-х років. Ідучи за Ю. Шевельовим, авторка згадала про два основні напрями, або дві течії – крайні й помірковані пуристи, в тогочасних нормалізаторських процесах, представники яких не могли дійти згоди щодо способів збагачення української мови в лексичній царині (Струганець, 2002). У доробку П. Селігея є наукові

праці, де він розглядає пуристичні тенденції стосовно формування наукової термінології в історії європейських мов, порівнюючи їх із відповідним досвідом в українській мові (Селігей, 2008). Проте й сьогодні, вивчаючи історію розвитку української літературної мови, вдається віднайти нові, неприступні раніше матеріали. Отже, **мета** нашої розвідки – висвітлити різні погляди мовознавців 20-х років минулого століття на шляхи поповнення лексичного фонду тогочасної української мови, залучивши для цього нові, досі не аналізовані першоджерела. Досягнення мети вможливило виконання таких **завдань**: вивчити мало знані до сьогодні мовознавчі праці українських науковців 20-х років, присвячені нормативним питанням у царині лексики; встановити, як різні погляди мовознавців на окреслене питання відбилися в найавторитетніших лексикографічних працях тієї доби.

Виклад матеріалу. У вітчизняному мовознавстві 20-х років минулого століття можна виокремити суперечливе питання про розбудову української термінологічної системи, що могла бути створена трьома способами: 1) відшукуванням у народній (живій) мові слів, які можна було пристосувати до позначення абстрактних понять і явищ, або творенням термінів на питомій українській основі (прихильниками цього способу виступали крайні пуристи); 2) запозиченням термінів з інших мов (на це приставали помірковані пуристи); 3) поєднанням двох перших способів.

Як зазначає С. Єрмоленко, «різниця між крайніми і поміркованими пуристами полягала в різних тенденціях поповнення термінологічних словників» (Єрмоленко, 2004, с. 541). Представники етнографічного напрямку, або крайні пуристи, вважали, що народна мова має «багато матеріалу до абстрагування» і тому немає потреби «кувати нові й штучні» слова (Курило, 1925, с. 5; Кримський, 1907-1908, с. 26). А. Кримський, який безмежно вірив у невичерпність багатств української народної мови, писав: «Тямуці люди знають, що простонародня, селянська вкраїнська мова аж напрочуд багата: всякі тонкі відтінки, всякі абстрактні поняття зовсім легко передаються щирими народними вкраїнськими словами або зворотами, – треба тільки ті слова та звороти одшукати та знати» (тут і далі

збережено авторську орфографію та пунктуацію – *Н. К.*) (Кримський, 1907–1908, с. 26). У разі, якщо «одшукати» відповідні слова в українській мові не вдавалося, крайні пуристи пропонували утворювати терміни виключно на народному ґрунті. М. Сулима вважав, що головним критерієм під час творення неологізмів має бути критерій узгодженості з системою мови. 1927 року вчений зазначав: «Право літературного громадянства мають лише ті слова, що їх утворено в цілковитій згоді з системою народньої мови, цеб-то утворені слова повинні бути подібними до вже наявних слів» (Сулима, 1927, с. 31). «Новотвори», що не відповідають цьому критерієві, на думку вченого, «цілком зайві й шкідливі». Як приклади невдалих неологізмів він навів такі слова, як-от: *позаяк, відносно, заключення, положення* та ін. (Сулима, 1927, с. 31).

Проте, усвідомлюючи той факт, що українська наука не могла розвиватися замкнуто або відокремлено від тогочасної європейської науки, крайні пуристи не відкидали можливості «затримання» інтернаціональних слів у термінологічній системі української мови. Отже, при перекладі термінів із російської мови на перше місце ставили український відповідник (вигаданий, якщо такого слова не було в українській мові), а після нього вже подавали іншомовний термін. Укладачі термінологічних словників виходили ще й з того, що «термінологія переважно для школи має бути» (Курило, 1923, с. V). Як писала О. Курило, потрібно, «щоб термін давав учневі що-найближче розуміння того, що він означає» (Курило, 1923, с. V). У передньому слові Ф. Калиновича до «Словника математичної термінології», редактором якого так само була Курило, зазначено: «Редагуючи словника, Секція мала на увазі, що головне його завдання – служити для потреб школи, а через те треба було, як мога, вводити терміни легко зрозумілі школярам» (Калинович, 1925, с. VI). Очевидно, виходячи саме з цих міркувань, учена, редагуючи «Російсько-український словничок медичної термінології», подала низку питомих слів – відповідників російським термінам, наприклад: *артерия – б'ю-чиця, б'ючка; бронхи – дишка; радужная оболочка – веселкова оболонка; резцы – сміхунці* та ін. Окрім того, деякі представники етногра-

фічного напрямку пропонували «викинути» з мови іншомовні слова, що вже «інкорпоровалися» (термін, уживаний О. Синявським і М. Сулимою) в українську мовну систему, надавши тим самим можливість новоутвореним українським мовним одиницям заступити вакантні місця. Що такі спроби були, засвідчує, приміром, цитата з М. Левицького: «Не варто перемінати слова, що вже більш менш здобули собі права у нашій мові, напр. *фотографія, електрика, спорт*; замість них де-хто хоче поставити невдалі новотвори: *світлина, громовина, змаг*; такі спроби можуть дійти до смішного...» (Левицький, 1920, с. 7).

Протилежної думки були синтетики, або помірковані пуристи. Так, один із представників синтетичної школи – В. Ганцов – 1925 року зазначав: «Як і всяка народня мова вона багата на слова конкретного значіння... але бідна на абстрактні розуміння. Дуже помилився-б той, хто сподівався-б в народньому лексичному матеріалі знайти всі потрібні йому слова чи терміни». І далі: «Отже, треба творити слова або, як кажуть, «кувати» слова, тільки треба це робити розуміючи» (Ганцов, 1925, с. 63). Б. Ткаченко, який характеризував діяльність крайніх пуристів гаслом «Назад до селянства», вважав, що «прищеплювати нашому народові літературну мову треба не вихалащуванням її, не обрізуванням на селянський кшталт, а піднесенням її авторитету в народніх масах» (Ткаченко, 1931, с. 35). Мовознавець критикував позицію М. Гладкого й О. Курило за їхнє бажання зробити літературну мову «зрозумілою кожному дядькові», а також за намагання етнографів «наново її [літературну мову] будувати, ставши знов обома ногами на селянський ґрунт» (Ткаченко, 1931, с. 35).

На противагу етнографам, помірковані пуристи вважали, що не слід обмежувати вживання іншомовних слів в українській літературній мові, що запозичення інтернаціоналізмів – це спосіб збагатити нерозвинену вітчизняну термінологічну систему. Приміром, М. Мироненко визнавав, що тогочасна українська мова ввібрала «силу-силенну чужомовних слів», але, на його думку, це «ніякої шкоди й небезпеки для нашої мови не становить» (Мироненко, 1929, с. 70). 1929 року він зазначав, що «без чужомовних слів тепер ніяк не можна обійтися» і такі лексеми, як *газ, радіо,*

автомобіль, аероплян, телеграф, форма, техніка, революція та інші вже «стали інтернаціональні», тож «нема потреби замінити їх якимись іншими термінами» (Мироненко, 1929, с. 75). Такої ж думки дотримувався й М. Сулима: «...в укр. літературній мові, мають право бути всі так звані міжнародні слова, що перш за все й найбільше їх уживається в науковій термінології» (Сулима, 1927, с. 31).

Заслуговує на увагу позиція О. Синявського щодо запозичення іншомовних слів: «Книжна мова всякого народу повинна насамперед використати всі мовні можливості того народу й без потреби не вносити нічого з інших мов, надто, коли ті чужомовні елементи не інкорпоровались у народню мову, не вросли в неї. Ця вимога відноситься в однаковій мірі й до словника, і до синтакси» (Синявський, 1922, с. 108–109). Проте, визначаючи комунікативну функцію мови як одну з її найважливіших або провідних, О. Синявський визнавав потребу в запозиченнях: «Ясно, що значіння кожної книжної мови міряють насамперед тим, наскільки вона потрібна і придатна для самого народу, але ж без шкоди для народу її не можна замкнути в межі самої народності, – мови народу. Вимагати цього ... значить, свідомо чи несвідомо обводити нарід китайським муром» (Синявський, 1922, с. VII).

Жваву дискусію серед тогочасних мовознавців викликало й використання деяких слів, що можуть вживатися не тільки в науковій мові. Одним із них був сполучник *позаяк*. 1920 року М. Левицький так сформулював цю мовну одиницю: «*Позаяк* (моск. *потому что, так как*) – дуже незугарно вдумане слово», запропонувавши замінити його на «наше старовинне *понеже*, що вживається в Галичині в письменстві і в живій мові» (Левицький, 1920, с. 23). В. Сімович теж висловлювався проти *позаяк* (а також проти мовної одиниці *звім*), називаючи їх «штучно утворені погані слова», і радив замість цього сполучника використовувати сполучник *бо* (Сімович, 1924, с. 39). 1925 року О. Курило писала: «Російські препозитивні злучні звроти *так как, в виду того, что* дехто перекладає штучним *позаяк*. (*Позаяк* ми не знали, то ...). Такого злучника українська мова не знає, а натомість уживає злучних *що* або *як*, *як же*: *Як же* побачила (Польща), що турки її

в боях перемагають, то почала з ними сяк-так миритися» (Курило, 1925, с. 153). Окрім того, дослідниця додала, що «часто ще штучним *позаяк* заміняють злучника *бо*: Я не прийшов, *бо* не мав часу (а не: *позаяк* не мав часу)» (Курило, 1925, с. 153). Указував на його штучність й І. Огієнко, рекомендуючи замінити цей «новоутворений злучник» словами *бо, того що, тому що* (Огієнко, 1925, с. 146).

Пристав на думку згаданих мовознавців і М. Сулима. 1928 року він присвятив розглядові цього питання спеціальну розвідку, де категорично висловився не тільки проти використання в тогочасній літературній мові сполучника *позаяк*, а й проти сполучників *(п)оскільки, (п)остільки*. На думку вченого, ці «чужомовні елементи», що прийшли до нас із польської мови через посередництво російської, «знебарвлюють і обтяжують українську фразу, паразитуючи й буквально паралізуючи цілу низку далеко кращих (...) українських сполучників» (Сулима, 1928, с. 41). Зауважмо, що М. Сулима піддав критиці намагання М. Левицького «завести до літературного вжитку слово *понеже* замість *позаяк*: «Крім як до гумористики, цей сполучник [*понеже*] у наддніпрянській літературній традиції ні до чого іншого не здався давно вже» (Сулима, 1928, с. 41). Скритикував він і рекомендації М. Гладкого, який вживав *позаяк* у значенні рос. «так как, вследствие того». Еквівалентами *(п)оскільки, (п)остільки*, на думку М. Сулими, можуть бути сполучувальні слова: *що – то, як – то, якже – то, через те що, тому що, тим що, того що* й т. ін. (Сулима, 1928, с. 41). Науковець не погоджувався з деякими авторами українських граматики, які вживали ці «чужомовні елементи» при написанні підручників, тобто фактично демонстрували зразки непуристичної літературної мови. Показово, що в тому ж таки збірнику, де було вміщено зазначену розвідку М. Сулими, О. Синявський надрукував статтю, у якій декілька разів трапляється *(п)оскільки, (п)остільки*, що ілюструє розбіжність поглядів мовознавців 20-х рр. ХХ ст. щодо нормативності вживання цієї лексеми.

На увагу заслуговує той факт, що в академічному «Російсько-українському словникові» (1924-1933 рр.) за редакцією А. Кримського та С. Єфремова не зафіксовані такі

мовні одиниці, як *позаяк* або *понеже*, а рос. *вследствие (чего), так как* перекладено українською *через що, з чого, в наслідок чого, (а) тому і т. ін.* Натомість «Практичний російсько-український словник» (1926 р.) М. Йогансена та ін. авторів пропонував мовцям російський сполучник *так как* відтворювати укр. *бо, тим що, позаяк*, через що був критикований М. Сулимою, хоч загалом науковець схарактеризував цей словник прикметником «добренський».

Не було однастайності й щодо вживання іменника *звіт*. Неправильно утворену під впливом російської мови українську лексему *зачот* М. Осипів радив замінити іменником *іспит* або *зараховання* (Осипів, 1928, с. 16), тоді як М. Сулима пропонував використовувати слово *звіт*. Приміром, речення *Коли студент не здасть зачетів...* М. Сулима виправляв на *Коли студент не складе звітів...* (Сулима, 1927, с. 25). Аналіз тогочасних лексикографічних джерел підтвердив нашу думку щодо розбіжностей у поглядах мовознавців на проблему нормативності цієї лексеми. Так, укладачі «Практичного російсько-українського словника» пропонували рос. іменник *зачет* (у значенні *екзамен*) передавати укр. *іспит семестровий, іспит*, тоді як рос. *отчет* мало відповідати укр. *звіт*. Іншої думки був А. Ніковський, автор «Українсько-російського словника», який українське слово *залічення* подав як рівнозначник до рос. *зачет*, хоча слово *звіт* перекладено як *отчет*. Зауважмо, що в академічному «Російсько-українському словникові» за ред. А. Кримського та С. Єфремова зафіксовано такі українські рівнозначники рос. *зачет (семестровый)* – «*зараховування, оконч. зарахування, залічка, залік, зараховання. Сдавать, сдать зачет – скласти, скласти зараховання*», а слово *отчет* перекладено як «*звіт, звідомлення про (за) що*». Прикметно, що В. Сімович висловлювався категорично проти вживання іменника *звіт*: «Доволі тільки вказати на такі цілком штучно утворені погані слова, як: «позаяк» у значінні «бо» ... або «звіт» у значінні «звідомлення» (Сімович, 1924, с. 39).

Уживання слів *необхідний* та *необхідність* теж не здобулося на однозначну оцінку. 1920 року М. Левицький опублікував спеціальну розвідку, де навів перелік слів «москов-

ських і польських», що «непотрібні нам», бо ми «маємо свої власні, ще кращі» (Левицький, 1920, с. 7). Серед них мовознавець навів і слово *необхідний*, пропонуючи замінити його питомими формами: *конечний*, *конче потрібний*, а також лексему *необхідно*, замість якої слід вживати *треба*, *конче треба*, *притьмом треба*. На думку О. Курило, слово *необхідний* в українській мові має значення «невигідний, тісний», а «не російського *необходимый*». Як зазначила дослідниця, лексему «*необхідний*» у літературній мові «уживають ... там, де нема того необхідного. Кажуть *необхідно зробити*, – де має бути: *треба зробити*; замість *необхідна умова* краще й достотніше – *невідмінна умова*; кажуть – *нема необхідности*, де можна *нема потреби* чи просто *не треба*» (Курило, 1925, с. 188). Аналогічної думки був і Б. Ткаченко, який писав, що російське слово *необходимый* дещо втратило своє первісне значення категоричності («*мне необходимо (во что бы то ни стало) это сделать*») і «злилось ужитком із «*нужно*». За його словами, нам нема чого переносити цю рису до своєї мови (Ткаченко, 1931, с. 45). М. Гладкий називав іменник *необхідність* русизмом і штучним словом та пропонував замість нього вживати *потреба*, *невідмінність*, *конечність*, *неминучість*, *треба* (Гладкий, 1927, с. 76). Приставали на їхню думку й М. Сулима та М. Осипів.

З ними не погоджувалися В. Чикаленко й В. Сімович. Перший запропонував «Список московських, церк.-словянських та польських слів в галицькій літературній мові, які не вживаються в наддніпрянській Україні і переклад їх на українську мову», де зазначено, що слово *необходимый* перекладається українською мовою як *необхідний*, *конешний*, *неодмінний*

(Чикаленко, 1922, с. 34). На думку другого мовознавця, В. Сімовича, «ми можемо вживати слово «*необхідний*», але ж тільки у значінні нім. *unentbehrlich* (тобто «те, без чого нам ніяк уже не обійтися»)), хоча слова *необхідність*, *необхідний* науковець називав «кованими» словами (Сімович, 1924, с. 28).

В «Українсько-російському словникові» А. Ніковського не зареєстровано мовної одиниці *необхідний*, а укр. *доконечність* перекладено рос. *необходимость*. У «Практичному російсько-українському словникові» М. Йогансена зафіксовано слово *необхідний* як рівнозначник рос. *необходимый* із таким прикладом: *необхідні матеріяли* (щоправда, попереду стоять слова: *доконче потрібний*, *доконечний*, *неминучий*), а слово *необходимость* укладачі словника переклали як *доконечність*, *доконечна потреба*, *неминучість*, *потреба*. Слово *необхідний* (як відповідник рос. *необходимый*) кодифіковано й у академічному словникові, щоправда, стоїть воно, як і в словнику М. Йогансена, на останньому місці з приміткою «(в филос. яз.)».

Висновки. На підставі проаналізованого матеріалу можемо зробити висновок про те, що серед українських науковців 20-х років минулого століття бракувало єдиного погляду на способи поповнення лексичного фонду нашої мови, що можна пояснити впливом більшою мірою екстралінгвальних чинників суспільно-політичного характеру на мовознавчу діяльність тогочасних нормалізаторів української літературної мови.

Перспективи подальшого дослідження вбачаємо в поглибленому аналізі найменш вивчених на сьогодні лексикографічних праць 20-х років ХХ століття.

ЛІТЕРАТУРА

- Ганцов В. Проблеми розвитку нашої літературної мови. *Життя й революція*. 1925. № 10. С. 61–65.
 Гладкий М. Стабілізація української мови. *Життя й революція*. 1927. № 4. С. 70–78.
 Єрмоленко С. Я. Пуризм. Українська мова : енциклопедія / ред. колектив : В. М. Русанівський, О. О. Тараненко та ін. Київ : Вид. «Українська енциклопедія» ім. М. П. Бажана, 2004. С. 541.
 Левицький М. Паки й паки (Про нашу літературну мову). Відень; Київ : Наша Воля, 1920. 67 с.
 Калинович Ф. Словник математичної термінології [проект]. Київ : ДВУ, 1925. 240 с.
 Кримський А. Украинская грамматика для учеников высших классов гимназий и семинарий Приднестровья. Москва : Тип. Вяч. Ал. Гатцук, 1907–1908.
 Курило О. Словник хемичної термінології [проект]. Київ : ДВУ, 1923. 140 с.
 Курило О. Уваги до сучасної української літературної мови. Київ : Книгоспілка, 1925. 248 с.
 Мироненко М. Нариси з української мови. Харків : Український робітник, 1929. 93 с.
 Огієнко І. Чистота й правильність української мови : підручник. Львів : З друкарні Наук. Тов. ім. Шевченка, 1925. 215 с.

- Осипів М.** Лексично-синтаксичні зауваження до мови вчителя. Харків : Вид. газети «Народний учитель», 1928. 41 с.
- Селігей П.** Пуризм у термінології: український досвід на європейському тлі. *Мовознавство*. 2008. № 1. С. 49–66.
- Синявський О.** Порадник української мови. Харків; Берлін; Нью-Йорк : Космос, 1922. 150 с.
- Сімович В.** На теми мови. Прага; Берлін : Нова Україна, 1924. 45 с.
- Струганець Л.** Динаміка лексичних норм української літературної мови ХХ століття. Тернопіль : Астон, 2002. 352 с.
- Сулима М.** З приводу наших мовних злиднів. *Радянська освіта*. 1927. № 2. С. 25–33.
- Сулима М.** Мова української газети. *Червона преса*. 1927. № 3–4. С. 23–25.
- Сулима М.** Про «позаяк», «(п)оскільки» й «(п)остільки». *Збірник Центральних Державних Курсів Українознавства*. Харків : ЦДКУ при УПО НКО. 1928. № 1. С. 32–41.
- Ткаченко Б.** Лексика й фразеологія. Лекція II. *Загальний курс української мови* / за ред. Булаховського Л. Харків, 1931. С. 23–40.
- Фаріон І.** Мовна норма: знищення, пошук, віднова (культура мовлення публічних людей) : монографія. Івано-Франківськ : Місто НВ, 2013. 331 с.
- Чикаленко Е.** Про українську літературну мову. *Українська літературна мова й правопис*. Берлін : Вид. «Українське Слово» в Берліні, 1922. С. 23–52.

REFERENCES

- Hantsov, V.** (1925) Problemy rozvytku nashoyi literaturnoyi movy [Problems of development of our literary language]. *Zhyttya i revolyutsiya – Life and revolution*, 10, 61–65 [in Ukrainian].
- Hladkii, M.** (1925) Stabilizatsiya ukayins'koyi movy [Stabilization of the Ukrainian language]. *Zhyttya i revolyutsiya – Life and revolution*, 4, 70–78 [in Ukrainian].
- Yermolenko, S.** (2004) Puryzm [Purism]. *Ukrayins'ka mova – Ukrainian language*. Kyiv : Ukrayinska entsyklopediya [in Ukrainian].
- Levytskii, M.** (1920) *Paky ta paky (Pro nashu literaturnu movu) [Paky and paky (About our literary language)]*. Viden; Kyiv : Nasha Volya [in Ukrainian].
- Kalynovych, F.** (1925). Slovyk matematychnoyi terminolohiyi [Dictionary of mathematical terminology]. Kyiv : DVU [in Ukrainian].
- Krymskii, A.** (1907-1908). *Ukrayinska hramatyka dlya uchniv vyshchyykh klasiv himnazi y seminariv Naddnipyrianshchyny [Ukrainian grammar for students of higher classes of gymnasiums and seminaries of the Dnieper region]*. Moscow : Type. Vyach. Al. Gatsuk [in Russian].
- Kurylo, O.** (1923). Slovyk khimichnoyi terminolohiyi [Dictionary of chemical terminology]. Kyiv : DVU [in Ukrainian].
- Kurylo, O.** (1925). *Uvahy do suchasnoyi ukayins'koyi literaturnoyi movy [Attention to modern Ukrainian literary language]*. Kyiv : Knyhospilka [in Ukrainian].
- Myronenko, M.** (1929). *Narysy ukayins'koyi movy [Essays on the Ukrainian language]*. Kharkiv: Ukrayinskii robotnyk [in Ukrainian].
- Ohiyenko, I.** (1925). *Chystota i pravyl'nist' ukayins'koyi movy [Purity and correctness of the Ukrainian language]*. Lviv : Z drukarni Nauk. Tov. im. Shevchenka [in Ukrainian].
- Osypiv, M.** (1928). *Leksyko-syntaksychni zauvazhennya do movy vchytelya [Lexical and syntactic remarks on the teacher's language]*. Kharkiv : Narodnyy uchytel [in Ukrainian].
- Selihey P.** (2008). Puryzm u terminolohiyi : ukayins'kyy dosvid na yevropeys'komu tli [Purism in terminology : the Ukrainian experience against the European background]. *Movoznavstvo – Linguistics*, 1, 49–66 [in Ukrainian].
- Syniavskii, O.** (1922). *Putivnyk ukayins'koyu movy [Guide to the Ukrainian language]*. Kharkiv; Berlin; New York : Kosmos [in Ukrainian].
- Simovych, V.** (1924) *Do temy movy [On the subject of language]*. Prague; Berlin : Nova Ukrayina [in Ukrainian].
- Struhanets, L.** (2002). *Dynamika leksychnyykh norm ukayins'koyi literaturnoyi movy XX stolittya [Dynamics of lexical norms of the Ukrainian literary language of the XX century]*. Ternopil : Aston [in Ukrainian].
- Sulyma, M.** (1927). Pro nashu movnu bidnist [About our language poverty]. *Radyans'ka osvita – Soviet education*, 2, 25–33 [in Ukrainian].
- Sulyma, M.** (1927). Mova ukayins'koyi hazety [The language of the Ukrainian newspaper]. *Chervona presa – Red press*, 3–4, 23–25 [in Ukrainian].

- Sulyma, M.** (1928). Pro «pozayak», «poskilky» y «postilky» [About «pozayak», «poskilky» and «postilky»]. *Zbirnyk Tsentral'nykh derzhavnykh kursiv ukrayinoznavstva – Coll. of Central State Courses of Ukrainian Studies, 1*, 32–41. Kharkiv : CDCU at UPO NKO [in Ukrainian].
- Tkachenko, B.** (1931). Leksyka i frazeolohiya. Lektsiya II. [Vocabulary and phraseology. Lecture II]. In L. Bulakhovskii (Ed.), *Zahal'nyy kurs ukrayins'koyi movy – General course of the Ukrainian language* (pp. 23–40) [in Ukrainian].
- Farion, I.** (2013). *Movna norma : znyshchennya, poshuk, vidnova (kul'tura movlennya publichnykh lyudey) : monohrafiya [Linguistic norm : destruction, search, restoration (culture of speech of public people)]*. Ivano-Frankivsk : Misto NV [in Ukrainian].
- Chykalenko, Ye.** (1922). Pro ukrayins'ku literaturnu movu [On the Ukrainian literary language]. In *Ukrayins'ka literaturna mova ta pravopys – Ukrainian literary language and spelling* (pp. 23–52). Berlin : Ed. «Ukrayinske slovo» in Berlin [in Ukrainian].

KOKNOVA Tetiana – Doctor of Pedagogical Sciences, Professor at the Romance and German Philology Department, Luhansk Taras Shevchenko National University, 1, Gogol Square, Starobilsk, Luhansk region, 92703, Ukraine (koknovatanya@gmail.com)

ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-0232-0756>

DOI: <https://doi.org/10.24919/2522-4565.2021.48.8>

To cite this article: Koknova, T. (2021). Zapozychennia v anhliiskii movi yak rezultat hlobalnoi komunikatsii (na materialii brytanskoi presy) [Borrowings in English as a result of global communication (based on British press)]. *Problemy humanitarnykh nauk: zbirnyk naukovykh prats Drohobyt'skoho derzhavnoho pedahohichnoho universytetu imeni Ivana Franka. Seriiia «Filolohiia» – Problems of Humanities. “Philology” Series: a collection of scientific articles of the Drohobych Ivan Franko State Pedagogical University*, 48, 61–67. doi: <https://doi.org/10.24919/2522-4565.2021.48.8> [in English].

BORROWINGS IN ENGLISH AS A RESULT OF GLOBAL COMMUNICATION (BASED ON BRITISH PRESS)

Summary. The article is devoted to the study of the borrowings from foreign languages, which are actively used in English as a result of socio-cultural exchange in the context of global communication.

Purpose. The purpose of the study is to analyze articles in the British media (The BBC News) to determine the specifics of the global communication process taking place in the world with the help of foreign language borrowings that reflect the specific national features of the language they represent.

Methods. The author uses general scientific methods of philological research, such as observation, generalization, interpretation, classification, as well as contextual analysis as a kind of general philological method, which involves the study of language units in the context.

Scientific novelty. The study considers the concept of the global communication in various aspects; it is defined that the borrowings are the result of the global communication and appear in English language as a result of information exchange with different cultures, the features of the national characteristics of certain languages; the features of journalistic style in which lexical borrowings are most widely used are analyzed; it is found out that professional terms and specific lexical units, expressive-emotional phrases, emphatic constructions, jargonisms and slangisms are actively used in English-language texts of journalistic style to make the reader understand the text of the article. In the course of the analysis of the articles from The BBC News, six groups of borrowings are identified that reveal the specifics of the political model of the world and are the most common in the analyzed material (borrowings to denote the instruments of power and power structures; borrowings that reflect historical and national features; lexical borrowings to denote persons of certain nationality, ethnic group; borrowings that characterize the socio-economic state of the society; borrowings that symbolize private property, jewelry, commodity-money exchange; borrowings that directly denote the currencies of different countries).

Conclusions. It is concluded that most of the borrowings refer to the names of socio-political reality and financial sphere of society, which is due to the rapid dynamics of socio-political conditions and living standards around the world at present period. Effective communication in the global space demands taking into account the unique national characteristics and skills of the subjects of communication; anticipating the consequences of their communication in terms of social, national and cultural identity.

Key words: socio-cultural exchange, informatization, English-language texts of journalistic style, globalization of society, foreign-language lexical units, borrowings.

КОКНОВА Тетяна – доктор філологічних наук, професор кафедри романо-германської філології, Луганський національний університет імені Тараса Шевченка, пл. Гоголя, 1, Старобільськ, Луганська область, 9270, Україна (koknovatanya@gmail.com)

ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-0232-0756>

DOI: <https://doi.org/10.24919/2522-4565.2021.48.8>

Бібліографічний опис статті: Кокнова, Т. (2021). Запозичення в англійській мові як результат глобальної комунікації (на матеріалі британської преси). *Проблеми гуманітарних наук: збірник наукових праць Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка. Серія «Філологія»*, 48, 61–67. doi: <https://doi.org/10.24919/2522-4565.2021.48.8>.

ЗАПОЗИЧЕННЯ В АНГЛІЙСЬКІЙ МОВІ ЯК РЕЗУЛЬТАТ ГЛОБАЛЬНОЇ КОМУНІКАЦІЇ (НА МАТЕРІАЛІ БРИТАНСЬКОЇ ПРЕСИ)

Анотація. Статтю присвячено дослідженню запозичень, що проникли в англійську мову внаслідок соціокультурного обміну в контексті глобальної комунікації.

Мета: проаналізувати статті британської преси (*The BBC News*) задля визначення специфіки процесу глобальної комунікації, що відбувається шляхом іншомовних запозичень, які відбивають національний колорит мови-донора.

Методи. У дослідженні використані загальнонаукові методи філологічних досліджень (спостереження, узагальнення, інтерпретація, класифікація), а також контекстологічний аналіз, що передбачає вивчення мовних одиниць у контексті і є різновидом загальнофілологічних методів.

Наукова новизна. У ході дослідження розкрито поняття глобальної комунікації; встановлено, що запозичення є результатом глобальної комунікації й з'являються в англійській, як і всіх інших мовах, унаслідок інформаційної взаємодії з представниками інших культур; проаналізовано особливості публіцистичного стилю, у якому лексичні запозичення найчастіше; з'ясовано, що в англомовних текстах публіцистичного стилю активно використовують професійні терміни та специфічні лексичні одиниці, експресивно-емоційну лексику, емпатичні конструкції, жаргонізми та одиниці сленгу для забезпечення розуміння читачем змісту статті. У ході аналізу текстів статей із сайту *The BBC News* виділено шість груп запозичень, що розкривають специфіку політичної парадигми світу й трапляються найчастіше в аналізованому матеріалі (запозичення на позначення механізмів влади та владних структур; запозичення, що відображають національний колорит; лексичні запозичення на позначення осіб певної національності, етнічних груп; запозичення, що характеризують соціально-майновий стан суспільства; запозичення, що символізують приватну власність, коштовності, товарно-грошовий обмін; запозичення, що є назвами грошових одиниць різних країн світу).

Висновки. Зроблено висновок про те, що більшість запозичень представлено у сфері назв суспільно-політичних реалій та фінансових понять, пов'язаних із стрімкою динамікою змін у суспільно-політичних та соціально-побутових умовах життя сучасного світу і що здійснення результативної комунікації в глобальному просторі можливе за умови врахування суб'єктами комунікації унікальних національних особливостей та опанування ними навичок передбачати її наслідки з огляду на соціальну, національну та культурну ідентичність.

Ключові слова: соціокультурний обмін, інформатизація, англомовні тексти публіцистичного стилю, глобалізація суспільства, іншомовні лексичні одиниці, запозичені лінгвістичні одиниці.

Problem statement. Nowadays, human culture and language are undergoing significant changes and development under the influence of a considerable flow of information, which volume is growing exponentially. Due to the cultural and social globalization, westernization and other phenomena new to the socio-cultural space, the problems of the global communication exacerbate in the modern world.

According to O. Zerneckaya, “the key moment in the creation of a globalized world is the accelerated development of information and communication infrastructure on a global scale, which, due to digitalization, computerization, and informatization compresses time and space, allows real-time operations and thus promotes the process of the global communication” (Zerneckaya, 2008, p. 324).

Analysis of recent studies. The problems of theoretical understanding of the semantic and grammatical processes arising in the course of borrowing foreign words in the lexical system of the English language have been the subject of research by many scholars. However, the lexical and semantic processes occurring in the lexical system of the English language at the present stage of globalization and integration, as well as the expansion of political, economic, and cultural ties between different countries that use the English language, require new research.

Domestic and foreign scholars have considered the issue of borrowing from various aspects. Thus, Chorna O. studied the role of linguistic borrowing in English as a way of enriching vocabulary (Chorna, 2016); Sitko A. and Kenich L. studied the peculiarities of the translation of borrowings in the English scientific and technical literature (Sitko & Kenich, 2017); Siomina K. considered the processes of borrowing and mastering units of exotic vocabulary (Siomina, 2021); Sajdahmetova D. devoted her research to reveal the problem of the role of borrowings in intercultural communication (Sajdahmetova, 2021).

The works of M. Buber, L. Wittgenstein, I. Goffmann, E. Husserl, W. Hölder, K. Jaspers and others are devoted to the problems of communication in society in the global space. Significant scientific contribution to the analysis of the specifics of the global information and communication space is made in scientific works of R. Aron, D. Bell, E. Giddensen, R. Robertson and others. In Ukraine the problem of the global communication has been studied by L. Vygotsky, V. Humboldt, M. Zhynkin, V. Zagladin, P. Kapitsa, L. Palamar, O. Panarin, V. Skalkin, A. Utkin, I. Frolov and others.

In the works of Ukrainian scholars (O. Bazaluk, V. Bekh, E. Bystrytsky, V. Lyakh, M. Popovych, M. Stepyk) the functioning of society in the global space is considered as an active environment for interaction and mutual influence. Scientific studies of V. Andrushchenko, N. Vysotska, O. Hrytsenko, I. Dziuba, V. Yevtukh, L. Nagorna, P. Skrypka substantiate the conceptual and methodological aspects of communication in the global space. Considering the works of the above-mentioned scientists, we discover a wide range of adjectives to the term of “communication”, such as: global, intercultural,

political, informative and communicative, social, mass, and so on.

The **purpose** of this study is to analyze the British press (The BBC News) in order to determine the specifics of the process of the global communication through foreign borrowings, which reflect the features of the national language they represent.

General scientific methods of philological research, such as observation, generalization, interpretation, classification, as well as contextual analysis as a kind of general philological method, which involves the study of language units in the context, have been used in the given study.

Discussion The researchers of the global communication process define the fundamental nature of this concept in quite different ways, studying it from various aspects, from the point of different sciences. So, from socio-philosophical point of view, the essence of global relations within communication, according to I. Miazova, has considerable social significance, which exists in the context of spatio-temporal relationships, the purpose of which is to establish effective constructive or destructive relationships between the representatives of different national and cultural communities (Miazova, 2008, p. 5). Mutual understanding in the context of people’s cultural identity, according to E. Falkova, can also be almost the main obstacle to successful communication and cause a kind of ethnocentrism (Falkova, 2007, p. 3). The difficulties that arise as a result of ethical prejudices in the process of such communication are called communication barriers, which, according to E. Falkova, are interpreted as the problems that arise in the process of interaction of the representatives of different cultures (Falkova, 2007, p. 13).

In the context of our study, it is vital to emphasize the significance of the use of the borrowings taken from different languages of the world in the process of the global communication, because now it is English that is increasingly recognized as a world language in the global communication. Such language borrowings have become the subject of attention of foreign and Ukrainian researchers (L. Arkhipenko, N. Bykhovets, L. Bloomfield, W. Weinreich, K. Voitenko, Y. Kerpatenko, T. Linnyk, I. Mozova, L. Pinnavaya, E. Urison). The scholars define language borrowings as lexical units adopted

from another language, created on the basis of the literal equivalence of their components from the source language.

Historically, English has had the possibility to borrow foreign words in direct contact with native speakers, because during the Middle Ages the British Isles were repeatedly ruled by foreign conquerors, and later intercultural communication was facilitated by trade expansion and colonial activity of the British. Additionally, considering the opinion of T. Holovach (Holovach, 2016, p. 165), we emphasize that the dominance of English language in interethnic communication is caused, in particular, by the intensification of intercultural interaction in the modern global communicative space.

In the context of our study, communication within the globalization process is understood as a multi-vector socio-cultural interaction of different national communities that use English for integration into the global world. Various borrowings are the consequence of such global communication: they appear in English language as a result of information exchange with different cultures, which have their national language characteristics.

Following the purpose of our study, we shall analyze the peculiarities of the journalistic style where the lexical borrowings are used more frequently. It should be emphasized that the issues under discussion are of great scientific interest today, given the importance of journalistic discourse for the formation of public consciousness and the need for thorough research and development of modern means of its renewal and improvement. Consequently, considering the texts of journalistic style as a basis of the borrowed lexical units, we shall take into account the diversity of existing views of scholars on the features of the journalistic texts.

Journalistic style is one of the most flexible and mobile spheres to apply brand new lexical units, as it directly reflects the processes taking place in socio-political, socio-industrial, cultural and educational areas of society of a particular country and the world community as a whole. In general, considering the possibility of using borrowed lexical units in mass media texts, it should be noticed that usually the journalistic genre is characterized by reliability and exactness of the description of certain events, and emotionality

and affinity with the existing colloquial language of a particular society. These factors create particularly favorable conditions for the borrowed lexical units.

Professional terms and specific lexical units with metaphorical nature are also actively used in English-language texts of journalistic style. According to the scientists, lexical units in such texts have signs of diffusion, taken from different social strata (Molchkova, 2003; Sidorenko, 2014). As an example, it is possible to mention the use of expressive-emotional lexical units; the use of emphatic constructions, jargonisms and slangisms, i.e. everything that can help the reader understand the message of the article.

All of the above-mentioned determine the scientific viability and social significance to study the borrowed linguistic units in English-language journalistic texts, which are presented and available to the global community online. Consequently, taking into account the context of the general global trend, which is characterized by the international penetration of English into every sphere of life and intensification of intercultural communication, we shall give some examples selected from "The BBC news" website ("News" page, 2020-2021).

Analyzing the articles with the borrowed linguistic units, we have defined the groups that reveal the specifics of the ideological and political paradigm of the world. This tendency indicates the authors' trend to demonstrate the correctness of naming certain international phenomena and events in politics, while at the same time combining the tendency of a "softened" description of the named phenomenon or event, which encourages creation and functioning of nomination options.

Thus, among the most common examples are the borrowings that reflect the mechanisms of power and power structures: «*Labour warns on curriculum 'diktat'*». «*He warned against issuing 'highly disruptive diktats'*», saying: «*September 2020 was a disaster. It was deeply resented by managers, as well as staff.*»» (from German – diktat); «*Mr Raisi has not publicly acknowledged his role, but he has said the executions were justified because of a fatwa, or religious ruling, by Khomeini.*», «*By Adam Ganz. 1945, and Michel Oppenheim has survived*» (from Arab – fatwa, i.e. the decision of mufti); «*He has a visitor: The Gestapo officer he worked for as head*

of the Jewish community needs a reference from Michel – as a Jew.» «These horrify a German paratrooper present, who blames the Gestapo» (from German – secret police in Germany during World War II); «It also features exclusive interviews with senior commanders and intelligence officers from the Israel Defense Forces, as well as political leaders of both Hamas and Islamic Jihad, another militant group, and civilians who were present on both sides of the border.» (from Arab – Jihad, that is a holy war according to the Qur'an against adherents of different faith for the spread of Islam); «At the very heart of the fierce struggle raging in Iraq is a broken political system, one based on muhasasa, or distribution of the spoils of power along communal, ethnic and tribal lines, and put in place after the US invaded and occupied the country in 2003.» (from Arab – quota system); «This operation not only helps Cuba's economy, it also wins Cuba new allies across all of Latin America and paradoxically leads to rapprochement with the US under the Obama administration.» (from French – restoration of relations between the countries). The next includes borrowings that reflect historical and national spirit: «Robert Rinder helps Jewish families discover the full truth about what happened to their relatives during the Holocaust.», «The project brings together an interdisciplinary team from History, Education, and Computer Science, working with the National Holocaust Centre and Museum in Nottinghamshire and other museum partners.» (from Latin – Holocaust). «People in Tokyo, Japan, gathered at the Meiji Shrine to pray for their health, property and a good future. Each year, more than three million people visit the shrine during the first three days of the New Year.», «Meiji produces the milk, which is only sold in Japan, in Saitama prefecture, north of Tokyo.» (from Japanese – Meiji, that is, the period when Emperor Mutsuhito reigned); «The programme follows Beardsley's fevered footsteps from his childhood in Brighton, via notoriety among the decadents of London's fin de siècle, to his early death in France in 1898 at the age of just 25.» («Schreker's Chamber Symphony is as heady as music gets: a lush, soaring, glistening wonder, sounding like fin-de siècle Vienna but written during the Great War.» (from French – the French call the end of the century as fin-de siècle); «In the early Middle Ages Christianity spread to

what is now Russia from Kievan Rus, which Moscow claims to have given the origin of the Russian state» (from Ukrainian – Київська Русь).

The next group includes lexical borrowings denoting persons of a certain nationality, ethnic groups, for example, ««We've had a period in Spain during which the most vulnerable population has not been the priority,» says Carolina Fernández, of the Fundación Secretariado Gitano (FSG), a non-profit organisation that promotes the rights of the Roma (Gypsy) community.» (from Spanish – особи ромської національності); «The company had gained four star reviews for their show Hutsul's Year» (from Ukrainian – гуцули); «Sam and Mark host a bumper edition of festive fun! Naga Munchetty and Charlie Stayt play an extra-messy game of Splatterjack and there is music from Becky Hill» (from Hindi – naga (in Hindu and Buddhist mythology, a member of a class of semidivine beings, half human and half serpentine); «It's because of the association between tattoos and a mafia-like group called the yakuza – which has operated in Japan for hundreds of years» (from Japanese – yakuza); «Um Qusay risks her life by sheltering Shia soldiers in her house after they have escaped being executed by Isis.» (from Arab – Shia).

It is also vital to define borrowings related to the socio-economic characteristics of society. The examples include the following: «Slovak tycoon Kocner cleared of murder of journalist and fiancée» (from Japanese – tycoon); «Trained ballet dancer Pedro Henrique had thought it was an "almost impossible task" to find work until he heard about the «Favela LinkedIn» and «Street Presidents» schemes that are helping vulnerable families in the pandemic and providing jobs for young people in Brazil's poorest urban communities.» (from Portuguese – favela); «The Lightning Seeds' Ian Broudie joins Fearne, remembering the Summer of 96! Music from all genres is played through this hour; from Pras feat. Mya's Ghetto Superstar to Enya and the Beastie Boys!» (from Italian – ghetto (areas populated by ethnic minorities)).

The next group includes borrowings that symbolize private property, jewelry, valuables, commodity-money exchange. The following sentences provide some examples: «Centre-right party Juntos por el Cambio reportedly described it as «confiscatory»» (from Italian – currency

exchange); «*Gerry Anderson goes in search of the story of one of Ireland's most famous exports, the Claddagh Ring, meeting kings and silver-smiths, folklorists and Claddagh men along the way.*» (from Irish – traditional ring).

Finally, there are borrowings that directly denote the currencies of different countries: «*The fine amounts to 136,000 Norwegian Krone (£11,500) for each complainant*» (from Norwegian. – currency of Norway and Denmark – crone); «*The fines could be as much as 4 million rubles (\$53,000; £39,000), it said.*» (from Russian – rouble); «*Elizabeth Alker steps back into the glitz and excess of Japan during the 1980s, when the Yen dominated global markets, and a housing boom the likes of which the world had never seen transformed Tokyo into a vital and chaotic metropolis.*» (from Japanese – Japanese currency – the yen).

Conclusion. In general, it should be noted that the globalization of society covers all spheres of human life, especially socio-political one, and a number of the lexical borrowings can be found in the articles from “The BBC news” web-site (“News” page). We have thematically analyzed the actual information represented in the newspapers for the period of 2020 – 2021, and found a

variety of borrowed lexical units of different thematic groups in the newspaper texts.

Lexical units concerning socio-political and financial realities are mostly represented in the articles from the analyzed period. The discovered patterns of thematic differentiation of the borrowed units can be regarded as a consequence of the focus of the researched media product on political and financial life. Differences in the genre orientation of the researched newspaper are aimed at covering a wide range of topics and issues interesting to readers. Rather high frequency of calques used within the journalistic style is observed in online articles. It can be explained, in particular, by the growing importance of global, intercultural exchange of information in the periodical press due to the rapid dynamics of socio-political conditions and living standards in the world and the constant need to receive world-class information about everyday life in modern information society. Consequently, it can be concluded that effective communication in the global space demands taking into account the unique national characteristics and skills of the subjects of communication; anticipating the consequences of their communication in terms of social, national and cultural identity.

BIBLIOGRAPHY

- Головач Т.М. Екзотизми як маркери міжкультурної комунікації (на матеріалі сучасних англомовних медіатекстів): дис. ... канд. філол. наук. Львів, 2016. 239 с.
- Зернецкая О.В. Проблемы конкурентного развития системы глобальной коммуникации. Глобальное конкурентное пространство: монография / О. Г. Белорус [и др.]; рук. авт. кол. и науч. ред. О. Г. Белорус; Київ: КНЕУ, 2008. с. 630–666.
- Молчкова Л.В. Профессиональная лексика англоязычных средств массовой информации: прагматика, семантика, структура : автореф. дис. ... канд. филол. наук. Самара, 2003. 24 с.
- М'язова І.Ю. Міжкультурна комунікація: зміст, сутність та особливості прояву (соціально-філософський аналіз) : автореф. дис. канд. філос. наук. Київ, 2008. 18 с.
- Сайдахметова Д. Роль заимствований в межкультурной коммуникации. *Academic Research in Educational Sciences*. 2021. Vol. 2, Issue 4. С. 864–868.
- Сидоренко Е.А. Структурные и семантические особенности английской общественно-политической терминологии сферы средств массовой информации. *В мире науки и искусства: вопросы филологии, искусствоведения и культурологии* : сб. ст. по мат. XXXII междунар. науч.-практ. конф. Новосибирск : Изд. «СибАК», 2014. № 1 (32). С. 91–97.
- Сітко А., Кеніч Л. Переклад запозичень в англійській науково-технічній літературі. *Фаховий та художній переклад: теорія, методологія, практика*: Х міжнар. наук.-практ. конф., (м. Київ, 7-8 квіт. 2017 р.). Київ : НАУ, 2017. С. 359–363.
- Сьоміна К.А. Процеси запозичення і засвоєння одиниць екзотичної лексики. *Мова. Свідомість. Концепт*: збірник наукових статей. Вип. 11. Мелітополь: ФОП Однорог Т. В., 2021. 248 с. С. 65–68.
- Фалькова Е.Г. Межкультурная коммуникация в основных понятиях и определениях : метод. пособие. СПб. : Ф-т филологии и искусств СПбГУ, 2007. 77 с.
- Чорна О. Роль языкового заимствования в английском языке как способ обогащения словарного запаса. Матеріали міжнародної конференції “Гуманитарные и естественные науки в стра-

тегическом развитии современного образовательного учреждения". 2016, С. 63–65. URL: <http://eprints.mdpu.org.ua/id/eprint/616>

The BBC News. URL: <https://www.bbc.co.uk/news> (дата звернення: 07.09.2021).

REFERENCES

- Holovach, T.M.** (2016). Ekzotyzmy yak markery mizhkulturnoi komunikatsii (na materialy suchasnykh anhlo movnykh mediatekstiv) [Exoticisms as markers of intercultural communication (based on modern English-language media texts)]. *Candidate's thesis*. Lviv [in Ukrainian].
- Zerneckaya, O.V.** (2008). Problemy konkurentnogo razvitiya sistemy global'noj kommunikatsii [Problems of competitive development of the global communication system]. *Global'noe konkurentnoe prostranstvo – Global Competitive Space*. O. G. Belorus (Ed.). Kyiv: KNEU [in Russian].
- Molchikova, L.V.** (2003). Professional'naya leksika angloyazychnykh sredstv massovoy informatsii: pragmatika, semantika, struktura [Professional vocabulary of the English-language mass media: pragmatics, semantics, structure]. *Extended abstract of candidate's thesis*. Samara [in Russian].
- Miazova, I.Yu.** (2008). Mizhkulturna komunikatsiia: zmist, sutnist ta osoblyvosti proiavu (sotsialno-filosofskyi analiz) [Intercultural communication: content, essence and features of manifestation (socio-philosophical analysis)]. *Extended abstract of candidate's thesis*. Kyiv [in Ukrainian].
- Sajdahmetova, D.** (2021). Rol' zaimstvovaniy v mezhkul'turnoj kommunikatsii [The role of borrowings in intercultural communication]. *Academic Research in Educational Sciences, Vol. 2, 4*. 864-868 [in Russian].
- Sidorenko, E.A.** (2014.). Strukturnye i semanticheskie osobennosti anglijskoj obshchestvenno-politicheskoy terminologii sfery sredstv massovoy informatsii [Structural and semantic features of the English socio-political terminology in the field of mass media]. Collection of articles In the world of science and art: issues of philology, art history and cultural studies: XXXII Mezhdunarodnaia nauchno-prakticheskaya konferentsiia – 32nd International Scientific and Practical Conference. (pp. 91-97). Novosibirsk : Izd. «SibAK» [in Russian].
- Sitko, A., & Kenich, L.** (2017). Pereklad zapozychen v anhliiskii naukovo-tekhnichnii literature [Translation of borrowings in English scientific and technical literature]. Proceedings from the Professional and artistic translation: theory, methodology, practice: X mizhnar. nauk.-prakt. konf., 7-8 kvitnia 2017 r – X International. scientific-practical conf., April 7-8. (pp. 359-363). Kyiv, NAU [in Ukrainian].
- Siomina, K.** (2021). Protsey zapozychennia i zasvoiennia odynts ekzotychnoi leksyky [Processes of borrowing and mastering units of exotic vocabulary]. *Mova. Svidomist. Kontsept: Zbirnyk naukovykh statei – Language. Consciousness. Concept: Collection of scientific articles, Vol. 11*, 65-68 [in Ukrainian].
- Fal'kova, E.G.** (2007). Mezhekul'turnaya kommunikatsiya v osnovnykh ponyatiyah i opredeleniyah [Intercultural communication in basic concepts and definitions]. SPb. : F-t filologii i iskusstv SPbGU [in Russian].
- Chorna, O.** (2016) Rol' yazykovogo zaimstvovaniya v anglijskom yazyke kak sposob obogashcheniya slovarnogo zapasa [The role of language borrowing in English as a way of enriching vocabulary]. Proceedings from the international conference "Gumanitarnye i estestvennye nauki v strategicheskoy razvitii sovremennogo obrazovatel'nogo uchrezhdeniya" – "Humanities and natural sciences in the strategic development of a modern educational institution" (pp. 63-65). Retrieved from: <http://eprints.mdpu.org.ua/id/eprint/616> [in Russian].
- The BBC News.** Retrieved from: <https://www.bbc.co.uk/news> [in English].

УДК 811.161.2'373.2

ФЕДУРКО Марія – доктор філологічних наук, професор, завідувач кафедри філологічних дисциплін та методики їх викладання у початковій школі, Дрогобицький державний педагогічний університет імені Івана Франка (Україна, Дрогобич) (mfedurko@ukr.net)

ORCID: <http://orcid.org/0000-0002-1148-3867>

КОТОВИЧ Віра – доктор філологічних наук, доцент, професор кафедри філологічних дисциплін та методики їх викладання у початковій школі, Дрогобицький державний педагогічний університет імені Івана Франка (Україна, Дрогобич) (virako@ukr.net)

ORCID: <http://orcid.org/0000-0001-6370-8135>

DOI: <https://doi.org/10.24919/2522-4565.2021.48.9>

Бібліографічний опис статті: Федурко, М., Котович, В. (2021). Мікротопонімія Дрогобиччини: ономастичний та лінгвокультурологічний виміри. *Проблеми гуманітарних наук: збірник наукових праць Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка. Серія «Філологія»*, 48, 68–75. doi: <https://doi.org/10.24919/2522-4565.2021.48.9>.

МІКРОТОПОНІМІЯ ДРОГОБИЧЧИНИ: ОНОМАСТИЧНИЙ ТА ЛІНГВОКУЛЬТУРОЛОГІЧНИЙ ВИМІРИ

Анотація. У статті досліджено мікротопоніми поселень Дрогобиччини. Мета розвідки – проаналізувати мікротопоніми двадцяти населених пунктів регіону, довести важливість збору, збереження та систематизації таких онімів.

Наголошено, що назви невеликих географічних об'єктів є унікальними лексичними одиницями, оскільки їхнє творення залучає різні фактори: лінгвістичні, історичні, географічні, етнокультурні. Це зумовлено здатністю зберігати в собі різночасові елементи та відображати цілісну лінгвістично-географічну історію окремої території.

З'ясовано, що назви частин сіл, лісів, орних та неорних полів, пасовищ, сінокосів, чагарників, берегів, доріг, стежок, горбів, гір, долин, заболочених місцевостей, балок, бродів, потоків, ставів, струмків двадцяти сіл регіону мотивовано апелятивами на позначення назв ландшафтів, назв, пов'язаних із землеробством і тваринництвом, апелятивами гідрографічного походження, флоролексемами. Значну частину мікротопонімів мотивовано онімами – антропонімами, ойконімами, гідронімами. Підкреслено, що мікротопоніми є невичерпним джерелом історичного минулого українського народу, містять цінну інформацію про розвиток краю, ландшафт, господарську діяльність, культуру, традиції. Закцентовано на важливості збереження та опису назв малих географічних об'єктів, позаяк це ще й сфера живого мовлення. Як одиниці цього мовлення мікротопоніми швидко реагують на зміну природних умов, більш рухливі, нестійкі, варіативні порівняно з назвами великих об'єктів. Через те їх потрібно фіксувати й досліджувати повсякчас, поки вони безпосередньо функціонують у живому мовленні.

Актуальність статті зумовлена необхідністю подальшого комплексного вивчення мікротопонімії Дрогобиччини з дослідженням семантики та етимології мотивувальної бази. Це уможливить фахово проаналізувати творення й функціонування назв малих географічних об'єктів у лексичній системі української мови.

Ключові слова: мікротопонім, апелятив, онім, малі територіальні об'єкти, Дрогобиччина.

FEDURKO Mariia – Doctor of Philology, Professor, Head of the Department of Philological Sciences and Methods of Teaching at Elementary School, Drohobych Ivan Franko State Pedagogical University, 24, Ivan Franko str., Drohobych, Lviv region, 82100, Ukraine (mfedurko@ukr.net)

ORCID: <http://orcid.org/0000-0002-1148-3867>

KOTOVYCH Vira – Doctor of Philology, Associate Professor at the Department of Philological Sciences and Methods of Teaching at Elementary School, Drohobych Ivan Franko State Pedagogical University, 24, Ivan Franko str., Drohobych, Lviv region, 82100, Ukraine (virako@ukr.net)

ORCID: <http://orcid.org/0000-0001-6370-8135>

DOI: <https://doi.org/10.24919/2522-4565.2021.48.9>

To cite this article: Fedurko, M., Kotovych, V. (2021). Mikrotoponimiya Drohobychchyny: onomastychnyy ta linhvokul'turolohichnyy vymir [Microtoponyms of Drohobych: onomastic, linguistics and cultural dimension]. *Problemy humanitarnykh nauk: zbirnyk naukovykh prats Drohobyt'skoho derzhavnoho pedahohichnoho universytetu imeni Ivana Franka. Seriya «Filolohiia» – Problems of Humanities. "Philology" Series: a collection of scientific articles of the Drohobych Ivan Franko State Pedagogical University*, 48, 68–75. doi: <https://doi.org/10.24919/2522-4565.2021.48.9> [in Ukrainian].

MICROTOPONYMS OF DROHOBYCH: ONOMASTIC, LINGUISTICS AND CULTURAL DIMENSION

Summary. In the article analyzes microtoponyms, proper names of small, often natural physical-geographical, rarely man-made objects, a number of settlements of Drohobych region in the linguistic and cultural dimension.

The purpose of the article is to analyze the microtoponyms of twenty settlements of Drohobych region, to prove the importance of collecting, preserving and systematizing research units.

Microtoponyms are closely related to natural conditions, landscape, management. The analysis showed that the naming of micro-objects preserves the traditions of Ukrainian nouns. The names of micro-objects are motivated by appeals to designations of landscapes and names related to agriculture and animal husbandry, appeals of hydrographic origin, florolexems. Many microtoponyms are motivated by onyms (anthroponyms, oikonyms, hydronyms).

For the purpose of comprehensive analysis of the names of small geographical objects of Drohobych region, their complete collection and systematization is called promising. This will make it possible to preserve rare geographical terminology, reconstruct appellations and those that are sometimes not recorded in well-known lexicons and onomasticons. It is proved that microtoponyms formed under the influence of natural and geographical conditions of the area, socio-economic and linguistic-cultural factors contain valuable ethnocultural information. Emphasis is placed on the importance of collecting, storing and describing the studied units. Microtoponyms as units of oral folk speech, respond quickly to changing natural conditions, are more mobile, unstable, and variable compared to the names of large objects. Therefore, they need to be recorded and explored as long as they exist directly in living speech.

The urgency of the article is correct to the need for further comprehensive study of microtoponymy of Drohobych with the study of semantics and etymology of the motivational base. This will make it possible to professionally analyze the creation and functioning of the names of small geographical objects in the lexical system of the Ukrainian language.

Key words: microtoponym, appellation, onym, small territorial objects, Drohobych region.

Постановка проблеми. Власні назви завжди цікавлять людей, оскільки саме вони містять у собі ту пізнавальну інформацію, яка може розповісти не тільки про денотата цієї назви, а й розкрити нові відомості з історії рідного краю і є основним ідентифікаційним чинником належності оніма до певної території чи мови, індивіда – до конкретного етносу. Будь-яка власна назва виконує як номінативну,

так і гносеологічну та естетичну функції «не лише в лексичному складі мови, а й у поняттєвому пізнанні світу людиною» (Марченко, 2012, с. 40). Цінну лінгвокультурну інформацію несуть у собі мікротопоніми – «власні назви невеликих, найчастіше природних фізико-географічних, рідше створених людиною об'єктів, земельних ділянок господарського призначення, що мають вузьку сферу засто-

сування: функціонують у межах лише певної мікротериторії, відомі вузькому колу людей, які живуть поблизу названого мікрооб'єкта» (Бучко, 2012, с. 121–122). Мікротопоніми завжди слугували цінним джерелом не лише мовної, але й позамовної інформації. Сформовані в унікальних географічних, історичних і лінгвальних умовах, вони репрезентують відповідні знання й уявлення народу про довкілля, відображають розуміння людиною власного місця у світі. Тож актуальним постає питання про механізм накопичення й збереження в мікротопонімії культурної інформації, адже мікротопоніми – справжні історичні пам'ятки, здатні концентрувати в собі минуле (Баньої, 2013, с. 16).

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Українські дослідження з регіональної мікротопонімії представлені дисертаційними працями В. Баньої, Л. Білінської, Н. Вебер, Н. Лісняк, О. Лужецької, О. Михальчук, О. Мосур, Н. Сокіл, О. Проць, І. Чеховського, низкою ґрунтовних статей Г. Аркушина, Л. Гуцул, І. Джочки, В. Грещук, М. Ковальчука, З. Купчинської, О. Смаль, М. Сороцької, І. Царалунги та ін.

Мікротопонімію ж Дрогобиччини досліджено, на жаль, тільки спорадично та й зібрано її ще далеко не повно, попри те що започаткував таку працю ще І. Франко, закінчувавши на назві гори *Могила*, лісів *Дубники* та *Тернавка*, хребта *Діл* біля родинного села Нагуєвичі (Котович, 2016 с. 78). 162 назви берегів, вирів, доріг, кутків села, криниць, лісів, орних та неорних полів, пасовищ, сінокосів, чагарників тощо ретельно зібрані відомим істориком Г. Дем'яном, систематизовані та науково опрацьовані в статті Н. Сокіл «Мікротопоніми Франкового села». У науковій розвідці дослідниця висновує, що мікротопонімікон краю містить у собі етнокультурні елементи, які чітко відтворюють зв'язок людини з простором, виражають усі форми людського буття (Сокіл, 2009, с. 104).

Окремі мікротопоніми Дрогобиччини, зокрема назви малих географічних об'єктів колишнього Самбірського циркулу, які побутували наприкінці XVIII – на початку XIX століття та зафіксовані в Йосифінській (1785–1788) і Францисканській (1819–1820) метриках дослідила О. Мосур (Мосур, 2019).

Мета нашої статті – проаналізувати мікротопоніми двадцяти поселень Дрогобиччини, довести важливість збору, збереження та систематизації досліджуваних одиниць.

Завдання розвідки – увести в науковий обіг назви малих географічних об'єктів двадцяти населених пунктів Дрогобиччини; схарактеризувати мікротопоніми, основою яких є апелювативна та онімна лексика; проаналізувати семантику й специфіку мотивувальних баз відапелювативних та відонімних найменувань малих географічних об'єктів.

Виклад основного матеріалу. Сьогодні в центрі наукової лінгвістичної парадигми стоїть людина, яка пізнає та освоює навколишній простір і активно номінує його. Називаючи мікрооб'єкти, номінатори здавна перебували й досі перебувають в найтіснішому зв'язку з довкіллям, а методи освоєння території та форми господарювання, виділення найістотніших орієнтирів стають ключовими при виборі слова, яким позначають мікрооб'єкт. Тож мікротопоніми цілком природно вважати мінітекстами, здатними експлікувати інформацію багатьох лінгвокультурних кодів.

Мікротопоніми, мотивовані апелювативами на позначення ландшафтів. Важливою базою для творення багатьох мікротопонімів виступає географічна термінологія. Географічні терміни зазвичай і позначають, і називають об'єкт. Своєрідною частиною такої термінології є народна термінологія. Саме вона визначає специфічне обличчя мікротопонімії певної території. Дрогобицький район – це південно-західна частина Львівської області в зоні передгір'я та гірських Карпат; південна смуга Дрогобиччини належить до історико-етнографічного регіону Бойківщини. Тож не випадково кожне поселення рясніє мікротопонімами, похідними від географічних термінів на позначення підвищень місцевості (вісім сільських рад Дрогобиччини мають статус гірських; гірська зона займає 31,5% усіх сільськогосподарських угідь), заглибин (південна зона передгір'я становить 38,5% площі; тут протікають річки Стрий, Тисмениця, Бистриця, Бар, Колодниця, Солониця) та рівнин (північна частина – Придністрянська рівнина – займає 30% території). Мікротопонімами, що походять від географічних термінів на позначення підвищень місцево-

сті є: частина села (далі – ч. с.) *Береги* (Вор., Лішн.), ч. с. *Валиська* (Лішн.), поле (далі – п.) *Верхи* (Груш.), сінокіс (далі – сін.) *Вершки* (Гут.), берег (далі – бер.) *Виспа* (Вор.) (< *виспа* ‘насипна гірка’ (Марусенко, 1968, с. 221), ч. с. *Гірка* (Лішн.), п. *Говда* (Волощ.) (< *говда* ‘гора; пусте поле’ (Марусенко, 1968, с. 223), ч. с. *Гора* (Брон., Волощ., Груш., Гаї-Н.), пасо-вище (далі – пас.), ч. с. *Горб* (Винн., Добр., Гаї-В.), пас. *Горби* (Волощ., Гаї-В.), ч. с., пас. *Горбок* (Бик.; Брон., Гаї-В.), гора (далі – г.) *Грунь* (Брон.) (< *грунь* ‘гора, узгір’я’, ‘верх, вершечок гори’, ‘гірське поле, висока поляна’ (Рудницький, 1962, с. 20), ліс (далі – л.) *Діли* (Гут.) (< *діл* ‘гора, яка ділить, наприклад, два села, гори, ріки, долини’ (Рудницький, 1962, с. 20), ч. с. *Могили* (Лішн.), пас. *Могилки* (Гаї-Н.). Нерідко назвою є словосполучення, атрибутивний компонент якого вказує на розмір об’єкта: г. *Довгий Горб* (Гут.), на його посе-сивно-релятивну ознаку: ч. с. *Берешова Гора* (Гаї-Н.), ч. с. *Вовкова Гора* (Груш.), г. *Волянськi Гори* (Воля Як.), г. *Каліча Гора* (Груш.), ч. с. *Кандарова Гора* (Гаї-Н.), пас. *Куційова Гора* (Глин.), г. *Матчакова Гора* (Воля Як.), ч. с. *Попова Гора* (Волощ.), ч. с. *Солтисова Гора* (Глин.); на просторову локалізацію: г. *Ближня Гора* (Добр.), горб (далі – гор.) *Гра-нична Гора* (Добр.); на якісну характеристику: г. *Красна Гора* (Добр.) (< *красний* ‘те саме, що гарний; прекрасний, чудовий’ (Словник, IV, с. 327), на відсутність лісового покриву: гор., г. *Лиса Гора* (Дал., Лішн.) тощо.

Назвами об’єктів, що походять від гео-графічних термінів на позначення заглибин місцевості, є: ч. с. *Анцирова Долина* (Добр.), балка (далі – бал.), пас. *Долина* (Дал., Груш.), сін. *Долинка* (Бик.), пас. *Долинки* (Добр.), бал. *Глибока Долина* (Добр.), долина (далі – дол.) *Жолобина* (Ліш.) (< *жолобина* ‘долина між двома горами чи підвищеннями’ (Марусенко, 1968, с. 227), ч. с. *Панська Яма* (Гут.), урочище (далі – уроч.) *Провалля* (Брон.), уроч. *Убіч* (Гут.) (< *убіч* ‘косогір; пропасть’ (Мару-сенко, 1968, с. 252), бал. *Фоса* (Город.) (< *фоса* ‘рів, яма’ (Марусенко, 1968, с. 253).

Мікротопоніми, що походять від гео-графічних термінів на позначення рівнини: п. *Лазі* (Воля Як., Груш.), орне поле (далі – о. п.) *Лан* (Брон.), п. *Лани* (Воля Як.), п. *Ланки* (Лішн.), пас., сін. *Луг* (Гаї-В., Лішн.), сін. *Луги*

(Добр.), п. *Лужок* (Добр.), сін. *Полянка* (Гут.). Як бачимо, щонайменше сім апелятивів: *виспа, говда, грунь, діл, жолобина, убіч, фоса* є рідковживаними географічними термінами, збереженими в назвах місцевих мікрооб’єктів.

Мікротопоніми, мотивовані флоролек-семами. Лісиста місцевість Дрогобищчини не могла не відбитися в мікротопонімії краю. Основні породи дерев, що ростуть у Дрого-бицькому районі: дуб – 30%, ялиця – 21%, бук – 23 %, ялина – 15%. Крім того, регіон рясніє березами, липами, смереками, соснами, ялинами, ясенами, вільхами, вербами. Наз-вами мікрооб’єктів, що походять від апеляти-вів на позначення назв дерев та кущів є: ч. с., л. *Березина* (Город., Гаї-Н.), л. *Берестя* (Вор.) (< *берестя* ‘ліс, у якому переважає береза’ (Данилюк, 1997, с. 10), дол. *Берізки* (Брон.), ч. с., л. *Буковець* (Брон., Дал.), ч. с. *Вербки* (Груш.), ч. с. *Вільхів* (Воля Як.), л., пас. *Віль-шина* (Волощ., Город.), пас. *Вільшинка* (Гаї-Н.), л. *Дуби* (Дереж.), л. *Дубино* (Брон.), п. *Липа* (Дал.), о. п. *Липина* (Гаї-В.), л. *Смеречина* (Гаї-Н.), л. *Соснина* (Брон., Гаї-Н.), ч. с. *Ялина* (Брон.), ч. с. *Ясениста* (Гут.). Для номіна-ції земельних ділянок, зарослих деревами і кущами, вживано мікротопоніми: л. *Великий Ліс* (Гаї-Н.), л. *Діброва* (Вор., Гаї-Н.), л. *Дубо-вий Ліс* (Вор.), чагарник (далі – чаг.) *Корчі* (Гаї-В.), уроч. *Ліс* (Добр.), дол. *Лісок* (Дереж.), л. *Молодий Ліс* (Дал.). Часто не сукупність лісових насаджень, а навпаки, назви одинич-них, нетипових для території дерев, стають етимомом для мікротопонімів.

Мікротопоніми, мотивовані апеляти-вами гідрографічного походження. Важко переоцінити значення води в процесі осво-єння території. Зазвичай вона була основним чинником заснування людських поселень. Тож річки й озера, джерела й струмки, стави й болота, їхнє розташування, розміри, форми, якісні ознаки (колір, температура, смак), зв’язки з іншими елементами природного середовища – гірськими породами, ґрунтами, рослинністю, рельєфом тощо відбито в низці мікротопонімів краю (Котович, 2021, с. 196): п. *Багна* (Винн.), заболочена місцевість (далі – з. м.) *Болота* (Груш.), пас. *Болото* (Город.), ч. с. *Болотце* (Волощ.), брід (далі – бр.) *Брід* (Гаї-Н.), о. п. *Витік* (Доброг.), бал. *Вир* (Гаї-В.), бер. *Гать* (Груш.) (< *гать* ‘дорога через

болото' (Данилюк, 1997, с. 24), дол. *Глибока* (Дереж.), потік (далі – пот.) *Другий Потік* (Гаї-В.), сін. *Замклий* (Доброг.), бал. *Заплава* (Волощ.), пот. *Канал* (Город.), п. *Мочилиці* (Лішн.), пот. *Потік* (Гаї-В.), струмок (далі – стр.) *Поточина* (Город.), сін. *Пусте Болото* (Волощ.), дол. *Солона* (Дереж.), став (далі – ст.) *Стави* (Лішн.), п., ст., бал. *Ставище* (Вор., Гаї-Н., Дереж.), пот. *Студений* (Гаї-В.). До цієї групи відносимо й мікротопоніми, утворені від апелятивів на позначення гідролітичних особливостей ґрунтового покриву: п. *Глинище* (Глинн.), о. п. *Глинне* (Гаї-В.), бер. *Зарінки* (Дереж.) (< зарінок 'кам'янистий луг над рікою' (Марусенко, 1968, с. 229), п. *Торфовина* (Городк.).

Мікротопоніми, мотивовані апелятивами на позначення назв, пов'язаних із землеробством, тваринництвом, промислами. Унаслідок прямої діяльності людини або опосередкованого її впливу на природний ландшафт останній зазнає суттєвих змін. Апелятиви, використані для номінації таких об'єктів, засвідчують, що в різні історичні періоди неоднаковими були й форми ведення господарства, проте традиції назовництва залишалися й передавалися з покоління в покоління.

На Дрогобиччині назвами малих географічних об'єктів, пов'язаними із землеробством і тваринництвом, є: п. *Вигарина* (Город.), пас. *Вигон* (Городк.), о. п. *Загони* (Городк.), ч. с. *Загорода* (Городк.), п. *Запуст* (Брон.), пас. *Згарище* (Доброг.), п. *Ниви* (Дереж.), о. п. *Нивки* (Волощ.), п. *Оранці* (Гут.), сін. *Орендарщина* (Груш.), п. *Орне* (Груш.), п. *Перволока* (Брон.), о. п. *Перекон* (Груш.), п. *Перелог* (Брон.), п. *Підгарисько* (Волощ.), п., сін. *Пустиня* (Вор., Гаї-В.), сін. *Пустки* (Брон.), п. *Сажівка* (Груш.), п., о. п., сін. *Толока* (Брон., Гаї-В., Гаї-Н., Городк., Груш., Доброг.), п. *Царина* (Лішн.) (< *царина* 'поле для обробітку' (Рудницький, 1962, с. 19); ч. с. *Бойня* (Брон.), дол. *Бугайщина* (Груш.), пас. *Кошара* (Вор.), ч. с., п., о. п. *Пастівник* (Брон., Воля Як., Доброг.), пот. *Свинний* (Брон.). Якщо мікротопоніми *Вигарина*, *Згарище*, *Підгарисько* засвідчують спосіб ведення землеробства: освоєння лісових масивів, їх викорчовування та перетворення в орні ґрунти (Сокіл, 2008, с. 79), то мікротопонім *Толока* вказує на колективне

господарювання, взаємодопомогу, яка здавна була характерна для місцевого населення, тож не дивно, що такі назви збереглися практично в кожному поселенні.

Зафіксовано в мікротопонімах і давні назви одиниць виміру площ: п. *Дільниця* (Волощ.), сін. *Півтораčka* (Добр.), пас. *Подільниця* (Волощ.), п. *Помірки* (Гут.), п. *Шнур* (Гут.).

Від назв промислів і ремесел походять мікротопоніми: ч. с. *Бровар* (Волощ.), ч. с. *Мельники* (Гаї-Н.), пас. *Мельницьке* (Гаї-Н.), сін. *Млин* (Гаї-В.), дол. *Млинка* (Вор., Гаї-В.), п. *Пасіка* (Воля Як.), пот. *Руда* (Брон.), бал. *Рудче* (Волощ.), ч. с. *Тартак* (Гаї-В.).

Мікротопоніми, пов'язані з окремим садибами, релігійними спорудами, будівлями, шляхами сполучення, мостами, переправами тощо: дор. *Біла Дорога* (Брон.), дор. *Гостинець* (Брон., Груш.), дор. *Дубова Дорога* (Доброг.), ч. с. *Капличка* (Добр.), ч. с. *Корчма* (Доброг.), ч. с. *Корчмарщина* (Груш.), ч. с. *Мости* (Винн.), дор. *Панська Дорога* (Винн.), ч. с. *Плебания* (Гаї-Н.), ч. с. *Попівщина* (Волощ., Добрів.), дор. *Селецький Гостинець* (Винн.), п. *Фільваркове* (Дал.), о. п. *Фільварок* (Лішн.), ч. с. *Хатчище* (Гаї-Н.), ч. с. *Церковний Кут* (Дереж.), ч. с. *Церкв'яне* (Вор.).

Мікротопоніми, мотивовані онімами (антропонімами, ойконімами, гідронімами). Онімний код – це заковдані в назвах мікроб'єктів антропоніми – прізвища, прізвиська, імена людей, які володіли, доглядали, обробляли певні об'єкти, або просто жили поблизу означеної території. Окремі мікротопоніми можуть бути мотивовані назвами поселень, які межують із зазначеними мікроб'єктами, або назвами ближніх водойм. Сюди належать:

– посесивні утворення на **-ів** (**-ов-а**, **-ов-е**, **-ов-і**, **-ов-о**), **-ин** (**-ин-а**): пот. *Бартків Потік* (Гаї-В.), пот. *Баторів Потік* (Гаї-Н.), бер. *Бейбів* (Брон.), пот. *Гайдуків Потік* (Гаї-В.), уроч. *Гандзякові Корчі* (Дал.), дол. *Гарасимів Потік* (Бор.), пот. *Грабців Потік* (Гаї-В.), ч. с. *Гундрово* (Гут.), стр. *Єгнасів Потік* (Гаї-В.), ч. с. *Карольків* (Брон.), бал. *Кониково* (Гут.), сін. *Косцьова* (Волощ.), ч. с. *Кубікова* (Гаї-Н.), п. *Лазарово* (Гут.), о. п. *Леніва* (Брон.), дор. *Лесьове* (Гаї-Н.), п. *Луцьове* (Гаї-Н.), сін. *Маринина* (Гут.), п. *Марково* (Гут.), сін. *Марущина* (Дал.),

л. *Мурашків* (Дереж.), пот. *Матиковий Потік* (Лішн.), о. п. *Паламарчино* (Гут.), бал. *Свищова* (Добр.), бер. *Смичів* (Брон.), стр. *Стасів Потік* (Гаї-В.), пас. *Стефаньова* (Гут.), л. *Торхів* (Гаї-Н.), л. *Тожів* (Воля Як.), пот. *Хрипилів* (Глин.), п. *Хробаково* (Гут.), сін. *Чічова* (Гаї-Н.), бер. *Чохів* (Брон.), о. п. *Шведово* (Груш.), п. *Шимкове* (Волощ.), пас. *Яськово* (Гут.);

– утворення від родових назв на **-и/-і:** л. *Грехи* (Гаї-Н.), ч. с. *Дерегузи* (Дереж.), п. *Котички* (Воля Як.), бер. *Мірчуки* (Город.), ч. с. *Солтиси* (Город.), ч. с. *Ухачі* (Гаї-Н.), ч. с. *Хомичі* (Лішн.), л. *Чановини* (Волощ.);

– присвійні утворення на **-івка:** ч. с. *Гаврилівка* (Брон.), п. *Костівка* (Добр.), ч. с. *Петрівка* (Гут.), п. *Сікорівка* (Гаї-Н.);

– посесивні деривати на **-ець:** п. *Галинівець* (Доброг.), о. п. *Гринівець* (Лішн.), п. *Івановець* (Гаї-Н.), о. п. *Панівець* (Брон.);

– утворення у формі родового відмінка: п. *Басараба* (Городк.), ч. с. *Ковтка* (Дереж.), ч. с. *Ксьондза* (Волощ.);

– посесивно-релятивні назви на **-(ів)ськ-е(ий), -цьк-е(ий):** п. *Волоське* (Город.), п. *Драбівське* (Добр.), дор. *Кавецький Гостинець* (Дал.), п. *Кошмарське* (Добр.), о. п. *Хмельницьке* (Лішн.).

Як бачимо, етимонами названих мікротопонімів стали різні групи антропонімів. Переважно це варіанти церковно-християнських імен (*Лазарово, Стасів, Яськово*) та відапелятивні прізвища або прізвиська (*Баранова, Кубікова, Свищова*).

Мікротопонімами, у яких акумульовано інформацію про ойконіми, з якими переважно межує мікрооб'єкт є: л. *Вацівський* (Добр.), л. *Гаївський Ліс* (Дал.), п. *Добрівлянське* (Город.), дор. *Літинська Дорога* (Груш.).

Етимонами для назв мікрооб'єктів ставали й гідроніми: дол. *Броничара* (Брон.), п. *Колодниця* (Доброг.), стр. *Крушельниця* (Дереж.), пот. *Солоний* (Доброг.), дол. *Солонця* (Брон.).

Простір у мікротопонімах. О. Березович, реконструюючи систему народних уявлень про простір, простежила, як це поняття відбивається в топонімії краю. Проблема сприйняття географічного простору та просторових відношень стала однією з найактуальніших у лінгвокультурологічних студіях

останніх років. Для її вирішення дослідниця проаналізувала величезну кількість мікротопонімів, зібраних здебільшого польовим методом. Аналіз їх довів, що локалізація об'єкта в просторі за допомогою топонімних маркерів здійснюється на основі базових параметрів: «близький – далекий», «правий – лівий», «передній – задній», «верх – низ», «сторони світу», «початок – кінець» (Березович, 2009, с. 82).

У мікротопонімії Дрогобиччини опозиція «передній – задній» виражена прийменниково-іменниковими конструкціями з прийменниками *під – за*: ч. с. *Під Двором* (Добр.), пас. *Під Іванівцям* (Гаї-Н.), о. п. *Під Кукурудзовим* (Гаї-Н.), п. *Під Черешнями* (Гут.), п. *За Бродом* (Город.), о. п. *За Войтком* (Гаї-Н.), п. *За Вушивцем* (Город.), л. *За Городом* (Брон.), дорога (далі – дор.) *За Горою* (Бик.), пас. *За Гумнем* (Волощ.), пас. *За Дільницями* (Дал.), ч. с. *За Зупинкою* (Винн.), п. *За Копанками* (Волощ.), о. п. *За Млином* (Дереж.), уроч. *За Перекопом* (Груш.), о. п. *За Півпериком* (Воля Як.), дор. *За Потоком* (Гаї-В.), сін. *За Рампою* (Добр.), ч. с. *За Рікою* (Груш., Дереж.), п. *За Середнім* (Гаї-В.), ч. с. *За Церквою* (Добр.), ч. с. *За Фігурою* (Волощ.).

Мікрооб'єкти на позначення «верхній – нижній» побутують практично в кожному селі: ч. с. *Верхній Кінець* – ч. с. *Нижній Кінець* (Лішн.), ч. с. *Горішній Кінець* – ч. с. *Долішній Кінець* (Воля-Як., Добр., Доброг.); ч. с. *Грушівський Кінець* (Добр.), ч. с. *Фавлів Кінець* (Добр.), ч. с. *Горі* – ч. с. *Долів* (Бійн.). Просторові поняття «початок – кінець» часто мають у собі мезонім і реалізуються за схемою «початок – середина – кінець»: ч. с. *На початку* (Бик.), ч. с. *Середина* (Волощ., Город., Добр.), ч. с. *Кінець* (Бик., Брон., Груш.).

Пряма вказівка на місце локалізації об'єкта відбита в мікротопонімах у формі іменника з прийменником *біля, коло, між, на*: сін. *Біля Підкови* (Добр.), ч. с. *Коло Міхеля* (Добр.), сін. *Коло Черешні* (Глин.), дол. *Між Берегами* (Вор.), п. *На Болоні* (Глин.), чаг. *На Волянським* (Глин.), п. *На Городищах* (Лішн.), о. п. *На Загомінку* (Бик.), п. *На Заколотному* (Городк.), бал. *На Камінні* (Гаї-В.), пас. *На Котиковім* (Глин.), о. п. *На Панському* (Добр.), сін. *На Теренцях* (Добр.), пас. *На Тожівським* (Глин.).

Формальну вказівку на те, де розташований об'єкт, містять у собі й мікротопоніми, що практично теж утворені від описових конструкцій: ч. с. *Загомінок* (Волощ.), ч. с. *Загороди* (Лішн.), п. *Загрушівське* (Город.), п. *Задільниці* (Брон.), сін. *Задорожки* (Волощ.), о. п. *Зайвацьково* (Гут.), ч. с. *Закорчма* (Груш.), ч. с. *Закут* (Воробл.), ч. с. *Закуток* (Дереж.), п. *Залісся* (Лішн.), пас. *Залужа* (Бик.), п. *Заоренда* (Лішн.), о. п. *Запруське* (Лішн.), бер., ч. с., чаг. *Заріка* (Винн., Волощ., Гаї-Н.), ч. с. *Заскитник* (Лішн.), дол. *Заструга* (Волощ.), ч. с. *Межиріки* (Вор.), бер. *Надвири* (Лішн.), п. *Передвишовець* (Город.), о. п. *Підкороткі* (Лішн.), сін. *Підпотічки* (Гаї-Н.), п. *Підрогатинка* (Лішн.), л. *Підростоки* (Гаї-В.), пас. *Підстав'я* (Вор.), п. *Під'яцірка* (Лішн.).

Висновки та перспективи подальшого дослідження. Мікротопоніми тісно пов'язані з природними умовами, ландшафтом території, способом господарювання. Здійснений аналіз мікротопонімів Дрогобиччини свідчить, що іменування мікрооб'єктів зберіга-

ють у собі традиції українського назовництва. Назви мікрооб'єктів мотивовано апелюваннями на позначення назв ландшафтів, назв, пов'язаних із землеробством, тваринництвом, сільськими промислами, апелюваннями гідрографічного походження, флоролексемами. Низку мікротопонімів мотивовано онімами (антропонімами, ойконімами, гідронімами). Простір у назвах малих географічних об'єктів зазвичай лінгвально оформлено приєднаннями іменниковими конструкціями.

З метою всебічного аналізу назв малих географічних об'єктів Дрогобиччини перспективним бачимо передусім їх повний збір та систематизацію. Це допоможе зберегти раритетну географічну термінологію, реконструювати апелювати та оніми, іноді не засвідчені відомими лексиконами та ономастиконами. Утворені під впливом природно-географічних умов місцевості, соціально-економічних та мовно-культурних факторів, мікротопоніми містять цінну етнокультурну інформацію, бережуть у собі «пам'ять роду й народу».

УМОВНІ СКОРОЧЕННЯ НАЗВ ПОСЕЛЕНЬ

Бик. – Биків
Бист. – Бистрий
Бистр. – Бистриця
Бійн. – Бійничі
Болех. – Болехівці
Брон. – Брониця
Винн. – Винники
Волощ. – Волоща
Воля Як. – Воля Якубова
Вор. – Вороблевичі

Гаї-В. – Гаї Верхні
Гаї-Н. – Гаї Нижні
Глин. – Глинне
Город. – Городківка
Груш. – Грушів
Гут. – Гута
Дал. – Далява
Дереж. – Дерезичі
Добр. – Добрівляни
Лішн. – Лішня

ЛІТЕРАТУРА

- Баньої В. Ф.** Лінгвокраїнознавчий потенціал української мікротопонімії (на прикладі назв географічних об'єктів басейну річки Ужа). *Вісник Чернігівського національного педагогічного університету. Серія: Педагогічні науки*. Вип. 111. 2013. С. 16–19.
- Березович Е. Л.** Русская топонимия в этнолингвистическом аспекте: Пространство и человек. Москва: Книжный дом «ЛИБРОКОМ», 2009. 328 с.
- Бучко Д. Г., Ткачова Н. В.** Словник української ономастичної термінології. Харків: Ранок-НТ, 2012. 256 с.
- Данилюк О. К.** Словник народних географічних термінів Волині. Луцьк: Надстир'я, 1997. 106 с.
- Котович В.** Мала батьківщина Івана Франка: ономастичний та лінгвокультурологічний аспект. Проблеми гуманітарних наук: зб. наук. праць. Вип. 38. Дрогобич: Ред.-вид. відділ ДДПУ імені Івана Франка, 2016. С. 75–84.
- Котович В.** Ойконімія України як лінгвокультурний феномен. Дрогобич: Посвіт, 2020. 448 с.
- Марусенко Т. А.** Матеріали к словарю украинских географических апеллятивов (названия рельефов). *Полесье*. Москва: Наука, 1968. С. 206–255.
- Марченко Н. В.** Функції власної назви в ономастичних студіях А. О. Білецького. *Мовні і концептуальні картини світу*. Вип. 39. Київ: Видавничий дім Дмитра Бураго, 2012. С. 40–44.
- Мосур О.** Мікротопонімія кінця XVIII – початку XIX століття: Самбірський циркул (автореф. дис. канд. філол. наук). Львів, 2019. 20 с.

- Рудницький Я.** Географічні назви Бойківщини. *Українська Вільна Академія Наук. Серія: Назвознавство*. Ч. 23–24. 1962.
- Словник** української мови. Київ: Наукова думка, 1970–1980. Т. 1–11.
- Сокіл Н.** Мікротопонімія Сколівщини. Львів: ТЗОВ ВФ «Афіша», 2008. 205 с.
- Сокіл Н.** Мікротопоніми Франкового села. *Українське літературознавство*. Вип. 72. 2009. С. 99–107.

REFERENCES

- Ban'oi, V.F.** (2013). Lihvokrayinoznachyuy potentsial ukrayins'koyi mikrotoponimiyi (na prykladi nazv heohrafichnykh ob'yektiv baseynu richky Uzha. [Linguistic potential of Ukrainian microtoponymy (on the example of the names of geographical objects of the Uzh river basin)]. *Visnyk Chernihivs'koho natsional'noho pedahohichnoho universytetu. Seriya: Pedahohichni nauky – Bulletin of the T.H. Shevchenko National University "Chernihiv Colehium"* (Issue 111), (pp. 16–19). [in Ukrainian].
- Berezovich, Ye.L.** (2009). *Russkaya toponimiya v etnolingvisticheskom aspekte: Prostranstvo i chelovek*. [Russian toponymy in the ethnolinguistic aspect: Space and man]. Moscow: Knizhnyy dom «LIBROKOM». [in Russian].
- Buchko, D.H. Tkachova, N. V.** (2012). *Slovyk ukrayins'koyi onomastychnoyi terminolohiyi*. [Dictionary of Ukrainian onomastic terminology]. Kharkiv: Ranok-NT. [in Ukrainian].
- Danylyuk, O.K.** (1997). *Slovyk narodnykh heohrafichnykh terminiv Volyni*. [Dictionary of folk geographical terms of Volyn]. Luts'k: Nadstyr"ya. [in Ukrainian].
- Kotovych, V.** (2016). Mala bat'kivshchyna Ivana Franka: onomastychnyy ta lihvokul'turolohichnyy aspekt. [Ivan Franko's small homeland: onomastic and linguo-cultural aspect]. *Problemy humanitarnykh nauk: zb. nauk. prats – Problems of humanities: a collection of scientific works of Ivan Franko Drohobych State Pedagogical University. Series "Philology"* (Issue 38), (pp. 75–84). Drohobych: Red.-vyd. viddil DDPU imeni Ivana Franka. [in Ukrainian].
- Kotovych, V.** (2020). *Oykonomiya Ukrayiny yak lihvokul'turnyy fenomen [Oikonymy of Ukraine as a linguo-cultural phenomenon]*. Drohobych: Posvit. [in Ukrainian].
- Marusenko, T.A.** (1968). Materialy k slovaryu ukrainskikh geograficheskikh apellyativov (nazvaniya rel'yefov). [The economy of Ukraine as a linguistic and cultural phenomenon]. *Poles'ye – Polissya* (pp. 206–255). Moscow: Nauka. [in Russian].
- Marchenko, N.V.** (2012). Funktsiyi vlasnoyi nazvy v onomastychnykh studiyakh A. O. Bilets'koho. [Functions of proper name in the onomastic studies of A.O. Biletsky]. *Movni i kontseptual'ni kartyny svitu – Linguistic and conceptual pictures of the world* (Issue 39), (pp. 40–44). Kyiv: Vydavnychyy dim Dmytra Buraho. [in Ukrainian].
- Mosur, O.** (2019). *Mikrotoponimiya kintsya XVIII – pochatku XIX stolittya: Sambirs'kyy tsyrkul [Microtoponymy of the end of the XIII – beginning of the XIX century: Sambir tsyrkul]*. (Extended abstract of Candidates thesis). Lviv. [in Ukrainian].
- Rudnyts'kyy, Y.A.** (1962). Heohrafichni nazvy Boykivshchyny. [Geographical names of Boykivshchyna]. *Ukrayins'ka Vil'na Akademiya Nauk. Seriya: Nazvoznastvo – Academy of Sciences. Series: Nomenclature* (pp. 23–24). [in Ukrainian].
- Slovyk ukrayins'koyi movy.** (1970–1980). [Dictionary of the Ukrainian language]. Т. 1–11. Kyiv: Naukova dumka. [in Ukrainian].
- Sokil, N.** (2008). *Mikrotoponimiya Skolivshchyny [Microtoponymy of Skoliv region]*. L'viv: TzOV VF «Afisha». [in Ukrainian].
- Sokil, N.** (2009). Mikrotoponimy Frankovoho sela. [Microtoponyms of Franko villa ge]. *Ukrayins'ke literaturoznastvo – Ukrainian Literary Studies* (Issue 72), (pp. 99–107). [in Ukrainian].

УДК 811.113.6

КУЛЬЧИЦЬКИЙ Віктор – кандидат філологічних наук, доцент кафедри іноземної філології, Національний авіаційний університет, просп. Любомира Гузара, 1, Київ, 03058, Україна (shk_kiev@ukr.net)

ORCID: <http://orcid.org/0000-0003-4646-6861>

СТРІЛЬЧУК Андрій – студент III курсу факультету лінгвістики та соціальних комунікацій, Національний авіаційний університет, проспект Любомира Гузара, 1, Київ, 03058, Україна (andrey.strilchuk@gmail.com)

ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-8502-3815>

DOI: <https://doi.org/10.24919/2522-4565.2021.48.10>

Бібліографічний опис статті: Кульчицький, В., Стрільчук, А. (2021). Англіцизми у шведській мові: соціально-історичний аналіз. *Проблеми гуманітарних наук: збірник наукових праць Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка. Серія «Філологія»*, 48, 76–85. doi: <https://doi.org/10.24919/2522-4565.2021.48.10>.

АНГЛІЦИЗМИ У ШВЕДСЬКІЙ МОВІ: СОЦІАЛЬНО-ІСТОРИЧНИЙ АНАЛІЗ

Анотація. У статті йдеться про причини й шляхи проникнення англіцизмів у шведську мову. Відомо, що процес запозичення слів викликає зміни в кожній мові-реципієнті. Оскільки англійська є домінантною мовою не лише сьогодення, а й упродовж минулих століть, вона активно вбудовується в культуру і мовний простір різних народів, зокрема шведів.

Мета дослідження – здійснити соціально-історичний аналіз процесу проникнення англіцизмів у шведську мову протягом ХХ століття. Для її досягнення в роботі застосовано **комплексну методику дослідження**. Ужито такі загальнонаукові методи, як дедукція, індукція, абстрагування, конкретизація та системний аналіз. Основними методами вивчення лексичних явищ в англійській та шведській мовах є синтаксичний аналіз, лінгвостилістичний, комплексний контрастивно-перекладознавчий, поряд з елементами контекстуального, компонентного та трансформаційного аналізів. Для порівняння англійських лексичних одиниць і їхніх шведських відповідників використано зіставний метод, метод дистрибутивного аналізу та словникових дефініцій.

Наукова новизна здобутих результатів полягає в тому, що існує лише незначна кількість праць, присвячених дослідженню англіцизмів у шведській мові. У зв'язку зі стрімким розвитком суспільства, науки та техніки, мова постійно змінюється та поповнюється за допомогою запозичень. Це свідчить про потребу більш глибокого проникнення в сутність поняття «запозичення» та класифікації запозичень. У дослідженні здійснено аналіз наукових джерел, що розглядають особливості мовних запозичень та сфери їхнього застосування.

Висновки. Отже, у статті надано загальну характеристику досліджуваному періоду (1900 – 1999 рр.) з погляду впливу англійської мови на шведську; виокремлено та розглянуто основні категорії англіцизмів у шведській мові; співвіднесено виокремлені категорії англіцизмів із часовими рамками, протягом яких вони найінтенсивніше проникали у шведську мову; виділено та проаналізовано основні типи англіцизмів у шведській мові.

Ключові слова: англіцизми, запозичення, прямі запозичення, непрямі запозичення, категорія.

KULCHYTSKYI Viktor – Candidate of Philological Sciences, Associate Professor at the Department of Foreign Philology, National Aviation University, 1, Liubomyra Huzara Avenue, Kyiv, 03058, Ukraine (shk_kiev@ukr.net)

ORCID: <http://orcid.org/0000-0003-4646-6861>

STRILCHUK Andrii – 3rd-year Student at Faculty of Linguistics and Social Communications, National Aviation University, 1, Liubomyra Huzara Avenue, Kyiv, 03058, Ukraine (andrey.strilchuk@gmail.com)

ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-8502-3815>

DOI: <https://doi.org/10.24919/2522-4565.2021.48.10>

To cite this article: Kulchytskyi, V., Strilchuk, A. (2021). Anhlitsyzmy u shvedskii movi: sotsialno-istorychnyi analiz [English borrowings in the Swedish language: social and historical analysis]. *Problemy humanitarnykh nauk: zbirnyk naukovykh prats Drohobyskoho derzhavnoho pedahohichnoho universytetu imeni Ivana Franka. Seriya «Filolohiia» – Problems of Humanities. “Philology” Series: a collection of scientific articles of the Drohobych Ivan Franko State Pedagogical University*, 48, 76–85. doi: <https://doi.org/10.24919/2522-4565.2021.48.10> [in Ukrainian].

ENGLISH BORROWINGS IN THE SWEDISH LANGUAGE: SOCIAL AND HISTORICAL ANALYSIS

Summary. The article is devoted to the issue of the origin and spread of English borrowings in the Swedish language. It is known that there is a process of borrowing words that causes changes in a language. The English language is the dominant language today, as well as it has been over the centuries. That is why the English language is actively integrating into Swedish culture.

The purpose of the study is to conduct a social and historical analysis of the spread of English borrowings in Swedish during the twentieth century.

A complex research methodology was used to solve the tasks of the research. General scientific methods such as deduction, induction, abstraction, concretization and system analysis were used. The main methods of analysis of lexical phenomena in the source language and translation are linguistic and stylistic analysis, complex contrastive-translational analysis with involvement of elements of contextual analysis, component analysis, and transformational analysis. When comparing English lexical units and their Swedish translation, a comparative method was used, as well as the method of distributive analysis, and the method of dictionary definitions.

The scientific novelty of the obtained results is that there is only a small number of works devoted to the study of anglicisms in the Swedish language. Due to the rapid development of society, science and technology, the language is constantly changing and replenishing through borrowings. This indicates the need for a deeper insight into the essence of the concept of "borrowings" and their classification. The study provides an in-depth analysis of scientific sources that consider the features of language borrowings and the scope of their application.

Conclusions. Thus, the article provides a general description of the period under study (1900 – 1999) in terms of the impact of English on Swedish; the main categories of anglicisms in the Swedish language have been singled out and considered; the selected categories of anglicisms were compared with the time frames during which they spread in the Swedish language the most intensively; the main types of anglicisms in the Swedish language have been identified and analyzed.

Key words: anglicisms, borrowings, direct borrowings, indirect borrowings, category.

Постановка проблеми. Розвиток людства протягом усієї історії змінює й наше спілкування. Деякі мови зникають, замість них з'являлися нові. Мови світу безперервно взаємодіють між собою та впливають одна на одну. Наприклад, шведська мова демонструє дуже тісний зв'язок з іншими скандинавськими мовами – датською, норвезькою, ісландською. Усі вони належать до германської мовної групи й мають спільну історію. Якщо розглядати далі, можна також запити схожість між шведською та німецькою мовами, адже вони обидві належать до однієї мовної групи, хоч і до різних підгруп. Однак існує ще один процес, який викликає зміни в мові, – запозичення слів. Ні для кого не є

таємницею, що в сучасному світі саме англійська мова здійснює найінтенсивніший вплив на всі інші мови. Оскільки англійська є панівною мовою не лише сьогодення, а щонайменше протягом минулого століття й активно вбудована в культуру шведів, то здійснення соціально-історичного аналізу англіцизмів у шведській мові є актуальним.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Вітчизняні науковці не приділяли достатньо уваги дослідженню англіцизмів у шведській мові. Здебільшого це питання висвітлюють праці скандинавських дослідників. Для прикладу, Р. Хьоглін (Höglin, 2002) досліджувала англійські запозичення як загрозу шведській мові; М. Стольхаммар

(Stålhammar, 2010) простежував надходження англіцизмів до шведської мови протягом історії; Ю.А. Кристал (Chrystal, 1988) розглядала англіцизми у шведських ЗМІ; А. Ленхулт (Lenhult, 2014) аналізувала проблему перемикавання кодів та англіцизми у шведських журналах; М. Вестергреп (Westergren, 2009) вивчав поширення і функціонування англійських запозичень у шведських соціальних мережах.

Мета дослідження – здійснити соціально-історичний аналіз процесу проникнення англіцизмів у шведську мову протягом XX століття.

Досягнення поставленої мети передбачає вирішення **таких завдань**:

- здійснити загальну характеристику досліджуваного періоду в контексті впливу англійської мови на шведську;

- виокремити та розглянути основні категорії англіцизмів у шведській мові;

- співвіднести виокремлені категорії англіцизмів з часовими рамками, протягом яких вони найінтенсивніше проникали у шведську мову;

- виділити та проаналізувати основні типи англіцизмів у шведській мові.

Виклад матеріалу. Основну увагу в дослідженні приділено проникненню англіцизмів у шведську мову протягом XX століття. Вибір цих часових меж зумовлений тим, що саме у XX столітті у світовому суспільстві відбуваються інтенсивні соціальні, культурні та науково-технічні зміни, які безпосередньо впливають на мову. У цей час англійська мова якраз захоплює домінантні світові позиції й здійснює посутній вплив на інші мови світу, зокрема шведську. До того ж післявоєнний період диктує зв'язок між умовами миру та мовним впливом: переможець не лише пише історію, але й робить це власною мовою.

Підґрунтям для аналізу англомовних запозичень у шведській мові обрано два словники: перший виданий Шведською академією – Svenska Akademiens ordbok (SAOB) (2021), він є шведським аналогом Oxford English Dictionary; другий – Nationell Encyklopedisk Ordbok (NEO) (1996). Саме в цих двох словниках найповніше відображено англомовні запозичення.

Ще до того, як англійська мова стала панівною у світі, вона впливала на шведську

мову через мовні контакти – прямі й опосередковані. Цей контакт вперше виник ще в середньовіччі. Саме в цей період відбувався вплив англійської мови через релігію, а саме через поширення християнства. Тоді запозичено такі слова, як *apostel* (англ. *apostle*), *biskop* (англ. *bishop*), *altare* (англ. *altar*), *klärk* (англ. *clerk*), *präst* (англ. *priest*). Однак важливо, що ці терміни мають латинське чи грецьке походження, тобто тут англійська мова виступає в ролі посередника, через якого ці слова проникли в шведську мову. Після цього періоду вплив англійської мови на шведську дещо знизився і не відчувався аж до XVII століття. Тим часом на арену вийшла німецька мова, тож більшість запозичених слів цього періоду походить саме з німецької. Та незначна кількість англіцизмів, що запозичені в той період, належала до сфери торгівлі й судноплавства, наприклад *brigg* (англ. *brig*), *dävert* (англ. *davit*), *kutter* (англ. *cutter*).

На перетині XIX – XX ст. англійська мова знову повертає собі світову першість, яка триває по сьогодні. Шведи почали проявляти активний інтерес до англійської мови ще у 1800-х роках. Ймовірно, саме тоді вони усвідомили її значення як *lingua franca* (міжнародної мови). Перші приклади запозичень у XIX ст. простежуємо в таких сферах, як торгівля та судноплавство; тоді ж до шведської мови починають проникати одиниці зі сфери англійських культурних концепцій (Stålhammar, 2003). Вони теж зумовлені зростанням загального інтересу до англійської мови. Можна також припустити, що широка еміграція зі Швеції до Північної Америки в другій половині XIX століття призвела до контактів з англійськими словами та виразами через листування. До того ж у цей період почала активно зростати кількість перекладної літератури з англійської мови на шведську. Статистичні дані показують, що кількість імпортованих англомовних книжок у 1911–1936 рр. зросла з 12% до 28%, тобто більше ніж удвічі, спричинивши різке зменшення імпорту німецькомовних книг – з 59% до 28% (Lorentzon, 2003).

Соціально-історичний аналіз англомовних запозичень у шведській мові продемонстрував, що терміни, запозичені у XIX столітті, відображають здебільшого суспільні

зміни (Stålhammar, 2010). Протягом цього періоду у шведській мові з'явилися англіцизми на позначення понять, що стосуються транспорту: *(bi)cykel* (англ. *bicycle*), *gigg* (англ. *gig*), *lokomotiv* (англ. *locomotive*), *tralla* (англ. *trolley*), *tunnel*; численні морські терміни, наприклад *pir* (англ. *pier*), *rig*, *skonare* (англ. *schooner*), *trål* (англ. *trawl*). Багато слів, запозичених з англійської, мали стосунок до індустрії моди, позначали предмети одягу та тканини: *kalikå* (англ. *calico*), *korderoj* (англ. *corduroy*), *pläd* (англ. *plaid*), *pyjamas*, *ulster*. Серед тогочасних англіцизмів також були запозичені слова на позначення їжі та напоїв: *pickles*, *cocktail*, *gin*, *whisky*; спортивні терміни: *bandy*, *bridge*, *fotboll* (англ. *football*), *kricket* (англ. *cricket*), *rekord* (англ. *record*), *sport*, *tennis*; терміни, що належать до журналістики: *reporter*, *intervju* (англ. *interview*), політичні та економічні терміни: *bojkott* (англ. *boycott*), *check*, *export*, *import*, *jobb* (англ. *job*), *konservativ* (англ. *conservative*), *strejk* (англ. *strike*), *lockout*.

Ця тенденція діє й у XX столітті, в основному вона спричинена змінами модних тенденцій, технологічними інноваціями та науковими досягненнями. Однак якщо в XIX столітті переважали запозичення зі сфери судноплавства, то у XX столітті з'являється багато авіаційних термінів, що ще раз демонструє залежність запозичень від суспільних змін.

Матеріал дослідження дав підстави поділити англіцизми, що увійшли до шведської мови у XX столітті, на такі категорії: загальноновживана лексика; наука й техніка; культура; спорт; транспорт; флора і фауна; мода; торгівля й економіка; індустрія розваг. Загальна кількість проаналізованих англіцизмів налічує більше 3000 термінів. Кількість англійських запозичень у кожній із категорій, а також їхнє відсоткове співвідношення можна переглянути в таблиці 1.

Наведемо приклади того, які саме одиниці запозичено протягом XX століття в кожній із зазначених категорій.

Почнемо з загальноновживаної лексики. Значна частина англіцизмів, використовуваних у повсякденному житті, – це назви абстрактних понять. Наприклад: *approach*, *blackout*, *brainstorming*, *comeback*, *deadline*, *flopp* (англ.

flop), *hobby*, *image*, *lobbying*, *status*, *trend*. Велика кількість політичних термінів, що відображають історію століття, теж запозичена у XX столітті: *balkanisering* (англ. *balkanization*), *finlandisering* (англ. *finlandization*), *dominoteori* (англ. *domino theory*), *icke-våld* (англ. *non-violence*), *euroskeptiker* (англ. *Eurosceptic*). Англіцизми, що позначають поняття зі сфери їжі та напоїв, також активно проникали у шведську мову в цей час: *bacon*, *broiler*, *chips*, *cocktail*, *cornflakes*, *juice*, *milkshake*, *popcorn*.

Кількість одиниць у категорії «наука і техніка», засвоєних у XX столітті, доволі значна. Цю категорію можна вважати підсумком історії досягнень століття в галузі наукових досліджень і технологічного розвитку. До науково-технічних запозичених термінів, що відображають історію століття, належать слова, які позначають зброю: *browning*, *maskingevär* (англ. *machine gun*), *atombomb*, *kärnvapen* (англ. *nuclear weapon*), *scudmissil* (англ. *scud missile*); продукцію автомобільної промисловості: *bränsletank* (англ. *fuel tank*), *choke*, *kofangare* (англ. *cow-catcher*), *truck*; новітні на той час прилади й винаходи: *bandspelare* (англ. *tape recorder*), *centralvärme* (англ. *central heating*), *databas* (англ. *data base*), *pacemaker*, *plywood*, *radar*, *radiator*, *radio*, *transistor*; медичні поняття: *akupunktur* (англ. *acupuncture*), *födelsekontroll* (англ. *birth control*), *hjärndöd* (англ. *brain death*), *hormon* (англ. *hormone*), *klon* (англ. *clone*), *vitamin*; трапляються серед них міждисциплінарні терміни: *abstract*, *peer review*, *referensgrupp* (англ. *reference group*), *standardavvikelse* (англ. *standard deviation*), *sampel* (англ. *sample*), *uppdragsforskning* (англ. *commissioned research work*).

Терміни із категорії «культура» називають явища, притаманні англомовним краї-

Таблиця 1
Англіцизми, що потрапили до шведської мови у XX столітті

Загальноновживана лексика	961	29%
Наука і техніка	755	22%
Культура	105	4%
Спорт	325	9%
Транспорт	232	7%
Флора і фауна	75	2%
Мода	244	7%
Торгівля і економіка	268	8%
Індустрія розваг	396	12%

нам, зокрема: *cockney, cowboy, pub, best man, Halloween, viktorianism, kolonialism* (англ. *colonialism*).

До категорії «спорт» в основному належать англійські назви видів спорту, що виникли у XX столітті. Здебільшого це такі терміни: *agility, badminton, basketball* (англ. *basketball*), *bordtennis* (англ. *table tennis*), *bowling, hang-gliding, squash, speedway, freestyle, wrestling, roadracing, volleyball* (англ. *volleyball*).

До категорії «транспорт» відносимо насамперед назви понять, використовуваних у туризмі: *charter, duty-free, sightseeing*; авіаподорожах: *airbus, apex, business class, flight, jetlag, cockpit, stewardess, transithall*; морських подорожах: *container, ro-ro-fartyg* (англ. *ro-ro ship*).

Запозичення в категорії «флора і фауна» позначають назви екзотичних фруктів: *lime*; породи собак, завезені в основному з Великобританії: *boxer, pitbull, beagle, corgi, whippet*.

Англiцизми з категорії «мода» позначають нові матеріали: *courtelle, fleece, lycra, nylon, orlon, tweed*; предмети одягу: *blazer, boots, cardigan, dress, jeans, jumper, pullover, shorts, twinset*; косметики: *aftershave, bodylotion, conditioner, formula, make-up*. Англiцизми з останньої категорії набувають особливої популярності у XX столітті, позначеному стрімким розвитком індустрії косме-

тики, міжнародна реклама якої робить свою справу, інкорпорує англomовні одиниці в мови різних країн світу.

Запозичення в категорії «торгівля й економіка» відображають зрослий інтерес шведського суспільства до питань світової економіки. До таких термінів належать: *e-handel* (англ. *e-trade*), *ekonomiförpackning* (англ. *economy packed*), *kreditkort* (англ. *credit card*), *postorder* (англ. *mail order*), *självbetjäning* (англ. *self-service*), *benchmarking, cashflow, franchise, management, trainee*. Багато запозичень у цей період ілюструють нові форми торгівлі: *second hand, shoppingcentrum* (англ. *shopping center*), *tax-free, cash and carry, factory, outlet, smart card*. З'ява нових професій теж зумовлює надходження англiцизмів: *copywriter, slogan, textman, headhunter*. З'являються також нові концепти: *management, franchise, fringe benefit, synergieffect* (англ. *synergy effect*), *benchmarking, tigerekonomi* (англ. *tiger economy*), *cashflow, fair trade, trainee*.

Запозичення в категорії «індустрія розваг» становлять одну з найбільш чисельних груп в аналізованому матеріалі, поступаючись лише загальноновживаній лексиці та категорії «наука і техніка». У цій категорії домінують музичні терміни, зокрема терміни на позначення різновидів танців: *bostonvals* (англ. *boston waltz*), *steppdans* (англ. *tap-dance*),

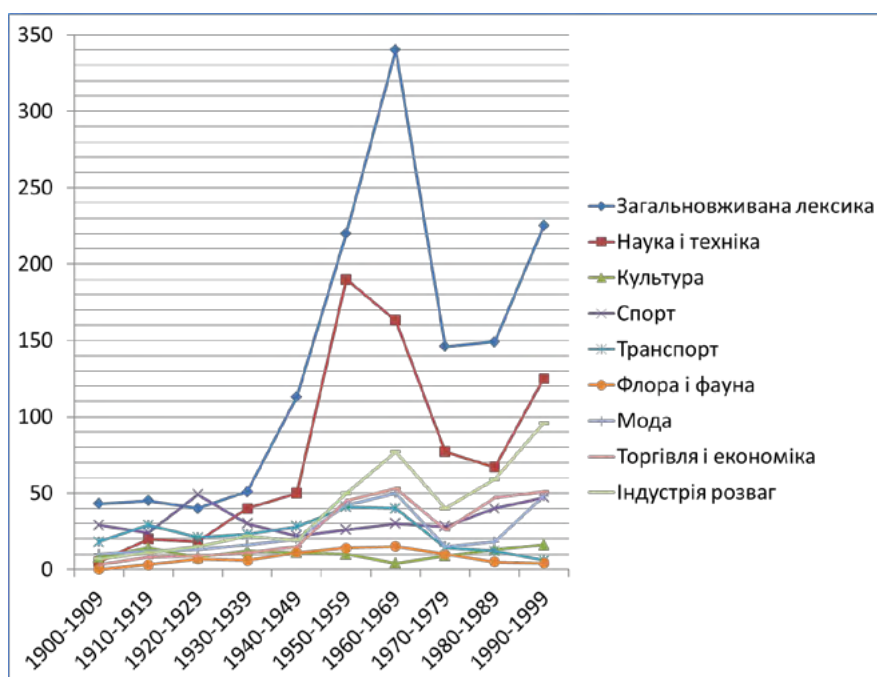

Рис. 1. Англіцизми у шведській мові (1900–1999 рр.)

foxtrot, Charleston, quickstep, shake. Стає все більше термінів на позначення музичного обладнання: *studio, rytmsktion* (англ. *rhythm section*), *skivspelare* (англ. *record player*), *vinyl, videokassetter* (англ. *videocassette*), *stereo, equalizer, album, keyboard, synthesier* (англ. *synthesizer*). Виникнення телебачення й радіо в 1950-х–1960-х роках спричинило з'яву таких англіцизмів, як-от: *entertainer, cinemascope, piratradio* (англ. *pirate radio*), *dokumentar* (англ. *documentary*), *katastroffilm* (англ. *disaster film*), *kultfilm* (англ. *cult film*), *talkshow, prime-time, remake, casting*.

На наступному етапі наукової розвідки вважаємо за необхідне проаналізувати кількісні показники надходження англіцизмів із досліджуваних категорій протягом кожного десятиліття XX століття. На рис. 1 продемонстровано частку кожної категорії в кожному десятилітті протягом усього XX століття.

За увесь досліджуваний період частка англіцизмів у шведській мові, що репрезентують категорію «загальноновживана лексика», є найбільшою, однак простежується різниця між довоєнними роками та післявоєнними. Таким чином, можна вважати, що ця категорія контролює криву розвитку для всіх запозичених слів з інших категорій.

Проаналізуємо детальніше кожне десятиліття XX століття з погляду кількості запозичень у різних категоріях.

Перше десятиліття XX століття характеризується високою часткою англіцизмів із категорій «загальноновживана лексика», «спорт» і «транспорт». Термінів із категорії «наука і техніка» порівняно небагато. Інші сфери в цей період мають показники, близькі до загальних показників століття.

У 1910-х роках зростає частка термінів із категорії «транспорт». Зросли в цей період також показники в категоріях «мода» та «культура».

Показники 1920-х років відрізняються від середніх за століття в багатьох категоріях: запозичення в категорії «загальноновживана лексика» мають найнижчу частку за увесь аналізований період, тоді як категорія «спорт» демонструє найвищу частку. Категорія «наука і техніка» демонструє нижчу частку, ніж у середньому за сторіччя. Меншу частку має й «торгівля та економіка», тоді як «мода»

1920-х років, схоже, мала певний вплив на розвиток словникового запасу шведів.

1930-ті роки демонструють наплив великої кількості англійських запозичень у шведську мову з різних предметних сфер, які в деяких випадках відхиляються від загальних показників століття: показники загальноновживаної лексики все ще нижчі від середніх, але інші категорії більше відповідають їхнім середнім значенням, за винятком категорій «спорт» і «наука і техніка». Залишаються стабільними стосовно попереднього десятиліття показники для категорії «мода».

1940-ті роки, включаючи роки війни, демонструють досить високі показники для запозичень із категорії «загальноновживана лексика» і трохи вищі в порівнянні з попереднім століттям для категорії «наука і техніка». Не дивно, що категорія «індустрія розваг» мала на той час одні з найнижчих показників.

1950-ті роки мають найвищу частку показників століття для категорії «наука і техніка» (припускаємо, що це пов'язано з науково-технічним прогресом та відбудовою в післявоєнні роки).

1960-ті роки найбільше число запозичених слів за все століття демонструє категорія «загальноновживана лексика», значні показники мають також категорії «торгівля й економіка», «індустрія розваг», «мода». Спостережено поступове зниження показників запозичень у категорії «наука і техніка».

1970-ті роки демонструють зменшення запозичень у більшості категорій. Простежуємо різке зниження кількості запозичень у категорії «загальноновживана лексика». «Наука і техніка» та «індустрія розваг» також демонструють зниження показників.

У 1980-х роках зростає кількість запозичень у категоріях «індустрія розваг», «торгівля й економіка», «спорт», що може бути результатом яскраво вираженої культури надмірного споживання, притаманної цьому десятиліттю. Термінів із категорії «наука і техніка» стає менше, незважаючи на поширення комп'ютерів. Показники для категорії «загальноновживана лексика» тримаються приблизно на одному рівні з попереднім десятиліттям.

1990-ті роки демонструють високі показники запозичень і, відповідно, мають значний вплив на розподіл загальних показників упро-

довж XX століття. Категорія «індустрія розваг» тепер має більшу частку, ніж у попередні десятиліття, зросли також показники для категорій «загальноживана лексика», «наука і техніка», «торгівля й економіка», «мода», «спорт», «культура», а от показники для категорії «транспорт» дещо знизилися.

Як бачимо, надходження англійських запозичень у шведську мову протягом проаналізованих десятиліть яскраво відображає зміни, що відбувалися у світі. Науково-технічна революція разом з розвитком ЗМІ сприяли поширенню технічних і наукових термінів у всіх мовах світу. Післявоєнна молодіжна культура створила нові моделі споживання. Як наслідок, зріс імпорту споживчих товарів, що також спричинило потребу в словах на позначення нових продуктів і концепцій.

Варто зауважити, що слова, які не встигли закріпитися в мові, ризикують взагалі не потрапити до словників. Яскравим прикладом є спроба запровадити запозичення за допомогою перекладу або шляхом утворення шведських форм, наприклад *korts* (англ. *shorts*).

На наступному етапі наукової розвідки розглянемо види англійських запозичень, які проникали до шведської мови у XX столітті. Під прямими запозиченнями розуміють запозичення з адаптацією до норм орфографії, граматики тощо та без неї. У цій групі виділяють деякі підрозділи: звукові (фонетично відтворені прямі запозичення), запозичення

на основі епонімів, включаючи зареєстровані назви марок та запозичені слова з інших мов через англійську мову (але не запозичені слова на основі латинської чи грецької).

До непрямих запозичень відносять слова, які були повністю або певною мірою перекладені з англійської, а також ті, в яких було запозичено значення. Виокремлені вище групи мають таке відсоткове відображення у шведській мові: прямі запозичення – 64%, непрямі запозичення – 36%.

Незважаючи на часті рекомендації про те, що прямих запозичень варто уникати на користь непрямих запозичень і що непрямі запозичення сприймаються зазвичай легше (Chrystal, 1988), все ж таки прямі запозичення домінують (це можна спостерігати на рис. 2).

Серед великих предметних категорій особливо виділяється категорія «транспорт», у якій 82% прямих запозичень, що є найбільшою часткою прямих запозичень в аналізованій період. Далі йдуть «флора і фауна» та «спорт» – 77% і 76% відповідно. До речі, щодо категорії «флора і фауна», вона взагалі демонструє не надто високі показники запозичень порівняно з іншими категоріями, тож найменша зміна чисельності суттєво впливає на відсоткову частку. Для дослідження типу англійських запозичень у шведській мові, категорію «наука і техніка» було розділено на дві окремі категорії, аби отримати якомога точніші результати. Отже, категорія «техніка»

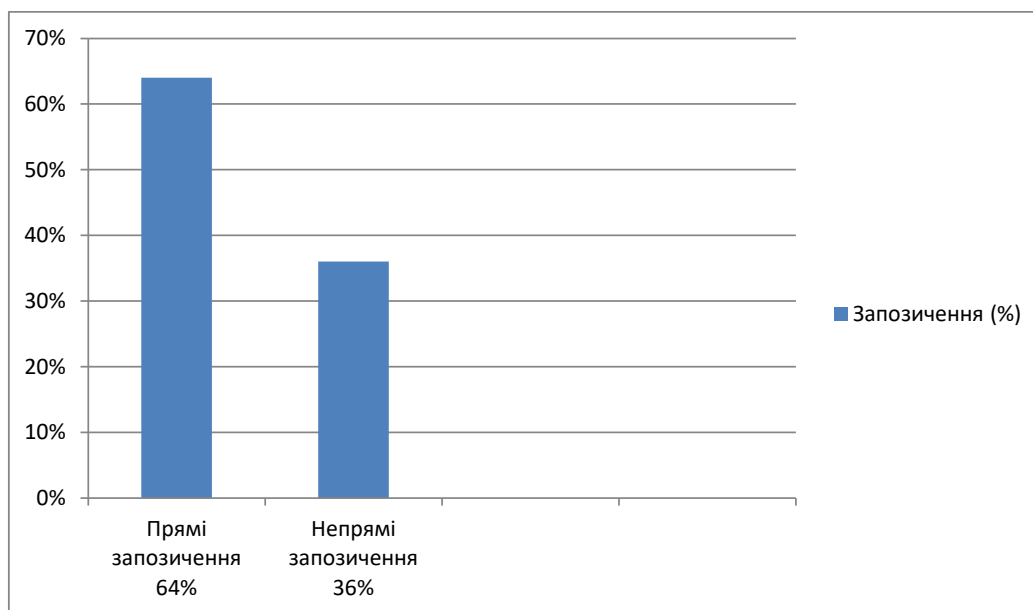

Рис. 2. Відсоток англійських запозичень у шведській мові

має 66% прямих запозичень, а от «наука» стала єдиною категорією, де частка непрямих запозичень перевершила прямі, що досить дивно, адже цю категорію часто розглядають як таку, де домінує англійська мова. Категорії «культура», «індустрія розваг», «мода», «торгівля й економіка», «загальноновживана лексика» теж демонструють переважання прямих запозичень. Усі ці категорії часто згадувані в ЗМІ, а тому мають високий ступінь поширення, що може сприяти вживанню великої кількості англіцизмів у формі прямих запозичень.

Таблиця 2
Розподіл запозичень за видами

Категорія	Прямі запозичення (%)	Непрямі запозичення (%)
Загальноновживана лексика	61%	39%
Культура	73%	27%
Флора і фауна	77%	23%
Торгівля і економіка	71%	29%
Транспорт	82%	18%
Мода	74%	26%
Індустрія розваг	68%	32%
Спорт	76%	24%
Техніка	66%	34%
Наука	48%	52%

У зв'язку з цим з'ясовано, що у шведській мові вдвічі більше прямих, не адаптованих орфографічно запозичень з англійської мови. Прикладами таких запозичень є: *absent friends* (англ. *absent friends*), *access* (англ. *access*), *animation* (англ. *animation*), тоді як прикладами непрямих запозичень є *acceptans* (англ. *acceptance*), *addiktion* (англ. *addiction*), *[på] alerten* (англ. *alarm*), *hospice* (англ. *hospice*), *doping* (англ. *doping*). Останнє є одним із найбільш обговорюваних прикладів адаптації до норм шведської морфології, де *doping* (пряме запозичення) трапляється значно частіше.

Форми дієслова, утворені від прямих запозичень, не визначені як приклади застосування, оскільки зміна форми дієслова є обов'язковою. З іншого боку, різниця в часі між запозиченням іменників і подальшим постанням дієслів заслуговує на особливу увагу: у багатьох випадках вона доволі тривка. До таких прикладів можна віднести *choke* (англ. *задушення*) (1931) – *choka* (шв. *задушити*) (1954), *designer* (англ. *дизайнер*)

(1946) – *design* (англ. *дизайн*) (1948) – *designa* (шв. *дизайн*) (1970), *frilans* (англ. *позаштатний*) (1945) – *frilansa* (шв. *працювати позаштатно*) (1953), *golf* (англ. *гольф*) (1846) – *golfare* (шв. *гравець у гольф*) (1927), *golfa* (шв. *грати у гольф*) (1950), *sprinter* (англ. *спринтер*) (1912) – *sprinta* (шв. *бігти спринт*) (1924), *stretching* (англ. *розтяжка*) (1970-т) – *stretcha* (шв. *розтягуватись*) (1982).

Таблиця 2 демонструє, що поділ запозичень різниться залежно від сфери застосування. Зокрема, найбільше відхилення від загального розподілу прямих запозичень до непрямих трапляється в категоріях «транспорт», «спорт», «торгівля й економіка», «мода», «флора і фауна». Таким чином, ці категорії мають більшу частку повністю незмінних прямих запозичень, ніж інші категорії загалом. Більшість із них належить до сфер широкого вжитку (зокрема завдяки рекламі) і сприяють значному впливу англійської мови на шведський словниковий запас.

Протилежну тенденцію спостерігаємо в розподілі відповідного виду запозичень у категорії «наука», де співвідношення прямих та непрямих запозичень становить 1:1. Це означає, що нові терміни для нових відкриттів і дисциплін (наприклад, алфавітно-цифрових, біоцидних, футурологічних) значною мірою є формами, які полегшують використання запозичень у шведській мові – практика, яка може ґрунтуватися на усталених правилах адаптації класичних слів (для позначення наукових термінів у багатьох мовах використовують в основному запозичення з латинської або грецької).

Невелику, проте досить цікаву групу становлять псевдозапозичення, тобто слова, які шведською мовою утворені з англійського матеріалу. Більшість складається з коротких форм наявних англійських слів, наприклад: *lyckligt slut* (англ. *happy end*); *basketboll* (англ. *basketball*); *kropp* (англ. *body*).

Проте є також приклади слів, які повністю виконані шведською мовою, наприклад, на позначення розміру *centilong* (шв. *centilong* – довжина в сантиметрах).

Непрямих запозичень у шведській мові значно більше, ніж офіційно зареєстровано. Деякі досить чітко розкривають своє іноземне походження, інші могли з'явитись

спонтанно в шведській мові: назви компаній, марки автомобілів.

Загалом за останнє століття частка прямих запозичень зменшилась із 80% до 64%, тоді як непрямі запозичення зросли з 20% до 36%. Англійські запозичені слова 20-го століття можна сприймати як більш іноземні, ніж аналоги 19-го століття.

Визначено, що відсоток запозичень залежить від сфери вжитку. Саме тому сфери, найбільшою мірою дотичні до міжнародних контактів, часто мають вищий відсоток прямих запозичень, наприклад: «транспорт», «спорт», «мода», «індустрія розваг». Дещо дивно, що частки прямих запозичень у категоріях «торгівля й економіка» та «техніка» є нижчими, аніж у зазначених вище категоріях, однак це можна пояснити частішим контактом цих категорій із неспеціалізованими споживачами. А низькі показники прямих запозичень з англійської мови для категорії «наука» можемо пояснити тим, що наукова мова попередніх періодів була ледь зрозумілою для переважної більшості користувачів шведської мови, до того ж вона містила багато латинських термінів, які потрапляли до шведської через англійську мову, а їхнє пряме запозичення могло призвести до втрати ідентичності шведської мови, що є значно глибшою проблемою, ніж вплив англійської мови на загальний словниковий запас.

Частка англійських запозичених слів у шведській, природно, впливає на загальне враження від текстів, тобто текстів, які рідко використовують як основу для словників, зокрема рекламних. Такі тексти часто дуже стислі, оскільки створені для різних країн і містять велику частку прямих запозичень

з англійської мови. Як відомо, такі тексти за своєю природою ефективні для передачі інформації, вони, ймовірно, привертають більше уваги, ніж інші тексти, і таким чином сприяють надмірному поширенню англійської мови в шведській.

У шведській мові існує велика кількість слів, запозичених з англійської – безпосередньо з більшою чи меншою адаптацією до шведського правопису або через переклад, повний або частковий. Переважна більшість цих запозичених слів орієнтовані на потреби мовців, умотивовані новими концепціями та явищами, як конкретними, так і абстрактними. У все більш інтернаціональному світі швидких комунікацій, де англійська функціонує як інтернаціональна мова, висока частка англійських запозичень не дивує.

Висновки. Отже, у роботі надано загальну характеристику досліджуваному періоду (1900–1999 рр.) з погляду впливу англійської мови на шведську; виокремлено та розглянуто основні категорії англіцизмів у шведській мові; співвіднесено виокремлені категорії англіцизмів з часовими рамками, протягом яких вони найінтенсивніше проникали у шведську мову; виявлено пряму залежність надходження англійських запозичень у шведську мову з кожної проаналізованої категорії від соціальних змін у суспільстві; виділено та проаналізовано основні види англійських запозичень (прямі й непрямі) у шведській мові. Перспективи подальших досліджень з теми вбачаємо в детальному аналізі типів англіцизмів у шведській мові, розгляді англійських запозичень у шведському мовному просторі в інших часових межах, а також у вивченні впливу мов сусідніх країн на шведську.

ЛІТЕРАТУРА

- Chrystal J-A.** Engelskan i svensk dagspress. Solna : Esselte stadium, 1988. 246 s.
- Höglén R.** Engelska språket som hot och tillgång i Norden. København : Nordiska ministerrådet, 2002. 141 s.
- Lenhult A.** A case study of the use of recent English borrowings and code-switching in advertisements in two Swedish lifestyle magazines. *Digitala Vetenskapliga Arkivet. Humanities*. 2014. P. 49.
- Lorentzon T.** Forskning om svenskt ordförråd 1800–2000, En bibliografisk översikt. Göteborg : Institutionen för Svenska Språket, 2003. 183 s.
- Nationell Encyklopedisk Ordbok 1-3. Höganäs, 1996. 1521 s.
- Stålhammar M.** Engelskan i svenskan. Åttahundra år av lånade ord och språkliga influenser. Falun : Norstedts, 2010. 258 s.
- Stålhammar M.** Engelskan i svenskan. 2. Engelska lånord under 1900-talet. Göteborg : Institutionen för Svenska Språket, 2003. 129 s.
- Svenska Akademiens ordbok. Lund: Svenska Akademien, 2021. URL: <https://svenska.se/> (дата звернення: 12.12.2021).

Westergren M. Swedish Blogs and English Borrowings : An Investigation. *Digitala Vetenskapliga Arkivet. Humanities*. 2009. P. 37.

REFERENCES

- Chrystal, J-A.** (1988). *Engelskan i svensk dagspress [English in the Swedish daily press]*. Solna : Esselte stadium [in Swedish].
- Höglin, R.** (2002). *Engelska språket som hot och tillgång i Norden [English language as a threat and asset in the Nordic region]*. København : Nordiska ministerrådet [in Swedish].
- Lenhult, A.** (2014). A case study of the use of recent English borrowings and code-switching in advertisements in two Swedish lifestyle magazines. In *Digitala Vetenskapliga Arkivet. Humanities*, 49 [in English].
- Lorentzon, T.** (2003). *Forskning om svenskt ordförråd 1800- 2000, En bibliografisk översikt [Research on Swedish vocabulary 1800-2000, A bibliographic overview]*. Göteborg : Institutionen för Svenska Språket [in Swedish].
- Nationell Encyklopedisk Ordbok 1-3 [National Encyclopedic Dictionary 1-3]*. (1996). Höganäs [in Swedish].
- Stålhammar, M.** (2010). *Engelskan i svenskan. Åttahundra år av lånade ord och språkliga influenser [English in Swedish. Eight hundred years of borrowed words and linguistic influence]*. Falun : Norstedts [in Swedish].
- Stålhammar, M.** (2003). *Engelskan i svenskan. 2. Engelska lånord under 1900-talet [English in Swedish. 2. English loanwords during the 20th century]*. Göteborg : Institutionen för Svenska Språket [in Swedish].
- Svenska Akademiens ordbok [Dictionary of the Swedish Academy]*. (2021). Lund: Svenska Akademien. Retrieved December 12, 2021 from <https://svenska.se/> [in Swedish].
- Westergren, M.** (2009). Swedish Blogs and English Borrowings: An Investigation. In *Digitala Vetenskapliga Arkivet. Humanities*, 37 [in English].

УДК 821.161.2.09-34Осока

ЛЕНСЬКА Світлана – доктор філологічних наук, доцент, професор кафедри української літератури, Полтавський національний педагогічний університет імені В. Г. Короленка, вул. Остроградського, 2, Полтава, 36000, Україна (svlenska@ukr.net)

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-9061-2777>

DOI: <https://doi.org/10.24919/2522-4565.2021.48.11>

Бібліографічний опис статті: Ленська, С. (2021). Поетика «Балади про квашені помідори» С. Осоки. *Проблеми гуманітарних наук: збірник наукових праць Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка. Серія «Філологія»*, 48, 86–92. doi: <https://doi.org/10.24919/2522-4565.2021.48.11>.

ПОЕТИКА «БАЛАДИ ПРО КВАШЕНІ ПОМІДОРІ» С. ОСОКИ

Анотація. Сергій Осока – один із талановитих сучасних письменників, автор збірок поезії, прози, перекладач, редактор, критик. Цього року його збірка «Три лини для Марії» увійшла до «довгого» списку номінантів на Шевченківську премію. У статті йдеться про одну з кращих новел С. Осоки «Баладу про квашені помідори» збірки «Нічні купання в серпні», за яку автор удостоєний премії імені Ф. Рогового (2018) Полтавської обласної ради. Збірку складають понад тридцять новел, об'єднаних екзистенційними проблемами життя і смерті, пошуку сенсу буття, ставлення до минулого, його зв'язку з сучасністю. «Балада про квашені помідори» є своєрідним камертоном збірки. Установлено, що в новелі наявні два наратори: події подаються з погляду дитини, а потім дорослого. Таким чином, відбувається переплетення й нашарування різних часових і просторових просторів, що поглиблює смислову структуру твору. Спогади про побутові речі в дитинстві у такий спосіб перетворюються на свого роду міфологічний ритуал, у якому людина нерозривно пов'язана з землею, з річним циклом, а також зі своїм родом. Доведено, що особливе місце в новелі «Балада про квашені помідори» відіграють жіночі образи – баби й прабаби. Остання репрезентована як хранителька роду, як архетипний образ Великої Матері – рідної землі. Смерть баби і прабаби символізує розрив одвічних зв'язків, тому викликають тугу в головного героя. Але образ помідорів, які щороку (мотив циклічності) вирощували жінки, перетворений на символ пам'яті про дитинство (мотив раю). У статті розглянуто особливості поетики новели та функційне навантаження елементів: переосмислено жанр балади, проаналізовано художній час і простір, міфологічні елементи в тексті, зміст заголовка, прийоми характеристики персонажів.

Ключові слова: Сергій Осока, балада, новела, імпресіонізм, екзистенційні проблеми, художня деталь, поетика.

LENSKA Svitlana – Doctor of Philological Sciences, Associate Professor, Professor at the Department of Ukrainian Literature, Poltava V.G. Korolenko National Pedagogical University, 2, Ostrogradsky str., Poltava, 36000, Ukraine (svlenska@ukr.net).

ORCID: <https://orcid.0000-0002-9061-2777>

DOI: <https://doi.org/10.24919/2522-4565.2021.48.11>

To cite this article: Lenska, S. (2021). Poetyka «Balady pro kvasheni pomidory» S. Osoky [Poetics of the “Balads about sour tomatoes” by S. Osoka]. *Problemy humanitarnykh nauk: zbirnyk naukovykh prats Drohobytskoho derzhavnoho pedahohichnoho universytetu imeni Ivana Franka. Seriiia «Filolohiia» – Problems of Humanities. “Philology” Series: a collection of scientific articles of the Drohobych Ivan Franko State Pedagogical University*, 48, 86–92. doi: <https://doi.org/10.24919/2522-4565.2021.48.11> [in Ukrainian].

POETICS OF THE “BALADS ABOUT SOUR TOMATOES” BY S. OSOKA

Summary. Serhiy Osoka is one of the most talented modern writers, author of poetry collections, prose collections, translator, editor and critic. This year, his collection “Three Ropes for Maria” was included in the “long list” of nominees for the Shevchenko Prize. The article is about one of the best short stories by S. Osoka “The Ballad of pickled tomatoes”, included in the collection of short stories “Night swimming in August”, for which the author was awarded the F. Rogovyi Prize (2018) of the Poltava Regional Council. The collection consists of more than thirty short stories, which are united by existential problems of life and death, the search for the meaning of life, attitude to the past, its connection with the present.

“The Ballad of pickled tomatoes” is a kind of tuning fork of collection. It is established that there are two narrators in the novel – the events are presented from the point of view of a child and then an adult. Thus an intertwining and layering of different temporal and spatial spaces is ranspired, which deepens the semantic structure of the work. Memories of household items in childhood thus become a kind of mythological ritual in which man is inextricably linked with the earth, with the annual cycle, as well as with his family. It is proved that a special place in the short story “The Ballad of pickled tomatoes” is played by female characters – grandmother and great-grandmother. Great-grandmother is represented as the guardian of the family, as an archetypal image of the Great Mother – the native land. The deaths of grandmother and great-grandmother symbolize the severance of eternal ties, so they cause longing for the protagonist. But the image of tomatoes grown by women every year (cyclical motif) becomes a symbol of childhood memory (paradise motif). The article considers the features of the poetics of the short story and the functional load of the elements: rethought the genre of ballads, analyzed artistic time and space, mythological elements in the text, the content of the title, methods of characterization.

Key words: Serhiy Osoka, ballad, short story, impressionism, existential problems, figurative detail, poetics.

Постановка проблеми. Творчість полтавського поета й прозаїка Сергія Осоки (нар. 1980) відзначена низкою премій, але, на жаль, недостатньо досліджена в сучасному літературознавстві. Під час навчання на філологічному факультеті Полтавського державного педагогічного університету імені В.Г. Короленка вірші поета-початківця друкував часопис «Рідний край», періодична преса обласного та всеукраїнського рівня («Кур’єр Кривбасу» та ін.). Талант С. Осоки був помічений професійними критиками, і в 2000 році він став лауреатом Міжнародного конкурсу кращих творів молодих українських письменників «Гранослов» та учасником Всеукраїнської наради молодих літераторів. 2002 року вийшла у світ перша поетична збірка «Сьома сніжинка січня». Потім з’явилися збірки віршів «Голос мисливця» (2006), удостоєна III премії видавництва «Смолоскип», та «Небесна падалиця» (2015). Окрім талановитої поезії і чудових перекладів, зокрема Г. Лорки, Сергій Осока відомий як прозаїк.

Сьогодні у «Видавництві Старого Лева» надруковані дві збірки новел – «Нічні купання в серпні» (2016) і «Три лини для Марії»

(2020), які викликали низку позитивних відгуків від професійної критики та щире захоплення читачів. За першу збірку прози автор удостоєний премії імені Ф. Рогового Полтавської обласної ради (2018), а книга «Три лини для Марії» включена в «довгий список» номінантів на Національну премію України імені Тараса Шевченка 2022 року. Попри велику популярність письменника завдяки публікаціям творів у соціальних мережах, аналітичних розвідок про нього вкрай мало.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Творчість поета увійшла в огляди та антології літературної Полтавщини (М. Степаненко, П. Стороженко, Н. Фурса). Поетичним збіркам С. Осоки присвятили свої студії В. Сарапин, В. Кордун, Т. Овчаренко, Б. Пастух. Різні аспекти малої прози С. Осоки стали предметом аналітичних розвідок Л. Денисенко (авторка передмови до дебютної книги новел), О. Коцарева, М. Свалової, Т. Трофіменко, Г. Улюри та ін. Вони репрезентують здебільшого загальні огляди тематики або стилістики епосу письменника. Кілька статей прозі митця присвятила ще одна випускниця, а нині викладачка факультету філології та

журналістики Полтавського педуніверситету Марина Свалова, теж талановита поетеса (псевдонім Марина Боровська). Вона дуже тонко відчуває внутрішній пульс Осочиної творчості, глибоко інтерпретує його тексти, наприклад міфологічні домінанти або особливості хронотопу, однак зразки цілісного аналізу окремих творів митця наразі відсутні.

Тож **актуальність роботи** визначена необхідністю здійснити мікроаналіз однієї з кращих новел письменника. **Мета статті** – цілісний аналіз змістового наповнення й формально-поетикальної своєрідності «Балади про квашені помідори» С. Осоки. Для реалізації мети необхідно вирішити низку **завдань**:

- 1) розглянути проблематику «Балади про квашені помідори»;
- 2) проаналізувати жіночі образи новели крізь призму міфологічних структур;
- 3) дослідити жанрові та стильові особливості тексту.

Виклад матеріалу. Дебютна збірка малої прози С. Осоки «Нічні купання в серпні» з'явилася 2016 року. До неї увійшли 32 новели, що охоплюють різну тематику, але об'єднані екзистенційними проблемами життя і смерті, самотності людини, складними взаєминами зі своїм минулим. Прикметною ознакою малої прози письменника є автобіографічність, що відмічають критики й літературознавці. В одному з інтерв'ю С. Осока відверто зізнається: «Загалом світ холодний, і ми йдемо по ньому кожен окремо, захоплюючись то однією, то іншою ілюзією. Але дійдемо в самоті, в порожні» (Коцарев, 2017). «Балада про квашені помідори» відкриває збірку, відіграє роль своєрідного камертону до неї.

Екзистенційний зміст новелістики С. Осоки зосереджений навколо вічних проблем буття – життя і смерті, що увиразнені й доповнені проблемами сенсу буття, збереження вічних цінностей. Герой більшості творів (переважно автобіографічний) відчуває глибинно-архетипну належність до роду, близькість до природи, до рідної землі.

У більшості міфологічних систем світу образ Великої Матері, найвищої богині, котра символізувала життя, асоціювався зі стихією землі. Саме земля годувала людей своїми плодами, тобто дарувала життя, а потім приймала їх на вічний спочинок. Карл Густав

Юнг, а згодом і його послідовник Еріх Нойман досліджували цей архетип і вбачали його різноманітні втілення в образі матері, бабусі, свекрухи, наставниці – тобто тієї, хто вчить, хто передає необхідні для виживання знання. Архетип Великої Матері водночас належить різним міфологічним системам і водночас віддзеркалює індивідуальний досвід персонажа / автора. Важливою атрибутивною рисою цього символу жіночності є магічний вплив на героя: Велика Мати є втіленням фемінного начала та носійкою мудрості, турботи, всевідання, тому в різних міфологіях вона панує одночасно і в земному, і в потойбічному світах.

У «Баладі про квашені помідори» присутні два жіночі образи – баби і прабаби розповідача, які архетипно тяжіють до образів Великої Матері і стихії землі. Вони перебувають у складних взаєминах: «Ваша баба, власне, дідова жінка, – не забудьте ж, що вона баба тільки вам, а комусь якраз осоружна, ледача й лайлива невістка – щоразу намагається зірвати священне таїнство підготовки насіння» (Осока, 2016, с. 11). Іронія в наведеному уривку маркує традиційні для фольклору стосунки між свекрухою та невісткою, але попри сварки й незадоволення одна одною, вони дружно, разом працюють на городі. Взаємодію жінок із землею семантично розширено до міфологічного обряду, де баба і прабаба відіграють роль жриць, а насіння – жертвопринесення.

Сучасна критикиня Тетяна Трофименко назвала свою статтю про Осоку-прозаїка «Лицар Прекрасної Баби», іронічно натякнувши на Дон Кіхота. Паралель із героєм Сервантеса окреслена цілком відверто: «Сергій Осока добровільно обирає для себе роль лицаря печального образу, готового на довічне служіння – тільки на місці Прекрасної дами в нього опиняється сільська полтавська баба, до речі, не така романтична й звеличена, як діди й баби Василя Симоненка, а така собі, справжня, довженківська (любить випити й полаятися). Ясна річ, що для такої самовідреченої жертвності замало було б звичайної любові до бабусі, – внутрішній конфлікт персонажа значно глибший, закорінений у дитячих травмах: він розкриває його також у першій новелі, аби потім знову й знову проговорювати» (Трофименко, 2019, с. 159). І критикиня має рацію: майже в кожній новелі письменника присут-

ній образ баби або прабаби. Зображуючи бабу Ольгу, головний герой-наратор акцентує увагу на метонімічному образі «*сірєнєвої кохти*» – вочевидь, колись це була модна річ, що вказувала на смак і достаток хазяйки, а тепер належить минулому, як і сама жінка.

Жанр твору маркований у заголовку. Як відомо, балада – «синтетичний жанр ліро-епічної поезії фантастичного, історико-героїчного або соціально-побутового типу з драматичним сюжетом» (Літературознавча енциклопедія, 2007, с. 112). Цей жанр започаткований у фольклорі, потім він активно розвивався у романтичній традиції, де склалися його основні сюжетно-поетичні ознаки: оспівування героїки минулого (історична балада), тяжіння до архетипних структур (міфологічна балада), емоційне переживання драматичних колізій особистого життя (соціально-побутова балада).

У творі С. Осоки переосмислено традиційні поетикальні ознаки баладного жанру. Насамперед тут відсутні традиційні для балади героїчний або любовний сюжет, хоч наявний мотив розлуки, прощання. У буквальному сенсі – це болісне переживання смерті рідної людини, розлука з нею, розрив психологічних зв'язків із власним дитинством, невід'ємною частиною якого була померла баба Ольга. У своєму огляді дебютної прозової книжки письменника Т. Трофименко констатує: «Головна з цих проблем, які турбують Сергія Осоку та його персонажа, полягає в тому, що баби помирають» (Трофименко, 2019, с. 158). У широкому сенсі – на наших очах відбувається процес внутрішнього дорослішання розповідача, усвідомлення на чуттєвому рівні закономірності людського буття, невідворотності смерті, примирення з нею.

Першою «сильною» позицією тексту є заголовок. У творі С. Осоки спостерігаємо якщо не оксюморон, то принаймні поєднання протилежних за стилістикою та асоціативним рядом понять: приземлено-прозаїчні квашені помідори, що не є якоюсь особливою, вишуканою стравою, та термін «балада», асоціативно пов'язаний з піднесено-книжною традицією. Узагалі однією з найприкметніших ознак творчості С. Осоки, на нашу думку, є вміння помічати антиномії в людському бутті, відбите у художніх текстах за допомогою антитези або несподіваного поєднання різнорідних речей.

Традиційний у баладному жанрі, зокрема у фольклорному та романтичному різновидах, мотив метаморфози також наявний у тексті С. Осоки. Тут перетворення відбувається з помідорами. Зображено рік життя головного героя, а разом з тим цілий закінчений життєвий цикл рослини – від відбору насіння ранньої весни до збирання врожаю, у широкому сенсі – це великий часовий період, від дитинства наратора до дорослості. Річний аграрний цикл у міфологічних текстах становить основу оповіді, символізуючи вічність і незнищенність життя.

Циклічний міфологічний час відбиває повторюваність подій. Узагалі прийом паралелізму у творах, де присутні міфологічні образи або мотиви, є досить поширеним, але в «Баладі про квашені помідори» наявний особливий паралелізм: життя людини (баби) і життя природи (помідорів). Як і в міфологічних та фольклорних текстах, життя природи – вічне, а людини – тимчасове, кінчене. Проте воно не мізерне. Відсутність якихось величних подій у бутті звичайної, «маленької» людини аж ніяк не применшує її значущість у світі як цілісній гармонійній структурі. Відтак кінець земного шляху баби стає початком мнемонічної містерії розповідача – життєве коло, індивідуальний цикл переходить на інший рівень. Про це сказав автор в одному з інтерв'ю: «Я впевнений, що минуле нікуди не зникає, воно повсюди й завжди з нами, за нами, над нами. Навіть коли ми лягаємо спати, воно стає у нас у головах і стоїть до ранку» (Коцарев, 2017).

Стилістика оповіді має свої особливості. Близькість до міфу оприявлена в сакральному обряді священнодійства прабаби, котра, як жриця, відбирає насіння помідорів: «...раптом дістає з-під ліжка вузлики й клуночки, ворочки, газетні пакунки, порвані целофанові пакетики, а часом і шматини з чистого небіленого полотна. Ваша прабаба розкладає все те на колінах, сідає при вікні й довго ворухить, перетрушує, перебирає...» (Осока, 2016, с. 11). Ємності для насіння поєднують давні традиції (небілене полотно) з сучасністю (целофан). Наведена цитата асоціативно нагадує ритуальні дії Маланки з повісті М. Коцюбинського «*Fata morgana*». Нанизування дієслів, що описують пошук найкращого насіння, дії прабаби зіставні з ритуалами служителів язичницьких культів.

Звичний етап замочування насіння перед посадкою теж описаний як особливий ритуал: «А через тиждень або півтора вранці ви вийдете надвір і побачите, що прабаба ваша на грядці. І тож не сама. А вдвох з блудною невісткою. Ставлять тички, сапкою роблять борозенки, вкидають туди товсті набубнявілі насінинки. Ніякої розсади – зразу в живу землю» (Осока, 2016, с. 13). У кінці новели, після відходу у вічність 94-літньої прабаби гинуть і вирощені нею помідори. Дід, за звичкою, приносить їх і розкладає по підвіконнях, «...і лежали вони там і місяць, і два, і три. Покривалися пліснявою, мохом, просто гнили, брунатна юшка стікала по стінах, на підлогу. І не було на те ніякої ради. І ви збирали їх з вікон і виносили в берег, на смітник. Мабуть, лише тоді ви насправді зрозуміли, що прабаба ваша померла, що вона на тому світі і що той світ – це так незміряно далеко, що не дістати навіть незробленою роботою» (Осока, 2016, с. 16).

Стосунки між жінками двох поколінь, та ще й свекрухою і невісткою є традиційною темою сімейно-побутової лірики, зокрема й балад. Але під пером С. Осоки вони відходять від стереотипних: суперечки перед початком польових робіт заміщуються злагодженою роботою на землі. І, як і вимагає жанр новели, відбувається злам або пуант: «Ваша прабаба пережила невістку років на сім. Саркома» (Осока, 2016, с. 13). Стисло, без описів, лише констатує факти, читачеві повідомлено про смерть баби Ольги. Природний процес завершення земного шляху, окрім психологічних нюансів (почуття жалю, розгубленість, спустошення, відчуття провини тощо), трансформується у філософські роздуми про тлінність всього сущого та екзистенційну самотність особистості: «Просто на ваших очах найважливіші і найдорожчі у житті предмети перетворювалися на мотлох, легшали, ставали невидимим пилом. Ви вдихали той пил од старих стрічок, од її вишневих і зелених суконь, од простирадл, од надбитої порцеляни, од незчисленних чепірадлистих статуеток – і майже не відчували цього» (Осока, 2016, с. 14); «... Речі подеколи ворухились і стогнали – чи то від тісноти, чи від чогось іншого. Речі вже тоді знали, що їх розтикають сусідам, а решту винесуть на смітник. Вони знали, а ви – ще не зовсім» (Осока, 2016, с. 14).

У цьому уривку метафоризація створює особливо щемливу психологічну атмосферу закинутості, завершеності життя. Усе, що створювало інтер'єр і затишок у квартирі, втрачає зі смертю господині сенс, а відтак і цінність. Асоціативні зв'язки матеріальних деталей і психологічного стану мешканців у ній створюють особливе аксіологічне поле: «Для вас ця напівобжита квартира з вічно порожнім холодильником, засохлим кактусом на підвіконні та чайним грибом у банці колись була порятунком од вітчима, скандалів, істерик і всього вічного дурдому рідної домівки» (Осока, 2016, с. 14). Отже, невлаштоване з погляду комфорту помешкання баби Ольги було альтернативою рідній домівці внаслідок негараздів у родині головного героя.

В осиротілій квартирі з'явилися нові господарі, зробили ремонт, що остаточно стер сліди попередньої хазяйки, а відтак і пам'ять про неї. Таким чином, топос сільського городу, відкритого простору протиставлений обмеженому локусу квартири.

Природний та урбаністичний простори протиставлено в аксіологічному сенсі: в селі, на привіллі, наратор був щасливий і вільний, а в місті почувався зацькованим і настрашеним. У хронотопі «Балади...» особливу роль відіграє дорога. Тому і йшов після школи в село чотири кілометри пішки, аби швидше переміститися в гармонійний світ, де почувався захищеним. Шлях з міста в село – «чотири кілометри щастя» (Осока, 2016, с. 17), у зворотний бік – «чотири кілометри горя» (Осока, 2016, с. 18). Така психологічна антитеза зумовлена дитячими травмами: «Поведінка “два”, щоденник, реміняка, нескінченні нотації – смак і запах страху» (Осока, 2016, с. 17).

Мнемонічні образи є однією з основних ознак індивідуального стилю С. Осоки. Вони реалізовані через імпресіоністичні деталі. Письменник майстерно передає атмосферу моменту з допомогою зорових, дотикових, смакових, ольфакторних деталей. У «Баладі про квашені помідори» особливого значення набувають зорові й смакові деталі: «Крізь тонесеньку шкірку при світлі лампочки ви бачите, як бродить там сік і сяють малесенькі насінинки. Їсти треба дуже обережно, бо тільки-но відкусиш, як звідти просто таки бризне розсіл. Смак дитинства і щастя – кислий,

зброджений, неймовірно свіжий і прохолодний. ... Бо то не їжа – то алкоголь. То якась нірвана, прірва, у якій приємно тонуть ваші наструнчені дитячі трагедії, ваша недитяча нервовість і жаж» (Осока, 2016, с. 18). Чуттєві деталі плавно перетікають у психологічні, мнемотичні і смислові.

Композиція новели мозаїчна. Значну частину твору займають спогади про обох родичок. Момент говоріння наратора не збігається з моментом дії, що вже відбулася. Один часопростір нашаровано на інший.

Розв'язка новели переносить читача з минулого в сучасність, коли дорослий наратор випадково натрапив у маленькій крамничці на квашені помідори, купив два кілограми й отямився лише, коли з'їв усе. «Очі чогось пекли й свербіли. То ви натерли їх солоними руками» (Осока, 2016, с. 19). Насправді смакові враження відживили спогади про дитинство, тож очі пекли від сліз. Емоції, передані через підтекст у цій деталі, відіграють роль духовного катарсису не лише наратора, але й читача.

Величезне значення в духовному світі С. Осоки відіграє природа. Саме в ній розповідач і головний герой відживлюють душу, наповнюються новими силами. Вічно жива й циклічно відновлювана природа складає опозицію смерті, що екзистенційно пронизує майже всі тексти письменника.

І ще кілька слів про рецепцію новели. На своїй сторінці у Фейсбуці С. Осока

щороку оприлюднює тексти новел. Ось і цього річ «Балада про квашені помідори» була викладена 4 вересня. Пост переглянули майже дві тисячі читачів, 487 поширили, 169 залишили коментарі. Люди різних вікових груп, різних професій жваво обговорювали твір, дякували авторові й відзначали, що новела викликала зливу емоцій і торкнулася потаємних струн людських душ, оскільки в ній ідеться про любов, пам'ять, дитинство, тобто про вічні й важливі для кожного особисто моральні категорії.

Висновки. «Балада про квашені помідори» є одним із кращих творів сучасного письменника С. Осоки. Поетика новели включає романтичні елементи (жанр балади, зображення єдності наратора з природою, ідилічні взаємини з бабами), а також імпресіоністичні деталі (смакові, зорові, мнемотичні). У новелі реалістичний пласт оповіді доповнено міфологічним (посадка помідорів навесні асоціативно піднесена до рівня сакрального ритуалу; міфічна двоплановість часопростору). У центрі оповіді постає образ наратора, який, оповідаючи сімейну історію і таким чином проживаючи психологічні травми дитинства та втрати близьких людей, розмислює над екзистенційними проблемами буття.

Перспективним напрямком подальших досліджень вважаємо мікроаналіз інших зразків малої прози талановитого сучасного письменника.

ЛІТЕРАТУРА

- Денисенко Л. Осочині образки. *Нічні купання в серпні*. Львів : Видавництво Старого Лева, 2016. С. 5–7.
- Коцарев О. «Переповідати родинні історії – моя внутрішня потреба». *День*. 2017. № 38–39. URL: <https://day.kyiv.ua/uk/article/ukrayinci-chytayte/perepovidaty-rodynni-istoriyi-moya-vnutrishnya-potreba> (дата звернення: 10.11.2021).
- Літературознавча енциклопедія : у 2 томах / авт.-уклад. Ю. І. Ковалів. Київ : ВЦ «Академія», 2007. Т. 1, 608 с.
- Осока С. Нічні купання в серпні : коротка проза. Львів : Видавництво Старого Лева, 2016. 224 с.
- Свалова М. Міфологічні маркери художнього світу Сергія Осоки. *Науковий вісник МДУ імені В. О. Сухомлинського. Серія : Філологічні науки (літературознавство)*. 2015. № 1 (15). С. 166–171.
- Трофименко Т. Лицар Прекрасної Баби. *Окололітературне : усе, що ви хотіли знати про сучасну українську літературу*. Харків : Віват, 2019. С. 156–163.

REFERENCES

- Denysenko, L. (2016). Osochyni obrazky [The Short Stories by S. Osoka]. In *Nichni kupannia v serpni [Night swimming in August]* (pp. 5–7). Lviv : Vydavnytstvo Staroho Leva [in Ukrainian].
- Kotsarev, O. (2017). «Perepovidaty rodynni istorii – moia vnutrishnia potreba» [«Retelling family stories is my inner need»]. In *Den – Day*. Retrieved November 10, 2021, from <https://day.kyiv.ua/uk/article/ukrayinci-chytayte/perepovidaty-rodynni-istoriyi-moya-vnutrishnya-potreba> [in Ukrainian].

- Kovaliv, Yu. I.** (2007). *Literaturoznavcha entsyklopediia* [Literary encyclopedia] (Vols. 1–2; Vol. 1). Kyiv : VTs «Akademiia» [in Ukrainian].
- Osoka, S.** (2016). *Nichni kupannia v serpni : korotka proza* [Night swimming in August: short prose]. Lviv : Vydavnytstvo Staroho Leva [in Ukrainian].
- Svalova, M.** (2015). Mifolohichni markery khudozhnoho svitu Serhiia Osoky [Mythological markers of the artistic world of Sergei Osoka]. In *Naukovyi visnyk MDU imeni V. O. Sukhomlynskoho. Seriia : Filolohichni nauky (literaturoznavstvo) – Scientific Bulletin of MDU named after V.O. Sukhomlinsky. Series: Philological Sciences (Literary Studies), 1 (15)*, 166–171 [in Ukrainian].
- Trofymenko, T.** (2019). Lytsar Prekrasnoi Baby [Knight of the Beautiful Grandmother]. In *Okololiteraturne : use, shcho vy khotily znaty pro suchasnu ukrainsku literature – Around literature: everything you wanted to know about modern Ukrainian literature* (pp. 156–163). Kharkiv : Vivat [in Ukrainian].

УДК 811.111'373.43

МЕДВЕДЄВА Світлана – викладач, Вінницький національний технічний університет, Хмельницьке шосе, 95, м. Вінниця, 21021, Україна (svetlana.med79@gmail.com)

ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-6745-6449>

НИКИПОРЕЦЬ Світлана – викладач, Вінницький національний технічний університет, Хмельницьке шосе, 95, м. Вінниця, 21021, Україна (fotinia606@gmail.com)

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-3546-1734>

ГАДАЙЧУК Наталія – старший викладач, Вінницький національний технічний університет, Хмельницьке шосе, 95, м. Вінниця, 21021, Україна (max3nov@gmail.com)

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-3546-1734>

ГЕРАСИМЕНКО Надія – викладач, Вінницький національний технічний університет, Хмельницьке шосе, 95, м. Вінниця, 21021, Україна (nadiiaherasymenko72@gmail.com)

ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-0902-495X>

DOI: <https://doi.org/10.24919/2522-4565.2021.48.12>

Бібліографічний опис статті: Медведєва, С., Никипорець, С., Гадайчук, Н., Герасименко, Н. (2021). Порівняльний аналіз неологізмів англійської та української мов, що виникли внаслідок пандемії COVID-19. *Проблеми гуманітарних наук: збірник наукових праць Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка. Серія «Філологія»*, 48, 93-100. doi: <https://doi.org/10.24919/2522-4565.2021.48.12>.

ПОРІВНЯЛЬНИЙ АНАЛІЗ НЕОЛОГІЗМІВ АНГЛІЙСЬКОЇ ТА УКРАЇНСЬКОЇ МОВ, ЩО ВИНИКЛИ ВНАСЛІДОК ПАНДЕМІЇ COVID-19

Анотація. Метою цього дослідження є порівняти неологізми, постали внаслідок глобальної пандемії коронавірусної хвороби (COVID-19), спричиненої SARS-CoV-2, в англійській та українській мовах та проаналізувати шляхи перекладу новостворених англійських лексичних одиниць українською мовою.

Автори узагальнили погляди вітчизняних та іноземних учених на природу неологізмів та типові способи їхнього перекладу українською мовою, розглянули варіанти передачі новостворених лексичних одиниць, включно з новими словами та виразами, а також вже наявними словами, вжитими в новому значенні, українською мовою шляхом транскрипції, транслітерації, калькування, описового перекладу та методу прямого включення.

Аналіз цієї інформації здійснено з використанням аналітичного методу, методів порівняння, лінгвістичного спостереження та узагальнення. Під час аналізу встановлено визначення неологізмів як особливого типу новостворених лексичних одиниць, що виникли внаслідок пандемії коронавірусної хвороби. Також проаналізовано типові зразки англійських неологізмів коронавірусної тематики, визначено їхнє значення та узагальнено шляхи їхньої передачі українською мовою, що свідчить про новизну дослідження.

Актуальність цієї роботи обґрунтовуємо насамперед новизною отриманих результатів, які сприятимуть вирішенню практичних завдань щодо перекладу англійських неологізмів українською мовою. У результаті аналізу найпоширеніших та найчастіше вживаних неологізмів коронавірусної тематики автори дійшли висновку, що переклад неологізмів українською мовою становить певні труднощі, викликані тим, що новостворені слова не встигають потрапляти до словників української мови. Також встановлено, що спосіб перекладу коронанеологізму визначає його форма й залежить передусім від контексту використання.

Ключові слова: неологізм, неологізм, коронанеологізм, переклад неологізмів, методи перекладу неологізмів.

MEDVEDIEVA Svitlana – Lecturer, Vinnytsia National Technical University, 95, Khmelnytske shose, Vinnytsia, 21021, Ukraine (svetlana.med79@gmail.com)
ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-6745-6449>

NYKYPORETS Svitlana – Lecturer, Vinnytsia National Technical University, 95, Khmelnytske shose, Vinnytsia, 21021, Ukraine (fotinia606@gmail.com)
ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-3546-1734>

HADAICHUCK Nataliia – Senior Lecturer, Vinnytsia National Technical University, 95, Khmelnytske shose, Vinnytsia, 21021, Ukraine (max3nov@gmail.com)
ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-3546-1734>

HERASYMENKO Nadiia – Lecturer, Vinnytsia National Technical University, 95, Khmelnytske shose, Vinnytsia, 21021, Ukraine (nadiiaherasymenko72@gmail.com)
ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-0902-495X>
DOI: <https://doi.org/10.24919/2522-4565.2021.48.12>

To cite this article: Medvedieva, S., Nykyporets, S., Hadaichuck, N., Herasymenko, N. (2021). Porivnjalnyj analiz neologhizmiv anghlijskoho ta ukrajinskoho mov, shcho vynykly vnaslidok pandemiji COVID-19 [The comparative analysis of the English and Ukrainian neologisms coined during the COVID-19 pandemic]. *Problemy humanitarnykh nauk: zbirnyk naukovykh prats Drohobyskoho derzhavnoho pedahohichnoho universytetu imeni Ivana Franka. Seriya «Filolohiia» – Problems of Humanities. “Philology” Series: a collection of scientific articles of the Drohobych Ivan Franko State Pedagogical University*, 48, 93-100. doi: <https://doi.org/10.24919/2522-4565.2021.48.12> [in Ukrainian].

THE COMPARATIVE ANALYSIS OF THE ENGLISH AND UKRAINIAN NEOLOGISMS COINED DURING THE COVID-19 PANDEMIC

Summary. The given research aims to compare the neologisms coined in reference to the global pandemic of the coronavirus disease (COVID-19) caused by SARS-CoV-2 in the English and Ukrainian languages and to analyse the ways of the translation of the newly-coined lexical units into the Ukrainian language. The authors summarized the ideas of national and foreign scientists related to the concept of the neologisms and the typical approaches towards their translation into the Ukrainian language; studied the variants of the translation of the newly-coined lexical units along with the new words and expressions and already existing words used in the new meanings into the Ukrainian language with the application of such ways of translation like transcription, transliteration, calquing, descriptive description and direct inclusion.

The analysis of the given data comprises the usage of such methods as an analytical method, a comparative method, linguistic observation and generalization. In the course of the analysis, the definition of the term neocovidon as a special type of the newly coined lexical units that emerged as a result of the coronavirus disease has been stated. The typical examples of the coronavirus neologisms have been analysed, their meanings have been defined and the ways of their translation into Ukrainian have been suggested that signifies the novelty of the research.

The relevance of the work is based on the novelty of the received results that are to facilitate the solution of the practical tasks related to the translation of the English neocovidons into the Ukrainian language. Having analysed an array of widely spread and frequently-used coronavirus neologisms, the authors have concluded that some difficulties can be encountered when translating them that are caused by the fact that they have not been included in the Ukrainian dictionaries. The way of coronaneologisms translations has been stated to be defined by its form and to be dependent on the sphere of their application.

Key words: neologism, neocovidon, coronaneologism, neologisms translation, ways of neologisms translation.

Постановка проблеми. Будь-яка сучасна зміна суспільної ситуації знаходить своє відображення в мові, приводять до її змін, ведуть до її оновлення, до з'яви нових утворень. Мова світу є динамічною структурою, що перебуває у стані постійних змін. Як відомо,

Словниковий склад мови є за своєю суттю відкритою системою, яка сприймає та відображає всі ті трансформації, які відбуваються в світоглядному, культурному, економічному, політичному та соціальному житті суспільства, стимулюючи з'яву інновацій, лексичні зміни в мові й мовленні та сприяючи утворенню нових лексичних одиниць – неологізмів.

Дослідження неологізмів в англійській мові завжди було актуальним завданням, тож привертало увагу великої кількості вчених-лінгвістів. Не втратило воно своєї значущості й сьогодні, коли суспільство переживає глобальну пандемію спричиненої SARS-CoV-2 коронавірусної хвороби (COVID-19), що вплинула на всі сфери життя й діяльності сучасної людини.

Англomовний дискурс COVID-19 – це продукт комунікативно-когнітивної діяльності індивідів, що постав на фоні пандемії коронавірусу (2019 – дотепер). Зміни усталених шаблонів поведінки людей, з'ява нових реалій призвели до утворення нових слів та стійких словосполучень, а раніше наявні лексеми та фраземи набули нових значень, розширили сферу свого використання до повсякдення і стали позначати актуальні концепти й поняття.

У результаті сформувався особливий пласт неологізмів коронавірусної тематики – неоковідизми (коронанеологізми), що відображають нові мовні та мовленнєві поняття й концепти. Своєю чергою, ті зміни та інновації, що виникли в англійській мові, проникли і в інші мови світу, зокрема українську.

Актуальність нашого дослідження зумовлена недостатнім вивченням способів перекладу неологізмів, що з'явилися як наслідок глобальної пандемії COVID-19, з англійської мови на українську в період 2019–2021 рр.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Сучасна неологія приділяє увагу проблемі постання та вживання нових слів або нових значень слів. Поняття «неологізм» у лінгвістиці відносно нове, оскільки з'явилося приблизно в 1800-х. Так, у Великому тлумачному словнику сучасної української мови «неологізмом» позначається будь-яке «нове слово або вислів, що з'являються в мові» (Бусел, 2001, с. 609). В. Калашник визначає неологізм як «нове слово, яке не увійшло до загально-

живаного словника» (Калашник & Савченко, 1999, с. 53). Д. Ганич та І. Олійник у Словнику лінгвістичних термінів називають неологізмом «слово або мовний зворот, творені для позначення нового предмета чи вираження нового поняття» (Ганич & Олійник, 1985, с. 151). Словник іншомовних слів стверджує, що неологізм – це «слово чи мовний зворот, що недавно з'явився в мові для позначення нового або вже усталеного поняття, предмета» (Пустовіт, Скопенко, Сютя & Цимбалюк, 2000, с. 670). А Р. Намитокова зазначає, що неологізм – це «слово, що не є загальноживаним, але може ним стати, яке з'явилося в мові в певний період і якого раніше не було та яке сприймається свідомістю носіїв мови як нове» (Намитокова, 1986, с. 8). Українська мовна енциклопедія називає неологізмом «слово, а також його окреме значення, вислів, які з'явилися в мові на даному етапі її розвитку і новизна яких усвідомлюються мовцями (загальномовні неологізми) або були вжиті тільки в якомусь акті мовлення, тексті чи мові певного автора (стилістичні, або індивідуально-авторські неологізми)» (Українська мова. Енциклопедія, 2000, с. 377). Отже, у лінгвістиці терміном «неологізм» прийнято називати нещодавно створене слово або слово, яке набуло нового, досі не знаного значення.

Проблемами англійської неології досліджували О. Боярська, С. Єнікеєва, Ю. Жлуктенко, В. Заботкіна, Ю. Зацний, І. Андрусак, В. Гак, І. Мурко, О. Клименко, Н. Котелова, Л. Омельченко, О. Позднякова, А. Ребрія, Дж. Олджео, Дж. Ейто, Дж. Кенон. Неологізми коронавірусної тематики вивчають Н. Долусова, К. Красницька, Н. Степанюк, які у статті «Глобальне явище CORONAVIRUS як новий концепт в англomовній лінгвокогнітивній картині світу» (Долусова, Красницька & Степанюк, 2020) проаналізували групу неологізмів, зафіксовану в інтернет-комунікації, виділили базові когнітивні ознаки концепту Coronavirus та визначили блендінг як «найпродуктивніший засіб словотворення для цих неологізмів». М. Жулінська використала термін «коронанеологізми», який пояснила як лексичні інновації, що з'явилися в англійській мові в період пандемії COVID-19 (Жулінська, 2021).

Т. Весна та Т. Телецька (Весна & Телецька, 2020) розглядали лінгвістичний

аспект масмедійного повідомлення в часи пандемії. І. Алексєєва, Є. Галицька, Т. Чаюк, А. Ройг-Марін зосередились на соціолінгвістичному аспекті феномену коронакультури, що виникла внаслідок пандемії коронавірусу. Проте питання перекладу новостворених лексичних одиниць, з'яву яких спричинила всесвітня пандемія, українською мовою до кінця не вивчене, а тому актуальне.

Мета статті – визначити поняття неоковідизму, а також дослідити неологізми, які виникли внаслідок глобальної пандемії SARS-CoV-19 2019-2021 рр., та проаналізувати шляхи перекладу новостворених англomовних лексичних одиниць українською мовою.

Досягнення мети передбачало виконання низки завдань: 1) збір матеріалу дослідження (джерелом матеріалу послуговували україномовні та англomовні періодичні видання та онлайн-словники, а саме: «Словник.ua», «Словотвір», «Ukrainian Language Beta»); 2) встановлення шляхів передачі неологізмів українською мовою; 3) аналіз неоковідизмів та визначення варіантів передачі українською мовою.

Виклад основного матеріалу. Функціональною метою неологізмів є підсилити насамперед виразність і точність мовлення під час передачі нових понять та концептів, які вони позначають. Вплив соціального контексту, спричиненого пандемією коронавірусної хвороби, на когнітивно-комунікативну сферу життя привів до формування англomовного дискурсу Covid-19. Цьому, безперечно, сприяв значний вплив пандемії на всі сфери життя суспільства, стрімке збільшення інформації в засобах мас-медіа на фоні чинної пандемічної напруги, з'ява нових концептів (e.g. COVID, lockdown, coronavirus, self-isolation), перехід вузькоспеціальних медичних термінів у широкий вжиток (e.g. ЕСМО, РРЕ, quarantine), лінгвістичні прогалини для передачі нових реалій та концептів мовними засобами, збільшення досліджень щодо впливу нових реалій життя на різні сфери життєдіяльності людей. Відповідно англomовний дискурс Covid-19 став невід'ємною частиною спілкування людей по всьому світові, тож викликає значний інтерес серед мовознавців та перекладачів. Утворився новий пласт ковідних неологізмів, який отримав назву неоковідизмів (коронанеологізмів).

Основною трудностю під час перекладу неоковідизмів є передача безеквівалентних новостворених лексичних одиниць засобами іншої мови. При цьому велике значення має не лише морфологічна та семантична структура слів, а й контекст їхнього використання, який визначають як «сукупність конкретних лексичних одиниць, слів та стійких словосполучень, в середовищі яких і зустрічається дана мовна одиниця» (Погоріла & Тимчук, 2018).

Слід зазначити, що не існує універсальних словників, які б містили варіанти перекладу сучасних англomовних неологізмів. Зважаючи на їхню лінгвістичну специфіку, неологізми досить пізно фіксують або й взагалі не фіксують словники. Найчастіше зразки передачі новостворених лексем фіксують періодичні видання, а вже звідти вони потрапляють в онлайн-словники, як-от: «Словник.ua» (<https://www.slovnnyk.ua>), «Словотвір» (<https://slovotvir.org.ua/popular>), «Microsoft Language Portal» (<https://www.microsoft.com/en-us/language>), «Ukrainian Language Beta» (<https://ukrainian.stackexchange.com>).

Т. Данкевич у своїй праці «Переклад авторських неологізмів в англійській мові» виділяє два підходи до перекладу неологізмів англійської мови українською:

1. З'ясувати значення неологізму, зважаючи на його структуру та контекст використання, а також шляхом звернення до англійських тлумачних та енциклопедичних словників.

2. Здійснити переклад фразеологізму засобами української мови, використовуючи такі прийоми, як транскрипція, транслітерація, калькування, описовий переклад, переклад за допомогою прямого включення та приблизний переклад (Данкевич, 2014, с. 341–346). Хоч, на думку І. Козаченко, найпоширенішим способом перекладу неологізмів є пояснювальний описовий переклад (Козаченко, 2014, с. 166–168.)

Проаналізуємо шляхи передачі неоковідизмів українською мовою, використовуючи перелічені методи перекладу:

1. Транслітерація. Такий шлях передачі неологізмів має за основу написання іншомовного слова, при цьому звучання слова може не збігатися з його вихідною формою: *coronavirus* [kəˈrʌvənəˈvaɪrəs] – *коронавірус*, *quarantine* [ˈkwɒrəntiːn] – *карантин*, *Wuhan virus* [wuːˈhɑːn vaɪrəs].

2. Транскрипція, або транскрибування. Такий спосіб перекладу неологізмів передбачає відтворення форми новоутвореної лексичної одиниці шляхом використання літер мови перекладу зі збереженням звучання слова. Цей вид передачі англійських неологізмів українською мовою найпоширеніший. Проте він завжди дещо умовний і відтворює тільки приблизне звучання англійського слова через наявні відмінності у фонетичних системах української та англійської мов. Крім того, транскрипцію завжди супроводжують елементи транслітерації, виявлювані в такому: 1) транслітерація невимовних звуків; 2) транслітерація редукованих голосних; 3) передача подвоєних приголосних; 4) вибір за варіантності вимови варіанта, найближчого до написання (Драбов, 2015). Приклади такого способу передачі неологізмів – це: *covid* – ковід, *covidiot* – ковідіот, *covidol* – ковідол, *lockdown* – локдаун, *anti-vaxxer* – антиваксер, *sanitizer* – санітайзер, *corontin* – коронтин, *zoombombing* – зумбомбінг, *observer* – обсерватор, *zoomer* – зумер.

3. Калькування. Такий спосіб перекладу передбачає заміну складових частин лексичної одиниці оригіналу або й цілого слова їхніми українськими відповідниками. Проте внутрішня форма лексичної одиниці залишається незмінною. Найчастіше адаптацію таких слів до норм української мови супроводжують афікси, притаманні українській мові: *coronials* – короніали, *observation* – обсервація, *covidivorce* – ковірозлучення, *superspreader* – суперпоширювач (суперрозповсюджувач), *infodemic* – інфодемія. Безперечною перевагою такого методу перекладу є стислість та чіткість слова, а також його чітка співвіднесеність із вихідним словом. Важливо, що калькування часто супроводжують транскрибування та транслітерація новоутвореної лексичної одиниці: *coronacrisis* [kəˈrəʊnəˈkraɪsɪs] – коронакриза, *coronapanic* [kəˈrəʊnəˈpæɪnɪk] – коронапаніка. Іноді те саме слово має декілька варіантів передачі його українською мовою: *covidiot* – коронабовдур, ковідько, ковдур, ковідурень, коронадур.

4. Описовий переклад (експлікація). При такому перекладі неологізмів відбувається лексико-граматична трансформація, під час якої лексичну одиницю мови оригі-

налу замінює словосполучення, яке пояснює (тлумачить) її значення (Комиссаров, 1990). Порівняно з попередніми видами перекладу, такий спосіб передачі іншомовного слова позбавлений стислості, проте він точно передає значення вихідної лексичної одиниці, унеможливорюючи її спотворене розуміння чи неправильне використання в мовленні. Приклади такого перекладу неоковідизмів українською мовою доволі численні:

blursday (*blurry day*) – невідомо який день тижня;

covexit – поступове послаблення карантинних обмежень;

covidient (*covid* + *obedient*) – людина, яка виконує необхідні вимоги безпеки;

covidiosity (*covid* + *curiosity*) – інтерес до новин стосовно пандемії;

covidocracy (*covid* + *democracy*) – стан демократії під час пандемії;

covidamination (*covid* + *contamination*) – побоювання зараження;

coronageddon (*coronavirus* + *armageddon*) – руйнівний ефект пандемії на світову економіку та інші сфери життя суспільства;

coronasomnia (*coronavirus* + *insomnia*) – безсоння під час пандемії;

coronacoaster (*coronavirus* + *rollercoaster*) – емоційний настрій, що напряму залежить від ситуації з епідемією коронавірусу;

maskhole (як *mask* + *asshole*) – людина, яка носить маску, але абсолютно неефективно: під носом, на підборідді, на потилиці;

moronavirus (*moron* + *coronavirus*) – людина, яка починає панікувати через епідемію коронавірусу;

zumping (*Zoom* + *dumping*) – розрив стосунків по відео-зв'язку через онлайн-платформу Zoom;

loxit (*lockdown* + *exit*) – вихід з режиму самоізоляції;

coronaviva (*corona* + *viva*) – усний екзамен чи захист дисертації, що відбувся в режимі онлайн;

maskne (*mask* + *acne*) – акне, що виникає через постійне носіння маски на обличчі.

Часто трапляються варіанти паралельного використання транскрипції, транслітерації та кальки з описом значення нового слова, наведеного або в самому тексті, або

в посиланнях до нього. Такий спосіб поєднує чіткість і економність засобів вираження, при-таманих транслітерації, транскрибуванню та калькуванню з точною передачею змісту слова мови-донора. Часто після того, як вихідне значення потлумачене, транслітерацію, транскрибування та калькування неологізму використовують уже без пояснення:

infodemic – інфодемія (стрімке зростання кількості та масштабів поширення фейкової інформації);

doomscrolling (*doom+scrolling*) – думскролінг (постійне читання негативних новин в соцмережах);

zoombombing – зумбомбінг (незаплановане стороннє втручання у відеоконференцію на платформі Zoom з метою тролінгу);

coronacation (*corona + vacation*) – коронаканікули (довготривале усунення від роботи чи навчання, що розглядається як відпустка по причині обмежень, накладених з метою боротьби з пандемією коронавірусу).

5. Пряме включення. Суть цього прийому полягає у використанні написання англійського слова (або його частини) мовою оригіналу: *COVID vaccine* – COVID-вакцина, *COVID hospital* – COVID-лікарня, *COVID test* – COVID-тест, *COVID status* – COVID-статус. Щодо другої, прикладкової, частини, вона розширює семантичне значення слова, характеризує та уточнює перший компонент й позначає певну реалію. Перекладають її шляхом добору українського відповідника.

Використання способу прямого включення доцільне в тих випадках, коли неологізм неможливо передати жодним іншим способом перекладу. Також до нього вдаються під час перекладу аббревіатур: *COVID* (*CO from corona, VI from virus and D from disease*), *BCV* (*before corona virus*) – до коронавірусу; *ACV* (*after coronavirus*) – після коронавірусу, *WFH* (*working from home*) – працюючи з дому.

6. Приблизний переклад. При такому способі перекладу значення слова збережене, проте втраченими є зазвичай його стилістичні особливості. В. Комісаров дає таке йому визначення: «Приблизний пере-

клад – це використання граматичної одиниці мови перекладу, яка в певному контексті частково відповідає безеквівалентній граматичній одиниці мови оригіналу» (Комісаров, 1990). Хоч такий спосіб не відповідає повністю вимогам перекладу, адже втрачаються відтінки значення, конотативні відтінки слова і, відповідно, прагматичний компонент, однак допустимий, якщо не вдається застосувати жоден з описаних вище способів передачі коронанеологізмів: *antivaxxer* – антиваксер (антивакцинатор), *rona* (скорочено від *Coronavirus*) – коронавірус, *coronacoma* – коронакома (період, протягом якого ви знаходитесь на самоізоляції або карантині), *the pandy* або *the pando* (скорочено від *pandemic*) – пандемія.

Висновки. Отже, неологізми, які з'явилися під час та внаслідок глобальної пандемії коронавірусної хвороби, утворили своєрідний COVID-дискурс, проникли в словник української мови, швидко адаптувалися до її морфологічних та граматичних норм. Нові слова найчастіше постають на основі вже наявних в мові слів і морфем. Безперечно, їхній аналіз допомагає слухачам та перекладачам зрозуміти значення нового слова, визначити його частиномовний статус. Проте саме лексичний контекст є визначальним фактором для розуміння значення неологізму.

Процес перекладу коронанеологізмів з англійської мови на українську припускає розуміння значення новоствореної лексичної одиниці й передачу її українською мовою за допомогою таких способів перекладу, як транскрибування, транслітерація, калькування, описовий переклад, пряме включення та приблизний переклад. Основними критеріями під час передачі неоковідизмів українською мовою є стислість та однозначність тлумачення, зрозумілість для реципієнтів.

Серед перспектив подальших досліджень розглядаємо вивчення причин закріплення в мові неоковідизмів, встановлення закономірностей засвоєння мовою різних новоутворень, визначення нових методів для дослідження неолексики.

ЛІТЕРАТУРА

- Великий тлумачний словник сучасної української мови / уклад. і гол. ред. В. Т. Бусел. Київ, Ірпінь : ВТФ "Перун", 2001. 609 с.
- Весна Т. В., Телецька Т. В.** Лексичні інновації періоду коронавірусної пандемії. *Записки з романо-германської філології*. 2020. Вип. 1. С. 82–89.
- Ганич Д. І., Олійник І. С.** Словник лінгвістичних термінів. Київ : Вища школа, 1985. 151 с.
- Данкевич Т.** Переклад авторських неологізмів в англійській мові. *Мова і культура*. 2014. Вип. 17. Т. 3. С. 341–346.
- Долусова Н. В., Красницька К. В., Степанюк Н. В.** Глобальне явище CORONAVIRUS як новий концепт в англomовній лінгвокогнітивній картині світу. *Актуальні питання гуманітарних наук: міжвузівський збірник наукових праць молодих вчених Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка*. 2020. Вип. 32. Дрогобич. С. 148–153.
- Драбов Н.** До питання перекладу англійських неологізмів. *Актуальні питання гуманітарних наук*. 2015. Вип. 13. С. 176–181.
- Жулінська М.** Неологізми періоду пандемії як відображення суспільної свідомості. *Міжнародні відносини, суспільні комунікації та регіональні студії*. 2021. № 1 (9). С. 63–72.
- Калашник В. С., Савченко Л. Г.** Сучасна українська мова : лексика і фразеологія. Матеріали для практичних занять. Харків : Каравела, 1999. 53 с.
- Козаченко І. В.** Особливості перекладу неологізмів англійської мови. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Серія «Філологія»*. 2014. № 25. Том 2. С. 166–168.
- Комиссаров В. Н.** Теория перевода (лингвистические аспекты). Москва : Высшая школа, 1990. 253 с.
- Намиотокова Р.Ю.** Авторские неологизмы : словообразовательный аспект. Ростов-на-Дону : РГУ, 1986. 8 с.
- Погоріла А. І., Тимчук О. Т.** Особливості перекладу неологізмів англійської мови. *Young Scientist*. 2018. № 3.1 (55.1)
- Словник іншомовних слів / Л.О. Пустовіт та ін. Київ : Довіра, 2000. 670 с.
- Українська мова : Енциклопедія. Київ : Українська енциклопедія, 2000. 377 с.

REFERENCES

- Busel, V. T. (Ed.)** (2001). *Velykyy tлумachnyy slovnyk suchasnoyi ukrayins'koyi movy* [Large explanatory dictionary of the modern Ukrainian language]. Kyiv, Irpin': VTF "Perun" [in Ukrainian].
- Dankevych, T.** (2014). *Pereklad avtors'kykh neolohizmiv v anhliys'kiy movi* [Translation of author's neologisms in the English language]. In *Mova i kul'tura – Language and culture*, (Issue 17), (pp. 341–346) [in Ukrainian].
- Dolusova, N. V., Krasnytska, K. V. & Stepanyuk, N. V.** (2020). *Hlobal'ne yavyshe CORONAVIRUS yak novyy kontsept v anhlomovniy linhvokohnityvniy kartyni svitu* [The global phenomenon of CORONAVIRUS as a new concept in the English-language linguocognitive picture of the world]. In *Aktual'ni pytannya humanitarnykh nauk: mizhvuzivs'kyi zbirnyk naukovykh prats' molodykh vchenykh Drohobys'koho derzhavnoho pedahohichnoho universytetu imeni Ivana Franka – Current issues of humanities: interuniversity collection of scientific works of young scientists of Drohobych State Pedagogical University named after Ivan Franko* (Issue 32), (pp. 148–53) [in Ukrainian].
- Drabov, N.** (2015). *Do pytannya perekladu anhliys'kykh neolohizmiv* [On the question of translating English neologisms]. In *Aktual'ni pytannya humanitarnykh nauk – Current issues of the humanities* (Issue 32), (pp. 176–181) [in Ukrainian].
- Hanych, D. I., Oliynyk, I. S.** (1985). *Slovnyk linhvistychnykh terminiv* [Dictionary of linguistic terms]. Kyiv : Vyshcha shkola [in Ukrainian].
- Zhulins'ka, M.** (2021). *Neolohizmy periodu pandemiyi yak vidobrazhennya suspil'noyi svidomosti* [Neologisms of the pandemic period as a reflection of public consciousness]. *Mizhnarodni vidnosyny, suspil'ni komunikatsiyi ta rehional'ni studiyi - International relations, public communications and regional studies*, 1 (9), 63–72. Retrieved from: <https://doi.org/10.29038/2524-2679-2021-01-63-72> [in Ukrainian].
- Kalashnyk, V. S. & Savchenko, L. H.** (1999). *Suchasna ukrayins'ka mova : leksyka i frazeolohiya. Materialy dlya praktychnykh zanyat'* [Modern Ukrainian language : vocabulary and phraseology. Materials for practical classes]. Kherson, Karavela [in Ukrainian].
- Komissarov, V. N.** (1990). *Teoriya perevoda (lingvisticheskiye aspekty)* [Translation theory (linguistic aspects)]. Moskva : Vysshaya shkola [in Russian].

- Kozachenko, I. V.** (2014) Osoblyvosti perekladu neolohizmiv anhliys'koyi movy [Features of translation of English neologisms]. In *Naukovyy visnyk Mizhnarodnoho humanitarnoho universytetu – Scientific Bulletin of the International Humanities University. Seriya "Philology"* (Issue 25, Vol. 2.) (pp.166–168) [in Ukrainian].
- Namitokova, R. Yu.** (1986). *Avtorskiye neologizmy: slovoobrazovatel'nyy aspect [Author's neologisms: derivational aspect]*. Rostov-na-Donu: RGU [in Russian].
- Pohorila, A. I., Tymchuk, O. T.** (2018). Osoblyvosti perekladu neolohizmiv anhliys'koyi movy [Features of translation of English neologisms]. *Young Scientist* 3.1 (55.1), 143–146 [in Ukrainian].
- Pustovit, L. O., Skopenko, O. I., Syuta, H. M. & Tsymbalyuk, T. V.** (2000). *Slovnyk inshomovnykh sliv [Dictionary of foreign words]*. Kyiv: Dovira [in Ukrainian].
- Ukrayins'ka entsyklopediya [Ukrainian encyclopedia]* (2000). Kyiv: Ukrayins'ka entsyklopediya – Ukrainian encyclopedia [in Ukrainian].
- Vesna, T. V., Telets'ka, T. V.** (2020). Leksychni innovatsiyi periodu koronavirusnoyi pandemiyi [Lexical innovations of the coronavirus pandemic period]. *Zapysky z romano-hermans'koyi filolohiyi – Notes on Romano-Germanic philology*, 1, 82–89. [in Ukrainian].

ОЛЕКСАНДРУК Ірина – молодший науковий співробітник, Інститут мовознавства імені О. О. Потебні Національної академії наук України вул. Грушевського, 4, Київ, 01001, Україна (ira_oleksandruk@ukr.net)

ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-2701-1714>

DOI: <https://doi.org/10.24919/2522-4565.2021.48.13>

Бібліографічний опис статті: Олександрук, І. (2021) Дослідження семантики відносних прикметників української мови (на матеріалі «Словника української мови» у 20 томах). *Проблеми гуманітарних наук: збірник наукових праць Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка. Серія «Філологія»*, 48, 101–107. doi: <https://doi.org/10.24919/2522-4565.2021.48.13>.

ДОСЛІДЖЕННЯ СЕМАНТИКИ ВІДНОСНИХ ПРИКМЕТНИКІВ УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ (НА МАТЕРІАЛІ «СЛОВНИКА УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ» У 20 ТОМАХ)

Анотація. У статті йдеться про дослідження семантики відносних прикметників української мови з використанням комп'ютерних технологій. Джерельною базою обрано «Словник української мови» у 20 томах Українського мовно-інформаційного фонду НАН України, який функціонує у паперовій та електронній версіях. Електронна версія представлена двома варіантами: Віртуальною лексикографічною лабораторією «Словник української мови», що є інструментом для укладання 20-томного «Словника української мови» і проведення наукових досліджень, та онлайн-версією «Словника української мови у 20 томах», який розміщено у вільному доступі на сайті Українського лінгвістичного порталу.

Мета статті – продемонструвати проведення семантичного аналізу відносних прикметників на матеріалі «Словника української мови» у 20 томах для створення мовно-інформаційного інструментарію, орієнтованого на виконання семантичних досліджень в електронному словнику.

Методи дослідження – комп'ютерні технології, лексикографічний аналіз, теорія семантичних станів.

Зазначено, що необхідною умовою ефективної автоматизації електронних словників для досліджень із семантики є вимога експліцитного представлення в них семантичної інформації. Словникові дефініції відносних прикметників із формулами тлумачення «Прикм. до» і «Стос. до» лише встановлюють факт зв'язку значення прикметників із лексичними значеннями іменників, від яких ці прикметники утворено, тоді як він повинен бути представленим в експліцитному вигляді у тлумаченнях відносних прикметників для ефективної автоматизації електронного словника під час проведення семантичних досліджень.

Запропоновано спосіб проведення семантичного аналізу відносних прикметників у 20-томному «Словнику української мови». Представлено один із етапів розроблення багатопараметричного інструментарію для проведення семантичних досліджень відносних прикметників з неекспліцитними формулами тлумачення в електронному тлумачному словнику. Для поглибленого дослідження семантичної структури українського прикметника застосовано формалізм теорії семантичних станів, розроблений В. А. Широковим. Продемонстровано етапи конкретизації лексичного значення відносного прикметника у сполученні з іменником, визначення семантичних класів, установлення семантичних відношень, наведено приклад експліцитного подання відповідної словникової дефініції.

Ключові слова: відносні прикметники, віртуальна лексикографічна лабораторія, електронний словник, лексичне значення, семантичний стан.

OLEKSANDRUK Iryna – Junior Researcher, O. O. Potebnia Institute of Linguistics of the National Academy of Sciences of Ukraine, 4, Hrushevsky str., Kyiv, 01001, Ukraine (ira_oleksandruk@ukr.net)

ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-2701-1714>

DOI: <https://doi.org/10.24919/2522-4565.2021.48.13>

To cite this article: Oleksandruk, I. (2021). Doslidzhennia semantyky vidnosnykh prykmetnykh ukrainskoi movy (na materialy «Slovnyka ukrainskoi movy» u 20 tomakh) [Research of semantics of relative adjectives of the Ukrainian language (on the material of the «Dictionary of the Ukrainian language» in 20 volumes)]. *Problemy humanitarnykh nauk: zbirnyk naukovykh prats Drohobyt'skoho derzhavnoho pedahohichnoho universytetu imeni Ivana Franka. Seriya «Filolohiia» – Problems of Humanities. “Philology” Series: a collection of scientific articles of the Drohobych Ivan Franko State Pedagogical University*, 48, 101–107. doi: <https://doi.org/10.24919/2522-4565.2021.48.13> [in Ukrainian].

RESEARCH OF SEMANTICS OF RELATIVE ADJECTIVES OF THE UKRAINIAN LANGUAGE (ON THE MATERIAL OF THE DICTIONARY OF THE UKRAINIAN LANGUAGE IN 20 VOLUMES)

Summary. The article deals with the study of the semantics of relative adjectives of the Ukrainian language with the use of computer technology. The Dictionary of the Ukrainian Language in 20 volumes of the Ukrainian Language and Information Fund of the National Academy of Sciences of Ukraine, which operates in paper and electronic versions, was chosen as the source base. The electronic version is presented in two versions: the Virtual Lexicographic Laboratory «Dictionary of the Ukrainian Language», which is a tool for compiling a 20-volume «Dictionary of the Ukrainian Language» and conducting research, and the online «Dictionary of the Ukrainian Language in 20 volumes», which is freely available on site of the Ukrainian linguistic portal.

The purpose of the article is to demonstrate the semantic analysis of relative adjectives on the material of the «Dictionary of the Ukrainian language» in 20 volumes to create language and information tools focused on the implementation of semantic research in the electronic dictionary.

Research methods – computer technology, lexicographic analysis, theory of semantic states.

It is noted that a necessary condition for effective automation of electronic dictionaries for research on semantics is the requirement of explicit presentation of semantic information in them. Dictionary definitions relative adjectives with formulas of interpretation «Approx. to» and «Stack. to» only establish the fact of the connection of the meaning of adjectives with the lexical meanings of the nouns from which these adjectives are formed, while it must be presented explicitly in the interpretation of relative adjectives for effective automation of electronic dictionary during semantic research.

A method of semantic analysis of relative adjectives in the 20-volume «Dictionary of the Ukrainian language» is proposed. One of the stages of development of multiparametric tools for semantic research of relative adjectives with non-explicit formulas of interpretation in the electronic explanatory dictionary is presented. For an in-depth study of the semantic structure of the Ukrainian adjective, the formalism of the theory of semantic states, developed by V. A. Shirokov, was used. The stages of concretization of the lexical meaning of a relative adjective in combination with a noun, definition of semantic classes, establishment of semantic relations are demonstrated, an example of explicit representation of the corresponding dictionary definition is given.

Key words: relative adjectives, virtual lexicographic laboratory, electronic dictionary, lexical meaning, semantic state.

Постановка проблеми. У сучасному мовознавстві електронні словники стали невід'ємним інструментом для проведення наукових досліджень, а їхнє створення – важливим етапом у розвитку лексикографії. Вибір словника як інструменту для проведення досліджень є не випадковим, адже «...словник є тим компактним і добре впорядкованим середовищем, яке відносно легко піддається алгоритмізації і може бути ефективно вико-

ристане у лінгвістичних комп'ютерних компонентах» (Широков, 2011, с. 21).

Актуальність дослідження зумовлена інтересом до проведення семантичних досліджень із застосуванням комп'ютерних технологій, створення автоматизованих електронних словників.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Над теорією та практикою створення електронних словників, їх автоматизації працювали

такі науковці як: Л. М. Беляєва, Н. П. Дарчук та М. О. Лангенбах, Т. О. Грязнухіна, Є. А. Карпіловська, Т. П. Любченко, М. В. Надутенко, І. В. Остапова, М. М. Пещак, О. Г. Рабулець, Н. М. Сидорчук, І. В. Шевченко, К. М. Якименко та ін. Особливо значний внесок у цей напрям зробив В. А. Широков, у чиїх працях розроблено теорію лексикографічних систем, яка надає універсальну теоретичну основу як для традиційної, так і цифрової лексикографії і, крім того, наведено численні застосування створеної теорії на конкретних прикладах фундаментальних лексикографічних праць.

Мета статті – продемонструвати проведення семантичного аналізу відносних прикметників на матеріалі «Словника української мови» у 20 томах для створення мовно-інформаційного інструментарію, орієнтованого на виконання семантичних досліджень в електронному словнику.

Завдання: провести семантичний аналіз відносних прикметників з відсильними формулами тлумачення «Прикм. до» та «Стос. до» на матеріалі «Словника української мови» у 20 томах з метою визначення експліцитного тлумачення; виділити семантичні класи на основі сполучуваності «відносний прикметник + іменник»; установити семантичні відношення.

Матеріал дослідження – автоматично екстраговані з електронного «Словника української мови» у 20 томах засобами Віртуальної лексикографічної лабораторії «Словник української мови» дефініції з формулами тлумачення «Прикм. до...», «Стос. до...» (близько 4 тис.) із загального обсягу прикметникових статей у Словнику понад 20 тис. одиниць.

Виклад матеріалу. Дослідження здійснено на матеріалі «Словника української мови» у 20 томах, який створюють в Українському мовно-інформаційному фонді НАН України. Словник реалізовано в електронній та паперовій версіях. Електронна версія представлена двома варіантами: Віртуальною лексикографічною лабораторією «Словник української мови», що є інструментом як для укладання 20-томного «Словника української мови», так і проведення наукових досліджень, та онлайн-мовним «Словником української мови у 20 томах», який розміщено у вільному доступі на сайті Українського лінгвістичного порталу.

До складу Віртуальної лексикографічної лабораторії як інтегрованої системи (Широков, Шевченко, Рабулець, Костишин, & Пещак, 2001) входять тлумачний словник, електронний граматичний словник, що виконує у ній роль інтегровального компонента (за допомогою електронного граматичного словника, зокрема, здійснюється перехід від текстових словоформ до відповідних вихідних форм у реєстрі тлумачного словника), електронний словник паронімів, електронні синонімічний та антонімічний словники, електронний словник дієслівного керування, Український лінгвістичний корпус обсягом близько 200 млн слововживань.

Як інструментальна система Віртуальна лексикографічна лабораторія сприяла проведенню багатьох наукових досліджень, зокрема дослідження лексичної та граматичної семантики іменника (Погрібна, 2005), дослідження українського дієслова в лексикографічній системі (Рабулець, Сухарина, Широков, & Якименко 2004; Сухарина, 2003), дослідження функціонування прийменників української мови (Бугаков, 2006), дослідження граматичної омонімії (Широков та ін., 2018) та ін.

Для ефективної автоматизації електронних словників необхідною умовою є експліцитне представлення семантичної інформації, щоб за допомогою комп'ютерних програм була можливість встановлювати семантичні характеристики текстової словоформи та слова зі словника, будувати в автоматизованому режимі певні семантичні класифікатори слів, передавати вилучену інформацію щодо семантичних властивостей слів на входження лінгвістичних аналізаторів.

У більшості словникових дефініцій застосовано спосіб опису семантичних характеристик слова через гіперонімічні зв'язки в лексичній системі мови, які є відображенням відношень логічного підпорядкування «вид – рід» або «частина – ціле», що існують між позначуваними референтами. Наприклад: «**АБРИКО́СА**, *и, ж.* 1. Плодове дерево або кущ родини розових із жовтогарячими або жовтими соковитими плодами з великою кісточкою» (Словник, 2021).

«**КИШЕ́НЯ**, *і, ж.* 1. Частина одягу (штанив, піджака, сукні і т. ін.) у формі мішечка для дрібних речей і грошей» (Словник, 2021).

Дефініції такого типу дозволяють проводити автоматизоване опрацювання семантичної інформації, а тому відповідають вимозі експліцитності.

У 20-томному «Словнику української мови» виокремлено групу дефініцій, для яких експліцитний опис семантики слова потребує розроблення нових тлумачних статей. До них належать дефініції, у яких значення відносних прикметників із похідною іменниковою основою представлені відсильними формулами тлумачення «Прикм. до...», наприклад, «**АВІАТОРСЬКИЙ**, а, е. Прикм. до **авіатор**» (Словник, 2021) та «**Стос. до...**» «**АКЦІОНЕРНИЙ**, а, е, фін. Стос. до акції (див. **акція**¹)» (Словник, 2021). Зазначені формули тлумачення лише встановлюють наявність зв'язку значення відносних прикметників з лексичним значенням іменників, від яких ці прикметники утворено. Проте цей зв'язок повинен бути представленим в експліцитному вигляді у тлумаченнях відносних прикметників. Семантичною властивістю зазначеної групи прикметників є реляційний характер позначуваної ними ознаки, що належить до іманентних властивостей відносних прикметників; вона відокремлює їх від якісних прикметників і також має бути відображена експліцитно в лексичному значенні тлумачень відносних прикметників. Експліцитним представленням реляційної ознаки, вираженої відносними прикметниками, виступають семантичні відношення як відображення ситуативних зв'язків, у які можуть вступати референти, позначувані іменниками, від яких утворені відносні прикметники, і референти, позначувані іменниками, синтаксично зв'язаними з цими прикметниками у сполученні «відносний прикметник + іменник». Тож експліцитне представлення значення цих прикметників можливе після аналізу їхніх семантичних властивостей із врахуванням зазначених факторів.

Для поглибленого дослідження семантичної структури відносних прикметників української мови застосовуємо формалізм теорії семантичних станів, розроблений В. А. Широковим (Широков, 2004). Згідно з теорією семантичних станів, будь-яке слово (мовна одиниця) в контексті або в мовному потоці перебуває у певному семантичному стані, який для одиниць лексичного рівня є

певною сумою ознак граматичної та лексичної семантики (Широков, Любченко, Шевченко, & Широков, 2018, с. 32).

Одним із етапів розроблення багатопараметричного інструментарію для проведення семантичних досліджень відносних прикметників з неекспліцитними формулами тлумачення в електронному тлумачному словнику в нашому дослідженні є визначення семантики відносних прикметників.

Для формування лексичного значення відіменникових відносних прикметників потрібно визначити значення твірної основи відносного прикметника і значення іменника, з яким відносний прикметник потенційно може бути зв'язаний контекстуально, у сполученні з іменником, і встановити семантичні відношення.

Значення відносного прикметника визначаємо в контексті. Для цього використовуємо Український національний лінгвістичний корпус (УНЛК), що є частиною інтегрованої системи. Застосування комп'ютерних технологій значно пришвидшує проведення аналізу лексичної сполучуваності, де вибір контекстів здійснюють автоматично з залученням програми автоматичного морфологічного аналізу (АМА) тексту і програми лематизації. Інструментом АМА й лематизації в інтегрованій лексикографічній системі слугує електронний граматичний словник української мови. У межах УНЛК дозволено сформулювати текстові вибірки різних стилів, зокрема наукового, публіцистичного, художнього.

Зібравши усі контексти слова, розподіляємо їх за семантичними класами. До одного семантичного класу належать слова, які мають спільні ознаки в їхньому сигніфікативному значенні. Кожен семантичний клас і представляє певне лексичне значення слова.

Далі встановлюємо семантичні відношення як відображення ситуативних зв'язків, у які можуть вступати референти, позначувані іменниками, від яких утворені прикметники, і референти, позначувані іменниками, синтаксично зв'язаними з цими прикметниками у сполученнях «відносний прикметник + іменник». Значення конкретного прикметника залежить від кількості семантичних відношень, які ним можуть бути реалізовані у сполученні з іменником. Далі формуємо лексичне значення.

Семантичні класи та семантичні відношення					
Семантичний клас	СК4	СК5, СК10	СК6	СК1, СК3, СК7, СК8, СК9	СК2
Семантичне відношення	атрибутивне	частина-ціле	генеративне	посесивне	суб'єктне

Для прикладу візьмімо відносний прикметник «дружинин», що у 20-томному «Словнику української мови» представлений значенням «**ДРУЖІНИН**, а, е. Прикм. до **дружина** 1.» (Словник, 2021). Значення твірної основи відносного прикметника перевіряємо за Словником: «**ДРУЖІНА**, и, ж. 1. Одружена жінка стосовно до свого чоловіка» (Словник, 2021).

На першому етапі відбувається визначення контекстів, у яких функціонує відносний прикметник. Наприклад, відносний прикметник «дружинин» за результатами пошуку вживається з такими іменниками: *автомобіль, альбом, будинок, брошка, брат, вікно, веселість, вухо, гнів, гребінець, дача, жакет, каблучка, кепкування, кімната, кошик, кулон, куртка, любов, намисто, ніс, очі, плащ, плечі, окуляри, подив, племінник, робота, рука, сережки, сестра, спальня, спів, сукня, чемодан, черевики, чоло, шапка*.

На другому етапі виділяємо семантичні класи. Аналіз контекстів надає можливість визначити для відносного прикметника «дружинин» такі семантичні класи:

СК 1: предмет (*альбом, гребінець, кошик, окуляри, чемодан*);

СК 2: дія/діяльність (*кепкування, робота, спів*);

СК 3: взуття/одяг (*жакет, куртка, плащ, сукня, черевики, шапка*);

СК 4: емоції/почуття (*веселість, гнів, любов, подив*);

СК 5: частина тіла (*вухо, ніс, очі, плечі, рука, чоло*);

СК 6: родич (*брат, сестра, племінник*);

СК 7: транспортний засіб (*автомобіль*);

СК 8: прикраса (*брошка, каблучка, кулон, намисто, сережки*);

СК 9: житлова будівля (*будинок, дача*);

СК 10: частина будівлі/будинку (*вікно, кімната, спальня*).

На третьому етапі визначаємо семантичні відношення.

У результаті дослідження лексичної сполучуваності прикметника «дружинин» з іменниками – представниками семантичних класів

СК1–СК10 встановлено, що іменник, означуваний прикметником «дружинин», може бути охарактеризований через можливість позначеного ним предмета вступати у такі семантичні відношення з референтом іменника «дружина»: атрибутивне, генеративне, посесивне, суб'єктне, частина-ціле.

З таблиці видно, що різні семантичні класи можуть належати до одного семантичного відношення. Урахування типів семантичного класу й семантичного відношення надає можливість для визначення лексичного значення відносних прикметників в експліцитній формі.

На четвертому етапі формуємо лексичне значення відносного прикметника.

Прикметнику «дружинин», представленому в тлумачному словнику одним значенням: «прикм. до **дружина** 1.», в електронному словнику відповідатиме значення: «прикметник від дружина у значенні «одружена жінка стосовно до свого чоловіка», з відтінками. 1.1. Який належить дружині. *Дружинин альбом. Дружинин плащ. Дружинин автомобіль. Дружинин будинок. Дружинина брошка*. 1.2. Який має суб'єктом виконання дружину. *Дружинина робота*. 1.3. Які виникають у дружини. *Дружинина веселість*. 1.4. Який є частиною тіла дружини. *Дружинині плечі*. 1.5. Який перебуває у родинних зв'язках з дружиною. *Дружинин племінник*. 1.6. Який є частиною будівлі/будинку дружини. *Дружинина кімната*.

Висновки. Результати етапів дослідження входять до лексикографічної бази даних «Семантика відносних прикметників», розробленої як мовно-інформаційний інструментарій для багатопараметричного опису лексичної семантики слів з неекспліцитними формулами тлумачення в електронному тлумачному словнику. Представлення значення відносних прикметників в експліцитній формі сприятиме ефективній автоматизації електронних словників, зокрема для систем машинного перекладу, створення семантичного словника української мови, дослідженню семантичних властивостей тексту, екстракції знань з текстів тощо.

ЛІТЕРАТУРА

- Бугаков О. В.** Функціонування прийменників в українському тексті: морфологічний та семантико-синтаксичний аспекти : автореф. дис. ... канд. філол. наук: 10.02.01. Київ, 2006. 19 с.
- Лінгвістично-інформаційні студії** : праці Українського мовно-інформаційного фонду НАН України : у 5 т. Т. 3 : Тлумачна лексикографія. Кн. 2 : Системна семантика тлумачних словників / В. А. Широков та ін.; за заг. ред. В. А. Широкова. Київ : УМІФ НАНУ, 2018. 250 с. URI: <http://repository.kpi.kharkov.ua/handle/KhPI-Press/43222>
- Погрібна О. О.** Лексична та граматична семантика іменників у «Словнику української мови» (назви знарядь праці та споруд) : автореф. дис. ... канд. філол. наук: 10.02.01. Київ, 2005. 20 с.
- Рабулець О. Г., Сухарина Н. М., Широков В. А., Якименко К. М.** Дієслово в лексикографічній системі. Київ: Довіра, 2004. 259 с.
- Словник української мови online.** Томи 1-11 (А-ОБМІЛЬ). URL: <https://services.ulif.org.ua/expl/Entry/index?wordid=74&page=2> (дата звернення 16.12.2021).
- Словник української мови online.** Томи 1-11 (А-ОБМІЛЬ). URL: <https://services.ulif.org.ua/expl/Entry/index?wordid=41712&page=136> (дата звернення 16.12.2021).
- Словник української мови online.** Томи 1-11 (А-ОБМІЛЬ). URL: <https://services.ulif.org.ua/expl/Entry/index?wordid=195&page=7> (дата звернення 16.12.2021).
- Словник української мови online.** Томи 1-11 (А-ОБМІЛЬ). URL: <https://services.ulif.org.ua/expl/Entry/index?wordid=800&page=33> (дата звернення 16.12.2021).
- Словник української мови online.** Томи 1-11 (А-ОБМІЛЬ). URL: <https://services.ulif.org.ua/expl/Entry/index?wordid=25129&page=83> (дата звернення 16.12.2021).
- Словник української мови online.** Томи 1-11 (А-ОБМІЛЬ). URL: <https://services.ulif.org.ua/expl/Entry/index?wordid=25128&page=835> (дата звернення 16.12.2021).
- Сухарина Н. М.** Граматична та лексична семантика українського дієслова в лексикографічній системі : автореф. дис. ... канд. філол. наук. 10.02.01. Київ, 2003. 19 с.
- Широков В. А., Любченко Т. П., Шевченко І. В., Широков К. В.** Граматичні системи. Феноменологічний підхід. Київ: Наукова думка, 2018. С. 32.
- Широков В. А., Шевченко І. В., Рабулець О. Г., Костишин О. М., Пещак М. М.** Інтегрована лексикографічна система «Словники України». Київ, 2001.
- Широков В. А.** Комп'ютерна лексикографія. Київ : Наук. думка, 2011. С. 21.
- Широков В. А.** Феноменологія лексикографічних систем: Монографія / НАН України; Український мовно-інформаційний фонд. Київ : Наук. думка, 2004. – 327 с.

REFERENCES

- Buhakov, O.V.** (2006). *Funktsionuvannia pryimennykh v ukrainskomu teksti: morfolohichni ta semantiko-syntaksichni aspekty* [Functioning of prepositions in the Ukrainian text: morphological and semantic-syntactic aspects]. (Extended abstract of Doctors thesis). Kyiv [in Ukrainian].
- Pohribna, O.O.** (2005). *Leksychna ta hramatychna semantika imennykh u «Slovniku ukrainskoi movy» (nazvy znariad pratsi ta sporud)*. [Lexical and grammatical semantics of nouns in the «Dictionary of the Ukrainian language» (names of tools and structures)]. (Extended abstract of Doctors thesis). Kyiv [in Ukrainian].
- Rabulets, O.H., Sukharyna, N.M, Shyrokov, V.A., Yakymenko, K.M.** (2004). *Diieslovo v leksykohrafichnii systemi* [Verb in the lexicographic system]. Kyiv : Dovira [in Ukrainian].
- Slovyk ukrainskoi movy online** [Dictionary of the Ukrainian language online] (Vols. 1–11) (A-OBMIL). Retrieved December 16, 2021, from <https://services.ulif.org.ua/expl/Entry/index?wordid=74&page=2> [in Ukrainian].
- Slovyk ukrainskoi movy online** [Dictionary of the Ukrainian language online] (Vols. 1–11) (A-OBMIL). Retrieved December 16, 2021, from <https://services.ulif.org.ua/expl/Entry/index?wordid=41712&page=136> [in Ukrainian].
- Slovyk ukrainskoi movy online** [Dictionary of the Ukrainian language online] (Vols. 1–11) (A-OBMIL). Retrieved December 16, 2021, from <https://services.ulif.org.ua/expl/Entry/index?wordid=195&page=7> [in Ukrainian].
- Slovyk ukrainskoi movy online** [Dictionary of the Ukrainian language online] (Vols. 1–11) (A-OBMIL). Retrieved December 16, 2021, from <https://services.ulif.org.ua/expl/Entry/index?wordid=800&page=33> [in Ukrainian].

- Slovyk ukrainskoi movy online [Dictionary of the Ukrainian language online] (Vols. 1–11) (A-OBMIL). Retrieved December 16, 2021, from <https://services.ulif.org.ua/expl/Entry/index?wordid=25129&page=835> [in Ukrainian].
- Slovyk ukrainskoi movy online [Dictionary of the Ukrainian language online] (Vols. 1–11) (A-OBMIL). Retrieved December 16, 2021, from <https://services.ulif.org.ua/expl/Entry/index?wordid=25128&page=835> [in Ukrainian].
- Sukharyna, N.M.** (2003). *Hramatychna ta leksychna semantyka ukrainskoho diieslova v leksykohrafichnii systemi* [Grammatical and lexical semantics of the Ukrainian verb in the lexicographic system]. (Extended abstract of Doctors thesis). Kyiv [in Ukrainian].
- Shyrov, V.A., Liubchenko, T.P., Shevchenko, I.V., Shyrov, K.V.** (2018). *Hramatychni systemy. Fenomenolohichni pidkhid* [Grammar systems. Phenomenological approach] (p. 32). Kyiv : Naukova dumka [in Ukrainian].
- Shyrov, V.A., Shevchenko, I.V., Rabulets, O.H., Kostyshyn, O.M., Peshchak, M. M.** (2001). *Intehrovana leksykohrafichna systema «Slovyky Ukrainy»* [Integrated lexicographic system «Dictionaries of Ukraine»] Kyiv [in Ukrainian].
- Shyrov, V.A.** (2011). *Kompiuterna leksykohrafia. [Computer lexicography]*. (p. 21). Kyiv : Nauk. dumka [in Ukrainian].
- Shyrov, V.A.** et al. (Ed.) (2018). *Linhvistychno-informatsiini studii : pratsi Ukrainskoho movno-informatsiinoho fondu NAN Ukrainy : Tlumachna leksykohrafia. Kn. 2 : Systemna semantyka tlumachnykh slovykiv* [Linguistic and information studies : works of the Ukrainian language and information fund of the National Academy of Sciences of Ukraine: Explanatory lexicography. Book 2 : System semantics of explanatory dictionaries] (Vols. 1–5; Vol. 3) Kyiv : UMIF NANU [in Ukrainian] Retrieved from <http://repository.kpi.kharkov.ua/handle/KhPI-Press/43222>
- Shyrov, V.A.** (2004). *Fenomenolohiia leksykohrafichnykh system : Monohrafia Phenomenology of lexicographic systems: Monograph* [Phenomenology of lexicographic systems: Monograph]. Kyiv : Nauk. Dumka [in Ukrainian].

УДК 821.161.2-3«19»

ОПРИШКО Наталя – кандидат філологічних наук, доцент кафедри філології та лінгводидактики, Харківський національний автомобільно-дорожній університет, вул. Ярослава Мудрого, 25, Харків, 61000, Україна (nataopryshko21.11@gmail.com)

ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-1964-5821>

Google Scholar: <https://scholar.google.com/citations?hl=uk&user=awsTXOcAAAAJ>

ГАЙДЕЙ Катерина – викладач кафедри філології та лінгводидактики, Харківський національний автомобільно-дорожній університет, вул. Ярослава Мудрого, 25, Харків, 61000, Україна (allariana.k@gmail.com)

ORCID: <http://orcid.org/0000-0003-0591-0305>

DOI: <https://doi.org/10.24919/2522-4565.2021.48.14>

Бібліографічний опис статті: Опришко, Н., Гайдей, К. (2021). Еротична природа інтертекстуальності у романах Юрія Андруховича 1990-х – 2000-х років. *Проблеми гуманітарних наук: збірник наукових праць Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка. Серія «Філологія»*, 48, 108–114. doi: <https://doi.org/10.24919/2522-4565.2021.48.14>.

ЕРОТИЧНА ПРИРОДА ІНТЕРТЕКСТУАЛЬНОСТІ У РОМАНАХ ЮРІЯ АНДРУХОВИЧА 1990-ИХ – 2000-ИХ РОКІВ

Анотація. Незважаючи на чималу кількість літературознавчих, філософських і культурологічних розвідок на тему інтертекстуальності, ця риса постмодернізму досі є актуальним мистецьким явищем, а значить, вимагає дослідження, проговорювання й актуалізації, зокрема й тому, що період постмодернізму поступово згасає, а відтак постає потреба в його осмисленні чи навіть переосмисленні. Ця стаття акцентує увагу на еротичній природі постмодерної інтертекстуальності в ранній творчості Юрія Андруховича. Для дослідження було обрано романи 1990-х – 2000-х років, у яких найбільш чітко проявляється саме класична модель інтертекстуальності, розроблена такими знаними основоположниками постмодернізму, як Юлія Крістева, Ролан Барт, Жеррар Женнет та ін. Аналіз інтертекстуальних моделей у аспекті еротизму зумовлений тим, що в добу постмодерну презумпція тотальної текстуальності нерозривно пов'язана з гіперсексуальністю, насолодою, цивілізацією та її продуктами, що приходить на зміну невдоволенню нею в модерну епоху. Найбільш повно згаданий феномен виявляє себе в романах «Рекреації» (1992), «Перверзія» (1996) та «Дванадцять обручів» (2003). Автори доводять універсальну природу інтертекстуальності творів Ю. Андруховича, наголошуючи на тому, що інтертекстуальні вкраплення в них (зокрема в романі «Перверзія») значно ширші за літературний контекст і містять приклади музичного, культурного та філософського інтертексту поруч із алюзіями чи навіть цитатами з інших літературних творів. З іншого боку, акцент на інтертексті як одному з основних принципів написання сучасного роману про кохання дає можливість трактувати перераховані твори як специфічний простір «насолоди/задоволення від тексту» («Рекреації», «Дванадцять обручів»). Маємо на увазі, що читачі (а разом з ними й автор-постмодерніст) не лише отримують задоволення від тексту в традиційному сенсі (цікавий сюжет, проста композиція, зрозумілий фінал, який виправдовує читацькі сподівання), але й переживають відчуття цілком деміургічної насолоди – насамперед від того, як химерно переплітається в тексті авторська вигадка та вдала інтертекстуальна гра.

Ключові слова: постмодернізм, інтертекстуальність, еротосфера, еросеміотика, насолода / задоволення від тексту.

OPRYSHKO Natalia – PhD in Philological Sciences, Associate Professor, Department of Philology and Linguadidactics, Kharkiv National Automobile and Highway University, 25, Yaroslava Mudroho Str., Kharkiv, 61000, Ukraine (nataopryshko21.11@gmail.com)

ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-1964-5821>

Google Scholar: <https://scholar.google.com/citations?hl=uk&user=awsTXOcAAAAJ>

HAIDEI Kateryna – Lecturer at the Department of Philology and Linguadidactics, Kharkiv National Automobile and Highway University, 25, Yaroslava Mudroho Str., Kharkiv, 61000, Ukraine (allariana.k@gmail.com)

ORCID: <http://orcid.org/0000-0003-0591-0305>

DOI: <https://doi.org/10.24919/2522-4565.2021.48.14>

To cite this article: Opryshko, N., Haidei, K. (2021). Erotychna pryroda intertekstualnosti u romanakh Yuriia Andrukhovycha 1990-kh – 2000-kh rokiv [The erotic nature of intertextuality in Yuri Andrukhovych's novels of the 1990s and 2000s]. *Problemy humanitarnykh nauk: zbirnyk naukovykh prats Drohobyskoho derzhavnogo pedahohichnoho universytetu imeni Ivana Franka. Seriiia «Filolohiia» – Problems of Humanities. «Philology» Series: a collection of scientific articles of the Drohobych Ivan Franko State Pedagogical University*, 48, 108–114. doi: <https://doi.org/10.24919/2522-4565.2021.48.14> [in Ukrainian].

EROTIC NATURE OF INTERTEXTUALITY IN YURI ANDRUKHOVYCH'S NOVELS OF THE 1990'S – 2000'S

Summary. Despite a large number of literary, philosophical and cultural studies on intertextuality, this feature of postmodernism is still a relevant artistic phenomenon, and therefore requires research, discussion and actualization, in particular because the postmodern period is gradually fading, and thus there is a need for its reevaluating or even rethinking. In particular, the work under consideration focuses on the erotic nature of postmodern intertextuality in the early works of Yuri Andrukhovych. The novels of the 1990s and 2000s were chosen for the study, in which the classical model of intertextuality developed by such well-known founders of postmodernism as Julia Kristeva, Roland Barthes, Gerard Genette, etc. is most clearly manifested. The analysis of intertextual models in the aspect of eroticism is relevant due to the fact that today the postmodern presumption of total textuality is inextricably linked to hypersexuality, enjoyment of civilization and its products, which replaces dissatisfaction with it in the modern era. This idea is implied in the novels "Recreation" (1992), "Perversion" (1996) and "Twelve Rings" (2003). The authors argue the universal nature of intertextuality in Y. Andrukhovych's novels, emphasizing that his intertextual inclusions (in particular, in "Perversion") are much broader than the literary context and contain examples of musical, cultural and philosophical intertext not to mention various allusions and quotes from well-known literary works. On the other hand, the emphasis on intertext as one of the main principles of writing a modern novel about love makes it possible to interpret the novels under discussion as a specific space of *texte-plaisir/texte-jouissance* (mostly in "Recreation" and "Twelve Rings"). It means that readers (along with the author-postmodernist) not only enjoy the text in the traditional sense (interesting plot, simple composition, clear ending, which justifies the reader's expectations), but also experience a sense of complete demiurgic pleasure – especially from how intricately the author's fiction and successful intertextual play are intertwined in the text.

Key words: postmodernism, intertextuality, erotosphere, erosemiotics, *texte-plaisir/texte-jouissance*.

Постановка проблеми. Однією із провідних рис постмодернізму виділяють гіперсексуальність. Якщо модернізм та його попередник реалізм – епоха бажання та епоха пізнання – об'єднувалися у своєму прагненні до глибин світу, у спробі викрити його приховану сутність, то постмодернізм є «насолотою цивілізацією», відмінна від фрейдівського та марксистського незадоволення нею.

Його можна розглядати як «еросеміотику» (М. Епштейн) – майже чуттєву насолоду знаками, текстами, всією умовністю цивілізації, її відчуженими формами, перебиранням цитат та стилів, написанням у лапках своїх слів і без лапок – чужих. Але разом з тим нерозривно пов'язане з насолодою бажання постійно рухається в напрямку незадоволення, де в перспективі образи спокуси зливаються з обра-

зами смерті, тому й постмодерн як тимчасовий гомеостазис бажання-насолоти невіддільний від невідворотного кінця. Водночас у «ситуації постмодерну» еротичний мотив розглядають амбівалентно: любов і згасає в «посткарнавальну» (термін Ю. Андруховича) епоху, спрощена до звичайного статевих контакту, і постійно оновлюється, набуваючи іншої, подеколи перверсивної, викривленої форми. Цю амбівалентність найбільш яскраво демонструє саме феномен інтертекстуальності.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Д. Кліпінгер визначає інтертекстуальність як «метод прочитання одного тексту супроти іншого» (Вінквіст & Тейлор, 2003, с. 171), що дає змогу висвітлити певні текстуальні та ідеологічні резонанси. Термін «інтертекстуальність» має стосунок і до методу читання, що зіставляє тексти з метою відкрити точки збігів і розбіжностей, і до віри в те, що всі тексти та ідеї є невід'ємною частиною мережі історичних, суспільних, ідеологічних та текстуальних відносин. У цілому інтертекстуальність засвідчує важливий розрив із попередніми концепціями тексту як автономної сутності, відокремленої від ідеології та історії. Таким чином, інтертекстуальне читання «перетинає міждисциплінарні кордони і кидає виклик уявній святості жанру» (Вінквіст & Тейлор, 2003, с. 171), показуючи, що всі тексти та ідеї черпають із схожих ідеологічних джерел. 1967 року Ю. Крістева (1969) сформулювала свою концепцію інтертекстуальності, обмеживши вживання цього терміна виключно сферою літератури і звівши до діалогу між текстами, тобто до інтертекстуальності. У літературі та філософії ХХ століття автономію тексту ставили під сумнів постструктуралісти Ж. Дерріда (1973), Р. Барт (1989; 1971; 1973) та інші. Доведено, що тексти є вузлом у значно ширшій мережі суспільних, історичних, культурних і текстуальних сил, що не тільки змінило сприйняття текстуальності, а й вплинуло на той спосіб, у який мав читатися текст. Отже, розрив автономії тексту започаткував інтертекстуальні практики прочитання. Французький учений Ж. Женетт (1982) запропонував класифікацію різних типів взаємодії текстів, у якій виділив п'ять рівнів: 1) власне інтертекстуальність як присутність в одному тексті двох чи більше текстів (цитата, алюзія,

плагіат тощо); 2) паратекстуальність як співвіднесеність тексту зі своїм заголовком, епіграфом, післямовою тощо; 3) метатекстуальність як критичне посилання на свій підтекст; 4) гіпертекстуальність як осміювання та пародіювання одним текстом іншого; 5) архітекстуальність, або жанровий зв'язок текстів.

На початку ХХІ ст. у літературознавстві починають зароджуватися доволі контроверсійні думки з приводу того, що є інтертекстуальністю і чи варто взагалі говорити про неї як про реальне явище сучасної культури. Так, російський дослідник Г. Амелін (2005) переконує, що інтертекстуальність – фікція, вигадана на початку ХХ ст., тобто в період, коли людина втратила здатність нормально спілкуватися з навколишнім світом.

Отже, фронтальний огляд поглядів і думок, присвячених дослідженню проблем інтертекстуальності в сучасному літературознавстві, свідчить про виняткову глибину й неоднозначність цього питання. Його вирішення вийшло за межі суто літературознавства, перемістившись в інші площини людського буття: сама культура як текст і окремі тексти культури (особливо визначні, «класичні» тексти) з вищими проявами духу безпосередньо пов'язані. Тоді єдність певного типу культури – це єдність її наративного пошуку, а істинне значення культури в сучасному просторі – це «зрівноважити чи стримати роз'єднувальний індивідуалізм наративів, передбачивши динамічне залучення й активну трансформацію їх у просторі інтертекстуальних стосунків» (Гатальська, 2005, с. 279). Розуміння інтертексту як «текстопородження» (Гатальська, 2005, с. 279), з одного боку, та як основи для утворення нових смислів – з другого, надає критику можливість вибирати спосіб, за допомогою якого він здійснюватиме свій аналіз. Тож інтертекстуальність здебільшого розуміють як метод запозичення набутого історико-культурного, мистецького, літературного досвіду з метою продукування нових смислових комбінацій. Проте якщо саму історію, як про те говорить А. Кожев (1995), віднести до «порядку бажання», вона стає «найвеличнішим метасексуальним потягом людського роду, шляхом бажання, що веде нас одночасно до його згасання – та збільшення вселюдської планетарної еротосфери» (Епштейн, 2006, с. 109).

Таким чином, феномен постмодерної інтертекстуальності не лише розглядають як нерозривно пов'язане з еротизмом явище, він, на думку М. Епштейна (2006), у принципі не може буди відокремлений від нього. Адже «еротосфера – це сукупність всіх цивілізаційних процесів та артефактів у їх взаємодії із бажанням як способів його задоволення та стримування, розрядки та відтермінування» (с. 109). Багатоликість, інтертекстуальність і механізм бажання, однаково підтримуваного та стримуваного сучасним людським суспільством, вдало схарактеризовано в романі французького письменника М. Уельбека (2001) «Елементарні частинки»: «Суспільство рекламно-еротичне, у якому живемо ми..., прагне до організації бажання, до нечуваного його збільшення у масштабах, стримуючи його задоволення у межах інтимної сфери. Щоб таке суспільство функціонувало, щоб змагання не припинялося, необхідно примножити бажання, потрібно, щоб воно, поширюючись, поглинало людське життя» (с. 210–211).

Мета статті – дослідити інтертекстуальну природу еротики в романах Юрія Андруховича 1990-х – 2000-х років, зокрема в текстах «Рекреації» та «Перверзія». Досягнення поставленої мети передбачає розв'язання двох важливих **завдань**: проаналізувати романи Ю. Андруховича як втілення концепції задоволення/насолоди від тексту; довести, що еротоцентризм у площині інтертекстуальності є однією з основоположних точок постмодерного любовного дискурсу.

Виклад матеріалу. В українській літературі саме романи Ю. Андруховича є ідеальними інтертекстуальними площинами. У центрі їх – здебільшого герой-творець (людина так чи інакше пов'язана з творчістю), у чиєму житті реалізовано постмодерний принцип досягнення бажання/насолоди через творення/перетворення тексту, життєпису, дискурсу.

Так, перший масштабний прозовий твір українського постмодерніста «Рекреації» (1992) можна розглядати в контексті культивування задоволення від тексту та насолоди текстом. Ці поняття введені Р. Бартом у роботі «Задоволення від тексту» (1973) і репрезентовані в ній як опозиції. «Текст-насолода» – це поняття постмодерністської текстології, яке висловлює бачення нею свого об'єкта як прин-

ципово плюрального й такого, що не має однозначної інтерпретації, тоді як «текст-задоволення» фіксує бачення текстового простору як такого, що передбачає однозначне й у цьому розумінні фінальне прочитання. Оскільки насолода процесуальна, то, за Бартом, бажання, утворюючи смисл, не зупиняється на породженому як фінальній структурі, тоді як задоволення, навпаки, означає через свою перфектність, доконаність задоволення потреби завершення бажання, замкнення смислу. У зв'язку з цим у контексті постмодернізму роман Ю. Андруховича «Рекреації» стає, з одного боку, фігурою перманентного асимптотичного бажання, прагнення тотального відродження, його площиною: свого роду філософська живучість бажання зумовлена тим, що воно не може бути задоволеним. Не даремно Андрухович в іронічній «бубабістсько-постмодерній» манері робить головних героїв роману, його рушійну силу, адептами вічного пошуку задоволення, у цьому разі – сексуального: «Зрештою, хлопці вони талановиті, чесні, непродажні, цвіт нації, діти нового часу, тридцятирічні поети, кожен гадає, що він пуп землі, а насправді лиш сексуальна невдоволеність і розпалене самолюбство...» (2005, с. 30). І то небезпідставно, оскільки автор «Рекреацій» чітко обумовлює таку стратегію в назві твору та свята, на якому присутні персонажі: «Свято, яке об'єднує всіх нас у неподільному пориві творення і будувannya... Істина суть нашого дійства – перемога над Смертю!» (2005, с. 41). Таким чином, текст, артикульований як текст-насолода, являє собою принципово процесуальне текстове середовище продуктивності, що породжує себе, знаходячись у перманентному перетворенні (про це свідчить красномовно й назва «Рекреації», або ж «Перетворення»), де смисл представлено як вічний потік. З іншого боку, роман Ю. Андруховича є цілісною стабільною структурою, позбавленою рис тексту-хаосу, та, відповідно, орієнтує на читання у традиційному його розумінні (як і може бути трактований). Відтак він перетворюється на текст-задоволення, суб'єктивно пережитими наслідками прочитання якого є отримане читачем «задоволення від тексту», тобто задоволення його читацьких сподівань, задоволення як вираження вичерпної завершеності

процесу. Водночас фінальне дійство-фарс, що є насправді симуляцією військового заклоту, й стає тим розчиненням, «розсіюванням реального світу» (Епштейн, 2006), що, на кілька митей поглинаючи справжню дійсність, на свій лад перекроює, перетворює її. У такий спосіб постмодернізм Ю. Андруховича моделювано як світ текстів, звідси – доволі широке коло літературних алюзій, якими «грається» автор у тексті «Рекреацій», а насолода/задоволення від тексту переходить в площину насолоди від інтертекстуальної гри. Проте якщо в «Рекреаціях» основа гри – попередні тексти самого Андруховича, то інтертекстуальне поле його роману «Перверзія» вбирає в себе найкращі здобутки європейської культури (як те і мусить бути, адже дія відбувається у Венеції, колиці європейської цивілізації).

«Перверзія» (1996) Ю. Андруховича є текстом-алюзією на цілий ряд творів світової літератури, що структурують його семантичне поле. «Інтенціональна інтертекстуальність» (Гром'як, Ковалів & Теранко, 1997, с. 318) у «Перверзії» передбачає обов'язкову й вичерпну обізнаність читача зі світовою культурою, знайомство з різними традиціями тощо. Це формує «інтертекстуальну компетенцію» читача, яка допомагає йому впізнавати цитати не лише в розумінні формальної констатації їх наявності, але й для їх змістової ідентифікації. Сам тип архітекτονіки «Перверзії» – деструкований текст-хаос, розроблений, за висловленням автора, не ним, а кимось іншим, наділяє текст практично автономним буттям і здатністю «прочитувати» історію. Концепція інтертекстуальності, таким чином, тісно пов'язана тут з висловленою М. Фуко проблемою теоретичної «смерті суб'єкта» (1989, с. 488), переосмисленої Р. Бартом як «смерть автора» (1989, с. 390), і «смертю» індивідуального тексту, розчиненого у виражених або прихованих цитатах, а зрештою, і «смертю» читача, цитатна свідомість якого настільки ж нестабільна і невизначена, як і «безнадійний пошук цитат, які формують його свідомість» (Ильин, 1996, с. 225). Ґрунтовно цю проблему сформулювала Л. Перрон-Муазес, яка підкреслила, що у процесі читання всі троє: автор, текст і читач – перетворюються на єдине «безмежне поле для гри письма» (1997, с. 383).

У тексті Андруховича йдеться, по-перше, про визначення інтертекстуальності як не лише літературного, а тотального феномену, про що свідчить музичний інтертекст. По-друге, можемо стверджувати, що загальновідомий міф про Орфея трансформовано під впливом усього культурного контексту від античного доробку до ХХ ст. (давньогрецькі персонажі, середньовічна інквізиція, мотиви В. Шекспіра, В. Скотта, В. Гюго в загальному дусі мистецтва епохи постмодерну – саме тому «дія відбувається в усі часи і всюди» (Андрухович, 2004, с. 159) та через призму меніпової сатири. Сатира – це жанр, що, за В. Ланге (2005), «допускає найбільше свавілля: вона змішує різні стилі та форми, цитує і винаходить, обожнює анекдоти та прислів'я; легко змінює прозу на вірші; жонглює міфами і повчальними прикладами» (с. 243). Сатира звертається то до історії, то до найбільш актуальних подій, послугуючись «мудрістю, гіркотою і фарсом» (с. 243). Ці три складники утворюють «суміш», яка здається одночасно саркастичною, кумедною, повчальною й провокаційною. Якщо проаналізувати, на що спроектована меніпея, можна зробити висновок, що вона спрямована проти самого презирства, тобто проти неповаги до ближнього. Коріння меніпової сатири безпосередньо повертає до карнавального фольклору, що й дає підстави характеризувати інтертекст «Орфей у Венеції» як її постмодерністську варіацію. З іншого боку, вистава – це своєрідне відображення перебування у Венеції героя «Перверзії» – поета, музиканта, культуролога Станіслава Перфецького. Саме воно є інтертекстуально-постмодерним за своєю суттю, якщо врахувати думку М. Епштейна (2006) про те, що поле постмодерної насолоди народжується тоді, коли «ми не прагнемо вторгнутися у чужу культуру, аби відшукати в ній щось сокровенне, а... притискаємося до неї шкірою своєї культури, змішуємо цитати, комбінуємо образи, сплітаємо пальці, створюємо пастиші... пестимо поверхню іншої культури» (с. 120). І при цьому твориться справжня мудрість пізнання.

Таким чином, у «Перверзії» розгортається дискурс інтертекстуальності, позначеної печаттю еротики, а образ митця (поета, письменника, музиканта), скорегований тема-

тичними площинами любові та смерті, як і рівносильним прагненням Еросу й Танатосу (інстинктів життя й руйнування) є архетипом (архитекстуальним образом) як втіленням текстової сукупності в межах одного твору. З іншого боку, «Перверзія» вже перетворюється на інтертекст у подальшому літературному доробку Ю. Андруховича: міфологічна смерть Орфея по-іншому осмислена в романі «Дванадцять обручів» (2004), а ідея «вічного повернення того самого» – в есе «Перфецький повертається». І це не дивно у світі, де панують «цитата, колаж і деконструкція» (2004, с. 173).

Творячи «Дванадцять обручів» (2003), Ю. Андрухович, за його власним висловом, намагався написати «роман – Антоничеві фіктивну біографію» (с. 266), керуючись, знову ж таки, принципом насолоди та задоволення від тексту. Єдина різниця в тому, що, виписуючи зразок «комфортабельного читання», тобто традиційного роману з чітко означеною цілісною структурою, автор вже починає постмодерну гру з читачем, будуючи текст-насолуду саме на фіктивності викладених фактів, а відтак неможливості їх однозначного прочитання та розуміння. І то не дивно, адже один із основоположників філософії постмодернізму Ж. Бодрійяр (2000) зауважує, що вся площина уявного, зокрема й уявно-чуттєвого, співіснує з реальним світом через «операціональну симуляцію, мульти-симуляцію та мульти-реакцію» (с. 70). Постмодерн – це стан насо-

луди, коли все бажане вже дане, навіть якщо й існує на рівні інтертекстуальному, а все дане – залишається бажаним, отже, таким, що досі здатне дарувати насолоду.

Висновки. Таким чином, можемо говорити про виняткову органічність еротичної версії інтертекстуальності в добу постмодернізму взагалі та в площині української його версії зокрема. І саме інтертекстуально реалізують один із основних принципів постмодернізму: презумпція його текстуальності, означена словами «світ – це текст», коли від написаного автор і читач отримує не лише естетичне задоволення, а й насолоду, близьку до вгамування сексуального бажання.

Перспективи подальших досліджень. Попри велику кількість літературознавчих розвідок, присвячених творчості Юрія Андруховича, а серед них немало спроб і його еротичної фокалізації, потенціал роботи з доробком письменника в контексті українського постмодернізму досі залишається невичерпним. Ця стаття, сфокусована лише на кількох творах письменника, може стати початком для багатовекторного аналізу інтертекстуальності та різних її проявів у більш пізніх текстах Андруховича, відкриваючи водночас перспективи вивчення еротичної призматики постмодерного інтертексту в українській літературі як непересічного, справді унікального явища, відмінного за формою і змістом від своїх світових аналогів.

ЛІТЕРАТУРА

- Амелин Г. Лекции по философии литературы / Ред. В.Я. Мордерер, С.Б. Феддер. Москва : Языки славянской культуры, 2005. 424 с.
- Андрухович Ю. Дванадцять обручів. Київ : Критика, 2004. 333с
- Андрухович Ю. Орфей хронічний. *Критика*. 2003. № 9. С. 30–31.
- Андрухович Ю. Перверзія. Львів : ВНТЛ-Класика, 2004. 304 с.
- Андрухович Ю. Рекреації. Львів, 2005. 144 с.
- Андрухович Ю. Стах Перфецький повертається URL : <http://www.potyah76.org.ua> (дата звернення 15.12.2021)
- Барт Р. Смерть автора. *Барт Р. Избранные работы: Семиотика: Поэтика* / пер. с фр. Косикова Г. К. Москва, 1989. С. 384–391
- Бодрийяр Ж. Символический обмен и смерть. Москва, 2000. 387с.
- Гатальська С.М. Філософія культури : підручник. Київ : Либідь, 2005. 328 с.
- Енциклопедія постмодернізму / за ред. Ч. Вінквіста та В. Тейлора. Київ, 2003. 503 с.
- Ильин И. Постструктурализм, деконструктивизм, постмодернизм. Москва, 1996. 256 с.
- Кожев А. Введение в чтение Гегеля. Вместо введения. / пер. Г. Галкиной. *Новое литературное обозрение*, № 13, 1995. С. 61–62.
- Ланге В. «Элементарные частицы» М. Уэльбека и мениппова сатира. *Иностранная литература*. 2005. № 2. С. 237–255.
- Уэльбек М. Элементарные частицы. Москва, 2001., 417 с.

- Фуко М.** Слова и вещи: Археология гуманитарных наук. Москва, 1989. 488 с.
- Эпштейн М. Н.** Философия тела. *Тулчинский Г. Л. Тело свободы*. Санкт-Петербург : Алетейя, 2006, С. 102–123.
- Barthes R.** S/Z. Paris, 1971. 280 p.
- Barthes R.** Texte. *Encyclopaedia universalis*. Paris, 1973. Vol. 15. P. 78.
- Derrida J.** Speech and phenomena and other essays on Husserl's theory of signs. Evanston, 1973. 166 p.
- Genette G.** Palimpsestes : La Degree Culture au second Degree. Paris, 1982. 467 p.
- Kristeva J.** Narration et transformation. *Semiotica*. The Hague, 1969. № 4. p. 422–448.
- Nota Bene.** Літературознавчий словник-довідник / ред. Гром'яка Р., Коваліва Ю., Теранка В. Київ, 1997. 750 с.
- Perron-Moisés L.** L'intertextualité critique. *Poétique*. Paris, 1976. №27. P. 372–384.

REFERENCES

- Amelin, G.** (2005). *Lektii po filosofii literatury [Lectures in philosophy and literature]*. V. Ia. Morderer, S. B. Fedder (Eds.). Moscow: Iazyki slavianskoi kultury [in Russian].
- Andrukhovych, Yu.** (2004a). *Dvanadtsiat obruchiv [Twelve rings]*. Kyiv: Krytyka [in Ukrainian].
- Andrukhovych, Yu.** (2003). Orfei khronichnyi [Orpheus chronic]. *Krytyka – Critics*, 9, 30–31 [in Ukrainian].
- Andrukhovych, Yu.** (2004b). *Perverziia [Perversion]*. Lviv : VNTL-Klasyka [in Ukrainian].
- Andrukhovych, Yu.** (2005). *Rekreatsii [Recreations]*. Lviv [in Ukrainian].
- Andrukhovych, Yu.** (n.d.). *Stakh Perfetskyi povertaietsia [Stakh Perfetskyi returns]*. Retrieved December 15, 2021, from : <http://www.potyah76.org.ua> [in Ukrainian].
- Barthes, R.** (1971). S/Z. Paris [in French].
- Barthes, R.** (1973). Texte [Text]. *Encyclopaedia universalis – Universal Encyclopedia* (Vol. 15), (p. 78). Paris [in French].
- Barthes, R.** (1989). Smert avtora [The author's death] (G. K. Kosikova, Trans.). In *Barthes R. Izbrannye raboty: Semiotika: Poetika – Selected works: Semiotics: Poetics* (pp. 384–391). Moscow [in Russian].
- Bodriiia, Zh.** (2000). *Simvolicheskii obmen i smert [Symbolic exchange and death]*. Moscow [in Russian].
- Derrida, J.** (1973). *Speech and phenomena and other essays on Husserl's theory of signs*. Evanston [in English].
- Epshtein, M. N.** (2006). Filosofii tela [The philosophy of the body]. *Tulchinskii G. L. Telo svobody – The body of freedom* (pp. 102–123). Saint Petersburg: Aleteia. [in Russian].
- Foucault, M.** (1989). *Slova i veshchi: Arkheologiiia gumanitarnykh nauk [The order of things: An archaeology of the human sciences]*. Moscow [in Russian].
- Genette, G.** (1982). *Palimpsestes : La Degree Culture au second Degree [Palimpsests : Literature in the Second Degree]*. Paris [in French].
- Hatalska, S.M.** (2005). *Filosofiiia kultury [Philosophy of culture]*. Kyiv : Lybid [in Ukrainian].
- Houellebecq, M.** (2001). *Elementarnye chastitsy [The Elementary Particles]*. Moscow [in Russian].
- Hromiaka, R., Kovaliva Yu., Teranka V.** (Eds.) (1997). *Nota Bene. Literaturознавчийi slovnyk-dovidnyk [Dictionary of Literary studies]*. Kyiv [in Ukrainian].
- Ilin, I.** (1996). *Poststrukturalizm, dekonstruktivizm, postmodernizm [Poststructuralism, deconstruction, postmodernism]*. Moscow [in Russian].
- Kozhev, A.** (1995). Vvedenie v chtenie Gegelia. Vmesto vvedeniia [Introduction to Hegel's reading. Instead of introduction]. In (G. Galkina, Trans.). *Novoe literaturnoe obozrenie – New literature review*, 13, 61–62 [in Russian].
- Lange, V.** (2005). «Elementarnye chastitsy» M. Uelbeka i menippova satira [«The Elementary Particles» by Michel Houellebecq and Menippean satire]. *Inostrannaia literatura – Foreign literature*, 2, 237–255. [in Russian].
- Kristeva, J.** (1969). Narration et transformation [Narration and transformation]. *Semiotica*, 4, 422–448. The Hague [in English].
- Perron-Moisés, L.** (1976). L'intertextualité critique [Critics of intertextuality]. *Poétique – Poetic*, 27, 372–384. Paris [in French].
- Vinkvist, Ch., & Teilor, V.** (Eds.) (2003). *Entsyklopediia postmodernizmu [Encyclopedia of postmodernism]*. Kyiv [in Ukrainian].

UDC 81'23

OROBINSKA Mariia – PhD in Philology, Associated Professor at the Philology and Linguistics Department, Kharkiv National Automobile and Highway University, 25, Yaroslav Mudryi str., Kharkiv, 61005, Ukraine (mariaorobinska@gmail.com)

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-5812-3818>

DOI: <https://doi.org/10.24919/2522-4565.2021.48.15>

To cite this article: Orobinska, M. (2021). Paradyhmatychna orhanizatsiia oryhinalnoho tekstu ta yoho perekladu [Paradigmatic organization of a source text and target text]. *Problemy humanitarnykh nauk: zbirnyk naukovykh prats Drohobyt'skoho derzhavnoho pedahohichnoho universytetu imeni Ivana Franka. Seriiia «Filolohiia» – Problems of Humanities. "Philology" Series: a collection of scientific articles of the Drohobych Ivan Franko State Pedagogical University*, 48, 115–121. doi: <https://doi.org/10.24919/2522-4565.2021.48.15> [in English].

PARADIGMATIC ORGANIZATION OF A SOURCE TEXT AND TARGET TEXT

Summary. Developing the apparatus for estimation a quality of translation is an actual problem of modern linguistics, because of the growing number of translating literature and the necessity of determination what a good translation is in the terms of linguistics.

The article discusses the paradigmatic organization of the source text and target text in terms of evaluating translation quality. Paradigmatic organization analysis claims to present a model of text perception. In the course of text understanding, the recipient moves from textual syntagmatics (words are lined up in the text) to mental paradigmatics («subject» images are linked according to the laws of logic and associations). Text understanding depends on paradigms' characteristics and the inter-paradigmatic links. There is a hypothesis that similarities and differences between source and target texts paradigmatic organizations may be used for evaluation of translating quality.

The analysis of the text paradigmatic organization includes individual paradigms distinguishing; characterization of the composition, functions, mode of expression and configuration of paradigms and interparadigmatic relationships.

The analysis is based on Joseph Brodsky poem «Нигде с любовью,надцатого марта» and two of its translations: Daniel Weisbort translation «From nowhere with love, Marchember the enth» and autotranslation «From nowhere with love the enth of Marchember sir». These translations were chosen because of the exceptional quality noted by many researchers. The author was co-creator of the first translation and made the second on his own. However, there are significant differences in the paradigmatic organization of these works due to the theoretical views of translators, features of the original and target languages on the one hand, and on the other individual properties, which strengthened the role of individual paradigms in the text.

Analysis of the paradigmatic organization of the text as a model of text perception provides ample opportunities for further use for comparative analysis not only of the source text and target text, but also for the analysis of idiosyncrasies, works of different directions, etc.

Key words: paradigm, paradigmatic analysis, translation, autotranslation, perception, translation quality.

ОРОБІНСЬКА Марія – кандидат філологічних наук., доцент кафедри філології та лінгводидактики, Харківський національний автомобільно-дорожній університет, вул. Ярослава Мудрого, 25, 61005, Харків, Україна (mariaorobinska@gmail.com)

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-5812-3818>

DOI: <https://doi.org/10.24919/2522-4565.2021.48.15>

Бібліографічний опис статті: Оробінська, М. (2021). Парадигматична організація оригінального тексту та його перекладу. *Проблеми гуманітарних наук: збірник наукових праць Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка. Серія «Філологія»*, 48, 115–121. doi: <https://doi.org/10.24919/2522-4565.2021.48.15>.

ПАРАДИГМАТИЧНА ОРГАНІЗАЦІЯ ОРИГІНАЛЬНОГО ТЕКСТУ ТА ЙОГО ПЕРЕКЛАДУ

Анотація. Розроблення апарату для оцінювання якості перекладу – актуальна лінгвістична проблема, детермінована зростанням кількості перекладацької літератури та необхідністю визначення того, що таке професійний переклад з погляду сучасного мовознавства.

У статті проаналізовано особливості твору-оригіналу та перекладу з огляду на парадигматичну організацію тексту. Аналіз парадигматичної організації тексту репрезентує модель сприйняття тексту. Під час сприйняття тексту реципієнт переходить від текстової синтагматики (слова в тексті розташовані лінійно) до мисленнєвої парадигматики («предметні» образи пов'язуються за законами логіки та асоціації). Характер парадигм та міжпарадигмальних зв'язків зумовлює сприйняття твору. Висунуто гіпотезу, що збіги й розбіжності в парадигматичній організації тексту можуть бути використані під час оцінювання якості перекладу.

Аналіз парадигматичної організації тексту передбачає виділення окремих парадигм, характеристику складу, функцій, способу вираження та конфігурації парадигм і міжпарадигмальних зв'язків.

Матеріалом для аналізу був обраний вірш Йосифа Бродського «Ниоткуда с любовью, надцатого марта» та два його переклади: переклад Даніеля Вайсборта «From nowhere with love, Marchember the enth» та автопереклад «From nowhere with love the enth of Marchember sir». Ці переклади обрано через виняткову якість, засвідчену багатьма дослідниками. Автор допомагав із першим перекладом та зробив самостійно другий. Проте є суттєві відмінності у парадигматичній організації цих творів, що, з одного боку, зумовлено теоретичними настановами перекладачів, особливостями мов оригіналу та перекладу, а з другого, – індивідуальними властивостями, посиленням ролі окремих парадигм тексту.

Аналіз парадигматичної організації тексту як моделі його сприйняття надає широкі можливості для подальшого компаративного аналізу не тільки оригіналу та перекладу, а також ідіостилів, творів різних напрямів тощо.

Ключові слова: парадигма, парадигматичний аналіз, переклад, автопереклад, сприйняття, якість перекладу.

The article discusses the paradigmatic organization of the source text and target text in terms of evaluation translation quality.

A statement of the problem. Nowadays, the quality of text translation is evaluated in terms of multiplicity of different criteria. The most common of them are clarity, accuracy of phraseological expressions translation, a degree of a translation and original text semantic proximity, a presence of mistakes that distort the semantic content of an original text, a presence of mistakes that distort stylistic features of an original text, semantic fidelity, saving and recreation of original pragmatic aspect in translation and etc. (Komissarov, 2013).

Latest researches analysis. There are two main approaches to target text estimation in modern linguistics. They are «translation equivalence» (Nida & Taber; Komissarov; Pym and etc.) and «translation adequacy» (Vinogradov; Breus and etc.).

Alexandra Milostivaya and Irina Makhova declare that «equivalence is the condition of trans-

lation», so «the aim is to determine this condition specifying its essence and what is supposed to be preserved in translation» (Olson, 2008, p. 36).

Still there is no comprehensive apparatus for translation quality estimation, based on comparing perception models. Comparative analysis of paradigmatic organization of the source text and target text may be considered to be such an apparatus. The preceding determines the current research **relevance**.

The **purpose** of the study is the ascertainment of specific paradigmatic characteristics of the original text and its translations and estimation of the translation quality.

The perception of the text occurs both at the linguistic and figurative-conceptual levels. Throughout perceiving a text at the linguistic level, the recipient reads the words which it consists of, sequentially, one after another: the first, then the second, the third, etc. Words generate «objective» images in our minds. We understand the text if we link all the images with each other. However, the «objective» images, generated by words, are

connected not only due to language competence. Knowledge of surrounding world phenomena provides these connections. And these «objective» images are not connected consistently. The recipient may connect the first one with the fourth one, ect. Thus, in the course of perceiving the text, it is restructured, i.e. there is a transition from words images connected at the language level to «objective» images connected at the mental level.

The interconnected «objective» images form paradigms. Paradigmatic organization of text is text paradigms and connections between them. It is hypothesised that similarities and differences between a source text and target text paradigmatic organization may be a means of estimating translation quality.

Paradigmatic organization of the text is characterized by paradigm composition, paradigm function, paradigm configuration, paradigm mode of expression and connections between paradigms.

The research is based on Joseph Brodsky poem «Ниоткуда с любовью, надцатого марта» and two its translations (by Daniel Weissbort and Joseph Brodsky).

Daniel Weissbort's translation was guided by Joseph Brodsky. Nevertheless «according to Brodsky, Weissbort, his translator, did not succeed in preserving these elements (the retention of metre and rhymes) of Brodsky's verse; however, according to Weissbort, he did preserve the metre and used the solutions for rhyming based on sound and vowel equivalence more appropriate for a translation in English» (Ishov, 220, p. 182).

Still both translations are considered to be distinguished and as a consequence their comparative analysis is a matter of interest.

*Ниоткуда с любовью, надцатого марта,
дорогой, уважаемый, милая, но не важно
даже кто, ибо черт лица, говоря
откровенно, не вспомнить уже, не ваши, но
и ничей верный друг вас приветствует
с одного*

*из пяти континентов, держащегося на
ковбоях;*

*я любил тебя больше, чем ангелов и самого,
и поэтому дальше теперь от тебя, чем от
них обоих;*

*поздно ночью, в уснувшей долине, на самом
дне,*

*в городке, занесенном снегом по ручку
двери,*

*извиваясь ночью на простыне –
как не сказано ниже по крайней мере –
я взбиваю подушку мычащим «ты»
за морями, которым конца и края,
в темноте всем телом твои черты,
как безумное зеркало повторяя*

OBLIVION paradigm starts the poem: *Ниоткуда с любовью, надцатого марта, не вспомнить уже, ничей верный друг, дорогой, уважаемый, черт лица*. The author is writing from placelessness and timelessness, which are resembling Lethe (Kosenkova, 2014) or Limbo. And everything has been defamiliarized (Kosenkova, 2014).

This paradigm is closely connected with LOVE paradigm (*я любил тебя, мычащим «ты», милая, твои черты, безумное зеркало повторяя*). Even some elements transfer from one paradigm to another (e.g. an impersonal element of OBLIVION *черт лица* becomes personalized *твои черты* as an element of LOVE).

There is one more interesting transition. The possessive pronoun *ваши* and personal pronoun *вас* included into OBLIVION paradigm are substituted with the possessive pronoun *твои* and personal pronoun *тебя/ты* included into LOVE paradigm. This transformation, this shift decreases the distance between the author and addressee, it's a means of paradigms connection, either. E. A. Kozitskaia-Fleishman states that there are four categories of possible referents for the pronoun «you» in Brodsky's poems: «you» can be understood «as a named / unnamed (tacit) concrete addressee; as an aloof lyrical 'I'; as a reader who has a particular emotional or social experience that brings him together with the author; and, finally, as a person in general». Furthermore, E. A. Kozitskaia-Fleishman considers that sometimes one pronoun within a poem can refer simultaneously to more than one of these categories Kozitskaya-Fleishman, 2003, p. 108).

While the OBLIVION paradigm is unfolding, the lyrical subject is distanced from his past, the world, feelings. But then LOVE paradigm gets stronger, and this opposition leads to generation of the LONELINESS paradigm (*с одного // из пяти континентов, держащегося на ковбоях, дальше теперь от тебя, за морями, которым конца и края, поздно ночью, в уснувшей долине, на самом дне, в городке, занесенном снегом по ручку двери*).

Still some transformations may be observed. Jamie L. Olson states «although the speaker initially claims to be writing from «nowhere», he actually gives a clue to his location when he says that he is writing» (Olson, 2008, p.184). The paradigms OBLIVION and LONELINESS are connected due to this transformation. At first the author states his location as “nowhere” (the element of the OBLIVION paradigm), but then it appears to be Amerika (the element of the LONELINESS paradigm).

The paradigms OBLIVION and LOVE contrast forms the main conflict of the poem.

The paradigm composition is a system of verbal images that generates a system of objective images on a mental level. Logically homogeneous and heterogeneous are distinguished. If there is a logical connection between units of text paradigms, then the composition of a verbal paradigm is logically homogeneous. If the connection between elements of the paradigms is associative, then the paradigm composition is logically heterogeneous. The composition of a paradigm can be motivated by text if verbal images may be combined into a paradigm just in this context, or motivated by extra-textual reality if verbal images may be combined outside the text framework (Stepanchenko et al, 2016, p. 25).

The paradigm composition of Joseph Brodsky «Ниоткуда с любовью, надцатого марта» is motivated by the text and logically homogeneous. For instance, elements of the OBLIVION paradigm (*Ниоткуда с любовью, надцатого марта, не вспомнить уже, ничей верный друг, дорогой, уважаемый, черт лица*) cannot be united into the paradigm beyond the text, but the connection between the elements is logical.

Depending on the number of functions performed, the paradigms may be monofunctional (performing one function in the text) and polyfunctional (performing several functions in the text). Projective (forming image) and conceptual (defining the concept) are distinguished based on function characteristics (Stepanchenko et al, 2016, p. 43).

The paradigms of the analysed text perform just conceptual functions. E.g. the LOVE paradigm generates the concept of deep affection.

The paradigms configuration is the relationship between separate paradigms. It determines the features of their unification into the hyperparadigm

of the whole text (Stepanchenko, 2009, p. 329). Unconditional and conditional paradigm configurations are distinguished. Texts whose paradigms are connected by relationships that are analogous to parataxis (paradigms complement each other in the composition of hyperparadigms, form an open conceptual series) have unconditional paradigms configuration. Texts whose paradigms are united by relationships that are analogous to hypotaxis have conditional paradigms configuration (Stepanchenko et al, 2016, p. 49).

The paradigms of Joseph Brodsky poem are closely connected to each other. The paradigms configuration is analogous to hypotaxis, hence conditional. Elements of LOVE and OBLIVION paradigms shift to LONELINESS paradigm (see above).

The connection of paradigms in the text may be established at the language level (lexical and grammatical links) and at the mental level (associative and logical connections), and also at both levels simultaneously, (Stepanchenko et al, 2016, p. 50).

The paradigms of the text are connected at both language and mental levels. At the language level paradigms are connected lexically (we may observe transfer of a formal second person pronoun «ВЫ» to informal second person pronoun «ТЫ») and grammatically (elements of the paradigms LOVE and OBLIVION are juxtaposed within one syntagma *я взбиваю подушку мычащим «ты»// за морями*). At the mental level paradigms are connected logically (it's obvious that paradigms LOVE and LONELINESS are antagonists).

The text paradigms are partially implicit. The OBLIVION paradigm includes a subparadigm CRAZINESS. Its elements are found in strong text position: at the beginning (*надцатого марта*) and at the end (*безумное зеркало*). A part of this paradigm is implied. This paradigm alludes to Nikolai Gogol's "Diary of a Madman" and superinduces the motive of insanity to the poem.

Hence, the paradigmatic organization of Joseph Brodsky's original poem is the following: the paradigm composition is motivated by the text and logically homogeneous; the paradigms are monofunctional and conceptual; the paradigms configuration is conditional; the paradigms of the text are connected at both language and mental levels; the text paradigms are partially implicit.

Let us discuss Daniel Weissbort's translation of the poem. Daniel Weissbort was one of Brodsky's co-translators and the author of several publications about Brodsky's translation activities.

*From nowhere with love, Marchember the enth,
my dear respected darling, but it doesn't
matter who, since to be frank, the features aren't
distinct anymore, neither your nor anyone
else's everloving friend, salutations
from one (on the backs of cowboys) of the five
continents,*

*I loved you more than himself or his angels,
and so now am further from you than from both
of them,*

*late at night, in the sleeping valley, deep,
in a small town up to its doorknobs in snow,
writhing on top of the sheets,
which to say the least, isn't stated below,
I pummel the pillow, mumbling "you",
across the seas which have no bounds or limits,
in the dark, my whole body repeating anew
your features, as in some crazy mirror.*

The main paradigms of the target text are the same as the ones functioning in the source text: LONELINESS (*neither your nor anyone // else's everloving friend, one (on the backs of cowboys) of the five continents, am further from you, in the sleeping valley, deep, in a small town up to its doorknobs in snow, writhing on top of the sheets, across the seas which have no bounds or limits, in the dark*); LOVE (*my dear respected darling, I loved you more than himself or his angels, my whole body repeating anew // your features, as in some crazy mirror*); OBLIVION (*From nowhere with love, Marchember the enth, but it doesn't // matter who, the features aren't // distinct anymore*).

The paradigm composition is motivated by text and logically homogeneous. Elements of the paradigms cannot be united beyond the text.

The paradigms are monofunctional and conceptual. For instance, the LONELINESS paradigm forms the concept «solitude».

The paradigm configuration is unconditional, there is not much paradigm dependence on one another. The paradigms lost their interdependence due to the specific punctuation Weissbort used. The target text includes redundant commas that increase the "distance" between the paradigms and their independence. The target text paradigms form an open conceptual series.

The paradigms are explicit. The intertext was lost due to the translation.

The paradigms are connected both at mental and language levels. The paradigms are connected within on syntagma (*salutations // from one (on the backs of cowboys) of the five continents*) and logically due to logical opposition «remembering» (as the part of the LOVE paradigm) - «forgetting» (as the part of the OBLIVION paradigm).

Hence, the paradigmatic organization of Daniel Weissbort's translation is the following: the paradigm composition is motivated by the text and logically homogeneous; the paradigms are monofunctional and conceptual; the paradigms configuration is unconditional; the paradigms of the text are connected at both language and mental levels; the text paradigms are explicit.

Z. Ishov claims: «Lastly one must acknowledge that Weissbort did grasp the general tone of the original and that the contrasts of diction which is a constant tool used with Brodsky are preserved in a good balance in the translation» (Ishov, 2008, p. 197).

As for Brodsky's translation technique, «he was a supporter of an adaptive method, which proved to be quite a difficult task due to different trends in English and Russian poetic traditions as well as differences in their grammatical structures» (Adaptive (or mimetic) translation presupposes attempts by the translator to find precise metrical and stylistic equivalents of the foreign original in the target language, both on the level of form and content) (Trkulja, 2017, p. 45).

Concerning self-translation Brodsky is claimed to have «an enormous advantage over other translators» (Trkulja, 2017, p. 39), being an author and translator simultaneously.

From nowhere with love the enth of Marchember sir

*sweetie respected darling but in the end
it's irrelevant who for memory won't restore
features not yours and no one's devoted friend
greet you from this fifth last part of earth
resting on whalelike backs of cowherding boys
I loved you better than angels and Him
Himself*

*and am farther off due to that from you than
I am from both
of them now late at night in the sleeping vale
in the little township up to its doorknobs in*

*snow writhing upon the stale
sheets for the whole matter's skin-
deep I'm howling "youuu" through my
pillow dike
many seas away that are milling nearer
with my limbs in the dark playing your
double like
an insanity-stricken mirror.*

The same main paradigms are performed in Brodsky's self-translation, but the paradigms' elements and functions do not coincide.

The translation strengthened the OBLIVION paradigm (*From nowhere with love the enth of Marchember, sir, sweetie, respected, darling, it's irrelevant, memory won't restore features*) and weakened the LOVE paradigm (*loved you better than angels and Him Himself, I'm howling "youuu", playing your double, feature, insanity-stricken mirror*).

The LONELINESS paradigm (*not yours and no one's devoted friend, farther off due to, this fifth last part of earth // resting on whale-like backs of cowerding boys, the little township up to its doorknobs in // snow, many seas away*) appears to be a dominant text paradigm (the most important paradigm for text perception, the main idea of the text is closely connected to it).

The paradigm composition is motivated by text and logically homogeneous. Elements of the paradigms cannot be united beyond the text.

The paradigms are monofunctional and conceptual. For instance, the OBLIVION paradigm forms the concept "nothingness".

The paradigm configuration is conditional, the codependence between the paradigms is even more than in the original text. There is an interesting observation: «Brodsky was to remove all the syntactic caesuras – the poem in translation is a one 16-line-long sentence undivided by any punctuation» (Ishov, 2008, p. 211). In general, less punctual marks are used in English, but such neglect of them strengthen subordination connections in the poem.

The paradigms are explicit. All paradigms elements are present in the text.

The paradigms are connected both at mental and language levels. The paradigms are connected within one syntagma (*in the little township <...> I'm howling «youuu»*) and logically due to logical opposition «remembering» (as the part of the LOVE paradigm) – «forgetting» (as the part of the OBLIVION paradigm). Still the

majority of the language connections, presented in the source text, are lost in the self-translation, but the logical connections are strengthened.

Hence, the paradigmatic organization of Joseph Brodsky's self-translation is the following: the paradigm composition is motivated by the text and logically homogeneous; the paradigms are monofunctional and conceptual; the paradigms configuration is conditional; the paradigms of the text are connected at both language and mental levels; the text paradigms are explicit.

Conclusion. Despite the fact that both translations have similar paradigmatic organizations to the original text, there are significant differences.

First of all, it's the mode of expression. Both translations lost the part of the implicit paradigm CRAZINESS. The allusion to Nikolay Gogol's work presented in the original text disappeared in both translations. It leads to tension decrease in the target texts.

The paradigm configuration is conditional in Brodsky original text and self-translation, but it is unconditional in Weissbort translation. Conditional configuration strengthens paradigms codependency. As for the analysed poem, it makes the text hyperparadigm more holistic. Loneliness becomes absolute, unquestionable, all-consuming within the framework of Brodsky original text and self-translation. The distance between the paradigms is bigger in Weissbort translation. Loneliness is not so desperate.

Gender shifts are worth mentioning, too. In the original poem the addressee is unclear at first (*дорогой, уважаемый, милая*). It reflects a slightly chaotic world vision, pretending that it is really «не важно // даже кто». It is achieved due to the usage of different genders of adjectives. Of course, this method is impossible in English. It is completely lost in Weissbort translation (*my dear respected darling*), but preserved in the self-translation (*sir //sweetie respected darling*). Brodsky achieves the same depersonalization in English as in Russian due to contrast *sir* - *sweetie* juxtaposing words referring to people of different sex.

Both translations of Brodsky «Никоткуда с любовью, надцатого мартабря» are masterpieces, and we may notice similar texts paradigmatic organizations.

Henceforward paradigmatic organization analysis may be used for comparative analysis of works of different genres, idiostyle analysis, etc.

BIBLIOGRAPHY

- Козицкая-Флейшман Е.А. «Я был как все»: О некоторых функциях лирического «ты» в поэзии И. Бродского. *Поэтика Иосифа Бродского*. 2003. С. 107–108.
- Комиссаров, В.Н.** Теория перевода. Лингвистические аспекты: Учебник для ВУЗов. Москва, 2013. 253 с.
- Косенкова А.А.** Авторская трансформация образа волшебного зеркала в лирическом послании И. Бродского «Ниоткуда с любовью...». *Уральский филологический вестник*. 2014. № 5. URL: <https://cyberleninka.ru/article/n/avtorskaya-transformatsiya-obraza-volshebnogo-zerkala-v-liricheskom-poslanii-i-brodskogo-niotkuda-s-lyubovyu> (дата обращения: 29.11.2021).
- С. Есенин и его окружение: А. Мариенгоф, Н. Клюев, Н. Клычков. Сопоставительный анализ лексики / Степанченко И.И. и др. ; Под науч. ред. И.И. Степанченко. Харьков, 2016. 234 с.
- Степанченко И. И.** О конфигурации парадигматических структур поэтического текста (на материале стихотворений С. Есенина) *Філологічні студії* ; За заг. ред. Л.А. Лисиченко. Харків, 2009. С. 328–339.
- Ishov Z.** 'Post-horse of Civilisation': Joseph Brodsky translating Joseph Brodsky. Towards a New Theory of Russian-English Poetry Translation. Dissertation zur Erlangung der Doktorwürde am Fachbereich Philosophie und Geisteswissenschaften. Berlin, 2008. 268 p.
- Milostivaya, A., and Makhova, I.** "Achieving communicative equivalence: space-time text organization peculiarities in stream of consciousness novels of James Joyce in German and Russian translations". *Rupkatha Journal on Interdisciplinary Studies in Humanities*. 2017. Vol. IX, No. 1. P. 36–45.
- Olson J.L.** Rooted Cosmopolitanism in the Poetry of Seamus Heaney, Derek Walcott, and Joseph Brodsky. PhD dissertation. Michigan, 2008. 234 p.
- Trkulja M.** The third wave of Russian immigration in the United States (Joseph Brodsky, Sergei Dovlatov). Thesis, Zagreb, 2017. 66 p.

REFERENCES

- Kozickaja-Fleishman, E.A.** «Ja byl kak vse»: O nekotoryh funkcijah liricheskogo «ty» v poezii I. Brodskogo [«I was as everybody»: about some aspects of lyrical «you» in Brodasky poetry]. *Pojetika Iosifa Brodskogo* (pp.107–108). Tver', [in Russian].
- Komissarov, V.N.** (2013). *Teorija Perevoda: (Lingvističeskie Aspekty)*. Moscow: "Aliance" [in Russian].
- Kosenkova, A.A.** (2014) Avtorskaja transformacija obraza volshebnogo zerkala v liricheskom poslanii I. Brodskogo «Niotkuda s ljubov'ju... » [Author's transformation of the magic mirror image in I. Brodsky lyrical message «From nowhere with love »] *Ural'skij filologičeskij vestnik. Serija: Draft: molodaja nauka - Ural philological journal. Young science., Vol.5*, Retrieved from <https://cyberleninka.ru/article/n/avtorskaya-transformatsiya-obraza-volshebnogo-zerkala-v-liricheskom-poslanii-i-brodskogo-niotkuda-s-lyubovyu> [in Russian].
- Miroshnichenko, M.P., Nesterenko, K.V., Orobinska, M.V., Prosiyanik, O.P., Stepanchenko I.I.** (2016) *S. Esenin i ego okruzenie: A. Mariengof, N. Kljuev, N. Klychkov. Sopostavitel'nyj analiz leksiki [S. Esenin and his surrounding: A. Mariengof, N. Kljuev, N. Klychkov. Comparative lexicon analysis]* I.I. Stepanchenko (Ed.) Kharkiv: Ivanchenko I.S. [in Russian].
- Stepanchenko, I.I.** (2009) O konfiguracii paradigmaticeskikh struktur pojeticheskogo teksta (na materiale stihotvorenij S. Esenina) [About poetic text paradigmatic structures configuration (based on S. Esenin poems)] *Filologični studii – Philological studies* pp. 328–339. [in Russian]
- Ishov, Z.** (2008). "Post-horse of civilisation" Joseph Brodsky translating Joseph Brodsky ; towards a new theory of Russian English poetry translation. *Dissertation zur Erlangung der Doktorwürde am Fachbereich Philosophie und Geisteswissenschaften. Berlin*. [in English]
- Milostivaya, A., Makhova, I.** (2017). Achieving communicative equivalence: Space-time text organization peculiarities in stream of consciousness novels of James Joyce in German and Russian translations. *Rupkatha Journal on Interdisciplinary Studies in Humanities*, 9(1), pp. 36–45. [in English]
- Olson, J.L.** (2008). Rooted cosmopolitanism in the poetry of Seamus Heaney, Derek Walcott, and Joseph Brodsky. *PhD dissertation. Michigan* [in English]
- Trkulja M.** (2017) The third wave of Russian immigration in the United States (Joseph Brodsky, Sergei Dovlatov). *Thesis, Zagreb*. [in English]

ПАТЕН Ірина – кандидат філологічних наук, доцент кафедри мовної та міжкультурної комунікації, Дрогобицький державний педагогічний університет імені Івана Франка, вул. Івана Франка, 24, Дрогобич, 82100, Україна (irynapaten79@gmail.com)

ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-8706-6149>

DOI: <https://doi.org/10.24919/2522-4565.2021.48.16>

Бібліографічний опис статті: Патен, І. (2021). «Ковідний синдром» у масмедійній фразеології (на матеріалі української та англійської мов). *Проблеми гуманітарних наук: збірник наукових праць Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка. Серія «Філологія»*, 48, 122–129. doi: <https://doi.org/10.24919/2522-4565.2021.48.16>.

«КОВІДНИЙ СИНДРОМ» У МАСМЕДІЙНІЙ ФРАЗЕОЛОГІЇ (НА МАТЕРІАЛІ УКРАЇНСЬКОЇ ТА АНГЛІЙСЬКОЇ МОВ)

Анотація: У статті досліджено українські та англійські неофраземи періоду пандемії Covid-19 у масмедійному дискурсі.

Мета статті – представити фразеологічні інновації української та англійської мов, пов'язані з пандемією Covid-2019, у масмедійних текстах.

Поставлена мета зумовлює виконання таких завдань: окреслити своєрідність масмедійного дискурсу, схарактеризувати роль неофразем у медійних текстах, вивчити особливості їхнього функціонування та вживання.

З'ясовано, що медійний дискурс є рушійною силою сучасного суспільства, своєрідним інструментом суспільного контролю, ключовим дискурсом, який формує концептуальну картину світу і спричиняє рух суспільної думки. Тож звернення до масмедійного дискурсу уможливорює детальне вивчення динамічних процесів у сучасних мовах. Особливу увагу дослідники приділяють неологізмам у масмедійних текстах, адже слово у засобах масової комунікації впливає на формування світогляду, уявлень, світосприйняття, почуття та поведінку членів суспільства, формує світоглядну масову аудиторію. **Доведено**, що фразеологічний фонд української та англійської мов постійно оновлюється, переформатовується під впливом екстра- й інтралінгвальних чинників, що вимагає від мовознавців не лише фіксувати нові одиниці, але й аналізувати їх. Неофраземи, створені під час пандемії коронавірусу, яку вважають світовим лихом, характерні в основному для усного та масмедійного мовлення, мови соцмереж. Імовірно, деякі з них залишаться в нашому мовленні та з іншими відтінками й іншим забарвленням.

Важливою функцією фразеологічних одиниць у масмедійних текстах **визнано** здатність конденсувати інформацію, сприяти стисненню тексту, передавати максимум інформації мінімальними мовними зусиллями. **Акцентовано увагу** на українських та англійських фраземах – свідках 20-х років XXI століття, «реперних точках» пандемії Covid-19: соціальна дистанція; ковідна тисяча // self-quarantine; corona holiday. **Обґрунтовано**, що «коронавірусні» лексичні інновації миттєво народжуються й посідають вагоме місце в нашому мовленні саме завдяки масмедійним текстам, виконуючи при цьому низку функцій – переконання, впливу, навіть маніпуляції. **Встановлено**, що частотність використання фразеологічних одиниць у масмедійних текстах зумовлена низкою чинників: яскравою репрезентацією змісту, ефективним впливом на реципієнта, емоційністю висловлення.

Перспективою нашого дослідження вбачаємо вивчення «ковідної» фразеології у групі слов'янських мов.

Ключові слова: неофразеологізми, ковідна лексика, фразеологія, масмедійний дискурс, Covid-19.

PATEN Iryna – Ph.D. in Philology, Senior Lecturer at Language and Intercultural Communication Department, Drohobych Ivan Franko State Pedagogical University, 24, Ivan Franko str., Drohobych, 82100, Ukraine (irynapaten79@gmail.com)

ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-8706-6149>

DOI: <https://doi.org/10.24919/2522-4565.2021.48.16>

To cite this article: Paten, I. (2021). «Kovidnyi syndrom» u masmediinii frazeolohii (na materialy ukrainskoi ta anhliiskoi mov) [“Covid Syndrome” in Mass Media Phraseology (by the Material of the Ukrainian and English Languages)]. *Problemy humanitarnykh nauk: zbirnyk naukovykh prats Drohobyt'skoho derzhavnoho pedahohichnoho universytetu imeni Ivana Franka. Seriya «Filolohiia» – Problems of Humanities. “Philology” Series: a collection of scientific articles of the Drohobych Ivan Franko State Pedagogical University*, 48, 122–129. doi: <https://doi.org/10.24919/2522-4565.2021.48.16> [in Ukrainian].

“COVID SYNDROME” IN MASS MEDIA PHRASEOLOGY (BY THE MATERIAL OF THE UKRAINIAN AND ENGLISH LANGUAGES)

Summary. *The article considers Ukrainian and English neo-phrases of the Covid-19 pandemic period in mass media discourse.*

The purpose of the article is to present the phraseological innovations of the Ukrainian and English languages related to the Covid-2019 pandemic in mass media texts.

The objective of the article: to determine the originality of the mass media discourse, to characterize the role of neo-phraseological units in media texts, to study the features of their functioning and application.

It has been clarified that media discourse is the driving force of modern society, a kind of tool of public control, a key discourse that forms a conceptual picture of the world and leads the movement of public opinion, therefore, turning to mass media discourse allows us to study in detail the dynamic processes in modern languages.

Researchers pay special attention to neologisms in mass media texts, because the word in mass media influences the formation of the worldview, ideas, worldview, feelings and behavior of members of society, forms the worldview of the mass audience. It has been proved that the phraseological fund of the Ukrainian and English languages is constantly updated, reformatted under the influence of extra- and intralingual factors, which requires linguists not only to fix new units, but also to analyze them. Basically, neophrasems created during the coronavirus pandemic, which is considered a global disaster, are typical for oral and mass media speech, the language of social networks. An important function of phraseological units in mass media texts is the ability to condense information and help compress the text, while simultaneously conveying maximum information with minimal linguistic effort. It has been cleared up the Ukrainian and English phrases-witnesses of the 20s of the XXI century, acting as «reference points» of the Covid-19 pandemic: соціальна дистанція; ковідна мисляча // self-quarantine; corona holiday. It has been clarified that «coronavirus» lexical innovations are instantly born and occupy an important place in our speech precisely thanks to mass media texts, therefore, they perform a number of functions – persuasion, influence and even manipulation. It has been established that the frequency of using phraseological units in mass media texts is due to a number of factors: a vivid representation of the content, an effective influence on the recipient, and the emotionality of the expression.

Basically, neophrasems created during the coronavirus pandemic are typical for oral and mass media speech, the language of social networks. Probably, some of them will remain in our speech with other shades and other colors.

The urgency of the article is correct to the need for further comprehensive study of Covid neo-phraseology in the group of Slavic languages.

Key words: *neo-phraseologisms, Covid-vocabulary, phraseology, mass media discourse, Covid -19.*

Постановка проблеми. Будь-які суспільні виклики зумовлюють зміни насамперед у мовній системі. І пандемія коронавірусу не є винятком. Спалах та поширення

COVID-19 суттєво оновили масмедійну лексику, адже сприяють постійній увазі до цієї хвороби сучасної людини, яка не мислить свого життя без преси, телебачення та інтер-

нет-мережі. Безумовно, коронакриза поповнила новими термінами всі мови світу, адже мова як відкрита, динамічна система не може не реагувати на суспільні зміни, викликані новими реаліями, подіями глобального масштабу, подіями, які неабияк змінили життя людей у 20-тих роках ХХІ століття. Окрім того, мова є тим мостом, який пов'язує різні культури, різні мови, і цей зв'язок виформовує нові синтаксичні та морфологічні структури, сприяє мовній модифікації. Мову розглядають як суміш ідей та думок, яка автоматично генерує та «придумує» нові слова для задоволення потреб розмовних ситуацій, а також для налагодження комунікації між спеціалістами та неспеціалістами. Саме в таких випадках важливим є комунікативний вибір неологізмів. У зв'язку з цим особливу увагу акцентуємо на яскравих та експресивних мовних одиницях – неологізмах у фразеологічній системі української та англійської мов.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Є підстави вважати, що упродовж року (2020 – 2021) з'явилося понад 1000 нових слів та висловів на позначення явищ COVID-19. «Неологізми допомагають описати і зрозуміти нові явища, які раптово стали частиною повсякденного життя» (Коккіна, 2020).

Основними рисами фразеологічних інновацій, вважає Л. Пашинська, «є високий ступінь функціонально-стилістичної й комунікативно-прагматичної ефективності; потреба створення негативної або позитивної оцінності описуваного явища; тенденція до мовної економії, виявлювана в прагненні мовців до вибору найефективніших комунікативних засобів, до фіксації за допомогою відтворюваних і компактних мовних одиниць соціального досвіду носіїв мови; широке використання евфемізмів; значне збільшення термінологічних словосполучень, професіоналізмів, які стають основою для творення неофразем; незафіксованість у попередніх словниках» (Пашинська, 2011, с. 14).

«Ковідні» новотвори стали предметом досліджень багатьох науковців: О. Бабелюк, Є. Бральчик, Т. Весни, М. Волошак, Л. Дідух, М. Гембка-Волак, Є. Карпіловської, Ж. Колоїз, Н. Маторіної, М. Лазінського, Н. Поліщук, О. П'ятецької, Т. Телецької, Л. Ходи та ін. У колі їхніх зацікавлень: походження та тлу-

мачення неологізмів, словопороджувальний потенціал, стилістичні особливості тощо. Так, робота Л. Коккіної (2020) присвячена вербалізації концепту «пандемія Covid-19» у французькій мові, Т. Весна, Т. Телецька (2020) вивчали лексичні інновації англійської мови. О. Бабелюк та Л. Дідух (2020) досліджували способи творення неологізмів на позначення явищ COVID-19 в англійському епідеміологічному дискурсі. М. Гембка-Волак у статті «Як польська мова радить собі з коронавірусом? Про мовні засоби, використовувані для опису дійсності під час пандемії» наводить граматично адаптовані запозичення з англійської мови й акцентує увагу на процесі неосемантизації лексеми *корона* (Gębka-Wolak). Польська дослідниця А. Церпіх-Козел згрупувала «ковідні» неологізми в 11 груп (Cierpich-Kozieł) тощо. Та все ж, попри велику кількість уже опублікованих праць, ця тема не втрачає своєї актуальності й сьогодні.

Мета статті – представити фразеологічні інновації української та англійської мов, пов'язані з пандемією Covid-2019, у масмедійних текстах.

Поставлена мета зумовлює виконання таких завдань: окреслити своєрідність масмедійного дискурсу; схарактеризувати роль неофразем у медійних текстах; вивчити особливості їх функціонування та вживання.

Виклад матеріалу. Сучасна лінгвістика спостерігає динамічні процеси поповнення лексичних ресурсів національних мов новотворами. Відтак лінгвісти не залишаються осторонь інноваційних мовних процесів, спричинених катастрофою світового масштабу – пандемією COVID-19. Коронавірусна пандемія змінила мовну картину світу всіх народів, зокрема українського й англійського. Невідома раніше хвороба спровокувала з'яву багатьох неологізмів. Новації у лексико-семантичній системі – це своєрідні символи змін у суспільстві, так звані «слова-свідки», слова, які є «реперними точками» конкретних явищ і подій (Весна, Телецька, 2020, с. 84). У соціальному та культурному контексті неологізми висвітлюють сучасні перспективи. На думку М. Хана, неологізм є важливим інструментом для вивчення варіацій або змін у мові (Khan, 2013, с. 821). Французький лінгвіст Ж. Маторе висноував, що «порівняння слов-

ника певного народу різних історичних періодів відображає його соціальний розвиток». Мова повинна відповідати потребам суспільства як у спілкуванні, так і в закріпленні результатів пізнання дійсності, у розвитку та збагаченні культури народу (цит. за Дзюбіна, 2016, с. 14). У нашій статі будемо використовувати робочий термін «фраземи-свідки», адже фразеологічні одиниці найбільш яскрава й виразна частина лексики, «... головне призначення ідіоми – бути знаряддям мовленнєвого впливу. Ідіоми посилюють ефективність аргументації. Вони використовуються адресантом за відсутності та недостатності фактичного матеріалу чи підстав для здійснення впливу» (Шкіцька, 2012, с. 142–143).

Оскільки у сучасній науці немає єдиного трактування обсягу фразеології, відтак терміном «фразеологічна одиниця» позначаємо часто відтворювану сполуку слів предикативного чи непередикативного характеру з цілісним значенням: *штучна вентиляція легень; коронавинос мозку; дистанційне навчання // elbow bump; coronavirus risk zones; community spread; cordon sanitaire; droplet transmission; incubation period.*

У лексико-семантичному полі «коронавірусна лексика» української та англійської мов такими фраземами-свідками можна назвати кілька: *соціальна дистанція; не в зум ногою; вірус бідності; дистанційне навчання; фоповий нокдаун; інтелектуальний локдаун // self-quarantine; social distancing; the coronavirus recession; covid-19 news; corona corridor; social bubble; zoom fatigue.*

Науковці здебільшого говорять про екстралінгвальні чинники збагачення лексики, зумовлені новими соціальними явищами, досягненнями науки й техніки. Проте не варто забувати також і про інтралінгвальні чинники – закони мовної експресії та мовної економії: *ковід ідіоти* (ті, хто неадекватно реагують на пандемію Covid-19, хто боїться наслідків епідемії або ж нехтують запобіжними засобами) → *ковідіоти // coronavirus harassment* (акт переслідування людей, які повертаються додому з-за кордону, або тих, хто кашляє в громадських місцях) – *corohara; coronavirus obedient* (люди, які чітко дотримуються розпоряджень уряду під час спалаху коронавірусу) – *covidients: «Штам «Дельта», який сьогодні*

*лютує в Україні, має особливість – він непрогнозований. Як у поширенні на території країни, так і в перебігу хвороби, яку він провокує. Це відмічають у всьому світі і це бачать всі, окрім ковідіотів і антивакцинальників», – зазначив Ляшко (<https://www.unian.ua/health/country/lyashko-nebezpeku-shtamu-delta-bachat-usi-okrim-kovidiotiv-i-antivakcinalnikiv-novini-ukrajini-11584894.html>). **Коронакриза** змішала всі карти та підпорядкувала собі все наше життя. Та чи може розв'язання проблеми виявитись гіршим за саму проблему? (tsn.ua/posts/3411435852248165) // **Covidiot** were still holding parties as the region recorded its highest ever death toll this week. Thanks to numerous covidients, the curfew was successful.*

Уперше фразеологічні одиниці в масмедійних текстах почали вживати на початку ХХ століття. Як уважає В. Стадній, «сама мова преси відображає тенденції розвитку загальнолітературних норм будь-якої мови» (Стадній).

Масмедійний дискурс є рушійною силою сучасного суспільства, ключовим дискурсом, який формує концептуальну картину світу і спричиняє рух суспільної думки, він зумовлений «тенденціями інтернаціоналізації та глобалізації, розвитком сучасних комунікаційних технологій» (Шепель, 2013, с. 304).

Пандемія Covid-19 призвела до нового – карантинного – формату життя, трудової діяльності, навчання, дозвілля; змінила свідомість людей, заповонила медіапростір – головне консолідуюче середовище соціуму, яке формує погляди, настрої, настанови. Завдяки особливостям масмедійного дискурсу (медіазалежності, спрямованості на широкий загаль, мультимодальності, реалістичності) його трансформували в особливий феномен комунікації, який заохочує дослідницький інтерес мовознавців. Звернення до масмедійного дискурсу – закономірне в контексті поглибленого, детального вивчення динамічних процесів у сучасній мові.

Масмедіа – основне джерело формування масової свідомості. Події, висвітлені в масмедійних текстах, – своєрідний інструмент суспільного контролю, адже передають офіційні думки за допомогою знакової системи, водночас втілюючи одні цінності й заперечуючи інші: *Карантин – це не канікули;*

Stop коронапаніка! Школярі – на дистанційне навчання! Дотримуйтесь дистанції // *The mental health benefits of a **social bubble** during Covid-19. More than 37 million people have received a **booster dose** in the UK. Just 48,000 of those were AstraZeneca* [<https://www.bbc.com/news/health-60259302>].

Провідне завданням масмедійного дискурсу – зобразити актуальну соціальну реальність, передати інформацію широкій аудиторії, забезпечити масове, регулярно-періодичне поширення соціально значущої інформації: «... рано чи пізно на коронавірус перехворіють усі, і тоді природно виникне **колективний імунітет**»; «Наступною віхою» у боротьбі з коронавірусом Дростен вважає запровадження «**живої вакцинації**» ослабленим вірусом, зокрема – у формі назального спрею» [<https://wz.lviv.ua/world/450559-vidomo-koly-zavershytsia-pandemiia>]; «В Україні **сертифікат про вакцинацію** від Covid-19, діятиме рік від часу вакцинації, але його необхідно поновлювати» [<https://www.radiosvoboda.org/>]; «**Введення «червоної зони» карантину, для тих, хто не має COVID-сертифікату, додасть чимало обмежень**» [<https://suspilne.media/>] // *But the government is confident enough to have closed its last covid-19 hospital and to promote flying* [The Economist – World News, Politics, Economics, Business & Finance, 2020]; *While most of Europe is extinguishing small outbreaks, the US is among several large countries including Brazil and India that have **failed to flatten their curves***» (<https://www.theguardian.com/world/live/2020/aug/06/coronavirus-live-news-who-surge-team-arrives-in-south-africa-as-global-deaths-top-700000>); *Greece, Cyprus, Israel move to set up 'corona corridor' for travel* (<https://www.voanews.com/>).

Зауважимо, що медійні тексти є головним інструментом, який «просуває» лексичні інновації, поширює повідомлення і впливає на суспільну свідомість, тож важливим чинником впливу на читача чи слухача є виражений добір лексичних одиниць. «Тактика «близкість до народу» має дві площини вираження. З одного боку, це створення позитивного враження щодо певних ідей або суспільно-політичних діячів підкресленням їх наближеності до народу, а з другого, – створення в реципієнта спрощеного, стереотипного й заангажованого уявлення про проблему. Таку тактику

реалізовано на різних функційних рівнях: граматичному, синтаксичному, лексико-семантичному та стилістичному» (Шепель, 2017, с. 306): *Зупинимо COVID-19 разом! Обирайте вакцину – збережіть життя!*

Нещодавно стартувала офіційна програма виплати тисячі гривень за вакцинацію – і мова одразу зреагувала новим фразеологізмом «ковідна тисяча»: «**Ковідну тисячу**» можна буде витратити **в театрах, кінотеатрах, музеях, книжкових магазинах (як фізичних, так і онлайн), на квитки в Укрзалізницю та внутрішні авіарейси**. Також з неї можна буде придбати **квитки на концерти**» (<https://www.epravda.com.ua/news/2021/12/9/680537/>). «Висока частотність фразеологічних одиниць у масмедійних текстах вмотивована багатьма чинниками: вони вможливають яскраву репрезентацію змісту або ідеї інформаційного повідомлення, привертають увагу до конкретної події, здійснюють ефективний вплив на свідомість реципієнта твору, створюють запланований фон для сприйняття, передають задану емоційність висловлювання тощо» (Мірошніченко, с. 91), привертають увагу адресатів і сприяють швидкому закріпленню інформації у їхній свідомості: «**Носіння медичної маски та соціальна дистанція – це не догма, а надійна зброя у боротьбі з коронавірусом**» (<http://vin.gov.ua/news/ostannipovyny/29334>). «**Формат майбутнього карантину** спробував змалювати голова фракції «Слуга народу» Давид Арахамія. Він заявив, що буде запроваджений **інтелектуальний локдаун**»; «**Тому найнебезпечнішим вірусом, який вже не гіпотетично, а реально вразив українців, є, далєбі, не китайський COVID-19, а вірус ненависті і злоби, що його культивує екстравагантна група, ..., а тепер мутувала до статусу правлячої верхівки**» («Високий замок», 27.02 – 04.03.2020] // *This is why it is vitally important to heed the lessons we learn by looking at previous generations so we can understand what the covid-19 pandemic will mean for those growing up through it, and use those insights to help **Generation Covid** meet the unprecedented challenges ahead* (<https://www.newscientist.com>). *The sub-variant of Omicron is already the dominant variant in several states and likely drove the country's recent **third wave** of infections* (<https://www.bbc.com/news/health-60233899>).

Окремі «ковідні» неофрази мають виразний негативний відтінок, акцентують увагу на різкому зниженні рівня демократії, обмеженні особистої свободи, обов'язковому носінні масок, неможливості пересування через закриття кордонів: *Карантин очима бачу, дайте маску, бо заплачу; Рада душа в рай, але кордони закриті; На городі бузина, а в Київ нічим не доїдеш; Хто носить масочку, той буде їсти пасочку // a known enemy; a natural disaster; an unmitigated calamity; time of peril; virus hysteria.; 3/14 is **National Corona Virus Day!** Make sure to celebrate at home. with no one.*

Досить часто у текстах періодичних видань використовують трансформації паремій для створення певного стилістичного ефекту, переконання та емоційності: *Не такий страшний карантин як його малюють; Моя хата скраю, в ній карантин переважаю // Letting the virus out of the bag; Covid dries up a cash cow: Others may see it as a reason to put off the risks associated with **letting the virus out of the bag** for as long as possible [The Economist – World News, Politics, Economics, Business & Finance, 2020].*

Ще зовсім нещодавнє популярне висловлювання Петра Порошенка – «стадіон так стадіон» сьогодні трансформувалося в інший вислів: «карантин так карантин».

«Коронавірусні» неологізми є найяскравішим відображенням постійного процесу породження нової лексики масовою свідомістю, яка прагне подолати катастрофічні наслідки пандемії шляхом її категоризації та осмислення, вони висвітлюють гостросоціальні проблеми сучасності, «простежують» етапи поширення пандемії коронавірусу – первісну паніку, виникнення дієвої стратегії опору пандемії, створення нової системи цінностей, зниження панічних настроїв і навіть гумористичне осмислення того, що

відбувається: *Баба вдома – медсистемі легше. Людина людині коронавірус.*

І хоч адаптивний карантин триває майже два роки, людство втомилося від онлайнівського спілкування, соціальних дистанцій, медичних масок, тож час сказати коронавірусу «сайонара» («Експрес», 18–25 листопада 2021 р.) або ж *Go corona, corona go* і переходити до нового формату життя: з відкритими кордонами, без медичних масок та соціальної дистанції.

Висновки та перспективи подальшого дослідження. Спалах COVID-19 привернув увагу масмедій та громадськості у всьому світі. Особливу увагу дослідники приділяють неологізмам у масмедійних текстах, адже слово у ЗМІ впливає на формування світогляду, уявлень, світосприйняття, почуття та поведінку членів суспільства, формує світогляду масову аудиторію. Відтак постають нові лексичні одиниці, які виконують певну комунікативну функцію. Ба більше, саме засоби масової комунікації є основним «розповсюджувачем» неологізмів і саме медійний дискурс робить їх популярними.

Важлива функція фразеологічних одиниць у масмедійних текстах – здатність конденсувати інформацію, сприяти стисненню тексту, передавати максимум інформації мінімальними мовними зусиллями. Використання неофразем у ЗМІ обумовлено спробою маніпуляції, переконання та контролю адресатів і, звичайно, завоювання підтримки народу. Найефективнішими є ті фразеологізми, які мають високий компресивний потенціал. Неофрази, створені під час пандемії коронавірусу, характерні в основному для усного та масмедійного мовлення, мови соцмереж. Імовірно, деякі з них залишаться в нашому мовленні та з іншими відтінками й іншим забарвленням.

Перспективою нашого дослідження вбачаємо вивчення «ковідної» фразеології у групі слов'янських мов.

ЛІТЕРАТУРА

- Бабелюк О., Дідух Л. Способи творення неологізмів на позначення явищ COVID-19 в англомовному епідеміологічному дискурсі. *Науковий журнал Львівського державного університету безпеки життєдіяльності «Львівський філологічний часопис»*. No 7. 2020. С. 5–12.
- Весна Т., Телецька Т. Лексичні інновації періоду коронавірусної пандемії. *Записки з романо-германської філології*. 2020. Вип. 1 (44). С. 82–89.
- Дзюбіна О. Структура, семантика та прагматика сленгових неологізмів соціальних мереж Twitter та Facebook (на матеріалі англійської мови). Дис. канд. філол. наук. Львів, 2016. 206 с.

- Зацний Ю., Янков А.** Інновації у словниковому складі англійської мови початку XXI століття: англо-український словник. Словник. Вінниця: Нова книга, 2008. 360 с.
- Коккіна Л.** Вербалізація концепту «пандемія COVID-19» у французькій мові як перекладацька проблема. International scientific and practical conference «Challenges of philological sciences, intercultural communication and translation studies in Ukraine and EU countries»: conference proceedings, October 30–31, 2020. Venice: Izdevniecība «Baltija Publishing», 2020. P. 213–216.
- Мірошниченко І.** Стислий текст в українському масмедійному дискурсі. Дис. канд. філол. наук. Дніпро, 2020. 275 с.
- Пашинська Л.** Фразеологічні неологізми в сучасному українському масмедійному дискурсі. Автореф. дис. канд. філолог. наук. Київ, 2011. 23 с.
- Стадний В.** Роль фразеологізмів у створенні експресивності публіцистичних текстів.: http://ir.lib.vntu.edu.ua/bitstream/handle/123456789/2672/stadnyy_rol_frazeolog.pdf?sequence=1
- Шепель Ю.** Шкіцька І. Маніпулятивні тактики позитиву: лінгвістичний аспект. Київ: Видавничий дім Дмитра Бураго, 2012. 440 с.
- Cierpich-Koziel A.** Koronarzeczywistość – o nowych złożeniach z członem koronaw dobre pandemii. URL : <https://jezyk-polski.pl/wp-content/uploads/2020/09/Artyku%C5%82-Cierpich-Koziel.pdf>.
- Gębka-Wolak M.** Jak polszczyzna radzi sobie z koronawirusem? O środkach językowych wykorzystywanych do opisu rzeczywistości w czasie pandemii. URL : <http://dyskursdialog.org/wp-content/uploads/2020/12/G%C4%99bka.pdf>.
- Khan M.** Neologisms in Urdu. A linguistic investigation of Urdu media Language in India. 13 (6). 2013. P. 818–826.

REFERENCES

- Cierpich-Koziel, A.** (2020). Koronarzeczywistość – o nowych złożeniach z członem koronaw dobre pandemii. Retrieved from <https://jezyk-polski.pl/wp-content/uploads/2020/09/Artyku%C5%82-Cierpich-Koziel.pdf> [in Polish].
- Gębka-Wolak, M.** (2020). Jak polszczyzna radzi sobie z koronawirusem? O środkach językowych wykorzystywanych do opisu rzeczywistości w czasie pandemii. Retrieved from <http://dyskursdialog.org/wp-content/uploads/2020/12/G%C4%99bka.pdf> [in Polish].
- Babeliuk, O., Didukh, L.** (2020). Sposoby tvorennia neolohizmiv na poznachennia yavvyshch COVID-19 v anhlomovnomu epidemiolohichnomu dyskursi [Ways of Covid-19 Neologisms Word-Formation in English Epidemiological Discourse]. *Naukovyi zhurnal Lvivskoho derzhavnoho universytetu bezpeky zhyttiedialnosti «Lvivskyi filolohichnyi chasopys» – Scientific Journal of Lviv State University of Life Safety "Lviv Philological Journal"*, 7, 5–12 [in Ukrainian].
- Vesna, T., Teletska, T.** (2020). Leksychni innovatsii periodu koronavirusnoi pandemii [Lexical innovations of the coronavirus pandemic period]. *Zapysky z romano-hermanskoï filolohii – Notes on Romano-Germanic philology* (Issue 1 (44)), (pp. 82–89) [in Ukrainian].
- Dziubina, O.** (2016). *Struktura, semantyka ta prahmatyka slenhovykh neolohizmiv sotsialnykh merezh Twitter ta Facebook (na materialy anhliiskoi movy) [Structure, semantics and pragmatics of slang neologisms of social networks Twitter and Facebook (based on English)]*. (Candidate's dissertation). Lviv [in Ukrainian].
- Zatsnyi, Yu., Yankov, A.** (2008). Innovatsii u slovnykovomu skladi anhliiskoi movy pochatku KhKhI stolittia : anhlo-ukrainskyi slovnyk [Innovations in the vocabulary of the English language of the early XXI century : English-Ukrainian dictionary]. Vinnytsia : Nova knyha [in Ukrainian].
- Kokkina, L.** (2020). Verbalizatsiia kontseptu «pandemii COVID-19» u frantsuzkii movi yak perekladatska problema [Verbalization of the concept of the COVID-19 pandemic in French as a translation problem]. *International scientific and practical conference «Challenges of philological sciences, intercultural communication and translation studies in Ukraine and EU countries» : conference proceedings, October 30–31. Venice : Izdevniecība «Baltija Publishing»* (pp. 213–216) [in Ukrainian].
- Khan, M.** (2013). Neologisms in Urdu. *A linguistic investigation of Urdu media Language in India*, 13 (6), 818–826 [in English].
- Miroshnychenko, I.** (2020). Styslyi tekst v ukrainskomu masmediinomu dyskursi [Compressed text in the Ukrainian mass media discourse]. (Candidate's dissertation). Dnipro [in Ukrainian].
- Pashynska, L.** (2011). Frazеологічні неологізми в сучасному українському масмедійному дискурсі [Phraseological neologisms in modern Ukrainian discourse of mass-media]. (Extended abstract of Doctors thesis). Kyiv [in Ukrainian].

- Stadniy, V.** Rol frazeolohizmiv u stvorenni ekspresyvnosti publitsystychnykh tekstiv [The role of phraseology in creating the expressiveness of journalistic texts]. Retrieved from http://ir.lib.vntu.edu.ua/bitstream/handle/123456789/2672/stadniy_rol_frazeolog.pdf?sequence=1 [in Ukrainian].
- Shepel, Yu.** (2017). Media-dyskurs yak zasib manipulativnoho vplyvu na chytacha [Media discourse as a means of manipulative influence on the reader]. *Naukovyi visnyk Shkhidnoievropeiskoho natsionalnoho universytetu imeni Lesi Ukrainky – Scientific Bulletin of the Lesia Ukrainka East European National University* (Issue 3), (pp. 302–307) [in Ukrainian].
- Shkitska, I.** (2012). Manipulativni taktyky pozytyvu: linhvistychnyi aspekt [Manipulative tactics of the positive: the linguistic aspect]. Kyiv : Vydavnychiy dim Dmytra Buraho [in Ukrainian].

УДК 811.111'373.43:616.98:578.834]-036.21

ПЕТРЕНКО Анастасія – студентка, Сумський державний університет, вул. Римського-Корсакова, 2, Суми, 40007, Україна (apetrenko597@gmail.com)

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-0855-5030>

ЧУЛАНОВА Галина – кандидат філологічних наук, доцент кафедри германської філології, Сумський державний університет, вул. Римського-Корсакова, 2, Суми, 40007, Україна (g.chulanova@gf.sumdu.edu.ua)

ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-9961-0308>

DOI: <https://doi.org/10.24919/2522-4565.2021.48.17>

Бібліографічний опис статті: Петренко, А., Чуланова, Г. (2021). Лексико-семантичні групи неологізмів пандемії COVID-19 в англійській мові. *Проблеми гуманітарних наук: збірник наукових праць Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка. Серія «Філологія»*, 48, 130–135. doi: <https://doi.org/10.24919/2522-4565.2021.48.17>.

ЛЕКСИКО-СЕМАНТИЧНІ ГРУПИ НЕОЛОГІЗМІВ ПАНДЕМІЇ COVID-19 В АНГЛІЙСЬКІЙ МОВІ

Анотація. У пропонованій статті зосереджено увагу на оновленні та збагаченні лексичного складу англійської мови періоду пандемії коронавірусу Covid-19, розглянуто процес з'яви нових складних одиниць, динаміку розвитку їхньої семантики та набуття ними нових значень; зафіксовано постання нових складних слів, пов'язаних із поширенням коронавірусного захворювання та його впливом на лінгвістичну ситуацію в сучасному газетному дискурсі; визначено тенденції їх активізації. Виокремлено лексико-семантичні групи неологізмів, спричинених виникненням і поширенням коронавірусної інфекції, а саме: «Освіта», «Подорожі», «Соціальне життя», «Здоров'я», «Культура», «Робота». Повсюдне поширення захворювання знайшло свій відбиток не лише в медицині, а й усіх соціальних сферах та в лексичному складі багатьох мов, зокрема й англійської. Установлено, що найбільш частотною серед інновацій у дискурсі означеного періоду є лексема COVID-19 та її український відповідник коронавірус, що послуговували джерелом постання нових складних слів. Хронологічно стаття охоплює період від початку 2020 року до першого півріччя 2021 року.

Закріплені в мовленнєвій практиці українців слова на позначення актуальної для світу хвороби вже адаптовано до фонетичних, правописних і граматичних норм сучасної української мови, тож уживання їх є регулярним, нормативним і змістотвірним. Констатуємо, що в мові рівнозначно поширені англійськомовна аббревіатура-термін COVID-19, лексичний відповідник коронавірус та адаптоване й закріплене в мовленнєвій практиці слово ковід, що є транслітерованим еквівалентом англійськомовної одиниці.

У науковій праці проаналізовано стан вивчення проблеми в українській та англійській мовознавчих спільнотах. Загальнонаукові методи (опис, індукція, дедукція, інтроспекція) використані для відбору й аналізу мовного матеріалу та викладу основних положень роботи. Матеріалом дослідження послуговували неологізми коронавірусної тематики, дібрані зі статей, корпусів лексики, словників.

Ключові слова: неологізм, лексико-семантична група, пандемія COVID-19.

PETRENKO Anastasia – Student, Sumy State University, 2, Rimsky-Korsakov str., Sumy, 40007, Ukraine (apetrenko597@gmail.com)

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-0855-5030>

CHULANOVA Halyna – Candidate of Philological Sciences, Associate Professor at the Department of Germanic Philology, Sumy State University, 2, Rimsky-Korsakov str., Sumy, 40007, Ukraine (g.chulanova@gf.sumdu.edu.ua)

ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-9961-0308>

DOI: <https://doi.org/10.24919/2522-4565.2021.48.17>

To cite this article: Petrenko, A., Chulanova, H. (2021). Leksyko-semantychni hrupy neolohizmiv pandemii COVID-19 v anhliiskii movi [Lexical and semantic groups of neologisms of the COVID-19 pandemic in English]. *Problemy humanitarnykh nauk: zbirnyk naukovykh prats Drohobyskoho derzhavnoho pedahohichnoho universytetu imeni Ivana Franka. Seriiia «Filolohiia» – Problems of Humanities. “Philology” Series: a collection of scientific articles of the Drohobych Ivan Franko State Pedagogical University*, 48, 130–135. doi: <https://doi.org/10.24919/2522-4565.2021.48.17> [in Ukrainian].

LEXICAL AND SEMANTIC GROUPS OF NEOLOGISMS OF THE COVID-19 PANDEMIC IN ENGLISH

Summary. *The proposed article focuses on the emergence, enrichment and updating of the lexical structure of the English language during the Covid-19 coronavirus pandemic, considers the process of emergence of new complex units, the dynamics of their semantics and their acquisition of new meanings; the appearance of new complex words related to the spread of coronavirus disease and its impact on the linguistic situation in modern newspaper discourse, identified trends in their activation. Lexical and semantic groups of neologisms related to the origin and spread of coronavirus infection have been singled out, namely: «Education», «Travel», «Social Life», «Health», «Culture», «Work». The widespread spread of the disease has been reflected not only in medicine, but also in all social spheres and in the lexical structure of many languages, including English. It is established that the most common among the innovations in the discourse of this period is the token COVID-19, a coronavirus that has become a source of widespread creation of new complex words. Chronologically, the article covers the period from early 2020 to the first half of 2021.*

The scientific work analyzes the state of study of this issue in the Ukrainian and English linguistic communities. General scientific methods (description, induction, deduction, introspection) were used to select and analyze language material and present research provisions. The material of the research is neologisms of coronavirus topics, taken from articles, corpora of vocabulary, dictionaries.

Key words: neologism, lexical-semantic group, COVID-19 pandemic.

Актуальність проблеми. Мова невинно фіксує концептуальний світ людини, що має своїм первинним джерелом реальний світ та діяльність індивідів у ньому. За допомогою одиниць номінації індивід здійснює репрезентацію об'єктів реального світу. Слова як номінативні одиниці мови зберігають певні знання про реальність, достатні для того, щоб ідентифікувати реальні або ідеальні сутності, позначені ними (Katermina V. V. & Lipiridi S. Ch., p. 45).

Процес творення нових слів реагує на будь-які зміни в навколишній дійсності та діяльності людини, а вагомі зміни призводять до «буму» неологізмів. Одним з останніх чинників, що детермінували виникнення одразу цілого корпусу новотворів, об'єднаних однією тематикою та сферою, стала пандемія коронавірусу COVID-19, яка розпочалася наприкінці 2019 р. та триває по сьогодні.

Безперервний розвиток є найважливішою умовою буття мови. Процес пізнання світу, з'ява нових понять і реалій, зміни

в суспільному житті, науково-технічний прогрес відбуваються постійно, потребуючи необхідної кількості лексичних одиниць на позначення їхніх результатів. Дослідження присвячене вивченню лексико-семантичних груп неологізмів на позначення явищ COVID-19. Актуальність розвідки зумовлена тим, що нині спостерігаємо значний науковий інтерес до ґрунтовного вивчення лексико-семантичних груп неологізмів через швидке зростання їхньої кількості.

Корпус неологізмів англійської мови, який відображає реалії пандемії коронавірусу та зміни в житті суспільства, що відбулися у зв'язку з нею, щоденно продовжує поповнюватися новими елементами. Це обумовлює необхідність вивчення та систематизації знань про лексико-семантичні та структурні особливості цих лексем, моделі їхнього творення та особливості функціонування в мові.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. В Україні проблему постановки нової лексики досліджували І. В. Андрусак,

О. Л. Гармаш, С. М. Єнікєєва, Ю. А. Зацний. Різні аспекти неологізмів висвітлено в наукових працях таких відомих зарубіжних учених, як В. І. Заботкіна, О. Г. Ликова, П. Гілберт. За їхніми спостереженнями, неологізація – це складний процес лексичної номінації. Тож зрозуміло, чому семантична структура неологізмів та їхнє прагматичне навантаження, класифікація та способи фіксації в словниках привертати увагу багатьох лінгвістів.

У науковому дискурсі COVID-19 як джерелі утворення та функціонування неологізмів відповідні дослідження зосереджені передусім на аналізі способів творення одиниць цієї царини (О. Бабелюк, Л. Дідух, К. Акут), інтерпретації концептуальних метафор на позначення коронавірусу (К. Красницька, Н. Степанюк, Н. Долусова, А. Гадад, С. Монтеро-Мартінез), на розгляді лінгвістичного аспекту масмедійного повідомлення в часи пандемії (Т. Весна, Т. Телецька, І. Піллер) (Весна Т. В., Телецька Т. В., Красницька К. Степанюк Н. & Долусова Н., 2020), соціолінгвістичного аспекту феномена коронакультури (І. Алексєєва, Є. Галицька, Т. Чаюк, Дж. Малдональдо, А. Ройг-Марін) (Левченко О. О., 2021) тощо. Оскільки поширення коронавірусу носить глобальний характер, розгляд англійських лексико-семантичних груп COVID-19 можна розглядати як один із інтегральних засобів подолання інформаційних прогалів.

Мета публікації – дослідити лексико-семантичні групи неологізмів, породжених COVID-19.

Завдання – визначити основні фактори, що каталізують неологічні процеси в системі англійської мови; довести амбівалентність проблеми класифікації лексико-семантичних груп пандемії COVID-19.

Виклад основного матеріалу дослідження. Зі з'явою нових речей, технологій або суспільних явищ з'являються нові лексичні одиниці на їх позначення. Неологізми – це новостворені терміни, розмовні слова або фрази, використовувані в письмовій та розмовній мові, але які ще не стали звичними назвами відповідних предметів і понять. Згодом деякі нові слова стають загальноживаними й міцно входять у мову повсякденного спілкування (тобто в активний словниковий запас мовців). Вивченням неологізмів займається спеціальний розділ лінгвістики – неологія.

«Словник літературознавчих термінів» визначає неологізм як «новостворене (або нововведене в мову) слово або вираз, що відображає з'яву в житті людей нових понять, явищ або підсилює виразність мови» (Тимофєєв & Тураєв, 2012).

Згідно з «Лінгвістичним енциклопедичним словником», неологізми – це «слова, значення слів або поєднання слів, посталі в певний час у певній мові або використані один раз («оказіональні» слова) в будь-якому тексті або акті мовлення» (Ярцева, 2014, с. 331).

Лінгвіст Ю. А. Зацний стверджує: «... важливим для дослідників процесів є процес збагачення словникового складу. А саме поняття «неологізму» як інновації, викликає необхідність уточнення цього поняття. Визначення неологізмів як слів або зворотів, що створені для позначення нового (раніше відомого) предмета або для вираження нового поняття, не можна вважати вичерпним, оскільки таке визначення включає не всі різновиди інновацій. Використання інших критеріїв (денотативного, стилістичного, лексикографічного) також не охоплює всіх неологізмів» (Зацний, 2008, с. 5).

На думку О. О. Селіванової: «Неологізм – слово чи сполука, використані мовою в певний період на позначення нового або вже наявного поняття в новому значенні й усвідомлюється носіями мови» (Селіванова, 2006, с. 43).

На основі теоретичного опрацювання наукової літератури у своєму дослідженні дотримуємося визначення поняття «неологізм», запропоноване Ю. Г. Федоровою та Д. І. Овчаренко: неологізм – це нове слово, яке увійшло в словниковий склад для визначення нового явища, або слово, яке вже існувало в словнику, але набуло нового значення, до того ж це значення визнається більшістю носіїв мови (Федорова & Овчаренко, 2017, с. 271).

Корпус неологізмів, пов'язаних із пандемією коронавірусу, можна розділити на лексико-семантичні підгрупи відповідно до їхньої тематики та сфери, яку вони репрезентують. Виокремлюємо такі групи неологізмів, пов'язаних із пандемією COVID-19: «Освіта», «Подорожі», «Соціальне життя», «Здоров'я», «Культура», «Робота». Розглянемо склад кожної з цих груп більш детально.

До групи «Освіта» відносимо лексику, пов'язану зі сферою освіти, яка зазнала значних змін через пандемію. Це, зокрема, такі неологізми англійської мови, як *edupreneur* 'підприємець, який працює у сфері освіти', *flexi-schooling*, *microschool*, *zoombombing* (Glossary on the COVID-19 pandemic, 2021) та ін. Характерно, що якщо у першому півріччі 2019 р. у спеціалізованих словниках неологізмів не було опубліковано жодного неологізму, пов'язаного з освітою, то 2020 р. таких слів значно побільшало, до того ж вони стосуються в основному проблеми застосування інформаційних технологій та дистанційного навчання, актуалізованої поточною ситуацією.

До лексико-семантичної групи «Подорожі» відносимо такі неологізми, як *air bridge* або *corona corridor* (Collins Dictionary, 2021) – маршрут перельоту між двома країнами, де коронавірус контрольований, що дає змогу людям подорожувати без потрапляння до карантину після прильоту. У тематичній групі «Подорожі» всі неологізми пов'язані саме з труднощами подорожей під час епідемії COVID-19.

Група «Соціальне життя» включає лексему *covidivorce* (Glossary on the COVID-19 pandemic, 2021), а також деякі інші неологізми, наприклад: *zumping* (Glossary on the COVID-19 pandemic, 2021) (припинення відносин шляхом відеодзвінка), *infodemic* (Glossary on the COVID-19 pandemic, 2021) (великий обсяг неконтрольованої та часто необґрунтованої інформації про кризу, проти-

стояння), *plandemic* (Collins Dictionary, 2021) (запланована пандемія). Також до цієї групи можна віднести слова: *social distancing* (з варіантами *socially distance*, *social distanced*), *physical distancing*, *lockdown*, *shelter-in-place*, *stay-at-home*, *self-isolate*, *self-quarantine*, *reopening*, *handwashing*, *anti-masker* (Lexicon for a Pandemic, 2021). Неологізми, які позначають явища повсякденного життя, міжособистісних стосунків, – це: *blursday* «a day of week that is indistinguishable from any other» (Lexicon for a Pandemic, 2021), тобто 'день, який відрізняється від інших днів тижня', *self-quarantine* – «self-imposed isolation to prevent the spread of disease» (Lexicon for a Pandemic, 2021), *quarantrends* 'тренди та заняття, поширені у людей на карантині'.

Лексико-семантична група «Здоров'я» включає здебільшого слова, які до 2020 р. були відомі тільки фахівцям, але які сьогодні активно вживані в повсякденному мовленні, як-от: *asymptomatic*, *contact tracing*, *long-hauler* (Collins Dictionary, 2021) тощо. Сюди можна віднести й деякі інші неологізми, пов'язані зі здоров'ям людей під час пандемії коронавірусу, наприклад: *coronasomnia* (Collins Dictionary, 2021) 'безсоння через тривожність або симптоми коронавірусу', *maskne* (акне або роздратування шкіри через постійне носіння захисної маски).

Лексико-семантична група «Робота» включає в себе досить вагомий масив неологізмів, наприклад: *in-person* – «in one's bodily presence; personally» (Левченко, 2021) 'особи-

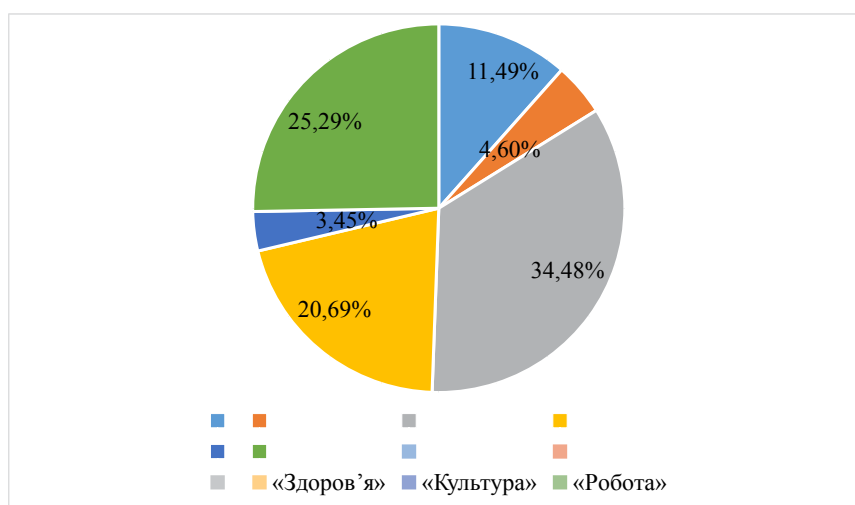

Рис. 1. Кількісне співвідношення лексико-семантичних груп неологізмів пандемії COVID-19 в англійській мові

сто'; *frontliner* – «a person that operates in an advanced, exposed, or conspicuous position» (Glossary on the COVID-19 pandemic, 2021), тобто фахівець, який стає особливо затребуваним під час пандемії.

Лексико-семантична група «Культура» включає невелику частку лексики, наприклад *coronacellations* «the mass canceling of sports, theater and basically all public events during lockdown» (Glossary on the COVID-19 pandemic, 2021), тобто скасування будь-яких спортивних змагань, театральних вистав, музичних концертів у період карантину.

Звернемо увагу також на кількісні та статистичні показники лексичного наповнення різноманітних лексико-семантичних груп неологізмів пандемії COVID-19 (рис. 1). Відповідно до результатів аналізу, найчисленнішою є група «Соціальне життя» (34%), а також «Робота» (25%).

Рідше трапляються в дослідженому корпусі неологізмів слова, що належать до лексико-семантичної групи «Здоров'я» (21%) та «Освіта» (12%). Також у корпусі представлені лексеми з галузей «Подорожі» (5%) та «Культура» (3%), однак їхня чисельність порівняно невелика. Кількісний та статистичний підра-

хунок дають уявлення про те, у яких галузях функціонування англійської мови процеси творення неологізмів були найбільш активними.

Висновки і перспективи подальших розвідок цього питання. Вивчення особливостей новотворів доби пандемії коронавірусу в англійській мові показало, що неологізми, пов'язані з пандемією коронавірусу, виникли в безлічі сфер людського життя, яких торкнулися зміни. Це передусім медицина, соціальна сфера, а також інфопростір, особисте життя тощо.

Кількісний та статистичний аналізи лексичного наповнення різноманітних лексико-семантичних груп неологізмів пандемії COVID-19 показав, що найбільш чисельно представлена лексика в рамках тем «Соціальне життя» (34%), а також «Робота» (25%). Рідше трапляються слова, що належать до лексико-семантичної групи «Здоров'я» (21%) та «Освіта» (12%). Також у корпусі представлені лексеми з галузей «Подорожі» (5%) та «Культура» (3%), однак їхня чисельність порівняно невелика.

Перспективи наступних наукових пошуків у цьому напрямку вбачаємо в дослідженні механізмів адаптації неологізмів у мовленні та виявленні різних способів їхнього перекладу.

ЛІТЕРАТУРА

- Весна Т. В.** Лексичні інновації періоду коронавірусної пандемії. *Записки з романо-германської філології*. 2020. Т. 44. № 1. С. 82–89.
- Зацний Ю. А.** Сучасний англомовний світ і збагачення словникового складу. Львів : ПАІС, 2007. 228 с.
- Левченко О. О.** Тенденції розвитку неологізмів в сучасній англійській мові під час пандемії COVID-19. *Current Trends in the Study and Teaching of Foreign Languages : Proceedings of the 1st International Scientific and Practical Online Conference*. 2021. Poltava: Astraya. P. 115–118.
- Лингвистический энциклопедический словарь / гл. ред. В. М. Ярцева. Москва: Сов. Энциклопедия, 1990. 682 с.
- Красницька К.** Глобальне явище CORONAVIRUS як новий концепт в англомовній лінгвокогнітивній картині світу. *Актуальні питання гуманітарних наук*. 2020. Т. 1. № 32. С. 148–153.
- Селіванова О.** Сучасна лінгвістика : термінологічна енциклопедія. Полтава : Довкілля. 2006. 712 с.
- Тимофеев Л. И.** Краткий словарь литературоведческих терминов. Москва, 1974. 799 с.
- Федорова Ю. Г., Овчаренко Д. І.** Особливості мовної репрезентації неологізмів. *«Young Scientist»*. 2017. № 12 (52). С. 270–274.
- Чуланова Г.В.** Англомовний дискурс COVID-19 як новий продукт комунікативної діяльності індивідів. Topical issues of modern science, society and education. Proceedings of the 2nd International scientific and practical conference. SPC “Sci-conf.com.ua”. Kharkiv, 2021. С. 517–523. URL : <https://sci-conf.com.ua/ii-mezhdunarodnaya-nauchno-prakticheskaya-konferentsiya-topical-issues-of-modern-science-society-and-education-5-7-sentyabrya-2021-goda-harkov-ukraina-arhiv>.
- Glossary on the COVID-19 pandemic. 2021. URL : <https://www.btb.termiumplus.gc.ca/publications/covid19-eng.html>.
- Katermina, V., Lipiridi S. Ch.** Reflection on the Social and Psychological Consequences of the Coronavirus Pandemic in the New Vocabulary of the Non-professional English Language Medical Discourse. *Research Technologies of Pandemic Coronavirus Impact*. Atlantis Press, 2020. P. 44–49.

Lexicon for a Pandemic. The New Yorker. 2021. URL : <https://chytomo.com/the-new-yorker-sklav-slovyk-epokhy-koronavirusu>.

«Lockdown» named word of the year by Collins Dictionary. 2021. URL : <https://www.independent.co.uk/life-style/lockdown-word-of-the-year-collins-dictionary-b1720172.html>.

REFERENCES

- Vesna, T.V., Telecika, T.V.** (2020). Leksychni innovacii periodu koronavirusnoi pandemiji [Lexical innovations of the pandemic period of coronavirus]. In *Zapysky z romano-ghermanskoji filologiji – Notes on Romano-Germanic philology*, 1 (Vol. 44), (pp. 82–89) [in Ukrainian].
- Zacnyj, Ju. A.** (2007). *Suchasnyi anglomovnyi svit i zbahachennya slovnykovoho skladu movy [Modern English-speaking world and vocabulary enrichment]*. Vinnytsa [in Russian].
- Levchenko, O. O.** (2021). Tendenciji rozvytku neologizmiv v suchasnij anghlijskyj movi pid chas pandemiji COVID-19 [Neologisms' tendencies in modern English language in the period of Covid-19 pandemic]. In *Current Trends in the Study and Teaching of Foreign Languages: Proceedings of the 1st International Scientific and Practical Online Conference* (pp. 115–118) Poltava : Astraya [in Ukrainian].
- Jarceva, V. N.** (Ed.). (1990). *Lingvisticheskii encyklopedycheskii slovar*. [Linguistic encyclopedic dictionary]. Moscow [in Russian].
- Krasnycja, K., Stepanjuk, N., Dolusova, N.** (2020). Ghlobalne javyshhe CORONAVIRUS jak novyj koncept v anghlomovnij linghvokoghnytnyj kartyni svitu [Global aspect of CORONAVIRUS as new concept in English-speaking community]. In *Aktualni pytannya humanitarnyh nauk – Current issues of the humanities*, 32 (Vol. 1), (pp. 48–153) [in Ukrainian].
- Selivanova, O.** (2006) *Suchasna linghivistyka: terminologichna encyklopedija [Modern linguistic : terminological encyclopedia]*. Poltava : Dovkillia [in Ukrainian].
- Timopheev L. E.** (Ed.). (1974). *Kratkii slovar literaturovedcheskih terminov [Short dictionary of literary terms]*. Moskow [in Russian].
- Chulanova, G. V.** (2021). English discourse COVID-19 yak novyy product komunikativnoii diyalnosti individiv [English discourse of COVID-19 as new communicative result of individuals]. In *Topical issues of modern science, society and education. Proceedings of the 2nd International scientific and practical conference* (pp. 517–523). Retrived from <https://sci-conf.com.ua/ii-mezhdunarodnaya-nauchno-prakticheskaya-konferentsiya-topical-issues-of-modern-science-society-and-education-5-7-sentyabrya-2021-goda-harkov-ukraina-arhiv/> [in Ukrainian].
- Fedorova, Ju. Gh. & Ovcharenko, D. I.** (2017). Osoblyvosti movnoji reprezentacii neologizmiv [Specific features of neologisms]. *Young Scientist*, 12 (52), 270–274 [in Ukrainian].
- Glossary on the COVID-19 pandemic. (2021). Retrived from <https://www.btb.termiumpius.gc.ca/publications/covid19-eng.html> [in English].
- Katermina, V. V. & Lipiridi S. Ch.** (2020). Reflection on the Social and Psychological Consequences of the Coronavirus Pandemic in the New Vocabulary of the Non-professional English Language Medical Discourse. In *Research Technologies of Pandemic Coronavirus Impact* (pp. 44–49). Atlantis Press [in English].
- Lexicon for a Pandemic. (2021) The New Yorker. Retrived from <https://chytomo.com/the-new-yorker-sklav-slovyk-epokhy-koronavirusu> [in English].
- «Lockdown» named word of the year by Collins Dictionary (2021). Retrived from <https://www.independent.co.uk/life-style/lockdown-word-of-the-year-collins-dictionary-b1720172.html> [in English].

УДК 811.111'255.4

PIDHORNA Anna – Candidate of Philological Sciences, Associate Professor at the Department of Theory and Practice of Translation, Zaporizhzhia Polytechnic National University, 64, Zhukovsky str., Zaporizhzhia, 69063, Ukraine (levchenkoanna79@gmail.com)

ORCID: <http://orcid.org/0000-0003-1832-7100>

LESHCHENKO Hanna – Candidate of Philological Sciences, Associate Professor at the Department of Theory and Practice of Translation, Zaporizhzhia Polytechnic National University, 64, Zhukovsky str., Zaporizhzhia, 69063, Ukraine (anneshta@gmail.com)

ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-3960-5819>

DOI: <https://doi.org/10.24919/2522-4565.2021.48.18>

To cite this article: Pidhorna, A., Leshchenko, H. (2021). Kulturni kody Lesi Ukrainky v ramkakh yevropeiskyykh tsinnosti ta yikh vidtvorennya v perekladi [Lesia Ukrainka's cultural codes in terms of European values and their reproduction in translation]. *Problemy humanitarnykh nauk: zbirnyk naukovykh prats Drohobyskoho derzhavnoho pedahohichnoho universytetu imeni Ivana Franka. Seriya «Filolohiia» – Problems of Humanities. “Philology” Series: a collection of scientific articles of the Drohobych Ivan Franko State Pedagogical University*, 48, 136–144. doi: <https://doi.org/10.24919/2522-4565.2021.48.18> [in English].

LESIA UKRAINKA'S CULTURAL CODES IN TERMS OF EUROPEAN VALUES AND THEIR REPRODUCTION IN TRANSLATION

Summary. The article deals with the problem of cultural codes in Lesia Ukrainka's literary works as well as their correspondence to fundamental European values. The aim of the article is to highlight cultural codes in Lesia Ukrainka's literary works as well as to reveal their correspondence to fundamental European values. The object of research is cultural codes in Lesia Ukrainka's fairy drama «The Forest Song». The article offers a review of theoretical works which form the basis of the research, researches the role of cultural codes in creating values, analyses the codes implied in Lesia Ukrainka's fairy drama «The Forest Song». The study of the codes reveals specific cultural, historical, and different nationally marked features, which are vital for comprehensive and thorough understanding of the text along with the author's message. The Code of Belief emphasized in the work under study is typical for the European tradition in general and often presupposes certain religious and moral pursuits of an individual. The analysis reveals the fight between Christianity and Paganism, highlighting moral and spiritual issues associated. Another code studied is the Code of Earth, the most prominent symbol of which in the drama is the main character, Mavka. The codes are also considered from the perspective of their translation into the English language to make the abovementioned codes readable for the European community. The results of the research have shown that the cultural codes in Lesia Ukrainka's fairy drama «The Forest Song» are still topical for today and, therefore, are worth being in the scope of modern scientific interests. The development of methods for identifying cultural codes and analysis of strategies for their adequate reproduction in the target text may be the subject of further research.

Key words: code, values, symbol, cultural code, religion, tradition, translation, author's idea, cultural identity.

ЛЕЩЕНКО Ганна – кандидат філологічних наук, доцент кафедри теорії та практики перекладу, Національний університет «Запорізька політехніка», вул. Жуковського, 64, Запоріжжя, 69063, Україна

ORCID: <http://orcid.org/0000-0003-1832-7100>

ПІДГОРНА Анна – кандидат філологічних наук, доцент кафедри теорії та практики перекладу, Національний університет «Запорізька політехніка», вул. Жуковського, 64, Запоріжжя, 69063, Україна

ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-3960-5819>

DOI: <https://doi.org/10.24919/2522-4565.2021.48.18>

Бібліографічний опис статті: Лещенко, Г., Підгорна, А. (2021). Культурні коди Лесі Українки в рамках європейських цінностей та їх відтворення в перекладі. *Проблеми гуманітарних наук: збірник наукових праць Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка. Серія «Філологія»*, 48, 136–144. doi: <https://doi.org/10.24919/2522-4565.2021.48.18>.

КУЛЬТУРНІ КОДИ ЛЕСІ УКРАЇНКИ В РАМКАХ ЄВРОПЕЙСЬКИХ ЦІННОСТЕЙ ТА ЇХ ВІДТВОРЕННЯ В ПЕРЕКЛАДІ

Анотація. У статті розглянуто проблему культурних кодів у літературних творах Лесі Українки, а також їхню відповідність фундаментальним європейським цінностям. Мета статті – висвітлити культурні коди в літературній творчості Лесі Українки, а також виявити їхню відповідність фундаментальним європейським цінностям. Об'єкт дослідження – культурні коди в драмі-феєрії «Лісова пісня». У статті представлений огляд теоретичних праць, які становлять основу дослідження, розкрито роль культурних кодів у формуванні ціннісних орієнтацій, проаналізовано коди, закладені у казковій драмі Лесі Українки «Лісова пісня». Вивчення кодів виявляє специфічні культурні, історичні та інші національно марковані особливості, які вкрай важливі для всебічного й ґрунтовного осягнення тексту разом з авторським задумом. Наголошений у розвідці Кодекс віри є типовим для європейської традиції й часто демонструє певні релігійні та моральні цінності особистості. Аналіз розкриває боротьбу між християнством і язичництвом, висвітлює пов'язані моральні та духовні проблеми. Ще один досліджуваний код – «Код Землі», найвизначнішим репрезентантом якого в драмі є головна героїня Мавка. Коди також розглянуто з погляду їхнього перекладу англійською мовою з метою зробити вищезгадані коди зрозумілими європейській спільноті. Результати дослідження показали, що культурні коди казкової драми Лесі Українки «Лісова пісня» актуальні й сьогодні, тож мають бути об'єктами сучасних наукових розвідок. Розробка методик ідентифікації культурних кодів та аналіз стратегій їх адекватного відтворення у тексті перекладу можуть стати предметом подальших досліджень.

Ключові слова: кодекс, ціннісні орієнтації, символ, культурний код, релігія, традиція, переклад, авторський задум, культурна ідентичність.

Introduction. People's behavior is largely determined by the norms, patterns and values that are recognized in the society as natural. The article is relevant and topical, because European integration has been declared a major and unchanging foreign policy priority of Ukraine. By signing an action plan with the EU in 2005 Ukraine has joined those countries that share an understanding of the fundamental concepts of modern civilization – above all, “human rights”, and the perception of the principles enshrined in the International Covenant on Civil and Political Rights. Besides this, Ukrainians associate European values as personal well-being, intellectual and personal development, quality and free education and medicine, stability, equal opportunities for all citizens and, of course, preserving cultural identity and respecting other cultures.

The spiritual world of people, the ideological being in the modern world, the formation of true values, and moral culture are the main con-

stituencies of cultural identity (Hyatt & Simons, 1999). Literature plays an important and crucial role here. While admiring European values, Ukrainians respect their national values and ideals. We know that Ukraine is the heart of Europe, whose geographical center is near Rakhiv. What is the path we must take to consciously accept European values? Is Ukraine a European state? The answers to these questions we can find by analyzing literary works.

Background. Lesia Ukrainka's works have often been in the center of researchers' interests. V. Ageieva attempted to interpret her works through recourse to postmodern text theory, in particular to the concepts of feminist criticism (Агеєва, 1999). Professor, Doctor of Philosophy from the United States Natalia Ishchuk-Pazunyak made a comparative study of the features of fairy drama “The Forest Song” with Western European and Ukrainian dramatic works (Іщук-Пазуняк, 2008). S. Kocherha focused the cultural and phil-

osophical concept of Lesya Ukrainka analyzing cultural codes, images and plots (Кочера, 2011). E. Wedel researched Lesya Ukrainka's lyrics through the European culture (Ведель, 2014). However no one has analyzed cultural codes in the fairy drama via the prism of translation studies on the background of European values, which makes our article relevant.

The article's aim. The article's **aim** is to highlight cultural codes in Lesia Ukrainka's literary works as well as to reveal their correspondence to fundamental European values. We have analyzed a number of theoretical works paying attention to the codes implied in Lesia Ukrainka's fairy drama "The Forest Song". The research made it possible to identify significant and nationally marked elements, which help understand the text at a deeper level. The topic is relevant as the systematic analysis of culturally marked elements of the text from the standpoint of translation has not been carried out so far, so we are to see how and due to what the cultural markers of the literary text are preserved in the target text.

Present Study. Firstly, it should be specified that we view a literary text as a two-dimensional structure formed as a result the author using a specific system for coding information. So, we focus on the mechanisms of formation, functioning and interpretation of hidden textual meanings, without which a full understanding of the text is impossible. We have accomplished this task by detecting both verbal and non-verbal signals in the texts. Mostly, these signals are represented in culturally marked words and word combinations, realia, quotations, allusions, epigraphs, symbols, etc.

Lesia Ukrainka's original work "Forest Song" contains mythical images of the ancient religion of our ancestors and is built on the cultural opposition of *culture – nature* or *civilization – nature*. The marginal confrontation of two types of social life is realized though the Code of Belief. It is typical for the European tradition in general and often presupposes certain religious and moral pursuits of an individual. The analysis reveals the fight between Christianity and Paganism, highlighting moral and spiritual issues associated. Another code studied is the Code of Earth, the most prominent symbol of which in the drama is embodied in the main character, *Mavka*. The Code of Water is realized through pagan creatures living in the forest: *He Who Rends the*

Dikes (a destructive spirit dwelling in the freshets of spring), *Rusalkas* (mermaids), *Lost Babes* (a fairy being conceived as coming from an unbaptized infant), *Spring Flood*, (a young male water spirit), *Water Goblin*, *Old Man River* (an old water spirit). The Codes of Air and Fire are mostly embodied in one image of *Will-o'-the-Wisp*, a fire sprite (*ignis fatuus* – the fiery wind).

We have also considered the way how the codes can be reproduced in the target text so that they are comprehensible for the European community. The results of the research have shown that the cultural codes in Lesia Ukrainka's fairy drama "The Forest Song" are correlated with common European values.

According to Taras Shmiher, a Translation Studies scholar, the translator's objective in dealing with national codes is to understand «the necessity for an interpreter to be "inside" the historical tradition – to understand, on the one hand, their own historical dependence, and, on the other hand, penetrate by "method acting" into that historical situation where the text was created, a view on this text from "inside" of the era itself, which further enables a wider interpretation of the literary code by another language» (Шмигер, 2009, p. 123). V. Koptilov underlines that the translator, thus, acquires greater interpretative freedom by letting go essential author's restrictions (and it concerns not only connotative meanings but primary ones as well) (Коптілов, 1967, p. 47). When reproducing the literary code of the text by the language of translation, verbal communication is accomplished not by a particular sentence but rather by more complex language structures. These structures have distinguishing features which characterize them as integral syntactic and communicative units. "The principle role in revealing the inner code of the text belongs to nominations of the narrow semantic field, specific set expressions, and linguistic constructions whose meanings can be understood only within historical context" (Алефиренко, 2006, p. 274).

M. Moskalenko believes that understanding of the code requires certain key aspects to be considered. These aspects include set metaphoric expressions of the source language; the author's picture of the world; conditions of the text production; initial target audience (Москаленко, 2006, p. 158).

The rise in national self-awareness of the population, increased interest in the origin of the traditional culture, degradation of the nonmaterial ethnos along with the social crisis entailed are undoubtedly the result of any gap which is not filled in the system of hereditary transfer of cultural information, which determines the practical interest in studying national beliefs and concepts.

Our ancestors' ancient religion, which some people consider to be lost, continues living in our everyday life. And there is much evidence to prove it. Many prejudices and biases of today come from the oldest times, the times of paganism. Religion and mythology explain the worldview of the ancient Slavs. Researchers of the ancient culture admit that the old beliefs were closely connected with the nature. People tried to be united and on good terms with the nature because they constantly realized how dependent they were on it.

Lesia Ukrainka's original work "Lisova Pisnia" (The Forest Song) contains the mythical images of our ancestors' ancient religion and is based on the culturological opposition "culture – nature" or "civilization – nature". However, the Ukrainian researcher S. Kocherha admits that "...looking at the literary world of "The Forest Song" exclusively from the perspective of the nature-culture opposition or of even two cultures would mean impoverishing the intellectual and spiritual potential of the text ... it is worth reminding that Lukash stays alone in the forest whereas Mavka was rejected by her own community" (Кочерга, 2011, p. 7). M. Moklytsia agrees with this point of view underlying Lesia Ukrainka's tendency to choose the semiotic parting line of two or more structures: "The parting line is always a bilingual mechanism which helps one semiotic sphere to establish contacts with another semiotic space. The parting line opposition of two different social lifestyles, mentalities, and art works generally promotes cultural advances and changes but simultaneously becomes a difficult survivability test for a defeated national community" (Моклиця, 2010, p. 590). Both researchers point out the Code of Belief realized in Lesia Ukrainka's works and particularly in "The Forest Song". The Code of Belief encompasses the European civilization with its Christian and pagan fundamentals. As Yu. Rubinsky underlines, the fundamental moral foundations of the

Christian doctrine were and remain common to all Europeans (Рубинский, 2013, p. 12). Lesia Ukrainka's perspective is both global and deeply individual as well as personalized. Interconnecting early Christianity, which defended itself as opposed to Roman paganism, and the Ukrainian mythical world, the poetess models the image of the European civilization in terms of spiritual search and smoothly incorporates the Ukrainian fragment into the global world.

As it has been abovementioned, the characters of "The Forest Song" reflect the four nature elements. Water is represented by such characters as the raging spring water flow – "Toi, shcho hrebli rve", Woodland Sprites, Rusalkas (Mermaids), Vodianyk (Water Goblin). There are also Poterchata – marsh lights that live in the water environment and lure people there. Lesia Ukrainka shows the water element in the forest as a symbol of ancient nature. She writes: (Example 1) *"At one end the glade turns into tussocks and reedy growths, and then into a **vivid green marsh**, the shore of a **woodland lake** formed by a **stream** which runs through the forest. The stream emerges from a dense thicket, empties into the lake and comes out at the end of it, only to lose itself again in the undergrowth. The lake itself is a **placid sheet of calm water**, covered with **duckweed** and **water lilies** except for a clean open space in the center. The spot is wild and mysterious but not gloomy, filled with the tender, pensive beauty of Polissya, the wooded part of the province of Volhynia"* (Ukrainka, 1950, p. 10).

The example given above not only illustrates the abundance of references to the water element but also reveals an intermingling of these references with the concepts of another nature element – the Earth. All this emphasizes the significance of nature as a whole in Lesia Ukrainka's work and the importance of it in the Ukrainians' Code of Belief. The epithets used along with the names of concepts reflect the awe-stricken perception of the nature by the Ukrainians – *mysterious but ... filled with the tender, pensive beauty* (Ukrainka, 1950, p. 10), which is also part of the traditional belief.

The Code of Earth itself as well as everything that grows on the Earth is embodied in the drama by forest and field creatures. These are wise old Lisovyk, Kuts, the Little Forest Devil, Field Mermaid, and others. But the main symbol

of the Earth is Mavka – a forest girl, a nymph with long loose hair braided with flowers, who is soulless and bodiless: (Example 2)...*dressed in a bright green garment, and her black hair, hanging loose, has a greenish sheen. She makes gestures with her hands and rubs them across her eyes* (Ukrainka, 1950, p. 5). However, this incredibly beautiful forest creature, when faced with the world of people, becomes different – (Example 3) “*whose life in sparkling bubbles mounts up high*” (Ukrainka, 1950, p. 12), and, as a result of her unhappy love, she bursts into flame and Perelesnyk (*Will-o'-the-Wisp*) embraces it renewing her for the next life.

All these references and associations with nature elements do not mean that the Code of Belief in “The Forest Song” is exclusively based on Paganism as a ruling religion. On the contrary, it is necessary to underline that the Ukrainians, in particular those who lived in Volhynia, were rather ambiguous on the issue of religion, no matter what it was – Christianity or Paganism. It is correlated with the European tradition as K. Eder underlines “Christianity, as the symbolic system mediating between and blending these two traditions, has not only reproduced but even intensified this strange constellation of two codes in one culture” (Eder, 1990). Lesia Ukrainka reflects this attitude by making her characters express a number of controversial ideas, most of which formed in the people’s outlook during the era of Christianity. For instance, Lukash’s mother represents that part of villagers who have adopted Christianity:

(Example 4) (*Uncle Lev*) *Why, sister, must You always nag and nag the girl like that?/ (Mother) You’d bring in here Amongst us all the witches from the woods./ (Uncle Lev) If you’d talk sense – of things you understand – /I’d listen; but this talk of «witches from the woods»... There are none there, for witches only dwell In villages with folk / (Mother) If you attract This forest trash you’ll find some day what good /You’ve gained by it! (Uncle Lev) What comes out of the forest is not trash – / All good things from the forest come* (Ukrainka, 1950, p. 44).

The brother of Lukash’s mother, Uncle Lev, was, on the contrary, depicted as a witch doctor and wizard. Lisovyk treats him with respect and admits that he is the only human being that can behave himself in the forest. Uncle Lev’s beliefs

are reflected in the following quotation: (Example 5) *But I, good nephew, know the art of dealing with such things as these: Where one should lay a cross, where stick a twig, Where simply spit three times, and that’s enough. We’ll sow around our quarters poppy seed; Before the threshold we’ll plant gentian root. No evil spirit then will trouble us...* (Ukrainka, 1950, p. 25).

However, even Uncle Lev can also be inconsistent. Sometimes he offends the guardian spirit of the forest and all forest forces: (Example 6) *You forest folk! There is your loyalty! I’ll get that Forest Elf for this, so he Won’t get away again! inside an oak I’ll stuff that whiskered piece of trickness, As he’ll find out!* (Ukrainka, 1950, p. 115). He can go fishing on the lake without Vodianyk’s blessing and, when close to getting drowned, curses the latter: (Example 7) *That damned Water Goblin! May he dry up! ... A bit more, I’d have sunk! ... The dirty scamp!* (Ukrainka, 1950, p. 115).

It is obvious that in “The Forest Song” there is no border between the world of people and the world of mythological creatures, between Christianity and Paganism. It is the world where forest creatures (Mavka) live among people whereas ordinary villagers still remember and live according to the laws of nature (Uncle Lev). This “invisible” world of spirits has always been nearby: in forests, fields, mountains, rivers, lakes, and people’s dwellings. Mavka’s most well-known phrase “I musn’t die!” may mean that ancient Ukrainians believed in the immortality of their souls, both from Christian and Pagan perspective. Mavka’s words addressed to Lukas undoubtedly prove that: (Example 8) “*And I shall find some word for all: /The quiet murmur of my rustling leaves; / The willow pipe that tender music breathes; / The melancholy dews that from my branches fall*” (Ukrainka, 1950, p. 54).

The evidence of national culture being a component of the world culture is also revealed in the author using words of Greek origin. In particular, it is curious to see the words “khymer” and “khymernyi” in Perelesnyk’s and Lisovyk’s speech. These words are known to have come to the language from the Greek mythology via church books where these words are already found in the meaning “frightening”, with Christian negative connotation, for example:

(Example 9) *Navolo vognyshchia blyzky svitla i zvoi tini nenache vodiat khymernyi tanok* (Українка, n.d.). – *The darting flames of the fire seem to be carrying on a **mysterious** dance with the shadows* (Ukrainka, 1950, p. 110).

(Example 10) (Perelesnyk) *Yakis khymery! Chom vidhotilosia?* (Українка, n.d.). – *Some **mad whim!** Why have you lost desire?* (Ukrainka, 1950, p. 115).

Ambiguity is also obvious in the description of the setting. It is necessary to underline that the literary space of “The Forest Song” is closed mostly within the forest, in particular on the clearing where the key actions of the drama take place. In the system of symbolic co-ordinates, the place of actions favours the contact of the two worlds: the mythological world (of forest creatures) and the Christian world (of people). The description of this place can be found at the beginning of the text: (Example 11) *A dense and hoary **primeval** forest in Volhynia. The scene is a spacious glade in the heart of the forest, dotted with willows and one very old oak. The **stream** emerges from a dense thicket* (Ukrainka, 1950, p. 14). In the pre-Christian times, such a clearing could have been a sacred place where ancestors of the Ukrainians gathered for their religious celebrations. Many European societies have left us historical evidence of their belief systems, be it the worship of the sun, gods and goddesses, the knowledge of good and evil, or sacred worship places. Stonehenge, the Buddha statue in Bamiyan, the Almudena Cathedral in Madrid, Uluru in Alice Springs, the Bahá’í Gardens in Haifa, Fujiyama, the sacred mountain of Japan, the Kaaba in Saudi Arabia or the Golden Temple in Amritsar, can all be a testament to human spirit, objective reality or the result of human desire to explain the meaning of life and our role in the world. All these testify that our cultures are united on a deeper level.

However, the forest, which once gave people food, has become frightening, silent, dark, hostile, and cold. Uncle Lev, who protected the last remaining oak in the forest, remarks sadly: (Example 12)... *there never were such sturdy oaks / As those which were chopped down* (Ukrainka, 1950, p. 23). The oak is a symbol of former greatness and pagan religion as well as a symbol of its gradual «dying». Yet, after Uncle Lev’s death, people cut down the last old sacred oak, which symbolizes the victory of Christianity.

If the inhabitants of the forest are mythological creatures, the time when the action takes place is connected with the newest Christian religion. Owing to the conversation between Uncle Lev and Lukash, it is easy to determine what holiday it was when they came to the forest: (Example 13) *All right, amuse yourself. / That’s why God gave us holy days. ... ‘Tis time to drive the cattle to the woods. / See yonder how the grass is springing up* (Ukrainka, 1950, p. 24). In Ukraine, the cattle (bydlo) used to be sent to grass in the meadows almost a month after Easter (the equinox). It is known that when leaves started to appear on trees and bushes, the ancient Ruthenians celebrated the holiday of Yarylo the God which was later replaced in the Christian religion by the day of George (Yurii) the Martyr (Bogorod).

Comparing the English translation of the drama and its original Ukrainian version, one can see some differences caused by certain translation difficulties, especially when dealing with nationally marked concepts. In many episodes the translator successfully found appropriate equivalents for key notions of the fairy drama. Thus, the poetic depiction of the forest and its image in Example 11 is accompanied by the use of plant symbols whose semantics is easily reproduced in translation with the help of equivalent units, such as “*predkovichnyi – primeval*”, “*strumok – stream*”, or change of images “*posed lisu – in the heart of the forest*” and “*plakucha bereza – willow*”.

However, some examples, can reveal obvious discrepancy in the intensity of emotional colouring when conveying the ideas. Thus, in Example 4, the expressions “*forest trash*” and “*all good things from the forest come*” used by the translator P. Cundy as calques of the Ukrainians variants “*pogan lisova*” and “*usiaki skarby z lisu idut*” seem to reflect the meanings fully, but at the same time lack that extra negative / positive emotional connotation of the phrases in the original. It is especially evident in the descriptive equivalent “*good things*” used instead of “*skarby*”. The loss of necessary connotation is found in the translation of the units “*khymery*” and “*khymernyi*” in Examples 9-10. The adjective “*mysterious*” and the expression “*mad whim*” have neither negative connotation nor any connection to religion which the words in the original imply.

The same can be observed in Example 6. The contemptuous address “*kodlo lisove*”, which means “*descendents, relatives*” is translated by P. Cundy with the neutral expression “*you forest folk*”. However, it must be noted to his credit that another expression in the same episode, “*borodyshche-pomelyshche*”, is reproduced by the translator with the due image and colouring kept. The variant used, “*that whiskered piece of trickiness*”, not only describes Lisovyk with a vivid image, but also realizes the code of forest embodied by the character: in English, if paraphrased, it is “*hairy part of the thicket*”.

In Example 5, the translator loses the sacral meaning when reproducing magic spells against evil spirits. As a result, there is neutral “*stick a twig*” instead of “*osyku vbyty*”. Unfortunately, this variant gives the English text reader no clue why that should be done.

Similarly to the translation of magic spells, the reproduction of traditional curses does cause certain difficulties. Since the English language is also characterized by the abundance of various emotionally coloured lexical units, including curses, P. Cundy successfully finds appropriate equivalents which are relevant in the context of the drama (see Example 7): “*Toi kliaty Vodianyk*” and “*A shchob ty vslyz!*” are expressed by “*That damned Water Goblin*” and “*The dirty scamp!*”. The curses given above and their translation equivalents are very powerful – they reveal the cultural peculiarities of the peoples that are different in their outlooks but similar in their emotional potency.

As seen in the examples above, the translation of spells, curses, prayers, and others, especially those which are culturally specific and thus represent nationally coloured lexical units, are undoubtedly worth attention due to their translation difficulties. The following example illustrates how changes may distort the message: (Example 14) *Shchippe-divytse, Propasnytse-Triasavytse!* / *Idy ty sobi na kupia, na bolota,* / *De liudy ne khodiat,* / *De kury ne piut,* / *De mii glas ne zakhodut.* / *Tut tobi ne khodyty,* / *Bilogo tila ne vialyty,* / *Zhovtoi kosti ne mloity,* / *Chornoi krovi ne spyvaty,* / *Viku ne vkorochaty.* / *Os tobi polyn – Zgyn, maro, zgyn!* / *Vzhe znov yakas mara? Tsur-Pek! Shchezai!* (Українка, n.d.). – *Evil spirit, Fever Wraith,* / *Burning fever, shivering ague!* / *Back into the scum you go, back into the slime;* / *Where good people do not walk,* /

Where the fowls don't drink, / *Where my voice you hear no more!* / *Here no power you dare employ* / *My white body to destroy,* / *My bones' marrow to enjoy,* / *My red blood with which to toy,* / *No one's health may you annoy.* / *Fly, you phantom, fly!* / *Perish, specter, die!* (Ukrainka, 1950, p. 34).

The analysis of the spells above gives an opportunity to notice that even a slight change of a word meaning weakens the mythological and ritual objective of the spell by disrupting its internal integrity typical of the genre. P. Cundy, in his turn, not only changes the lines but also replaces the coloronims (“*chornoi krovi – my red blood*”), omits some words (“*shchippe-divytse*”), and changes the images (“*maro – phantom, spectre*”). However, the translator maintains the form because in spells it is not only a way of conveying the meaning but also an integral part of it which is characterized by certain semantics. That integrity is implemented through syntactic figures (vocatives, affirmations, homogeneous elements, repetitions, and antitheses), which help to specify and/or widen the meaning of the spell, mystify its sense, strengthen the magic of some images or place / time of the rite. In the example given, the translator uses more general or more descriptive English language units, thus choosing the domestication strategy when dealing with the spells at least.

Conclusions. The research shows that the value of the codes in Lesia Ukrainka's “The Forest Song” is that they contain extremely compressed information about Ukrainians' everyday life, customs, traditions, culture, mythology, beliefs, mentality, and behavior. They create the model of the folklore picture of the world in the fairy drama, where the stance of a certain cultural identity is evident. Therefore, the translator's task is not only to convey the meaning in the most adequate way, but also reveal those regularities and patterns of the literary text in question that, in addition to linguistic ones, deal with psychological, cultural, and worldview peculiarities of the author along with the ethnicity he/she represents.

To conclude, by telling a sad love story in “The Forest Song”, Lesia Ukrainka conveys the depth of eternal confrontation between good and evil in the human nature, the gap between the beauty of nature, the uniqueness of the soul that can feel it, and the ugliness of limitation and greed. Her literary work reveals the code of Ukrainian mentality which fits into the European culture on the profound level.

BIBLIOGRAPHY

- Агєсва В.П.** Поетеса зламу століть: творчість Лєсї Українки в постмодерній інтерпретації : монографія. Київ : Либідь, 1999. 262 с.
- Алефиренко Н.** Лингвокогнитивное моделирование картины мира. *Картина мира: язык, литература, культура*. Бийск : Изд-во БГПИ, 2006. Вып. 2. С. 274–281.
- Арнольд И.В.** Стилистика современного английского языка (Стилистика декодирования). Ленинград : Просвещение, 1973. 304 с.
- Богород А.** Міфологічний світ «Лісової пісні». URL: <http://kolovolhviv.top/рідновірська-книга/міфологічний-світ-лісової-пісні-авт/> (дата звернення 15.11.2019).
- Ведель Е.** Лірика Лєсї Українки: діалог з європейською культурою : монографія / пер. з нім. Олєсї Костюк ; передм. Михайла Наєнка. Київ : Академія, 2014. 78 с.
- Ішук-Пазуняк Н.** Лєсє Українка: ідея свободи України у спектрі світової цивілізації : розвідки і доповнення. Київ : Видавництво імені Олєни Тєлігі, 2008. 432 с.
- Коптілов В.** Перекладознавство як окрема галузь філології. *Мовознавство*. 1967. № 4. С. 45–53.
- Кочерга С.О.** Культурософська концепція Лєсї Українки: культурні коди, образи, сюжети : автореф. дис. ... д-ра філол. наук : 10.01.01, 10.01.06. Львів : Львівський національний університет імені І. Франка, 2011. 40 с.
- Моклиця М.** Розмаїття світу культури у спадщині Лєсї Українки. *Лєсє Українка і сучасність*. Т. 6. С. 589–594. URL: <http://dspace.nbuv.gov.ua/bitstream/handle/123456789/40194/48-Moklyzja.pdf?sequence=1> (дата звернення: 22.11.2019).
- Москаленко М.** Нариси з українського перекладу. *Всесвіт*. 2006. № 1/2. С. 172–190.
- Рубинский Ю.И.** Ценностные ориентиры Европы. Москва : Институт Европы РАН, 2013. 56 с.
- Шмігер Т.** Історія українського перекладознавстві. Київ : Смолоскип, 2009. 342 с.
- Українка Л.** Лісова пісня. *Укр.Ліб : бібліотека української літератури*. URL: <http://www.ukrlib.com.ua/books/printout.php?bookid=11&id=119> (дата звернення: 19.09.2019).
- Eder K.** The cultural code of modernity and the problem of nature: a critique of the naturalistic notion of progress. *Rethinking progress: movements, forces and ideas at the end of the 20th century* / ed. by J. C. Alexander, P. Sztompka. Boston : Unwin Hyman, 1990. P. 67–87. URL: <https://nbnresolving.org/urn:nbn:de:0168-ssolar-15182> (access date: 17.12.2021).
- Halliday M.A.K.** Language as Social Semiotic: The Social Interpretation of Language and Meaning. London : Arnol, 1978. 256 p.
- Hyatt J., Simons H.** Cultural Codes – Who Holds the Key?: The Concept and Conduct of Evaluation in Central and Eastern Europe. *Evaluation*. 1999. № 5(1). P. 23–41. DOI: 10.1177/1356389992208805.
- Ukrainka L.** Forest Song. *Spirit of Flame: A Collection of the Works of Lesya Ukrainka* / transl. by Percival Cundy. New York : Bookman Associates, 1950. P. 169–260.

REFERENCES

- Ageieva, V.P.** (1999). *Poetesa zlamu stilit: tvorchist Lesi Ukrainky v postmodernii interpretatsii [The poetess of the turn of the century: Lesia Ukrainka's works in the postmodern interpretation]*. Kyiv: Lybid [in Ukrainian].
- Alefirenko, N.** (2006). Lingvokognitivnoye modelirovaniye kartiny mira [Linguocognitive World View Modelling]. *Kartina Mira: Yazyk, Literature, Kultura – World View: Language, Literature, Culture*, 2, 274–281 [in Russian].
- Arnold, I.** (1973). *Stilistika sovremennogo angliiskogo yazyka (Stilistika dekodirovaniya) [Stylistics of the Modern English Language (Stylistics of decoding)]*. Leningrad: Prosvescheniye [in Russian].
- Bogorod, A.** (n.d.). *Mifolohichnyi svit «Lisovoi pisni» [Mythological Sacred World of «Forest Song»]*. Retrieved November 15, 2019, from <http://kolovolhviv.top/рідновірська-книга/міфологічний-світ-лісової-пісні-авт/> [in Ukrainian].
- Vedel, E.** (2014). *Liryka Lesi Ukrainky: dialog z yevropeiskoiu kulturoiu [Lesia Ukrainka's lyric poetry: a dialogue with the European culture]*. (O. Kostiuk, Trans.). Kyiv: Akademiia [in Ukrainian].
- Ishchuk-Pazunian, N.** (2008). *Lesia Ukrainka: ideia svobody Ukrainy u spektri svitovoi tsyvilizatsii: rozvidky i dopovnennia [Lesia Ukrainka: the idea of Ukraine's freedom in the context of civilization: research and additions]*. Kyiv: Vydavnytstvo imeni Oleny Telihi [in Ukrainian].
- Koptilov, V.** (1967). *Perekladoznnavstvo yak okrema galuz fililohii [Translation Studies as a Separate Branch of Philology]*. *Movoznavstvo – Language Studies*, 4, 45–53 [in Ukrainian].

- Kocherha, S.** (2011). Kulturosofska kontsepsiya Lesi Ukrainky: kulturni kody, obrazy, siuzhety [Lesia Ukrainka's Culturoosophic Concept: Cultural Codes, Images, Plots]. (*Extended abstract of Doctor's thesis*). Lviv: Natsionalnyi universytet im. I. Franko [in Ukrainian].
- Moklytsia, M.** (2010). Rozmaittia svitu kultury u spadshchyni Lesi Ukrainky [Diversity of the Culture World in Lesia Ukrainka's Heritage]. *Lesia Ukrainka i Suchasnist – Lesia Ukrainka and the modern age*, 6, 589–594 [in Ukrainian].
- Moskalenko, M.** (2006). Narysy z ukrainskoho perekladu [Speculations on Ukrainian Translation]. *Vsesvit – Universe*, 1-2, 172–190 [in Ukrainian].
- Rubinskiy, Yu.** (2013). *Tsennostnye oriientyry Evropy* [Main trends of the European values]. Moscow: Institut Evropy RAN [in Russian].
- Shmiher, T.** (2009). *Istoriia ukrainskoho perekladoznavstva* [History of Ukrainian Translation Studies]. Kyiv: Smoloskyp [in Ukrainian].
- Ukrainka, L.** (n.d.). Lisova pisnia [Forest Song]. *Ukrlib*. Retrieved September 19, 2019, from <http://www.ukrlib.com.ua/books/printout.php?bookid=11&id=119> [in Ukrainian].
- Eder, K.** (1990). The cultural code of modernity and the problem of nature: a critique of the naturalistic notion of progress. In J. C. Alexander, & P. Sztompka (Eds.), *Rethinking progress: movements, forces and ideas at the end of the 20th century* (pp. 67–87). Boston: Unwin Hyman. Retrieved December 17, 2021, from <https://nbnresolving.org/urn:nbn:de:0168-ssolar-15182> [in English].
- Halliday, M. A. K.** (1978). *Language as Social Semiotic: The Social Interpretation of Language and Meaning*. London: Arnold [in English].
- Hyatt, J., & Simons, H.** (1999). Cultural codes – Who holds the key?: The concept and conduct of evaluation in central and Eastern Europe. Retrieved December 17, 2021, from http://www.stes-apes.med.ulg.ac.be/Documents_electroniques/EVA/EVA-GEN/ELE%20EVA-GEN%207459.pdf [in English]. DOI: 10.1177/13563899922208805.
- Ukrainka, L.** (1950). Forest Song. In *Spirit of flame: A collection of the works of Lesya Ukrainka*, 169–260. (Percival Cundy, Trans.). New York: Bookman Associates [in English].

УДК 811: 821.161.2-3'06

ПОСЛАВСЬКА Наталія – кандидат філологічних наук, доцент кафедри української мови, ДВНЗ «Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника», вул. Шевченка, 57, Івано-Франківськ, 76018, Україна (nata.slavna@ukr.net)

ORCID: orcid.org/0000-0002-1056-96-34

DOI: <https://doi.org/10.24919/2522-4565.2021.48.19>

Бібліографічний опис статті: Пославська, Н. (2021). Вербальні маркери сугестії у сучасній українській літературній повісті-казці Ю. Винничука «Місце для дракона». *Проблеми гуманітарних наук : збірник наукових праць Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка. Серія «Філологія»*, 48, 145–151. doi: <https://doi.org/10.24919/2522-4565.2021.48.19>.

ВЕРБАЛЬНІ МАРКЕРИ СУГЕСТІЇ У СУЧАСНІЙ УКРАЇНСЬКІЙ ЛІТЕРАТУРНІЙ ПОВІСТІ-КАЗЦІ Ю. ВИННИЧУКА «МІСЦЕ ДЛЯ ДРАКОНА»

Анотація. У статті досліджено вербальні маркери сугестії у творі Ю. Винничука «Місце для дракона» відповідно до мовно-психологічного та педагогічного впливу сучасної авторської казки на шкільну молодь. Актуальність розвідки зумовлена потребою ґрунтовних лінгвістичних напрацювань про вербальну сугестію у шкільних програмових творах із літератури. Тема має важливе значення для подальшого вивчення ролі мовленнєвого впливу на формування здорової, цілісної, зрілої інтелектуально-творчої особистості та на інформаційну безпеку українського соціуму.

Вербальна сугестія як форма мовно-психологічного впливу спрямована на генерування в реципієнті передбачуваних раціонально-ірраціональних настанов без критичного аналізу вхідної інформації за допомогою арсеналу словесних засобів. Автор вербально впливає на моделювання адресатом-читачем картини світу. Мовна сугестія містить закодовані послання, для адекватного розкодування яких потрібно володіти відповідними знаннями й досвідом. У протилежному разі хибне тлумачення непрямої номінації сугестії позбавляє адресата суб'єктності та створює ілюзію самостійного вибору, приймаючи чуже. Сугестію у художньому тексті оприявнюють насамперед через підтексти, які розкривають справжній сенс. Вербальні маркери сугестії допомагають виявити й декодувати його.

Сугестивність виявлена на кожному зі структурних рівнів повісті-казки Ю. Винничука «Місце для дракона»: лексико-семантичному (метафора, антитеза, афоризм, епітет, порівняння), морфологічному, синтаксичному, фонетичному. Найвиразніше – на лексико-семантичному, найменше – на фонетичному. Найбільший вербальний вплив на реципієнта здійснюють лексико-семантичні засоби, інші є допоміжними, вони підсилюють сугестивну функцію тропів та експресивно-емотивних слів.

У статті акцентовано на важливості нівеляції прямої номінації навіювання про необхідність миття в тоталітарному світі та заміну її на цінність миття для себе й гуманного світу відповідно до правильного тлумачення непрямої номінації вербальної сугестії.

Ключові слова: вербальна сугестія, маркери сугестії, мовно-психологічний вплив, Ю. Винничук, повість-казка «Місце для дракона».

POSLAVSKA Nataliia – Candidate of Philological Sciences, Associate Professor at the Department of Ukrainian Language, Vasyl Stefanyk Precarpathian National University, 57, Shevchenko str., Ivano-Frankivsk, 76018, Ukraine (nata.slavna@ukr.net)

ORCID: orcid.org/0000-0002-1056-96-34

DOI: <https://doi.org/10.24919/2522-4565.2021.48.19>

To cite this article: Poslavska, N. (2021). Verbalni markery suhestii u suchasni ukrainskii literaturnii povisti-kaztsi Yu. Vynnychuka «Mistse dlia drakona» [Verbal markers of suggestion in modern Ukrainian fairy

tale "The place for the dragon" by Yu. Vynnychuk]. *Problemy humanitarnykh nauk: zbirnyk naukovykh prats Drohobyskoho derzhavnoho pedahohichnoho universytetu imeni Ivana Franka. Seriiia «Filolohiia» – Problems of Humanities. "Philology" Series: a collection of scientific articles of the Drohobych Ivan Franko State Pedagogical University*, 48, 145–151. doi: <https://doi.org/10.24919/2522-4565.2021.48.19> [in Ukrainian].

VERBAL MARKERS OF SUGGESTION IN MODERN UKRAINIAN FAIRY TALE «THE PLACE FOR THE DRAGON» BY YU. VYNNYCHUK

Summary. *In the article verbal markers of suggestion in fairy tale «The Place for the Dragon» by Yu. Vynnychuk are described, according to linguistic, psychological and pedagogical influence of modern fairy tales on school-age youths. The actuality of the research is due to the necessity of thorough linguistic developments with verbal suggestion in the literature curriculum. The topic is important for further study of the role of speech influence in the formation of a healthy, cohesive, mature, intellectual and creative personality; in the information security of Ukrainian society.*

Verbal suggestion is the form of linguistic and psychological influence that focuses on generating in the recipient of the expected rational and irrational behavior without critical analysis of input information using a range of verbal means. The author verbally has the impact on the modeling of the picture of the world by the addressee-reader. Language suggestion contains coded messages, for the adequate decoding of which you need to have relevant knowledge and experience. Otherwise, misinterpretation of the indirect nomination of suggestion deprives the addressee of subjectivity and creates the illusion of independent choice, accepting others. Suggestion in a literary text is manifested via subtexts that reveal the true meaning. Verbal markers of suggestion help detect and decode it.

Suggestiveness is revealed at each of the structural levels of Yu. Vynnychuk's fairy tale «The Place for the Dragon»: lexical-semantic (metaphor, antithesis, aphorism, epithet, comparison), morphological, syntactic, phonetic. It is vividly detected at the lexical-semantic level and least often – at the phonetic. The greatest verbal impact on the recipient is provided by lexical-semantic means, others are auxiliary, they reinforce the suggestive role of tropes and expressive-emotional words.

The article emphasizes the importance of neutralizing the direct nomination of the suggestion of the writer's uselessness in the totalitarian world and replacing it with the value of the writer for himself and the humane world in accordance with the correct interpretation of the indirect nomination of verbal suggestion.

Key words: *verbal suggestion, markers of suggestion, linguistic and psychological influence, Yu. Vynnychuk, fairy tale «The Place for the Dragon».*

Актуальність проблеми. Сучасна наука на міждисциплінарному рівні досліджує вербальний вплив на свідомість, діяльність людини та суспільства. Зумисна цілеспрямована мовленнєва дія адресанта на колективного адресата за умов сучасного якісного прогресу психологічних та технологічних досягнень актуалізує навіть питання про інформаційну безпеку держав та окремих громадян – на рівні з територіальною безпекою. Це насамперед питання про право жити, захищати життя / заборону жити («ви не гідні жити», «життя без сенсу»; «інші визначають, маєш ти право жити чи ні», «митець не потрібний суспільству» тощо), право бути вільними творцями власного життя чи пасивним інструментом виконання чужої волі. Результатом реалізації свідомих системних вербальних сугестій у глобальному масштабі є питання буття чи небуття людини, роду, нації взагалі.

Художні тексти у шкільних підручниках здійснюють суттєвий сугестивний вплив на дітей і молодь. Завдання такого вербального впливу – сприяти здоровому формуванню національної, культурної ідентичності людини й суспільства.

Проблему вербальної сугестії досліджують у психолінгвістиці, філософії мови, соціальній психології, нейролінгвістиці, лінгвістичній прагматиці, сугестивній лінгвістиці тощо для встановлення сутності явища, виявлення можливих небезпек та відповідних шляхів нейтралізації, використання позитивного потенціалу на благо людини і спільноти. Актуальність цього дослідження зумовлена потребою вивчення вербальної сугестії в мовно-психолого-педагогічному дискурсі.

Мовленнєвий вплив як явище систематизовано досліджують із другої чверті XIX ст. (Ковалевська, 2014, с. 111). Початок

відповідних українських досліджень закладає І. Франко («Із секретів поетичної творчості»), розвивають О. Забужко, А. Макаров, Е. Соловей, Ю. Тимошенко, Я. Цимбал та ін. З-поміж зарубіжних дослідників у контексті нашої теми виокремимо таких, як Л. Гінзбург, М. Дессуар, Я. Славинський, І. Черепанова, І. Шпаковський, Л. Ягустін.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. У сучасній українській лінгвістиці дослідження вербального впливу, мовної сугестії починає активно розвиватися з початку ХХІ ст. Основна увага більшості таких розвідок зосереджена у сфері політики, реклами, журналістики, соціальної психології (наприклад, праці О. Климентової, Н. Кутузи, В. Різуна, Н. Слухай, С. Форманової та ін.). Вербальну сугестію крізь призму лінгвістики досліджували такі українські вчені, як Ф. Бацевич («Нариси з лінгвістичної прагматики», 2010 р.), І. Гарбар («Вербальні маркери сугестії в сучасному американському юридичному трилері», 2019 р.), К. Кіреєнко («Мовна сугестія як об'єкт лінгвістичного дослідження», 2018 р.), Т. Ковалевська («Актуальні напрями дослідження вербального впливу», 2014 р.). Аналіз творчого доробку Ю. Винничука здійснили І. Андрусак, І. Любенець, В. Потуремець, Р. Харчук та ін.

Мета, основні завдання дослідження. У статті ставимо за мету проаналізувати вербальні маркери сугестії в повісті-казці Ю. Винничука «Місце для дракона» для виявлення можливих мовно-психологічно-педагогічних тлумачень і впливів на шкільну молодь. Для досягнення поставленої мети потрібно було розв'язати такі завдання: 1) з'ясувати специфіку понять «сугестія», «вербальна сугестія», «вербальний маркер сугестії», зокрема відповідно до матеріалу дослідження; 2) встановити мовно-світоглядні інтенції автора в контексті вербальних маркерів сугестії; 3) описати мовні індикатори впливу на лексико-семантичному, морфологічному, синтаксичному та фонетичному рівнях у досліджуваному тексті.

Виклад основного матеріалу дослідження. Насамперед визначимо поняття «вербальна сугестія», «вербальний маркер сугестії». *Вербальна сугестія* – це форма мовно-психологічного впливу на адресата, спрямована на його психіку для формування від-

повідних емоцій, почуттів, думок, ідей, дій, образів, настанов без критичного аналізу вхідної інформації за допомогою арсеналу словесних засобів. Прихований характер сугестії створює в її адресата ілюзію самостійного вибору. Сугестивні віяння властиві поезії та прозі (особливо в катарсисі драматургії). *Вербальний маркер сугестії* – це виокремлення словесних елементів, спрямованих на зміну світоглядних настанов у результаті сугестії.

За допомогою мови автор впливає на моделювання читачем картини світу. У такому контексті мова постає універсальною сугестивною системою (Кірієнко, 2018, с. 194). Сугестія як спосіб мовно-психологічного впливу опирається насамперед на сенсові натяки, підтексти, другий і третій плани зображення, звернені здебільшого до підсвідомості для некритичного, емоційного декодування інформації читачем (Ковалевська, 2014, с. 115). Навіювані (а не прямо виражені) творчо-світоглядні настрої відображають внутрішню сутність художнього тексту.

Літературний твір, особливо казка, здійснює емоційно-архетипічний вплив на підсвідомість читача. Сугестія опирається на контраст, дисонанс. Тоді свідомість читача шляхом вирішення суперечностей тлумачить і усвідомлює не тільки «поверхневий», а й внутрішній текст, неусвідомлюваний, виражений символами. Перенесення читача в нереальний, ілюзорний світ, ототожнення зі вподобаними героями твору збагачує життєвий досвід адресата. Вербальна сугестія діє у духовній сфері, у внутрішніх конфліктах морально-психологічного характеру.

Мова, література, автор, текст відображають дух, світогляд певного часу, даючи зразки моделей відповідей на ключові екзистенційні питання: «Ким є людина?» (я є/ я не є, ніхто), «Що є світ?» (який він: безпечний чи небезпечний, ворожий чи сприятливий?), «Яке місце людини у цьому світі?» (егоцентричне / «мізерний гвинтик» у доміантній системі) / людина або важливий елемент соціального цілого). Власне місце, призначення у світі, життя і смерть – це базові питання для молоді, від вирішення яких залежить майбутнє молодої людини, роду, нації. Мовні засоби у художньому тексті є одним із джерел передачі досвіду важливих життєвих програм на благо

теперішнього й майбутнього. Здавна казка сприяла формуванню колективної мудрості, досвіду для творення якісних життєвих моделей та передавання наступним поколінням. Унаслідок психотравм екзогенного й ендогенного характеру здорові елементи суб'єктності людини, світу, їхньої нормальної взаємодії замінюють травмовані.

Для відповідного розуміння казки «Місце для дракона» звернімося до загальних рис творчого становлення його автора. Літературне покоління часів відновлення вільної української держави в 90-х роках ХХ ст. виявляє власну посттоталітарну, постколоніальну реакцію. У творах письменників цього періоду є метафори мистецького застою часів тоталітаризму з його імітацією творчого процесу, намаганням влади тотально контролювати, диктувати, «наглядати і карати» (за М. Фуко), загнати волю, творчість у внутрішню міграцію. Мистецька доля Ю. Винничука відображає тогочасні політичні реалії. Так, деякі оповідання збірки «Ги-ги-и» написані в 70-і й на початку 90-х рр., більшість – у 80-ті рр. ХХ ст., опубліковані в збірці аж 2007 р. Розвал СРСР сприяв відновленню живого українського літературного процесу, представники якого по-різному описали цей духовний стрес, «що припав на їхню молодість і тим самим окреслив духовний зміст покоління» («Сучасна українська література», 2010, с. 434). Юрій Винничук легко працює з сенсовими натяками, його називають батьком «чорного» гумору в українській літературі. Серед творів Ю. Винничука для дітей – повість-казка «Місце для дракона» (1990) та низка казок: «Цукровий півник», «Метелик вивчає життя», казки про друзів Чеберяйчиків та інші.

Назва повісті-казки Ю. Винничука «Місце для дракона» виражає мовно-світоглядне посилення екзистенційного характеру. Сугестія особливо дієва як сукупність засобів, прийомів спрямованого впливу на особистість, яка ще не усвідомила себе готовою до певного сприйняття, вирішення, дії, зокрема на підлітків. Ця літературна казка у скороченому вигляді є в підручнику для 8-го класу українських шкіл.

Одна з центральних проблем твору «Місце для дракона» – «немає місця митцю у цьому несправедливому світі» – постає наслідком психотравми часу поневолення України

в СРСР і рішенням, прийнятим у часі знищення української еліти тоталітарним режимом. Водночас воно є небезпечним і деструктивним як для людини, так і для суспільства в умовах розбудови власної вільної держави. У здоровому соціальному тілі митці мають бути, у них важлива роль: провідники духу, гідності, правди, справедливості, волі, творчості – того, що додає сенсу, цінності життю, віри в добре майбутнє, сили жити. М. Сервантес створив образ Дон Кіхота, щоб висміяти віджиле: боротьбу з ілюзорними вітряками, закоханість у фантазійну даму серця, суб'єктивний героїзм і захист «страждених», про який ніхто не просив – і дати відійти зайвому, безглуздому в небуття. На паралелі Ю. Винничук гірко іронізує про те, що кожному – навіть дитині – треба власного дракона, вбивство якого «очистить» від зла й гріха людину.

Відповідно до міркувань І. Ю. Грабар (2019), вербальні маркери сугестії прямої номінації репрезентують літературних героїв, явища в їхньому прямому значенні. Вербальні індикатори непрямой номінації передбачають ті вербальні засоби (метафори, парафрази, евфемізми, порівняння, епітети), що у своїх перенесених значеннях визначають диференційні ознаки денотата, який уже має свою назву (с. 277). Ці маркери дають змогу виявити сугестивну дію літературної казки у процесі читання й у майбутньому. Перенісши позицію дослідниці І. Грабар у мовознавчу сферу, зазначимо, що концентрація в одному фрагменті тексту різнорівневих вербальних маркерів сугестії створює потужний вплив на читача.

Вербальні маркери сугестії в сучасній літературній повісті-казці Ю. Винничука «Місце для дракона» виявлено на базі основних структурних рівнів мови: 1 – лексико-семантичного (основного); 2 – морфологічного; 3 – синтаксичного; 4 – фонетичного.

1. *Лексико-семантичний рівень* – дослідження значень слів, їхніх складових частин, словосполук і фразеологізмів. Наприклад, навмисний вибір чи уникання слова. Сюди ж доєднаємо стилістичні засоби, які виражають емоційну, експресивно-оцінювальну та функціонально-стильову інформацію, здійснюють сугестивний вплив одразу та мають тривалу дію (запам'ятовуються, формують зміни

настанов у майбутньому). Засобами є метафора, епітет, антитеза, мовна гра, порівняння, гіпербола та ін.

1.1., 1.2. Метафора й антитеза – казка базується на взаємодії з пластами несвідомого, підсвідомого (психологічні дослідження З. Фрейда, К. Г. Юнга). Метафора сприяє такій взаємодії, як художній засіб перенесення ознак одного предмета, явища на інший на основі схожості, аналогії. «Місце для дракона» починається описом місця події – князівства Люботина – як сонного царства, завершується метафорою смерті князя між двома могилами дракона й Пустельника (символізм трійці). Повість-казка поєднує реальність і мітологію: муха дзижчала у вікні, «вуличкою пленталася баба Дрімота і мак розсипала – куди мак сипне, там усе й засне», по нивах блукала Полудниця, яка за порушення заборони дожинати в полудень позбавляла життя (Винничук, 2020, с. 8). Цей реально-міфічний сон охопив і люботинського князя, зануреного в сні, «наче у мутну, теплу воду», і все князівство. Снилось князю життя, повне звияги і звершень. «Полудень став Богом», якому молилися як образу спокою і затишку. Нудьга «роз'їдала душі люботинців» та викликала лінь та розмореність (Винничук, 2020, с. 9).

Така метафорична трансформація від сну до смерті проявляє стан недіяння, втрати можливості жити повноцінним життям у цьому світі: «Коли народ засне, то спить так міцно, аж поки не почує на своїй горлянці ножа убивці...» (Винничук, 2020, с. 49). Цим ножем має стати дракон, на якого можна списати всі лиха.

Цікаво, що яскравою антитезою цій сонній державній бездіяльності, точковій емоційній псевдоактивності є активність таємного радника (1.6 – у шинку, де перевіряють політкоректність Шамуеля й розвішують плакати з «кровожерним триголовим драконом»), що особливо цинічно й жорстоко проступає в діалозі з драконом перед вбивством останнього. Радник ледь не «лізе в душу», дає вказівки щодо регламенту й того, як і кому має себе дати вбити дракон. У разі непокори загрожує знищити рукописи Григорія, за згоду – зберегти як безіменний спадок поета (Винничук, 2020, с. 80). У підручнику ці елементи не представлені, що нівелює приховану сугестію на здоровий спротив і право жити власним життям.

Основні персонажі повісті-казки теж метафоричні: дракон Грицько, князь, пустельник, воєвода пан Антось, таємний радник, князівна Настасія (Настуня), лицар пан Лаврін, джура, інші лицарі. Показова наявність чи відсутність власного імені вказує на повагу чи зневагу авторської позиції щодо персонажа й теж є сугестивним чинником.

Метафора «князівна (жінка) – нагорода за перемогу над змієм». Прекрасна князівна Настасія мала одружитися, щоб з'явився спадкоємець, без якого, на думку князя, розпадеться держава як здобуток його прашурів. Це для князя зло й прірва. Вербальні маркери сугестії прямої номінації: одруження потрібне тільки для продовження роду й примноження здобутків предків. Любов не важлива. Її наречений «мусив бути героєм», що перемагає зло. Маркерами зла є розбійники, чаклуни, людоджери, багатоголові дракони, війни.

Гранично широкий конфлікт метафор – це протиставлення добра і зла, віри і псевдовіри, любові і страху, життя і смерті. Метафори «дракон-зло», «дракон-вбивця» наводять на нелогічний висновок: «перемогти зло – це вбити дракона». Грицько шукає відповіді у пустельника щодо Бога як джерела добра і справедливості: – Повинна ж бути якась справедливість. А Бог? – Не тобі до Бога взивати, бо ти посланий не для добра, – каже пустельник. – То і Господь зло чинить? – Якщо зла не буде, звідки добро пізнаєш? ... – Який Бог, така й правда (Винничук, 2020, с. 15–16). Дракон показує абсурдність такого тлумачення Бога, себе: «Я – диявол? Яке безглуздя» (Винничук, 2020, с. 17).

Вербальна сугестія в прямій номінації має фатальний характер: «Мусиш згинутися» (Винничук, 2020, с. 14) «Чи робиш зло, чи ні – ніхто й не питає», «Такий звичай. Якщо захочуть тебе вбити, то й з-під землі вигребуть. Ти – дракон. Цього досить» (Винничук, 2020, с. 14). Спочатку Грицько має здорову опірність: «Я не хочу гинути, ще й не нажившись. І нікому ніколи зла не вчиню» (Винничук, 2020, с. 14). Наприкінці, зломлений смертю пустельника й зрадою князя, тиском оточення, соціальних очікувань, він, на жаль, приймає вірусну програму на самознищення за власну, стає жертвою негативної сугестії.

Юний дракон Грицько – щирий, справжній і творчий. Є досить аналогій, щоб 8-клас-

ники асоціювали себе з ним. Метафору «дракон як зло» автор висміює й нівелює, подаючи натомість метафору «дракон як поет, Божа сутність». Відсутність розуміння сенсових підтекстів, непрямой номінації вербальної сугестії наводить на пряму номінацію «загинь в ім'я псевдопатріотизму». Занурення в глибину змісту, непряма номінація сугестії дає іронічне заперечення цієї програми на смерть і спрямовує на продовження, творчість, правду, силу відкинути чужі вбивчі сугестії, обрати життя. Перед смертю пустельник молить дракона тікати від підступного світу, показує марність жертви й важливість творчості Грицька: «Я хочу, щоб ти жив! Я хочу, щоб ти був! ...ти ще мусиш... жити... наперекір усім князям...» (Винничук, 2020, с. 50).

1.3. Афоризми, фразеологізми – вирази, які легше сприймаються на віру. Їхня образність чинить значний сугестивний вплив. Підтвердження законності догм у повісті-казці, джерело якої – невідомий давній легітиматор «дракон – зло, вбити його – знищити зло» постає як перекладання відповідальності на когось: «Від долі не втечеш», «Усе в природі має своє призначення, і горе тому, хто піде проти цього» (Винничук, 2020, с. 14). «Хто примножує знання, примножує печаль» (Винничук, 2020, с. 13). Казка рясніє фразеологізмами: «свиню підсунули», «пес з ними», «курам на сміх», «тобі пальця в пісок не клади» (Винничук, 2020, с. 15).

1.4 Епітети, порівняння – характеризують дракона: «був, наче мала дитина», дракон порівнює себе в поезії з метеликом, пише про «спів квітами». «Замість того, щоб втовкмачити в його *дурну* голову, що ні дракон, ні жодне інше чудовисько *добрим* бути не може, ви книги підсовуєте?» (Винничук, 2020, с. 35). У розпачі від скоєного вбивства князь приходить до могил дракона та пустельника, наче чує вірш дракона про журбу як про високу осіку на чорнім полі крику. Озеро «пінилося, наче відьомське вариво» і гнало потоки «здиравілої води» (Винничук, 2020, с. 93). Такі порівняння загострюють смуток і трагічність навіювання на самопожертву дракона.

2. *Морфологічний рівень* – вербальні маркери сугестії у цій повісті-казці найчастіше представлені іменниками і дієсловами. Наприклад: «у книгах святих пишуть,

що дракони *мають нести смерть і руїни*», «*вільнодумство, єретизм, не потерплю*» (Винничук, 2020, с. 42). Виразне застосування займенників для посилення дії соціальної сугестії, як-от: «*Ви* що – проти традицій?» (Винничук, 2020, с. 41). Використано абстрактні загальні іменники, які апелюють до таких понять, як правда, патріотизм, обов'язок, традиція, глузд тощо.

Просування сугестивної прямої псевдоідеї «вбити дракона – врятувати князівство (себе)» словами князя має таку об'єктивацію: «я нікому не хочу зла. Але дракон *має бути вбитий*... так було і так буде» (Винничук, 2020, с. 36); «Я великий прихильник традицій. Як діди заповіли нам, так воно й *бути має*» (Винничук, 2020, с. 40). Водночас звертається до вищих сил: «*Пресвята Діво Маріє, дай мені все це перенести*» (князь про доброго дракона) (Винничук, 2020, с. 35).

Для посилення емоційної напруги використано архаїчні слова, авторські неологізми, наприклад: «Вороняче гніздо *одірвалося* й покотилося до князя» (Винничук, 2020, с. 93), «каміння котилося згори, з *вилясками шубовськала* у воду, *розцивркуючи* бризки» (Винничук, 2020, с. 94).

3. *Синтаксичний рівень* – утворено переважно на основі розповідних, питальних, спонукальних речень. Більший сугестивний вплив мають прості речення: «Де герої?» (Винничук, 2020, с. 10), «Літати вам суворо забороняється», «Не хвилюйте народ, так би мовити...» (Винничук, 2020, с. 74), «Герой [убивця дракона] мусить буди свій» (Винничук, 2020, с. 74), «Мусиш стати до бою» (Винничук, 2020, с. 15). Складні речення створюють додатковий сугестивний тягар. Наприклад, «Мусите відчувати усю відповідальність, яка лягає на ваші плечі» (Винничук, 2020, с. 74).

4. *Фонетичний рівень* – акцентування на звуках, гра звуків як прояв емоційно важливого: «він почав штурхати дракона під бік, дракон урешті здався і... заревів: – ГХААА-ГХРРР!!!» Пустельник і князь попадали на землю», дракон почувався винуватим (Винничук, 2020, с. 46) «Хо-ло-дно! І ніхто мене не зігріє» (акцент на гнітючому стані, виокремлене слово «дно») (Винничук, 2020, с. 93), «Ой мамеле-тателе» (Винничук, 2020, с. 19). Сприйняття фонетичного рівня сугестії від-

бувається насамперед у процесі відтворення звуків читачем у процесі читання.

Висновки. Отже, у сучасній літературній повісті-казці Ю. Винничука «Місце для дракона» вербальну сугестію як мовно-психологічно-педагогічний вплив автора на читача простежуємо на всіх мовних рівнях: фонетичному, морфологічному, лексико-семантичному та синтаксичному. Найвиразніше маркери цієї сугестії проступають на лексико-семантичному рівні, найменше – на фонетичному. Найбільший сугестивний вплив на читача здійснюють лексико-семантичні засоби, інші є допоміжними, вони підсилюють сугестивну функцію тропів та експресивно-емотивних слів.

Сугестія у художньому тексті актуалізована насамперед через підтексти, які роз-

кривають справжній сенс. При прямій номінації сугестії цієї повісті-казки центральною проблемою постає відсутність місця для митця у недосконалому світі. Це твердження істинне для тоталітарної системи СРСР, іронічно зображеної у творі «Місце для дракона». З урахуванням особливостей непрямої номінації вербальної сугестії націленість на смерть дракона-митця трансформується в застереження від хибного вибору (князя, пустельника, дракона, люботинців та ін.) для спрямування в життя, творчість, правду, вільний усвідомлений вибір митця, влади, людини загалом. Розкодування маркерів мовної сугестії у художньому тексті потребує відповідних знань та досвіду, насамперед мовно-психологічних та педагогічних.

ЛІТЕРАТУРА

Винничук Ю. Місце для дракона. Чернівці, 2020. 96 с.

Гарбар І. О. Вербальні маркери сугестії в сучасному американському юридичному трилері : дис. ... канд. філол. наук : 10.02.04. Київ ; Запоріжжя. 2019. 346 с.

Кіреєнко К. В. Мовна сугестія як об'єкт лінгвістичного дослідження. *Вісник Луганського університету ім. Тараса Шевченка*. 2018. № 2. С. 194–203.

Ковалевська Т. Ю. Актуальні напрями дослідження вербального впливу. *Одеський лінгвістичний вісник*. 2014. Вип. 3. С. 110–117.

Сучасна українська література кінця XX ст. – початку XXI ст. : для ст. шк. віку / упоряд. текстів, передм., навч.-метод. матеріали І. Андрусяка. Київ, 2010. 464 с.

REFERENCES

Andrusjak, I. (Eds.). (2010). *Suchasna ukrajinsjka literatura kincja XX st. – pochatku XXI st. : dlja starshogho shkilnogho viku* [Contemporary Ukrainian literature of the late twentieth century – the beginning of the XXI century : for senior school age]. Kyiv : Nacionaljnyj knyzhkovyj proekt [in Ukrainian].

Vynnychuk, Yu. (2020). *Misce dlja drakona* [The Place for the Dragon]. Chernivci : Knyghy-XXI [in Ukrainian].

Harbar, I. O. (2019). Verbaljni markery sughestiji v suchasnomu amerykansjkomu jurydychnomu tryleri [Verbal markers of suggestion in the modern American legal thriller]. *Candidate's thesis*. Kyjiv ; Zaporizhzhja : ZNU [in Ukrainian].

Kirejenko, K. V. (2018). Movna sughestija jak ob'jekt lindhvistychnogho doslidzhennja [Linguistic suggestion as an object of linguistic research]. *Visnyk Lughansjkogho universytetu im. Tarasa Shevchenka – Bulletin of the Taras Shevchenko University of Luhansk*, 2, 194–203 [in Ukrainian].

Kovalevsjka, T.Yu. (2014). Aktualjni naprjamy doslidzhennja verbaljnogho vplyvu [Current directions of research of verbal influence]. *Odesjkyj lindhvistychnyj visnyk – Odessa Linguistic Bulletin*, 3, 110–117 [in Ukrainian].

УДК 811.161.2Вов7Кат:159.922.4(477)(045)

РЕВУЦЬКА Світлана – кандидат філологічних наук, доцент кафедри іноземної філології, українознавства та соціально-правових дисциплін, Донецький національний університет економіки і торгівлі імені Михайла Туган-Барановського, вул. Трамвайна, 16б, Кривий Ріг, Дніпропетровська область, 50005, Україна (revutska@donnpuet.edu.ua)

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-8969-1295>

DOI: <https://doi.org/10.24919/2522-4565.2021.48.20>

Бібліографічний опис статті: Ревуцька, С. (2021). У пошуках ідентичності (на матеріалі оповідання Марка Вовчка «Катерина»). *Проблеми гуманітарних наук: збірник наукових праць Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка. Серія «Філологія»*, 48, 152–158. doi: <https://doi.org/10.24919/2522-4565.2021.48.20>.

У ПОШУКАХ ІДЕНТИЧНОСТІ (НА МАТЕРІАЛІ ОПОВІДАННЯ МАРКА ВОВЧКА «КАТЕРИНА»)

Анотація. Феномен ідентичності є предметом зацікавлення науковців останні два десятиліття; це поняття увійшло до активного вжитку представників абсолютно різних сфер: публічні особи, журналісти, педагоги, письменники, громадські діячі. Література як складник, під впливом якого формується зокрема культурна ідентичність, є чудовим джерелом вивчення сутності загальних процесів ідентифікації в часі. У процесі життя ідентичність особистості може змінюватися під впливом внутрішніх і зовнішніх чинників.

Твори Марка Вовчка з позиції ідентичності (культурної, національної, етнічної) досліджено ґрунтовно, і це при тому, що сама авторка є чудовим об'єктом для дослідження процесів формування ідентичності, насамперед національної. Метою цієї статті є виявити шляхи пошуку ідентичності персонажем твору «Катерина», зокрема простежити сам процес ідентифікації дівчини в чужому краї через аналіз її емоцій, настроїв, станів і почуттів.

Так, авторка описує болісний процес пошуку ідентичності молодою дівчиною, яку дитиною вивезли з батьківщини. Через акцент здебільшого на афективному компоненті ідентичності особистості демонструє тісний її зв'язок з іншими видами ідентичності, зокрема національною, соціальною, мовною, культурною. Особистісна ідентифікація не є сталим феноменом, у різні етапи життя вона може зазнавати змін під впливом зовнішніх і внутрішніх чинників, що і спостерігаємо в Катерини. Якщо на початку твору дівчинка намагається зберегти й усіма можливими способами відстояти свою національну ідентичність через мову, одяг, то після депресії починає приховувати її. Мовний критерій стає одним із ключових у поділі нею суспільства на «чужих» і «своїх». Увесь шлях пошуку себе, свого місця в суспільстві надзвичайно болісний, руйнівний. Страшну руйнівну силу болю і суму молода жінка сприймає як один із визначальних факторів руйнування особистості та її фізичного здоров'я. Такі процеси авторкою вже були зображені в україномовних творах («Олеся»), коли дитина помирає у тязі за рідними на чужині.

Ключові слова: ідентичність персонажа, ідентифікація, психіка персонажа, національна ідентичність, культурна ідентичність.

REVUTSKA Svitlana – Ph.D. in Philology, Associate Professor at the Department of Foreign Philology, Ukrainian Studies and Social and Law Disciplines, Mykhailo Tugan-Baranovskyi Donetsk National University of Economics and Trade, 16b Tramvaina, Kryvyi Rih, Dnipropetrovsk region, 50005, Ukraine (revutska@donnpuet.edu.ua)

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-8969-1295>

DOI: <https://doi.org/10.24919/2522-4565.2021.48.20>

To cite this article: Revutska, S. (2021). In search of identity (based on the story by Marko Vovchok “Katerina”) [U poshukakh identychnosti (na materiali opovidannia Marka Vovchka «Kateryna»)]. *Problems of humanities: a collection of scientific works of Ivan Franko Drohobych State Pedagogical University. Series “Philology”*, 48. 152–158. doi: <https://doi.org/10.24919/2522-4565.2021.48.20> [in Ukrainian].

IN SEARCH OF IDENTITY (BASED ON THE STORY BY MARKO VOVCHOK “KATERINA”)

Abstract: *The phenomenon of identity has been of interest to scientists for the past two decades, this concept has come into active use by representatives of completely different fields: public figures, journalists, teachers, writers, statespersons. Literature, as a component under the influence of which cultural identity is formed in particular, is an excellent source for studying the essence of general processes of identification in time. The identity of the individual may change under the influence of internal and external factors In the process of life.*

The works of Marko Vovchok from the standpoint of identity (cultural, national, ethnic) were studied occasionally, despite the fact that the author herself is an excellent object for studying the processes of identity formation, especially national. The purpose of this article is to find the identity of the character of the work “Kateryna”, in particular to trace the process of identification of a girl in a foreign land through the analysis of her emotions, moods, states and feelings.

The author describes the painful process of finding the identity of a young girl who was taken from her homeland as a child. Due to the emphasis mainly on the affective component of the identity of the individual demonstrates its close relationship with other types of identity, including national, social, linguistic, cultural. Personal identification is not a permanent phenomenon it can change under the influence of external and internal factors at different stages of life, as we see in Kateryna. If at the beginning of the work the girl tries to preserve, and in all possible ways to defend their national identity through language, clothing, then after depression begins to hide it. The language criterion becomes one of the key in its division of society into “foreign” and “own”. The whole way of finding oneself, on’s place in society is extremely painful and destructive. The terrible destructive power of pain and sorrow is perceived by a young woman as one of the determining factors in the destruction of the individual and her physical health. Similar processes have already been depicted by the author in Ukrainian-language works (“Olesya”), when a child dies in anguish for relatives abroad.

Key words: *character identity, identification, character psyche, national identity, cultural identity.*

Постановка проблеми. Сучасне суспільство в процесі свого розвитку під впливом історичних трансформацій дедалі частіше звертає увагу на один із найважливіших маркерів здорового суспільства – свідому особистість. У час, коли навколо відбувається стрімкий процес переоцінки цінностей, людина відчуває потребу в самоідентифікації, розумінні того, хто вона є і яке її призначення. Лиш на перший погляд видається, що це питання стосується виключно психології особистості, адже поняттям «ідентичність» послуговуються дедалі активніше представники абсолютно різних сфер: публічні особи, журналісти, педагоги, письменники, громадські діячі. Межі, структуру, ключові чинники формування цього поняття намагаються визначити науковці тих наук, предметом вивчення яких є особистість.

Найбільш цілісно й наочно процеси ідентифікації особистості можна спостерігати у художній літературі. З одного боку, вона сукупно представляє один із складових елементів процесу особистої ідентифікації, а з другого, – слугує елементом, що формує її.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Українські науковці за останні два десятиріччя приділили значну увагу проблемі висвітлення національної й культурної ідентичності насамперед у літературі, розкриваючи тісний зв’язок процесів формування ідентичності людини з художньою літературою. О. Перетята, досліджуючи національну ідентичність у дитячій літературі, відзначає, що «теоретичний зміст та художня цінність національної ідентичності літератури <...> є категорією змінною» (Перетята, 2011, с. 99). Визначальним фактором, під впливом якого відбуваються трансформації, є суспільно-історичні, політичні події, а отже, і здобутки художньої літератури, що є вагомим складником культурної й національної ідентичностей, а тому потребують постійного переосмислення суспільством.

О. Романенко помічає, що «ідентичність нації і тексту є частиною цілісного процесу формування уявлень про самих себе» (Романенко, 2016, с.113), тож без осягнення текстів художньої літератури процес становлення самоідентифікації індивіда та нації загалом буде неповноцінним.

Твори Марка Вовчка з позиції ідентичності (культурної, національної, етнічної) досліджено принагідно, і це при тому, що сама авторка є чудовим об'єктом для дослідження процесів формування ідентичності, насамперед національної. **Актуальним** видається й зображення цих процесів у художніх творах письменниці. Процеси ідентифікації пов'язані з тими психологічними процесами та явищами, що переживає людина на різних етапах становлення ідентичності. **Метою** цієї розвідки є виявити шляхи пошуку ідентичності персонажем твору «Катерина», зокрема простежити сам процес ідентифікації дівчини у чужому краї через аналіз її емоцій, настроїв, станів і почуттів.

Реалізація поставленої мети зумовила необхідність вирішення таких завдань: проаналізувати емоції, почуття, настрої персонажа упродовж твору, з'ясувавши їхні причини й мотиви виникнення; дослідити етапи формування ідентичності дівчини в чужому краї.

Виклад матеріалу. У процесі формування ідентичності особистість стикається з потребою ототожнення себе з групою та розрізнення «своє»/«чуже», яким вимірюється і соціальне, і матеріальне, і духовне тощо. Особливо гостро цю різницю відчують діти. Оповідання «Катерина» починається з дитячих спогадів про дівчинку, яка була «из чужой стороны к нам завезена» (Марко Вовчок, 1964, с. 34). Місцеві кріпачки одразу зарахували її до «чужих» за мовним і поведінковим критеріями, бо висловлювалася десятирічна дитина «как-то мудрено, не по-нашему» (Марко Вовчок, 1964, с. 34). Дивна ж поведінка має абсолютно логічне пояснення: десятирічне дівча пережило декілька стресів поспіль – це по-перше, а по-друге, вочевидь у її свідомості так само відбувався той самий поділ на «чужих» і «своїх». Відчуття довіри до людей, що говорять іншою мовою, підірване зміною звичних умов життя, а тому навіть доброзичливість дітей вона сприймала вороже. Мовний бар'єр між дітьми очевидний: насип землі біля лісу гурт дівчат називає курганчиком, а дівчинка – могилою. Така назва могла бути пов'язана з її рідною місцевістю («обрубані верхівки дерев, складені в купу (у гуцулів-дереворубів)» (Етимологічний словник, 2006, с. 493).

У другому підрозділі виявляємо ще одну диференційну ознаку – національний одяг. Авторка вказує, що сорочки, які так трепетно розглядала Катря, привезені з її Батьківщини, а тому дітям одразу впадає в око, що «рукава вышиты и расстрочены не по-нашему» (Марко Вовчок, 1964, с. 35). Для малої дівчинки вишита сорочка стає цінністю, що пов'язує її з близькими людьми. Те, як реагує вона на символ національної культури («рассматривает да так задумалась-задумалась... только изредка слезинка скатится по щеке <...> перебирает пальчиками свой рукавчик шитый...») (Марко Вовчок, 1964, с. 35), дає підстави говорити про те, що ідентифікує вона себе з українською нацією. Катерина ніяк не може призвичаїтися до недобрих чужинців, діти постійно глузують з неї, і однією з причин є її чужинська мова. Письменниця неодноразово підкреслює це як перепону у комунікації і соціалізації дівчинки. Катря постійно говорить «по-своєму», полохається і цурається всіх, хто намагається їй допомогти, пожаліти. Навчання російською дитині також дається важко («Она слушалась, да толку-то что-то мало выходило – плохо понимала» (Марко Вовчок, 1964, с. 35). Усі переживання малої кріпачки впливають на її фізичний стан. Ослаблення організму настільки серйозне, що дитина повністю втрачає інтерес до життя, навіть не реагує ні на що, перестає виборювати собі місце в цьому оточенні. Більше не виривається, не кричить «по-своєму» й не плаче.

На фоні розквіту природи дівчинці стає краще, але сум за рідним краєм не зникає, вона постійно бігає на могилу. Це місце стає для неї джерелом сили та звільнення від негативних емоцій. Коли людина хвилюється, для заспокоєння починає розхитуватися з боку на бік чи вперед-назад, тим самим ніби повертаючись у найбезпечніший момент життя, – під захист матері: колисання для заспокоєння. Те саме спостерігаємо і в оповіданні: Катерина настільки сильно тужить за домівкою, що свідомо викликає цей стан, качається по траві й наспівує колискової: «лежит Катя, покачивается тихонько и какую-то песенку поет, да так тихо, так жалобно, словно слезы горькие выливает. Покачивается, будто в люльке, и поет: Ой ти, коте, коточок, Не йди рано в садочок...» (Марко Вовчок, 1964, с. 36).

Тут уперше письменниця чітко вказує на те, що дівча було силоміць привезене саме з України, адже колискова українська. Цікаво, що для самої авторки на момент написання твору це теж уже не чужа мова, адже у творі вона не передає звучання української мови російськими літерами, хоча це російськомовний твір. Пісні, які виспівувала дівчинка «и про голубку, и про пташку-зозулю, и про сестер, и про братьев» (Марко Вовчок, 1964, с. 36) виконують у творі подвійну функцію. З одного боку, вони є свідченням болісного процесу кризи ідентичності, коли дитина аж до фізичного нездужання намагається зберегти свою національну ідентичність, з другого, – стають тригером для її психіки.

Процес усвідомлення дитиною точки неповернення відбувається тоді, коли дівчатка починають розпитувати про її батьківщину, а Катерина, неначе вирвана цими розпитуваннями зі свого дитячого світу спогадів, знову поглядом співвідносить «своє» (природа) і «чуже» (діти). Ця невідповідність бажаного й реального, безсилля щось змінити викликають спочатку плач з посиленням до ридань «махнула рукой и вниз лицом упала, рыдаючи», а вже наступного дня – загострення хвороби «горит вся и несвязные речи лепечет» (Марко Вовчок, 1964, с. 36).

Усі форми вияву переживань дівчини зводяться до плачу і співу, однак ознаки таких переживань значно потужніші за попередні: «И песня поется, и слезы у ней рекой льются. То весело и тихо поет, а вдруг воскликнет, словно от боли жгучей, поднимется и глядит на нас ясным-ясным взглядом; ажно жутко нам станет» (Марко Вовчок, 1964, с. 36-37). Письменниця жодного разу не описує предмету переживання чи роздумів персонажа, лише нагромаджує її нестабільні хворобливі стани, що в результаті дають підстави говорити про переживання дівчиною депресії, адже марення, зміни настрою, апатія тривали цілий рік. Вирій невимовного болю і страждань був настільки потужним, що процес прийняття реальних умов життя затягнувся на рік.

Після одужання Катерина змінилася і зовні, і внутрішньо. Природні процеси дорослішання в контексті твору сприймаються зовсім інакше – дівча наче зміцніло духом. Усі трансформації свідчать про завершення певного

етапу прийняття себе кріпачкою в культурно й духовно чужому їй середовищі. Гамування емоцій позначилося на погляді «глаза как-то потухли» й поведінці дівчини «Тише она стала и суровее. Она уж не рвалась и не кипела, как прежде» (Марко Вовчок, 1964, с. 37).

Процес адаптації в іншій країні пройшов надболісно. Усе те, що було рідним і близьким для неї, чим жила і що обстоювала, стало надавати такого болю, що, ймовірно, свідомість витіснила спогади в несвідоме. З контексту важко зрозуміти читачеві свідомо чи ні, але дівчина приймає іншу позицію – зовнішньої відмови від своїх коренів: «Я не помню, – отвечает, – не знаю» (Марко Вовчок, 1964, с. 37). Вона поринає в роботу і, на перший погляд, «чисто говорит и по-своему, кажись, отвыкла, забыла» (Марко Вовчок, 1964, с. 37), але як тільки вловлювала пісню – знову поринала в роздуми і спогади. Зовнішній спокій, не пригаманний для дівчини, мовчазність, уникання спілкування викликали неабиякий страх у оточуючих. Таку відстороненість можна тлумачити як прийняття того, що вона інша.

Наступний етап пов'язаний із пошуком себе нової. Катерина починає все більше й більше часу проводити на природі у пошуках трав. Це давало можливість обмежити час спілкування з неприємним оточенням, збільшити час для насичення життєдайною силою природи. Усі ці листочки, поля, дерева і ліси стають для неї тим втраченим світом, спогади про який вона приховує. Саме тут «оживает она», але стан її все одно нестабільний: «Вот будто ей и весело, и грусть берет, и будто ей чего-то плакать хочется» (Марко Вовчок, 1964, с. 38). Такий пограничний стан свідчить про приглушення почуттів туги, суму і незавершений процес ідентифікації.

Незмінним стан дівчини залишався два роки, поки її не віддали дочці барині в інше місто. Переїзд не викликав у молодій кріпачки бурхливих емоцій чи змін настрою («она не плакала, только печальна была» (Марко Вовчок, 1964, с. 38)), як це було в дитячому віці. Дівчина лише назбирала багато трав, ніби боялася, що на новому місці таких не буде.

За роки відсутності дівчина не змінилася особливо, стала більш лагіднішою до дівчат, з якими була знайома з дитинства. Згадуючи, оповідачка акцентує увагу на тому, що зовні

Катерина подорослішала: «Но все чудное что-то в ней. Смотришь на нее, и кажется тебе, что только она и выросла, и разуму дошла», але внутрішній спротив насильству й дитячій жорстокості залишився «что ты-то дитей осталась перед ней, что не ровня ты ей» (Марко Вовчок, 1964, с. 38). Вочевидь Катерина не змогла пробачити й зрозуміти того дитячого булінгу чужоземців, який разом із внутрішніми переживаннями і процесами становлення особистості призвів до затяжної депресії, невизначеності в житті.

Зміна соціального стану – одруження – не принесла Катерині позитивних змін. Письменниця наголошує на тому, що одруження молодиця сприйняла як насильницький акт. Любові чоловіка вона не прийняла, зі свого боку почуттів до нього не мала. Повторна ситуація насилля ще більше загострила й без того хворобливий стан психіки дівчини. Внутрішній протест проти пригнічення волі виливається в докори чоловікові: «Ты, – говорит, – меня силою взял; у тебя правды божьей нет; ты меня, – говорит, – словно товар какой присвоил» (Марко Вовчок, 1964, с. 39). У цих словах уперше звучить чітке усвідомлення дівчиною себе як вільної особистості, що ототожнює себе з іншою нацією, тож кожен, хто належить до «чужих», сприймаються нею вороже.

Емоційна скутість Катерини вражала всіх оточуючих: «А она никогда не жаловалась никому, и никто не посмел ее спросить, пожалеть в глаза» (Марко Вовчок, 1964, с. 39). Розрадою для неї залишаються пісні, тужливі настільки, що мову відбирало у слухачів. Важливо, що бажання співати, виникало тоді, коли ситуація нагадувала дівчині її власну. Так, на весіллі сиріт вона заспівала пісню про те, як важко сироті жити, коли й благословити нікому. У її випадку раннє сирітство позбавило її родинного захисту, якого так потребує дитина на етапі формування «Я-концепції», а згодом також ідентичності. Письменниця спрямовує увагу читача не на переживання кріпачки, а на емоційний стан слухачів її пісень: «Душа твоя томится и рвется, бывало, слушаючи; слезы в три ручья потекли; было в ее песне что-то нечеловеческое» (Марко Вовчок, 1964, с. 39), змушуючи читача замислитися: якщо пісні так впливали на інших, то що ж тоді вирувало в душі співачки?!

У текстах пісень чітко домінують мотиви самотності й сирітства, проте важливо, що пісні співає Катерина вже російською мовою. Для неї спів став способом комунікації в чужоземному суспільстві, з одного боку, і розрадою для себе, – з другого. Тематична спорідненість текстів різномовних пісень дала можливість неговіркій дівчині нарешті пояснити загарбникам свої переживання їхньою мовою. Тішило її й те, що її перестали цуратися, прийняли в громаду як «свою», від того й «рада так, что еще за день у ней глаза блеснуть станут, и голос все дрожит» (Марко Вовчок, 1964, с. 40). Як представниця іншого етносу й культури, Катерина переживає «альтруїстичні емоції (бажання приносити іншим людям радість незалежно від їхньої етнічної приналежності)» (Лендел, Щербан, 2013, с. 336).

Цікавим фактом стають спогади оповідачки про те, як жінка спілкувалася з дітьми. Там панувала особлива атмосфера безпечності, взаємної любові. Катерина демонструє вікову вибірковість у зарахуванні до «чужих», діти сприймаються нею як «свої», а тому спостерігаємо абсолютно інші емоції і стани. Упродовж оповіді авторка неодноразово наголошує на тому, що тактильний контакт не прийнятний для жінки, але з дітьми вона його припускає: обіймає, гладить, торкається обличчя тощо. З дітьми вона щира, емоційно розслаблена, дозволяє щоразу імпровізувати, фантазувати, хоч мовлення жінки емоційно потужне: «Слово из души вылетает и в душу просится» (Марко Вовчок, 1964, с. 41). Не випадково улюбленою казкою була казка про Івана Безродного, де імпровізації щоразу були різними, а емоційна сутність однаковою.

Формування ідентичності безпосередньо пов'язане з «Я-концепцією», адже вона формує дві підсистеми – соціальну й особистісну ідентичності, що своєю чергою забезпечують ототожнення особистості з певною нацією чи групою. Для Катерини це болісний і складний процес: у вирваній з рідних країв і сім'ї дитини відбувається розпад цілком гармонійного дитячого «Я», а формування дорослого «Я» зазнало внутрішніх суперечностей і конфліктів. Ключову роль тут відіграла криза національної ідентичності – дівчина спочатку обстоювала свою мовно-культурну ідентичність, а в підлітковому віці, під впливом зовнішніх соціаль-

но-культурних і національних чинників, стала приховувати її. Усе це вплинуло на те, що жінка ніяк не могла усвідомити, хто вона, яка мета її життя. «У пошуках сенсу існування молода людина знаходить важливі для себе пріоритети і виробляє певні норми для оцінки своєї поведінки та поведінки інших людей» (Бандура, 2012, с. 216), а в неї цей процес був порушений. Усе, що відчуває вже заміжня молода жінка, – це її глибоке розчарування, нереалізованість у чужому оточенні. Свою «інакшість» вона сприймає як хворобливий стан, хворобу душі й тіла: «Душа моя болить! И голова болит, и вся я больна!» (Марко Вовчок, 1964, с. 42). Усе це разом призводить до того, що життя без мети видається марним і пустим: «уж сколько маялась на свете – все пусто да пусто, никого не радую, и никто меня не веселит, и дела у меня нет душевного никакого» (Марко Вовчок, 1964, с. 43). Усі описані Марком Вовчком фактори й особливості психіки персонажа напштовхують на припущення, що в родині Катерини, можливо, хтось займався лікуванням травами, адже не випадково її з дитинства манили поля й ліси, збирання квітів і трав, наостанок – візит до знахарки. Саме тут персонаж уперше проговорює свої складні почуття й робить свідому спробу реалізувати себе через допомогу іншим.

Катерина справді знайшла своє призначення в допомозі людям, лікуванні їхнього фізичного й душевного стану. Прийшло усвідомлення того, що людське горе однакове у «своїх» і «чужих»: «Нету на свете белом мне чужой печали, – все моя печаль» (Марко Вовчок, 1964, с. 43). Для жінки смуток і печаль стали руйнівною силою її фізичного стану і психічного здоров'я, а тому найперше запитувала пацієнта, чи не має він прихованої печалі на серці. Тактильний контакт, який тривалий час для неї був неприйнятним, також стає елементом її лікувальної «методики»: «Она, бывало, только за голову возьмет, тихо да нежно, бережно так, и то уж полегчает тебе» (Марко Вовчок, 1964, с. 43).

На жаль, ідентифікація себе не врятувала життя самої жінки. Лише на перший погляд «спокойна она стала, довольна стала», а насправді запущений механізм саморуйнування продовжувався «не по дням, по часам разрушало ее. Поседела вся, и глубокие морщины такие по высокому челу легли» (Марко Вовчок, 1964, с. 44).

Внутрішня невизначеність, смуток, зумовлений відчуженням від родини, вивезенням в інше національне оточення, постійне цькування з боку дітей, мовний бар'єр тощо – усе це стало на заваді формуванню повноцінної, психічно здорової особистості. Дівчина не змогла призвичаїтися до нових, чужих і незрозумілих для десятирічної дитини умов і оточення, пережила депресію, насильне одруження, навіть нетривале зловживання алкоголем – це призвело до цілковитого спустошення її самої, знищення душі й тіла.

Висновки. Процеси ідентичності, безпосередньо пов'язані з комплексом умов життєдіяльності людини, мають складну багаторівневу структуру. Її формування проходить декілька етапів. У творі «Катерина» Марка Вовчка маємо можливість спостерігати за деякими з них.

Так, авторка описує болісний процес пошуку ідентичності молодою дівчиною, яку дитиною вивезли з батьківщини. Через акцент здебільшого на афективному компоненті ідентичності особистості демонструє тісний її зв'язок з іншими видами ідентичності, зокрема національною, соціальною, мовною, культурною. Особистісна ідентифікація не є сталим феноменом, у різні етапи життя вона може зазнавати змін під впливом зовнішніх і внутрішніх чинників, що і спостерігаємо в Катерини, героїні твору Марка Вовчка. Якщо на початку твору дівчинка намагається зберегти й усіма можливими способами захистити свою національну ідентичність, то після депресії починає приховувати її. Мовний критерій стає одним із ключових у її поділі суспільства на «чужих» і «своїх». Увесь шлях пошуку себе, свого місця в суспільстві надзвичайно болісний і руйнівний для героїні. Страшну силу болю й суму молода жінка сприймає як один із визначальних чинників руйнування особистості та її фізичного здоров'я. Такі процеси авторкою вже були зображені в україномовних творах («Олеся»), коли дитина помирає від туги за рідними на чужині.

Перспективними в цьому плані видаються розвідки інших творів цієї письменниці – російськомовних і українськомовних, що допоможе проаналізувати ідентичність самої авторки як представниці щонайменше двох культур.

ЛІТЕРАТУРА

- Бандура Г.** Особливості становлення ідентичності в ранньому підлітковому віці. *Актуальні питання гуманітарних наук*. 2012. Вип. 3. С. 213–219. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/apgnd_2012_3_27.
- Етимологічний словник української мови : В 7 т. / Редкол. : О. С. Мельничук (гол. ред.) та ін. Київ : Наукова думка, 1989. Т. 3. 552 с.
- Лендел М. І., Щербан Т. Д.** Деякі аспекти вивчення проблеми толерантності, етнічної толерантності у психології. *Проблеми сучасної психології*. 2013. Вип. 21. С. 328–338. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Pspl_2013_21_31
- Марко Вовчок. Твори в 7 т. / [редкол. : О. Є. Засенко, Н. Є. Крутікова, М. Є. Сиваченко]. Київ : Наукова думка, 1964. Т. 2. 606 с.
- Перетятя О. С.** Проблема національної ідентичності в українській дитячій літературі кінця XX – початку XXI ст. в естетичному та психологічному дискурсах (на матеріалі творчості З. Мензатюк). *Наукові праці [Чорноморського державного університету імені Петра Могили комплексу «Києво-Могилянська академія»]*. Сер. : Філологія. Літературознавство. 2011. Т. 168, Вип. 156. С. 98–103. URL : http://nbuv.gov.ua/UJRN/Npchdufl_2011_168_156_21.
- Романенко О.** Ідентичність нації та тексту : як сучасна українська література формує інтенсивні образи національної ідентифікації. *Літературний процес : методологія, імена, тенденції. Філологічні науки*. 2016. № 7. С. 112–120. URL : http://nbuv.gov.ua/UJRN/Litpro_2016_7_23.

REFERENCES

- Bandura, H.** (2012). Osoblyvosti stanovlennia identychnosti v rannomu pidlitkovomu vitsi [Features of identity formation in early adolescence]. In *Aktualni pytannia humanitarnykh nauk – Topical issues of the humanities* (Issue 3), (pp. 213–219). Retrieved December 14, 2021, from <https://www.e-reading.club/book.php?book=99680> [in Ukrainian].
- Melnychuk, O. S.** (Ed.). (1989). Etymolohichniy slovnyk ukrainskoi movy [Etymological dictionary of the Ukrainian language] (Vols. 1–7; Vol. 3). Kyiv; Naukova dumka [in Ukrainian].
- Lendel, M. I., Shcherban, T. D.** (2013). Deiaki aspekty vyvchennia problemy tolerantnosti, etnichnoi tolerantnosti u psykholohii [Some aspects of studying the problem of tolerance, ethnic tolerance in psychology]. In *Problemy suchasnoi psykholohii – Problems of Modern Psychology* (Issue 21), (pp. 328–338). Retrieved December 14, 2021, from http://nbuv.gov.ua/UJRN/Pspl_2013_21_31
- Vovchok, Marko. (1964). The prose works of Marko Vovchok. Dating. In O. Ie. Zasenka, N. Ie. Krutikova, M. Ie. Syvachenko (Eds.) (Vol. 2). Kyiv : Naukova dumka [in Ukrainian].
- Peretiata, O. S.** (2011) Problema natsionalnoi identychnosti v ukrainskii dytiachii literaturi kintsia XX – pochatku XXI st. v estetychnomu ta psykholohichnomu dyskursakh (na materialy tvorchosti Z. Menzatiuk) [The problem of national identity in Ukrainian children's literature of the late XX – early XXI centuries in aesthetic and psychological discourses (based on the work of Z. Menzatyuk)]. In *Naukovi pratsi [Chornomorskoho derzhavnoho universytetu imeni Petra Mohyly kompleksu «Kyievo-Mohylianska akademiia»]*. Ser. : Filolohiia. Literaturoznavstvo – Scientific works [Petro Mohyla Black Sea State University of the Kyiv-Mohyla Academy complex]. Series: Philology. Literature studies. (Vol. 168) (Issue 156) (pp. 98–103) Retrieved December 14, 2021, from http://nbuv.gov.ua/UJRN/Npchdufl_2011_168_156_21 [in Ukrainian].
- Romanenko, O.** (2016). Identychnist natsii ta tekstu: yak suchasna ukrainska literatura formuie intensyvni obrazny natsionalnoi identyfikatsii [The identity of the nation and the text: how modern Ukrainian literature forms intense images of national identity]. In *Literaturnyi protses : metodolohiia, imena, tendentsii. Filolohichni nauky – Literary Process : Methodology, Names, Trends* (Issue 7) (pp. 112–120). Retrieved December 14, 2021, from http://nbuv.gov.ua/UJRN/Litpro_2016_7_23 [in Ukrainian].

СЕНЬКІВ Степан – кандидат філологічних наук, доцент кафедри української мови Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка, вул. Івана Франка, 24, Дрогобич, 82100, Україна (senkivstepan@ukr.net)

ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-3588-4611>

DOI: <https://doi.org/10.24919/2522-4565.2021.48.21>

Бібліографічний опис статті: Сеньків, С. (2021). Дистрибуція фонем у трикомпонентних первинних коренях сучасної української літературної мови. *Проблеми гуманітарних наук: збірник наукових праць Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка. Серія «Філологія»*, 48, 159–166. doi: <https://doi.org/10.24919/2522-4565.2021.48.21>.

ДИСТРИБУЦІЯ ФОНЕМ У ТРИКОМПОНЕНТНИХ ПЕРВИННИХ КОРЕНЯХ СУЧАСНОЇ УКРАЇНСЬКОЇ ЛІТЕРАТУРНОЇ МОВИ

Анотація. У статті проаналізовано останні дослідження з проблем дистрибуції фонем сучасної української літературної мови, зокрема з використанням статистично-математичних методів. На матеріалі «Словника українських морфем» за редакцією Л. Полюги проаналізовано склад первинних трикомпонентних кореневих морфем сучасної української літературної мови та сполучувальні можливості окремих фонем у первинних трифонемних кореневих морфемах, побудовано моделі первинних трифонемних кореневих морфем сучасної української літературної мови. Наукову новизну дослідження визначає те, що первинні трикомпонентні кореневі морфеми з використанням статистично-математичних методів та методу моделювання ще не були об'єктом розгляду.

Мета роботи – всебічно проаналізувати сполучуваність фонем у первинних трикомпонентних кореневих морфемах сучасної української літературної мови, зокрема дослідити структуру сполучень у первинних трикомпонентних коренях сучасної української літературної мови, виявити частотність уживання груп, визначити закономірності сполучуваності фонем у первинних трикомпонентних коренях української мови та встановити інвентар сполук, що функціонують у первинних трикомпонентних морфемах сучасної української літературної мови.

У дослідженні за словником виявлено 500 первинних трикомпонентних кореневих морфем, першим компонентом яких найчастіше виступають напіввідкриті (187), зімкнуто-проривні (186) та щільні фонemi (124). З'ясовано, що серед трифонемних коренів сучасної української літературної мови характерними є такі дистрибутивні структури фонем: «передньоязикова + голосна + передньоязикова» (222), «губна + голосна + передньоязикова» (74), «задньоязикова + голосна + передньоязикова» (33), «передньоязикова + голосна + задньоязикова» (31), «передньоязикова + голосна + губна» (29), «тверда + голосна + тверда» (366), «тверда + голосна + м'яка» (93), «м'яка + голосна + тверда» (32), «дзвінка + голосна + дзвінка» (144), «глуха + голосна + дзвінка» (117), «дзвінка + голосна + глуха» (117), «глуха + голосна + глуха» (98).

Ключові слова: фонема, морфема, первинна коренева морфема, сполучуваність, закономірності сполучуваності.

SENKIV Stepan – Candidate of Philological Sciences, Associate Professor of the Department of Ukrainian Language, Ivan Franko Drohobych State Pedagogical University, vul. Ivana Franka, 24, Drohobych, 82100, Ukraine (senkivstepan@ukr.net)

ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-3588-4611>

DOI: <https://doi.org/10.24919/2522-4565.2021.48.21>

To cite this article: Senkiv, S. (2021). Distribution of phonemes in the three-component primary roots of the modern Ukrainian literary language. *Problems of the humanities: a collection of scientific works of Drohobych State Pedagogical University named after Ivan Franko. Philology Series*, 48, 159–166. doi: <https://doi.org/10.24919/2522-4565.2021.48.21> [in Ukrainian].

DISTRIBUTION OF PHONEMES IN THREE-COMPONENT PRIMARY ROOTS OF MODERN UKRAINIAN LITERARY LANGUAGES

Summary. *The article analyzes the latest research on the problems of distribution of phonemes of modern Ukrainian literary language, in particular with the use of statistical and mathematical methods and modeling methods. On the material of the «Dictionary of Ukrainian morphemes» edited by L. Polyuga the composition of primary three-component root morphemes of modern Ukrainian literary language and connecting possibilities of separate phonemes in primary triphonemic root morphemes are analyzed. The scientific novelty of the study is determined by the fact that the primary three-component root morphemes from the use of statistical and mathematical methods and the method of modeling have not yet been considered.*

The aim of the work is to comprehensively analyze the compatibility of phonemes in primary three-component root morphemes of modern Ukrainian literary language, in particular to investigate the structure of combinations in primary three-component roots of modern Ukrainian literary language, to identify frequency of group use, functioning in the primary three-component morphemes of the modern Ukrainian literary language.

A study of the dictionary revealed 500 primary three-component root morphemes, the first component of which are often semi-open (187), closed-breakthrough (186) and slit phonemes (124). It was found that among the triphonemic roots of modern Ukrainian literary language the following distributive structures of phonemes are characteristic: «prelinguistic + vowel + prelingual» (222), «lip + vowel + prelingual» (74), «posterior + vowel + prelingual» (33), «foreling + vowel + hind» (31), «foreling + vowel + lip» (29), «hard + vowel + hard» (366), «hard + vowel + soft» (93), «which + vowel + firm» (32), «call + vowel + call» (144), «deaf + vowel + call» (117), «call + vowel + deaf» (117), «deaf + vowel + deaf» (98).

Key words: *phoneme, morpheme, primary root morpheme, compatibility, regularities of compatibility.*

Постановка проблеми. Проблема дистрибуції фонем є однією з основних у фонології. Можливість поєднання мовних одиниць нижчого рівня для утворення одиниць вищого рівня вважають основною властивістю мовної системи. В українській фонології не виокремлено способів опису дистрибуції. Тож вважаємо актуальним подати повні описи дистрибутивних структур фонем певного мовного рівня для з'ясування національної специфіки мови. Детальний аналіз фонологічної системи допоможе пізнати закономірності витворення структури слова, морфеми чи складу в конкретній мові та виявити закономірності поєднання фонем у певній одиниці мови через створення їхніх моделей.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. В українському мовознавстві дистрибуція фонем досліджена недостатньо. Основи сполучуваності одиниць фонологічного рівня подані у працях М. С. Трубецкого («Основи фонології») як одного із представників Празької лінгвістичної школи (Трубецкой, 2000). У дослідженні вчений зазначає, що у кожній мові найменші її елементи поєднуються за певними законами.

В українському мовознавстві Є. Тимченко вперше розглянув сполучуваність фонем української мови, виокремивши дво- та поліфонемні групи приголосних фонем, характерні для української мови (Тимченко, 1930). Згодом у праці «Кількісні та якісні характеристики системи фонем сучасної української літературної мови» В. С. Перебийніс розглянуто структуру двофонемних сполучень в українській мові (Перебийніс, 1970). Цікаві висновки, які розширюють наші уявлення щодо окремих аспектів української фонології, містять праці М. П. Муравицької (Муравицька, 1966), І. Ф. Савченко (Савченко, 1972), Л. М. Гриднєвої (Гриднєва, 1974), Т. В. Старак (Старак, 1965), Н. І. Тоцької (Тоцька, 1981), П. С. Вовк (Вовк, 1997). Морфеми української мови з використанням статистично-математичних методів та методу моделювання намагалися розглянути у своїх дослідженнях М. М. Богдан (Богдан, 1968), Ю. О. Шепель (Шепель, 1992). Проте в українській фонології не представлені повні описи полікомпонентних слів та морфем української мови на фонемному рівні, не з'ясовано причин, які накладають обмеження щодо сполучува-

ності фонем у словах чи морфемах. Тільки детальний аналіз структури полікомпонентних морфем допоможе з'ясувати основні закономірності поєднання фонем у первинних полікомпонентних, зокрема трикомпонентних кореневих морфемах української мови.

Мета нашого дослідження – всебічно проаналізувати сполучуваність фонем у первинних трикомпонентних кореневих морфемах сучасної української літературної мови.

Досягнення поставленої мети вимагало розв'язання таких **завдань**:

1) дослідити структуру сполучень у первинних трикомпонентних коренях сучасної української літературної мови;

2) виявити частотність уживання груп;

3) визначити закономірності сполучуваності фонем у первинних трикомпонентних коренях української мови;

4) встановити інвентар сполук, що функціонують у первинних трикомпонентних морфемах сучасної української літературної мови.

Аналіз проведено на основі «Словника українських морфем» за редакцією Л. Полюги (Полюга, 2003). В основі дослідження – система фонем української мови, обґрунтована П. П. Кострубою (Коструба, 1963).

Виклад матеріалу. Для з'ясування закономірностей сполучуваності в первинних трикомпонентних кореневих морфемах сучасної української літературної мови умовно виокремлюємо 5 груп (О – голосні, Р – зімкнуто-проривні, А – зімкнуто-щільні, F – щільні і N – напіввідкриті фонемі).

Як показують спостереження, у сучасній українській літературній мові виявлено такі трифонемні слова із початковими проривними фонемами:

Серед коренів, які складаються з трьох фонем, виявлено такі: -одн- (OPN), -огн- (OFN), -ігр- (OFN), -існ- (OFN), -осл- (OFN), -овс- (OFF), -орд- (ONP), -орл- (ONN), -орл' (ONN), -імл- (ONN), -уз'а- (OFO), -ірж- (ONF), -уст- (OFF), -цар- (AON), -цар'- (AON), -ц'іл'- (AON), -чин- (AON), -чал- (AON), -чал'- (AON), -чин- (AON), -ч'іл'- (AON), -цві- (AFN), -ц'ід- (AOP), -ц'іп- (AOP), -цуп- (AOP), -чад- (AOP), -чік- (AOP), -чеп- (AOP), -ч'іп- (AOP), -чек- (AOP), -ц'ідж- (AOA), -чай- (AOF), -чес- (AOF), -ч'іс- (AOF), -чин- (AOF), -чуй- (AOF), -лад- (NOP), -лет- (NOP), -л'іт- (NOP), -л'от-

(NOP), -лип- (NOP), -л'іп- (NOP), -лик- (NOP), -л'ід- (NOP), -л'од- (NOP), -л'ік- (NOP), -лук- (NOP), -луп- (NOP), -л'уб- (NOP), -мак- (NOP), -мет- (NOP), -мик- (NOP), -мит'- (NOP), -мак- (NOP), -мід'- (NOP), -міт'- (NOP), -мук- (NOP), -над- (NOP), -нит'- (NOP), -нуд'- (NOP), -нит- (NOP), -нуд- (NOP), -рад- (NOP), -рад'- (NOP), -рак- (NOP), -рек- (NOP), -р'ік- (NOP), -риб- (NOP), -рик- (NOP), -реп- (NOP), -р'іп- (NOP), -р'ід- (NOP), -рок- (NOP), -роб- (NOP), -р'іб- (NOP), -род- (NOP), -род'- (NOP), -руб- (NOP), -рук- (NOP), -ред- (NOP), -рет- (NOP), -лаз- (NOF), -лаж- (NOF), -л'із- (NOF), -леж- (NOF), -л'іг- (NOF), -л'іж- (NOF), -л'аг- (NOF), -л'аж- (NOF), -лес- (NOF), -лиз- (NOF), -лиж- (NOF), -лих- (NOF), -лин- (NOF), -л'іс- (NOF), -лов- (NOF), -лоз- (NOF), -л'ій- (NOF), -луг- (NOF), -луз- (NOF), -луж- (NOF), -лус- (NOF), -л'ос- (NOF), -л'ас- (NOF), -л'ох- (NOF), -маз- (NOF), -маз'- (NOF), -маж- (NOF), -мас- (NOF), -маш- (NOF), -мах- (NOF), -меж- (NOF), -між- (NOF), -мес- (NOF), -меш- (NOF), -міс- (NOF), -міх- (NOF), -мов- (NOF), -мох- (NOF), -мус- (NOF), -муш- (NOF), -мух- (NOF), -низ- (NOF), -низ'- (NOF), -ниж- (NOF), -н'іж- (NOF), -н'іс- (NOF), -нос- (NOF), -нож- (NOF), -ног- (NOF), -ноз'- (NOF), -нос'- (NOF), -нош- (NOF), -нес- (NOF), -роз- (NOF), -рож- (NOF), -рив- (NOF), -рев- (NOF), -р'іж- (NOF), -р'із- (NOF), -рис- (NOF), -рог- (NOF), -роз- (NOF), -рож- (NOF), -рой- (NOF), -р'ій- (NOF), -рос- (NOF), -рош- (NOF), -н'ій- (NOF), -рух- (NOF), -рус- (NOF), -руш- (NOF), -ладж- (NOA), -леч- (NOA), -лец- (NOA), -лиц'- (NOA), -лич- (NOA), -л'іч- (NOA), -луц'- (NOA), -луч- (NOA), -л'ач- (NOA), -мац'- (NOA), -мач- (NOA), -мич- (NOA), -моч- (NOA), -міч- (NOA), -міц- (NOA), -міц'- (NOA), -моч- (NOA), -муц'- (NOA), -муч- (NOA), -надж- (NOA), -н'іч- (NOA), -ноч- (NOA), -нудж- (NOA), -рач- (NOA), -радж- (NOA), -реч- (NOA), -р'іч- (NOA), -рич- (NOA), -роц- (NOA), -р'ідж- (NOA), -родж- (NOA), -руц- (NOA), -руч- (NOA), -редж- (NOA), -л'ін- (NON), -л'ін'- (NON), -лом- (NON), -лам- (NON), -лун- (NON), -л'он- (NON), -мал- (NON), -мал'- (NON), -ман- (NON), -ман'- (NON), -мер- (NON), -мир- (NON), -мил'- (NON), -мил- (NON), -мин- (NON), -мол- (NON), -мол'- (NON), -мін- (NON), -мел- (NON), -мел'- (NON), -н'ім- (NON), -рам- (NON),

-рон- (NON), -ран- (NON), -ран'- (NON), -рил- (NON), -р'іл'- (NON), -рин- (NON), -мст- (NFP), -мшч- (NFA), -мйа- (NFO), -будж- (POA), -дич- (POA), -д'ач- (POA), -кадж- (POA), -кач- (POA), -коч- (POA), -пац'- (POA), -пач- (POA), -піч- (POA), -печ- (POA), -поч- (POA), -тоц'- (POA), -т'іч- (POA), -тич- (POA), -тиц'- (POA), -точ- (POA), -вз'а- (FFO), -с'іс- (FOF), -сис- (FOF), -сос- (FOF), -сих- (FOF), -сох- (FOF), -сух- (FOF), -суш- (FOF), -суб- (FOF), -сов- (FOF), -с'аг- (FOF), -с'аж- (FOF), -хов- (FOF), -хож- (FOF), -ший- (FOF), -шов- (FOF), -шев- (FOF), -гус- (FOF), -гус'- (FOF), -жаг- (FOF), -жаз'- (FOF), -жах- (FOF), -жов- (FOF), -жуй- (FOF), -зов- (FOF), -зив- (FOF), -йіж- (FOF), -йіз- (FOF), -йіс- (FOF), -йіх- (FOF), -йав- (FOF), -скл'- (FPN), -скл- (FPN), -гни- (FNO), -сну- (FNO), -псу- (PFO), -кла- (PNO), -кл'у- (PNO), -кра- (PNO), -кри- (PNO), -кр'і- (PNO), -пра- (PNO), -пл'у- (PNO), -пл'і- (PNO), -пле- (PNO), -губ- (FOR), -жук- (FOR), -зик- (FOR), -зуб- (FOR), -з'ат- (FOR), -з'ат'- (FOR), -йід- (FOR), -йуд- (FOR), -йуд'- (FOR), -сут'- (FOR), -суп- (FOR), -сук- (FOR), -суд- (FOR), -сот- (FOR), -с'ік- (FOR), -сад- (FOR), -сад'- (FOR), -сап- (FOR), -соп- (FOR), -сок- (FOR), -с'іт- (FOR), -с'іт'- (FOR), -сит- (FOR), -сит'- (FOR), -сип- (FOR), -сид- (FOR), -сид'- (FOR), -с'ад- (FOR), -шип- (FOR), -худ- (FOR), -хіт'- (FOR), -хоп- (FOR), -хап- (FOR), -хот'- (FOR), -ход- (FOR), -хід- (FOR), -хід'- (FOR), -ход- (FOR), -хиб- (FOR), -жин- (FON), -жим- (FON), -жен- (FON), -жал- (FON), -жал'- (FON), -жар- (FON), -жер- (FON), -жир- (FON), -жил- (FON), -жил'- (FON), -жон- (FON), -жін- (FON), -жур- (FON), -зем- (FON), -зор- (FON), -з'ір- (FON), -зир- (FON), -зол- (FON), -з'іл'- (FON), -йин- (FON), -сол- (FON), -с'іл'- (FON), -сон- (FON), -син- (FON), -сал- (FON), -сал'- (FON), -с'ім- (FON), -сем- (FON), -с'ін- (FON), -син- (FON), -сил- (FON), -сил'- (FON), -сер- (FON), -с'ом- (FON), -сел- (FON), -шум- (FON), -хил- (FON), -хил'- (FON), -жуц'- (FOA), -жуч- (FOA), -зиц- (FOA), -зич- (FOA), -видж- (FOA), -йудж- (FOA), -йац- (FOA), -суч- (FOA), -судж- (FOA), -соч- (FOA), -садж- (FOA), -с'іч- (FOA), -сич- (FOA), -сидж- (FOA), -хоч- (FOA), -ходж- (FOA), -дас- (POF), -дав- (POF), -дах- (POF), -дас'- (POF), -даш- (POF), -див- (POF), -дой- (POF), -дій- (POF), -дуй- (POF), -дуг- (POF), -дуз'- (POF), -дуж- (POF), -дус- (POF), -душ-

(POF), -дух- (POF), -дус- (POF), -д'аг- (POF), -д'аж- (POF), -кош- (POF), -каз- (POF), -каж- (POF), -кож- (POF), -коз- (POF), -кіз- (POF), -кос- (POF), -кош- (POF), -кіс- (POF), -куй- (POF), -ков- (POF), -кус- (POF), -куш- (POF), -пас- (POF), -паш- (POF), -пес- (POF), -пес'- (POF), -пой- (POF), -пис- (POF), -пиш- (POF), -пис'- (POF), -пих- (POF), -піх- (POF), -піш- (POF), -пів- (POF), -пух- (POF), -пуш- (POF), -тай- (POF), -тес- (POF), -т'іс- (POF), -тиш- (POF), -тис- (POF), -тих- (POF), -т'іх- (POF), -т'іш- (POF), -туг- (POF), -туз'- (POF), -туж- (POF), -тух- (POF), -туш- (POF), -таг- (POF), -т'ій- (POF), -таз- (POF), -таж- (POF), -дал'- (PON), -дал- (PON), -ден- (PON), -дер- (PON), -дир- (PON), -д'ір'- (PON), -дим- (PON), -дон- (PON), -д'іл- (PON), -д'іл'- (PON), -д'ім- (PON), -дом- (PON), -дол'- (PON), -дон'- (PON), -дур- (PON), -дур'- (PON), -пил'- (PON), -пер- (PON), -пир- (PON), -пір- (PON), -пор- (PON), -тин- (PON), -там- (PON), -тен- (PON), -том- (PON), -тон- (PON), -т'іл- (PON), -т'іл'- (PON), -т'ін- (PON), -т'ін- (PON), -тил- (PON), -тил'- (PON), -тер- (PON), -тир- (PON), -тел- (PON), -тен'- (PON), -пол- (PON), -пол'- (PON), -піл'- (PON), -пін- (PON), -пін'- (PON), -пил- (PON), -пен'- (PON), -пар- (PON), -пал- (PON), -пал'- (PON), -кул'- (PON), -кул- (PON), -кол'- (PON), -кол- (PON), -кін'- (PON), -кіл- (PON), -кіл'- (PON), -кін- (PON), -кон'- (PON), -кор- (PON), -кір- (PON), -пил- (PON), -дад- (POR), -дик- (POR), -дит- (POR), -дит'- (POR), -доб- (POR), -д'іб- (POR), -дуб- (POR), -д'ад- (POR), -д'ак- (POR), -кат- (POR), -кат'- (POR), -кад- (POR), -кап- (POR), -кид- (POR), -кип- (POR), -коп- (POR), -кут- (POR), -куп- (POR), -кот- (POR), -кат'- (POR), -пад- (POR), -пад'- (POR), -пак- (POR), -пек- (POR), -п'ік- (POR), -пит- (POR), -пак- (POR), -пот- (POR), -п'іт- (POR), -пук- (POR), -пик- (POR), -т'ік- (POR), -ток- (POR), -тик- (POR), -топ- (POR), -туп- (POR).

Зафіксовано 500 первинних коренів, які складаються з трьох фонем. Виявлено 187 трифонемних коренів, першим елементом яких можуть бути напіввідкриті (N) фонеми /л/, /м/, /н/, /л'/, /р/ (*лазити, ладити, махати, межа, нудитися, низом, лягати, лачний, радити, разити*) (див. табл. № 1).

Другим елементом у цих сполуках виступають голосні (O) /а/, /е/, /і/, /о/, /и/, /у/, щілинні (F) фонеми /ш/, /с/, /й/. Не можуть

Таблиця 1

Моделі первинних трикомпонентних коренів з початковою напіввідкритою та проривною фонемами сучасної української мови

Кількість елементів	Фонем												
1 елемент	N							P					
2 елемент	O				F			O				N	F
3 елемент	P	F	A	N	P	A	O	A	F	N	P	O	
Загальна кількість	48	74	34	28	1	1	1	16	62	58	40	9	1

виступати в ролі другого компонента такі приголосні фонем /т/, /в/, /з/, /з'/, /с'/, /й/, /ф/, /г/, /х/, /ж/, /л/, /л'/, /р/, /н'/, /м/, /р'/, /дж/, /дз/, /дз'/, /ч/, /ц/, /ц'/.

Третім компонентом можуть бути проривні (P) /д/, /т/, /п/, /к/, /т'/, /б/, /д'/, напіввідкриті (N) /л/, /м/, /н/, /л'/, /р/, щілинні (F) /з/, /з'/, /с'/, /с/, /г/, /х/, /ш/, /в/, /й/, зімкнуто-щілинні (A) /ч/, /дж/, /ц/, /ц'/ та голосна (O) фонема /а/. Не зафіксовано третім компонентом голосних (O) фонем /е/, /і/, /и/, /у/, /о/ та приголосних фонем /дз/, /дз'/, /ф/, /р'/, /г/.

Зафіксовано 186 коренів, де першим елементом виступають проривні (P) фонем /б/, /д/, /д'/, /к/, /п/, /т/, /т'/ (*бик, бором, боятися, денний, ділити, долина, дякувати, дядько, одягти, капати, катувати, коло, парувати, палити, падати, тесати, тиловий, витирати, тяга, тягар*) (див. табл. № 1)

Другим елементом у цих сполуках можуть бути голосні (O) /у/, /и/, /а/, /о/, /і/, /е/, напіввідкриті (N) /л/, /л'/, /р/ та щілинні (F) фонем /с/. Приголосні фонем /н/, /н'/, /м/, /г/, /з/, /з'/, /с'/, /ф/, /г/, /х/, /ш/, /в/, /й/, /ж/ не можуть виступати другим елементом.

Третім елементом зафіксовано зімкнуто-щілинні (A) /дж/, /ч/, /ц'/, голосні (O) /а/, /у/, /и/, /і/, /е/, щілинні (F) /з'/, /с'/, /с/, /г/, /х/, /ш/, /в/, /й/, /ж/, напіввідкриті (N) /л/, /м/, /н/, /л'/, /р/, /н'/ та проривні (P) фонем /д/, /т/, /п/, /к/, /т'/, /б/, /д'/.

Зафіксовано 124 первинні трикомпонентні корені, початковим компонентом яких виступають щілинні (F) фонем /з'/, /с'/, /с/.

/г/, /х/, /ш/, /в/, /й/, /ж/ (зять, зятем, сьорбати, сягати, недосяжний, сон, сік, снувати, гуси, губити, гусьми, худий, ховати, хиба, шуміти, шов, шипіти, вернути, видати, високий, вижити, юджу, їхати, їду, жєнці, жалувати) (див. табл. № 2).

Другим елементом у таких сполуках виступають голосні (O) фонем /і/, /и/, /о/, /у/, /а/, /е/, напіввідкрита /н'/, щілинна (F) /з'/ та проривна (P) фонем /к/. Другим елементом не можуть бути проривні (P) /б/, /д/, /т/, /п/, /т'/, /б/, /г/, /д'/, напіввідкриті (N) /л/, /м/, /л'/, /р/, щілинні (F) /з/, /ж/, /ф/, /с'/, /с/, /г/, /х/, /ш/, /в/, /й/, зімкнуто-щілинні (A) /ч/, /дж/, /ц/, /ц'/, /дз/, /дз'/.

Третім елементом у цих сполуках виступають голосні (O) /а/, /у/, /о/, щілинні (F) /з'/, /ж/, /ф/, /с'/, /с/, /г/, /х/, /ш/, /в/, /й/, напіввідкриті (N) /л/, /л'/, /р/, /м/, /н/ та зімкнуто-щілинні (A) фонем /ч/, /дж/, /ц/, /ц'/.

Голосні (O) фонем /е/, /и/, /і/, проривні (P) /б/, /д/, /т/, /п/, /т'/, /б/, /г/, /д'/, напіввідкрита (N) /н'/, щілинна (F) /з/, зімкнуто-щілинні (A) фонем /дз/, /дз'/ не можуть виступати у ролі третього компонента.

Виділено 23 трифонемні корені, у яких початковим елементом зафіксовано зімкнуто-щілинні (A) фонем /ц/, /ч/ (цар, зацвів, цідити, чесний, чешу, чекати) (див. табл. № 2).

У ролі другого компонента у цих сполуках виступають голосні (O) фонем /а/, /и/, /і/, /у/, /е/ та щілинна (F) фонема /в/.

Усі проривні, напіввідкриті, зімкнуто-щілинні, щілинні (F) /з/, /з'/, /ж/, /ф/, /с'/, /с/, /г/, /х/, /ш/, /й/ не виступають другим елементом.

Третім компонентом у таких сполуках виявлено голосну (O) фонему /і/, зімкнуто-

Таблиця 2

Моделі первинних трикомпонентних коренів з початковою фрикативною та афrikативною фонемами сучасної української мови

Кількість елементів	Фонем											
1 елемент	F						A					
2 елемент	O				F	N	P	O				F
3 елемент	F	P	N	A	O		N	N	P	A	F	O
Загальна кількість	30	39	39	16	1	2	2	8	8	1	5	1

Таблиця 3

**Моделі первинних трикомпонентних коренів з початковою голосною фонемою
сучасної української мови**

Кількість елементів	Фонем							
1 елемент	О							
2 елемент	F				N			P
3 елемент	N	F	P	O	N	P	F	N
Загальна кількість	2	1	1	1	3	1	1	1

щілинну (А) фонему /дж/, а також напіввідкриті (N) /л/, /л'/, /р/, /н/, проривні /д/, /п/, /к/ та щілинні (F) фонем /й/, /с/, /ш/. Не можуть бути третім компонентом голосні (О) /о/, /и/, /е/, /у/, /а/, щілинні (F) /з'/, /ж/, /ф/, /с'/, /з/, /г/, /х/, /в/, напіввідкриті (N) /н'/, /м/, зімкнуто-щілинні (А) /ч/, /дз/, /ц/, /ц'/, /дз'/ та проривні (Р) фонем /б/, /т/, /т'/, /б/, /т/, /д'/.

Зафіксовано 11 трифонемних коренів, у якому першим елементом виступають голосні (О) фонем /о/, /і/, /у/ (овсисько, одного, орда, існувати, узяти, уста) (див. табл. № 3).

Другим елементом у них можуть бути щілинні (F) /г/, /с/, /в/, /з'/, напіввідкриті (N) /р/, /м/ та проривна фонем /д/. Усі голосні, зімкнуто-щілинні, проривні (Р) /к/, /т/, /п/, /т'/, /б/, /г/, /д'/, напіввідкриті (N) /н'/, /л'/, /л/ та щілинні (F) фонем /з/, /ж/, /ф/, /с'/, /х/, /ш/, /й/ не виступають другим елементом.

Третім компонентом зафіксовано голосну (О) фонему /а/, напіввідкриті (N) /н/, /л'/, /л/, /р/, проривні (Р) /д/, /т/ та щілинні (F) фонем /с/, /ж/. Не можуть виступати в ролі третього компонента всі зімкнуто-щілинні фонем та голосні (О) /о/, /и/, /і/, /е/, /у/, проривні (Р) /б/, /п/, /т'/, /б/, /г/, /д'/, /к/, щілинні (F) /з'/, /ш/, /ф/, /с'/, /з/, /г/, /х/, /в/, /й/, напіввідкриті (N) фонем /н'/, /м/.

Отже, серед первинних трикомпонентних коренів найхарактернішою є сполучуваність трьох фонем типу «передньоязикова + голосна + передньоязикова» (222), «губна + голосна + передньоязикова» (74), «задньоязикова + голосна + передньоязикова» (33), «передньоязикова + голосна + задньоязикова» (31), «передньоязикова + голосна + губна» (29). Рідше трапляються сполуки фонем типу «губна + голосна + задньоязикова» (19), «задньоязикова + голосна + передньоязикова» (13), «передньоязикова + голосна + середньоязикова» (12), «середньоязикова + голосна + передньоязикова» (8), «передньоязикова + голосна + гортанна» (8), «передньо-

язикова + передньоязикова + голосна» (6), «задньоязикова + голосна + губна» (6), «задньоязикова + передньоязикова + голосна» (5), «голосна + передньоязикова + передньоязикова» (5), «голосна + передньоязикова + передньоязикова» (3), «голосна + губна + передньоязикова» (2), «голосна + гортанна + передньоязикова» (2), «губна + передньоязикова + передньоязикова» (2), «передньоязикова + задньоязикова + передньоязикова» (2). Виділено також поодинокі випадки дистрибуції трьох фонем «голосна + передньоязикова + голосна», «передньоязикова + губна + голосна», «гортанна + передньоязикова + голосна», «губна + середньоязикова + голосна», «губна + передньоязикова + голосна», «середньоязикова + голосна + задньоязикова», «середньоязикова + голосна + губна», «задньоязикова + голосна + середньоязикова», «губна + голосна + губна», «губна + голосна + середньоязикова».

За диференційною ознакою «твердість – м'якість» серед трифонемних коренів зафіксовано такі типи: «тверда + голосна + тверда» (366), «тверда + голосна + м'яка» (93), «м'яка + голосна + тверда» (32), «тверда + тверда + голосна» (15), «голосна + тверда + тверда» (11), «тверда + м'яка + голосна» (4), «тверда + тверда + тверда» (3), «м'яка + голосна + м'яка» (2), «тверда + тверда + м'яка» (1), «голосна + тверда + м'яка» (1), «голосна + м'яка + тверда» (1).

За диференційною ознакою «дзвінкість – глухість» виявлено такі сполуки «дзвінка + голосна + дзвінка» (144), «глуха + голосна + дзвінка» (117), «дзвінка + голосна + глуха» (117), «глуха + голосна + глуха» (98), «глуха + дзвінка + голосна» (11), «голосна + дзвінка + дзвінка» (7), «дзвінка + дзвінка + голосна» (3), «голосна + глуха + дзвінка» (2), «дзвінка + глуха + глуха» (2), «глуха + глуха + дзвінка» (2), «голосна + дзвінка + глуха» (1), «голосна + дзвінка + голосна» (1), «глуха + глуха + голосна» (1).

Висновки. Отже, серед первинних трифонемних коренів сучасної української літературної мови характерними є такі дистрибутивні структури фонем: «передньоязикова + голосна + передньоязикова» (222), «губна + голосна + передньоязикова» (74), «задньоязикова + голосна + передньоязикова» (33), «передньо-язикова + голосна + задньоязикова» (31), «передньоязикова + голосна + губна» (29), «тверда + голосна + тверда» (366), «тверда + голосна + м'яка» (93), «м'яка + голосна + тверда» (32), «дзвінка + голосна + дзвінка» (144), «глуха + голосна + дзвінка» (117), «дзвінка + голосна + глуха» (117), «глуха + голосна + глуха» (98).

ЛІТЕРАТУРА

- Богдан М. М.** Одна з продуктивних моделей словотвору сучасної мови. *Українська мова і література в школі*. 1968. №11. С. 28–30.
- Вовк П. С.** Теорія центрів і периферій фонологічної та акцентологічної системи. Київ, ІЗМН, 1997. 164 с.
- Гриднева Л. М.** Порождение слога в современном украинском языке. *Структурная и математическая лингвистика*, 1974. №2. С. 32–39.
- Клименко Н. Ф.** Основи морфеміки сучасної української мови. Навчальний посібник для студентів філол. факультетів університетів та педінститутів. Київ, ІЗМН, 1998. 182с.
- Коструба П. П.** Фонетика сучасної української літературної мови. Львів, 1963. 100 с.
- Муравицька М. П.** Частота двофонемних кінцевих сполук сучасної української мови. *Статистичні та структурні лінгвістичні моделі*. Київ, 1966. С. 54–61.
- Перебийніс В. С.** Кількісні та якісні характеристики системи фонем української літературної мови. Київ : Наукова думка, 1970. 270 с.
- Полюга Л. М.** Словник українських морфем. Львів : Світ, 2003. 448 с.
- Савченко І. Ф.** Фонемний аналіз трифонемних словоформ. *Мовознавство*. 1972. № 6. С. 37–44.
- Старак Т. В.** Особливості початкових сполучень приголосних фонем в українській мові. XXXIX наукова конференція, присвячена підсумкам науково-дослідної роботи університету за 1964 рік. Тези доповідей. *Філологія, журналістика*. Львів, 1965. С. 49–50.
- Тимченко Є.** Курс історії українського язика. *Вступ: фонетика* (2-е вид., доп.). Київ-Харків, 1930. 212 с.
- Тоцька Н. І.** Сучасна українська літературна мова: фонетика, орфоепія, графіка, орфографія. Київ : Вища школа, 1981. 184 с.
- Трубецькой Н. С.** Основы фонологии. Москва, 2000. 352 с.
- Шепель Ю. О.** Моделювання словотвірних гнізд та рядів слів з вільним і зв'язаним коренем. *Мовознавство*. 1992. №2. С. 21–25.

REFERENCES

- Boghdan, M. M.** (1968). Odnа z produktyvnykh modelej slovotvoru suchasnoji movy [One of the Productive Word Formation Models of the Modern Language]. *Ukrainsjka mova i literatura v shkoli – Ukrainian Language and Literature at School*, 11, 28–30 [in Ukrainian].
- Vovk, P. S.** (1997). *Teorija centriv i peryferij fonologichnoji ta akcentologichnoji systemy [The Theory of Centers and Peripheries of the Phonological and Accentological Systems]*. Kyiv : IZMN [in Ukrainian].
- Ghrydneva, L. M.** (1974). Porozhdenye slogha v sovremenном ukraynskom jazyke [Syllable Formation in Modern Ukrainian]. *Strukturnaja y matematycheskaja lynghvystyka – Structural and Mathematical Linguistics*, 2, 32–39 [in Russian].
- Klymenko, N. F.** (1998). *Osnovy morfemiky suchasnoji ukrainsjkoji movy [Fundamentals of Morphemics of the Modern Ukrainian Language. Coursebook for Students studying Philology]*. Navchalnyj posibnyk dlja studentiv filol. fakul'tetiv universytetiv ta pedinstytutiv. Kyiv : IZMN [in Ukrainian].
- Kostruba, P. P.** (1963). *Fonetyka suchasnoji ukrainsjkoji literaturnoji movy [Phonetics of Modern Ukrainian Literary Language]*. Lviv [in Ukrainian].
- Muravycjka, M. P.** (1966). Chastota dvofonemnykh kincevykh spoluk suchasnoji ukrainsjkoji movy [Frequency of Two Phoneme End Combinations of the Modern Ukrainian Language]. In *Statystychni ta strukturni lynchvistychni modeli – Statistical and Structural Linguistic Models* (pp. 54–61) [in Ukrainian].
- Perebyjnis, V. S.** (1970). *Kiljkisni ta jakisni kharakterystyky systemy fonem ukrainsjkoji literaturnoji movy [Quantative and Qualitative Characteristics of the Phonetical System of the Ukrainian Literary Language]*. Kyiv : Naukova dumka [in Ukrainian].

- Poljugha, L. M.** (2003). *Slovník ukrajinských morfem* [Dictionary of Ukrainian Morphemes]. Lviv : Svit [in Ukrainian].
- Savchenko, I. F.** (1972). Fonemnyj analiz tryfonemnykh slovoform [Phonem Analysis of Three Phoneme Wordforms]. *Movoznavstvo – Linguistics*, 6, 37–44 [in Ukrainian].
- Starak, T. V.** (1965). Osoblyvosti pochatkovykh spoluchenj prygholosnykh fonem v ukrajinskij movi [Peculiarities of the Initial Combinations of Consonant Phonemes in Ukrainian]. In *Filolohiia, zhurnalistyka – Philology, Journalistics*. XXXIX naukova konferentsiia, prysviachena pidsumkam naukovy-doslidnoi roboty universytetu za 1964 rik. Tezy dopovidei (pp. 49–50). Lviv [in Ukrainian].
- Tymchenko, Je.** (1930) Kurs istoriji ukrajinskogho jazyka [Course of the History of The Ukrainian Language]. In *Vstup : fonetyka – Introduction: Phonetics*. (2nd Ed.). Kyjiv-Kharkiv [in Ukrainian].
- Tocjka, N. I.** (1981). *Suchasna ukrajinsjka literaturna mova : fonetyka, orfoepija, ghrafika, orfoghrafija* [Modern Ukrainian Literary Language : Phonetics, Orphoepics, Orphographics]. Kyiv : Vyshha shkola [in Ukrainian].
- Trubec'koj, N. S.** (2000). *Osnovy fonologhyy* [Fundamentals of Phonology]. Moscow [in Russian].
- Shepelj, Ju. O.** (1992) Modeljuvannja slovotvirnykh ghnizd ta rjadiv sliv z vil'nym i zv'jazanyj korenem [Modeling of Word Formation Nests and Word Rows with Free and Attached Roots]. *Movoznavstvo – Linguistics*, 2, 21–25 [in Ukrainian].

СИДОРЕНКО Ольга – аспірантка кафедри української літератури, Дніпровський національний університет імені Олеся Гончара, просп. Гагаріна, 72, Дніпро, 49000, Україна (olga.syndorenko@ukr.net)

ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-8702-3659>

DOI: <https://doi.org/10.24919/2522-4565.2021.48.22>

Бібліографічний опис статті: Сидоренко, О. (2021). Сучасна мілітарна проза як літературний феномен. *Проблеми гуманітарних наук: збірник наукових праць Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка. Серія «Філологія»*, 48, 167–173. doi: <https://doi.org/10.24919/2522-4565.2021.48.22>.

СУЧАСНА МІЛІТАРНА ПРОЗА ЯК ЛІТЕРАТУРНИЙ ФЕНОМЕН

Анотація. У статті окреслено основні особливості сучасної мілітарної прози як літературного феномену, що відрізняють її від воєнної прози минулого століття, передусім явища «лейтенантської прози». До них належить панівна ревізійна стратегія, відсутність цензурного та ідеологічного тиску з боку влади, стилістично-лексична, а також жанрова розмаїтість та унікальність. Обґрунтовано доцільність виокремлення у вітчизняній літературі особливого мілітарного типу дискурсу, що є значно ширшим поняттям, аніж мілітарна проза, оскільки включає в себе не лише тексти про активну фазу війни, а й художні твори, що їй передували, прогнозували майбутній соціально-політичний, ментальний, ціннісний конфлікти, попереджали про його загрозу, а також прозові твори, для яких збройне протистояння є лише тлом для розкриття інших нагальних суспільних тем і проблем.

Доведено, що підставами для виділення мілітарного типу дискурсу, який є значно ширшим утворенням за традиційну «воєнну літературу», слід уважати особливий спосіб формування наративу (продовження традиції воєнної прози минулого століття в змалюванні побутових реалій воєнного часу й водночас принципово новий для воєнної літератури показ непривабливих, замовчуваних чи навіть табуйованих аспектів життя військових задля формування в читача власного, не нав'язаного ззовні ставлення до війни), миттєве реагування на сучасні суспільно-політичні події, багатство та розмаїтість жанрових утворень (активна жанрова дифузія на межі репортажистики, есеїстики, документалістики та власне художніх жанрових форм), особливості взаємодії тріади «автор-критик-читач» (врахування потреб і запитів різних груп, поколіннєвих генерацій реципієнтів), загальну оцінку та визнання суспільством, учасниками літературного процесу сучасної мілітарної прози (як на всеукраїнському, так і на міжнародному рівнях).

Ключові слова: мілітарна проза, воєнна проза, війна, мілітарний дискурс, події на Сході, літературний феномен.

SYDORENKO Olha – Postgraduate Student at Department of Ukrainian Literature, Oles Honchar Dnipro National University, 72 Gagarina Avenue, Dnipro, 49000, Ukraine (olga.syndorenko@ukr.net)

ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-8702-3659>

DOI: <https://doi.org/10.24919/2522-4565.2021.48.22>

To cite this article: Sydorenko, O. (2021). Suchasna militarna proza yak literaturnyi fenomen [Modern military prose as a literary phenomenon]. *Problemy humanitarnykh nauk: zbirnyk naukovykh prats Drohobyt'skoho derzhavnoho pedahohichnoho universytetu imeni Ivana Franka. Seriya «Filolohiia» – Problems of Humanities. «Philology» Series: a collection of scientific articles of the Drohobych Ivan Franko State Pedagogical University*, 48, 167–173. doi: <https://doi.org/10.24919/2522-4565.2021.48.22> [in Ukrainian].

MODERN MILITARY PROSE AS A LITERARY PHENOMENON

Summary. The article outlines the main features of modern military prose as a literary phenomenon that distinguishes it from the military prose of the last century, especially the phenomenon of «lieutenant prose». These include the dominant strategy of revision, the absence of censorship and ideological pressure from the authorities, stylistic and lexical, as well as genre diversity and

uniqueness. The article proves expediency of distinguishing a special military type of discourse in domestic literature, which is a much broader concept than military prose, as it includes not only texts about the active phase of the war, but also works, for which the armed confrontation is only a background for the disclosure of other pressing social issues and problems.

The article is proved that the grounds for distinguishing the military type of discourse, which is a much broader formation than traditional "military literature", should be considered a special way of forming a narrative, instant response to modern socio-political events, richness and diversity of genre formations (active genre diffusion on the border of reportage, essays, documentaries and documentaries artistic genre forms), features of the interaction of the triad "author-critic-reader" (taking into account the needs and requests of different groups, generational generations of recipients), general assessment and recognition by society, participants in the literary process of modern military prose).

Key words: *military prose, military prose, war, military discourse, events in the East, literary phenomenon.*

Постановка проблеми. Досвід військової агресії на східних теренах нашої держави, що є реальністю для українського суспільства від 2014 року, спричинив своєрідну літературознавчу полеміку щодо введення корпусу прози на тему війни до загальної класифікації художньої прози. Про те, що серед літературознавців немає однастайності в цьому питанні, свідчить передусім відсутність уніфікованої класифікації та термінологічного окреслення цього літературного феномену. Серед критичних оглядів та рецензій одночасно співіснують, зокрема, такі терміни, як «військова проза», «воєнна проза», «мілітарна проза», «ветеранська проза», «комбатантська проза», «волонтерська проза», «окопна проза», «армійська проза» тощо. Їх з'ява оприявнює процес інтеграції художніх текстів у загальноновизнану класифікацію, але водночас маргіналізує сам феномен передусім через те, що більшість текстів написана непрофесійними письменниками (добровольцями, військовими, волонтерами, медиками, журналістами та іншими). Цю закономірність зауважила й письменниця Тамара Горіха Зерня, підкресливши, що мілітарна проза – це не одноденне явище, а небуденний феномен, який еволюціонує та видозмінюється, як і будь-який повноцінний складник літературного процесу: «До ветеранської літератури почало формуватися ставлення як до паралітератури. Це письмо, у якого є функція, письмо, якого буде більше, ніж ми сподіваємося, ми через нього маємо пройти, і ті, хто пише, мають через нього пройти. Усім цікаво подивитися, як це розвивається як явище» (Горіха Зерня, 2020).

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Вітчизняна спільнота літературознавців не поспішає активно досліджувати тексти, що висвітлюють сучасні події на Сході. На сьогодні критичний погляд на згадану літературу представлений суто через літературознавчі огляди, дописи в соцмережах, що й зумовлює **актуальність** нашого дослідження. Серед праць професійних критиків і літературних оглядачів слід згадати передусім статті «Комбатантська проза в сучасній українській літературі: жанрові та художні особливості», «Жанрова різноманітність воєнної прози в сучасній українській літературі» М. Рябенко (Рябенко, 2019), «За спиною – 5 книг про АТО і довкола» І. Бондаря-Терещенка (Бондар-Терещенко, 2019), «Новий герой сучасної воєнної прози (на матеріалі книжок про Майдан та війну на Донбасі)», «Особливий погляд (огляд романів українських письменниць про події Революції Гідності та війну на Сході України)» Н. Герасименко (Герасименко, 2020, 2018), «У кожного покоління своя війна: образ жінки-солдата в сучасній літературі» М. Крупки (Крупка, 2018), а також книжкові огляди та рецензії Р. Харчук, С. Філоненко, О. Коцарева, Є. Стасіневича, Г. Улюри, Б. Пастуха, Т. Трофименко. Суттєву допомогу для вивчення та осмислення мілітарної прози надає блогерка, бібліотекарка за фахом Ганна Скоріна, засновниця та модераторка проєкту «Книги війни» на платформі соцмережі Фейсбук (<https://www.facebook.com/groups/warbookua>). Саме завдяки її зусиллям масив усіх літературних текстів, що торкаються теми російсько-української війни,

зібрано та систематизовано за певними критеріями (перелік постійно оновлюють та переглядають), а самі автори мають місце для обміну думками, ознайомлення з читацькими оглядами та рецензіями, які теж зібрано на сторінці. Важливими подіями 2020 р. стали конференція, присвячена воєнній сучасній прозі, організована кафедрою історії літератури, теорії літератури і літературної творчості Київського національного університету імені Тараса Шевченка, а також круглий стіл «Сучасна мілітарна проза як культурне явище в українському суспільстві», проведений на базі Центральної бібліотеки Солом'янського району м. Києва (жовтень 2020 р., учасники: М. Петренко, Ю. Оскольська, М. Рябченко, Г. Скоріна, О. Стужук). Літературознавці, письменники, редактори обговорювали вплив мілітарної прози на зміну ментальності сучасних українців, а також окреслили загальні художні стратегії воєнної прози.

З огляду на це, **метою** нашої статті є виокремлення основних особливостей сучасної мілітарної прози як літературного феномену, що відрізняють її від воєнної прози минулого століття, зокрема «лейтенантської прози». Досягнення цієї мети передбачає виконання таких **завдань**: зіставити спільні та відмінні риси сучасної мілітарної прози й воєнної прози ХХ ст., обґрунтувати доцільність виокремлення у вітчизняній літературі особливого мілітарного типу дискурсу та окреслити його загальні особливості.

Виклад матеріалу. Попри непередставленість уніфікованого визначення літератури на воєнну тематику, вже наявні перші спроби виявлення відмінностей сучасної мілітарної прози та воєнної прози ХХ ст., особливо такого підвиду останньої, як «лейтенантська проза», до якої віднесено автобіографічні художні тексти з виразним залученням особистого досвіду молодого фронтовика. Зокрема, авторка статті «Комбатантська проза в сучасній українській літературі: жанрові та художні особливості» Марина Рябченко до рис, що відрізняють «лейтенантську» прозу радянського періоду від сучасної мілітарної прози, зараховує провідну ідейно-виховну функцію («...сформувати радянську людину з потрібними для комуністичної партії поглядами

та переконаннями» (Рябченко, 2020, с. 64); жорстку цензурованість («Натомість сучасні комбатантські тексти не містять нав'язаних зовні ані ідеологічних, ані пропагандистських маркерів, не кажучи вже про державний ценз написаного (можна говорити хіба що про особисту авторську цензуру, яка може бути пов'язана з воєнною таємницею чи етичними міркуваннями)» (Рябченко, 2019, с. 64), а також низьку стилістично-лексичну розмаїтість та унікальність (чого не скажеш про сучасну мілітарну прозу, адже «...кожному з її авторів властивий власний упізнаваний голос, а мова героїв їхніх творів (на відміну від гомогенного літературно правильного мовлення персонажів лейтенантської прози) набуває виразності, поєднуючи суржик, обценні та літературні слова» (Рябченко, 2019, с. 65).

До цього переліку, на нашу думку, слід також додати таку рису, як особливий **спосіб формування наративу**. Сучасна мілітарна проза продовжує традиції воєнної прози минулого століття, представлені насамперед текстами О. Довженка, Ю. Яновського, І. Багряного, Олеса Гончара, П. Загребельного, зокрема традиції достовірного відтворення батальних сцен, зображення особливостей ведення та облаштування воєнного побуту, моделювання ситуацій на основі реальних подій, наявності реальних прототипів героїв, їхньої впізнаваності сучасниками тощо.

Принципово новою є функція ревізії загальних національних, суспільних та особистісних цінностей без нав'язування єдино правильної ідеологічно вивіреної позиції, поданої в патетично-патріотичному ключі. Відтак сучасна мілітарна проза дає можливість читачеві самостійно сформувати ставлення до тих чи тих подій, зіставивши різні позиції, поглянувши на проблему з різних ракурсів. Це особливо відчутно в текстах «Точка нуль» Артема Чеха («Віват», 2017), «Сліди на дорозі» Валерія Ананьєва («Наш формат», 2018), «Точка неповернення» Дмитра Вербича («Наш Формат», 2020). У них відсутня виразна патріотична риторика, натомість крізь показ непривабливих, замовчуваних чи навіть табуованих аспектів життя військових у читача формується власне, не нав'язане ззовні ставлення до війни.

Сучасна мілітарна проза відрізняється від воєнної літератури минулого століття також **блискавичністю реагування**. Порівнюючи літературний процес минулого століття з сучасним, слід зауважити, що досвід Другої світової війни, який для українців був одним із ключових серед цілої низки травматичних подій XX століття, українські письменники почали активно художньо ретранслювати лиш через певний проміжок часу. Загалом можна виокремити кілька хвиль з'яви воєнної літератури впродовж минулого століття:

1. Перші спроби фіксації безпосередньо в критичний момент війни. Їх незначна чисельність зумовлена передусім цензурними обмеженнями. До них належать поезії Л. Первомайського, М. Бажана, А. Головка, І. Неходи та короткі прозові тексти «Ніч перед боєм», «Стій, мерть, зупинись!», «Відступник», «На колючому дроті», «Мати» О. Довженка, «Генерал Макодзьоба», «Син», «Коваль» Ю. Яновського, «Золоті ворота», «Дума про Кравчиху» Л. Смілянського.

2. Післявоєнна проза. Її розквіт припадає на 50-60 роки, коли виходять розлогі епічні тексти, у яких відчутні спроби письменників протистояти цензурному вихолощенню, шаблонності, надмірній героїзації подвигу радянської армії. Такі тенденції простежуємо в романах «Прапорonoсці» та «Людина і зброя» Олеся Гончара, «Україна в огні» О. Довженка, «Жива вода» Ю. Яновського, «Дикий мед» Л. Первомайського.

Таку ж думку обстоює літературознавиця Віра Агєєва: «...після 9 травня 1945 року була спроба в усій радянській літературі «перевоювати війну». Тобто війна була трагічна, а література, яка була цілковито контрольована цензурою, мусила дати лаковану, красиву, героїчну, переможну війну. І ці лаковані епопеї проіснували, як мінімум, до кінця 50-х років» (Агєєва, 2020). Натомість дослідниця Ірина Захарчук у монографії «Війна і слово. Мілітарна парадигма літератури соціалістичного реалізму» виокремлює ще один етап розвитку воєнної прози XX сторіччя: міфологізований досвід війни у прозі шістдесятників та письменників-емігрантів, репрезентований текстами передусім У. Самчука, І. Багряного, Ю. Косача, Г. Тютюнника, В. Дрозда, Р. Андріяшика (Захарчук, 2008, с. 326).

На противагу воєнній літературі минулого століття станом на сьогодні налічуємо понад 600 (!) художніх книг, у яких ідеться про війну на Сході нашої-держави. У вітчизняній історії намарно шукати сторінки та події, на які проза реагувала б із такою швидкістю та з таким високим кількісним показником написаного за короткий проміжок часу. Без сумніву, сучасні можливості й технології цьому значно сприяють. Для порівняння: зовсім нещодавній досвід двох революцій має сумарно нижчу репрезентативність у літературі, аніж семирічний досвід АТО / ООС.

Прикметно, що перші спроби осмислити сучасні події на Сході України простежуємо вже на початку 2015 р. 3 вересня 2015 р. один із найуспішніших романів про війну на Сході «Аеропорт» Сергія Лойка був представлений читачам, а рукопис закінченого в лютому 2015 р. роману «Маріупольський процес» Галини Вдовиченко навіть встиг здобути перемогу в номінації «Гранд-Коронація слова – 2015».

Загалом блискавичність реагування на болісний досвід війни зумовлений сприятливими технічними та інформаційними умовами. Чимало текстів задумувались / писались / поширювались назагал саме в електронному форматі за сприяння соцмереж, інформаційних порталів, книжкових видавництв, особистих блогів авторів тощо. Крім того, уся мілітарна проза органічно вписується в панівні тенденції сучасного літературного процесу, оскільки активно долучається до переосмислення колоніального, тоталітарного, постколоніального та посттоталітарного досвіду українського суспільства, що бере свій початок ще з 80-х років минулого століття.

Відтак сучасна мілітарна проза, спираючись на традиції воєнної прози письменників другої половини XX століття, формує власні наративні та художні стратегії протистояння новій стратегії ведення війни. Автори текстів акцентують не так на посяганні на територіальну цілісність держави, як на гібридній специфіці війни, її орієнтованості на завоювання колективної свідомості нації, мимовільне засвоєння українцями культурних та ментальних парадигм країни-агресора.

Сучасні автори мілітарної прози дедалі частіше зосереджують увагу на зображенні різноманітних аспектів ведення воєнного

побуту, а не на відтворенні батальних сцен, подеколи перетворюючи війну суто на тло для розкриття не менш травматичних явищ сучасної дійсності, тригером яких є саме військова агресія. Відтак як ніколи актуальним постає **пошук оптимальної жанрової стратегії** такого художнього тексту.

Для сучасної прози про події на Сході країни характерна активна **жанрова дифузія** на межі репортажистики, есеїстики, документалістики та власне художніх жанрових форм. Таким чином, серед масиву мілітарної прози можна знайти не лише численні романи («Інтернат» С. Жадана, «Східний синдром» Ю. Ілюхи, «Сліди на дорозі» В. Ананьєва (Маркуса), «Цуцик» В. Запеки, «Доця» Т. Горіха Зерня), повісті («Чорне Сонце» В. Шкляра), оповідання, новели, військові щоденники («Точка нуль» А. Чеха. «Точка неповернення» Д. Вербича, «Піхота» Мартина Бреста, «Блокпост» Б. Гуменюка, «Воєнний щоденник (2014-2015)» О. Мамалужа, «ТО АТО. Щоденник добровольця» Д. Якорнева, «Савур-Могила: військові щоденники» М. Музики), а й документальні жанри, що завдяки потужному авторському емоційному відгуку на реальні факти більше тяжіють до есеїстики («Іловайськ. Розповіді про справжніх людей» Є. Положія, «Книга змін» А. Цаплієнка), мемуари («Ти зробив усе, що міг» Л. Орляк), графічні романи/комікси («Діра» С. Захарова, серія коміксів «Кіборги» Д. Ткаченка на сценарії справжніх захисників Донецького летовища), утопії/кіберромани («Стіна» А. Цаплієнка, «Кагарлик» О. Шинкаренка), романи-мелодрами («Ракурс», «Оголений нерв», «Повернутися дощем» С. Талан, «Маріупольський процес» Г. Вдовиченко), мілітарі-горор («Бездня» В. Сорда), кіноповісті («Укри» Б. Жолдака), кіносценарії («Позивний «Бандерас» А. Кірсанова та С. Дзюби), драми, що тяжіють до прози («Хлібне перемир'я» С. Жадана, «Погані дороги» Н. Ворожбит).

Останнім поталанило здобути ще й гідні екранізації. Так, 11 жовтня 2018 року в широкий вітчизняний кінопрокат вийшов український військовий детектив «Позивний «Бандерас» режисера Зази Буадзе на однойменній кіносценарій А. Кірсанова та С. Дзюби. У грудні 2020 року глядачі вперше побачили виставу Київського театру драми і коме-

дії на лівому березі Дніпра на п'єсу Жадана «Хлібне перемир'я» (режисер – Стас Жирков). А екранізована книга «Погані дороги» Наталки Ворожбит цьогогоріч представить Україну на Міжнародній церемонії вручення кінопремії «Оскар».

Виразна строкатість жанрових форм утворює особливий мілітарний дискурс сучасної української літератури, бо враховує потреби й запити різних груп і поколіннєвих генерацій читачів, стимулюючи показник якості вітчизняної прози, що відзначає й літературознавиця та культурологиня Т. Гундорова: «Виникає і своєрідна кон'юнктура на теми недавньої драматичної історії – революції на Майдані, війну на сході України. А між тим серйозні тексти про ці важкі події насправді спроможні змінити цілу нашу літературу. Свідчення очевидців, репортажі, багатопланові картини і розповіді про окремі людські долі – все це спроможне народити поліфонічну і полістилістичну проблемну літературу» (Гундорова, 2020). Водночас це сприяє популяризації незаангажованих ідеологічно текстів про сучасну війну на Сході серед населення, що слугує важливим засобом протистояння гібридним засобам впливу на суспільну свідомість в інформаційній війні.

«Кон'юнктурність» мілітарної прози, про яку згадує Т. Гундорова, справді характеризує певним чином сучасний літературний процес: відкриваються видавництва, що спеціалізуються на популяризації суто «ветеранської» прози (наприклад, «Дім Химер» В. Сорда, «Орієнтир» М. Мельника та М. Кравченка), з'являються окремі спецномінації на престижних літературних преміях для авторів мілітарної прози, дедалі гостріше розгортається конфронтація письменник-учасник АТО – професійний письменник. Чого варта хоч би цьогогорічна фейсбучна дискусія між письменником Андрієм Кокотюхою та добровольцем, автором воєнного роману Валерієм Ананьєвим, спричинена недовірою досвідченого автора до озвучених ветераном-початківцем вражаючих накладів дебютної книги «Сліди на дорозі».

Проте слід зауважити, що сучасна мілітарна проза і без сторонньої «кон'юнктури» **швидко стає органічною і невід'ємною частиною вітчизняного літературного про-**

цесу, адже впевнено здобуває гідне визнання як в Україні, так і за її межами. Зокрема, романи Галини Вдовиченко «Маріупольський процес» та Юлії Ілюхи «Східний синдром» були удостоєні нагород у межах Міжнародного літературного конкурсу «Коронація слова», збірка малої прози Катерини Калитко «Земля Загублених, або Маленькі страшні казки» стала Книгою року ВВС-2017, роман «Доця» Тамари Горіха Зерня – Книгою року ВВС-2019, роман Софії Андрухович «Амадока» – Книгою року ВВС-2020, а роман Гаськи Шиян «За спиною» 2019 р. навіть виборов престижну Літературну премію Європейського Союзу. Починаючи з 2015 р. мілітарні тексти неминуче входять до довгих та коротких списків Книги року ВВС, стають претендентами на здобуття Шевченківської премії з літератури. Так, у цьогорічному довгому списку їх три: романи «Сліди на дорозі» В. Ананьєва, «Абсурд» В. Запеки та «Доця» Т. Горіха Зерня (останній потрапив до короткого списку лауреатів премії).

Прикметно, що найчастіше здобувають визнання тексти, у яких воєнні реалії є лише соціальним тлом, а не основним предметом зображення. Це дає підстави до висновку про формування повноцінного мілітарного дискурсу, який є значно ширшим утворенням за традиційну «воєнну літературу», оскільки включає в себе й художні тексти, які передували/передбачали збройну агресію, аналізували причини, фіксували знаки її неминучого наближення (так звана «майданна проза», есе-

їстично-художні тексти інтелектуалів О. Забужко, Ю. Андруховича, Т. Прохаська та інших). Щодо цього слушно зауважив письменник Сергій Жадан, назвавши саме літературу важливим свідченням про наш час і чи не найпоказовішим літописом нашої доби: «Наступні покоління відчуватимуть нинішню війну крізь літературу» (Жадан, 2019).

Висновки. Отже, попри наявність спільних рис, сучасна мілітарна література не тотожна воєнній прозі, охоплює значно ширший масив текстів, пов'язаний із досвідом збройних протистоянь. Зважаючи на самобутні та унікальні ознаки текстів про події на Сході України, а також художні твори, що їм передували, актуальним є виокремлення особливого мілітарного типу дискурсу, для якого характерні інший спосіб формування наративу (ревізійного погляду на новий воєнний досвід), блискавичність реагування на сучасні суспільно-політичні події, розмаїття жанрових утворень, а також суспільна реакція та взаємодія тріади «автор-критик-читач».

Перспективність подальших розвідок із розглянутої проблеми зумовлена активним процесом з'яви нових художніх текстів про найтравматичніший досвід сьогодення – російсько-українську війну на Сході, які формують мілітарний дискурс вітчизняної прози, а також потребою подолання тоталітарних / посттоталітарних, колоніальних / постколоніальних національних травм, через які українському народові не вдається здобути перемогу в гібридній війні.

ЛІТЕРАТУРА

- Бондар-Терещенко І.** За спиною – 5 книг про АТО і довкола. URL : https://espresso.tv/article/2019/04/18/za_spynou_5_knyg_pro_ato_i_dovkola.
- Герасименко Н.** Новий герой сучасної воєнної прози (на матеріалі книжок про Майдан та війну на Донбасі). *Слово і Час*. 2020. № 2 (710). С. 55–67.
- Герасименко Н.** Особливий погляд (огляд романів українських письменниць про події Революції Гідності та війну на Сході України). *Слово і час*. 2018. № 7. С. 24–35.
- Захарчук І.** Війна і слово : мілітарна парадигма літератури соціалістичного реалізму: монографія. Луцьк : ПВД «Твердиня», 2008. 406 с.
- Круглий стіл «Сучасна мілітарна проза як культурне явище в українському суспільстві». URL : <https://soloma.libraries.kiev.ua/2020/10/26/kruglijj-stil-suchasna-militarna-proza-jak-kulturne-javishhe-v-ukrainskomu-suspilstvi-chastina-2/>.
- Крупка М.** У кожного покоління своя війна : образ жінки-солдата в сучасній літературі. *Вісник Львівського університету*. 2018. Вип. 67. С. 251–260.
- «Окопна правда» : що писали українські радянські письменники про Другу світову. URL : <https://hromadske.radio/podcasts/hromadska-hvylya/okopna-pravda-shcho-pysaly-ukrains-ki-radians-ki-pysmennyky-pro-druhu-svitovu>

- Рябченко М.** Жанрова різноманітність воєнної прози в сучасній українській літературі. *Najnowsza słowiańska literatura i kultura popularna. Figury swojskości i obcości współczesnego świata w literaturze i kulturze popularnej krajów słowiańskich*. 2019. С. 277–289.
- Рябченко М.** Комбатантська проза в сучасній українській літературі : жанрові та художні особливості. *Слово і час*. 2019. № 6. С. 62–73.
- Сергій Жадан відкрив у Празі українську програму на найбільшому книжковому ярмарку Східної Європи. URL : <https://www.radiosvoboda.org/a/29933504.html>
- Тамара Горіха Зерня : «Я дуже хочу, щоб наші письменники знову й знову поверталися до теми війни». URL : https://lb.ua/culture/2020/08/16/464002_tamara_goriha_zernya_ya_duzhe_hochu_shchob.html
- Тамара Гундорова. «Україна – не terra incognita на мапі світової літератури». URL : <https://theukrainians.org/tamara-hundorova/>

REFERENCES

- Bondar-Tereshchenko, I.** (2019) *Za spynoiu – 5 knykh pro ATO i dovkola* [Behind – 5 books about the anti-terrorist operation and around]. From https://espreso.tv/article/2019/04/18/za_spynoyu_5_knyg_pro_ato_i_dovkola. [in Ukrainian].
- Herasymenko, N.** (2020). Novyi heroï suchasnoi voiennoi prozy (na materialy knyzhok pro Maidan ta viinu na Donbasi) [A new hero of modern military prose (based on books about the Maidan and the war in Donbass)]. *Slovo i Chas – Word and time*, 2 (710), 55–67 [in Ukrainian].
- Herasymenko, N.** (2018). Osoblyvyi pohliad (ohliad romaniv ukrainskykh pysmennyts pro podii Revoliutsii Hidnosti ta viinu na Skhodi Ukrainy) [A special look (review of novels by Ukrainian writers about the events of the Revolution of Dignity and the war in eastern Ukraine)]. *Slovo i chas – Word and time*, 7, 24–35 [in Ukrainian].
- Zakharchuk, I.** (2008). *Viina i slovo : militarne paradyhma literatury sotsialistichnoho realizmu: monohrafiia* [War and word: military paradigm of literature of socialist realism: monograph]. Luts'k: PVD «Tverdynia» [in Ukrainian].
- Kruhlyi stil «Suchasna militarne proza yak kulturne yavyshe v ukrainskomu suspilstvi» [Modern military prose as a cultural phenomenon in Ukrainian society]. Retrieved from <https://soloma.libraries.kiev.ua/2020/10/26/kruglii-stil-suchasna-militarna-proza-jak-kulturne-javyshe-v-ukrainskomu-suspilstvi-chastina-2/> [in Ukrainian].
- Krupka, M.** (2018). U kozhnoho pokolinnia svoia viina: obraz zhinky-soldata v suchasni literaturi [Each generation has its own war: the image of a woman soldier in modern literature]. In *Visnyk Lvivskoho universytetu – Bulletin of Lviv University* (Issue 67), (pp. 251–260) [in Ukrainian].
- «Okopna pravda» : shcho pysaly ukrainskiadianski pysmennyky pro Druhu svitovu [«Trench Truth» : what Ukrainian Soviet writers wrote about the Second World War]. Retrieved from: <https://hromadske.radio/podcasts/hromadska-hvylya/okopna-pravda-shcho-pysaly-ukrains-ki-adians-ki-pys-mennyky-pro-druhu-svitovu> [in Ukrainian].
- Riabchenko, M.** (2019). Zhanrova riznomanitnist voiennoi prozy v suchasni ukrainskii literaturi [Genre diversity of military prose in modern Ukrainian literature]. In *Najnowsza słowiańska literatura i kultura popularna. Figury swojskości i obcości współczesnego świata w literaturze i kulturze popularnej krajów słowiańskich – The Latest Slavic Literature and Popular Culture* (pp. 277–289) [in Ukrainian].
- Riabchenko, M.** (2019) Kombatantska proza v suchasni ukrainskii literaturi: zhanrovi ta khudozhni osoblyvosti [Combat prose in modern Ukrainian literature: genre and artistic features]. *Slovo i chas – Word and time*, 6, 62–73 [in Ukrainian].
- Serhii Zhadan vidkryv u Prazi ukrainsku prohramu na naibilshomu knyzhkovomu yarmarku Skhidnoi Yevropy [Serhii Zhadan opens in the program "Ukrainian Prague" at the largest book fair in Eastern Europe]. Retrieved from <https://www.radiosvoboda.org/a/29933504.html> [in Ukrainian].
- Tamara Horikha Zernia: «Ya duzhe khochu, shchob nashi pysmennyky znovu y znovu povertalysia do temy viiny» [I really want our writers to return to the theme of war]. Retrieved from: https://lb.ua/culture/2020/08/16/464002_tamara_goriha_zernya_ya_duzhe_hochu_shchob.html [in Ukrainian].
- Tamara Hundorova. «Ukraina – ne terra incognita na mapi svitovoi literatury» [Ukraine is not terra incognita on the map of world literature]. Retrieved from: <https://theukrainians.org/tamara-hundorova/> [in Ukrainian].

СУКАЛЕНКО Тетяна – доктор філологічних наук, професор кафедри мовної підготовки та соціальних комунікацій, Державний податковий університет, вул. Університетська, 31, Ірпінь, Київська область, 08205, Україна (sukalenko78@gmail.com)

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-5107-9914>

DOI: <https://doi.org/10.24919/2522-4565.2021.48.23>

Бібліографічний опис статті: Сукаленко, Т. (2021). Гендерні стереотипи в мові сучасних ЗМІ. *Проблеми гуманітарних наук: збірник наукових праць Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка. Серія «Філологія»*, 48, 174–183. doi: <https://doi.org/10.24919/2522-4565.2021.48.23>.

ГЕНДЕРНІ СТЕРЕОТИПИ В МОВІ СУЧАСНИХ ЗМІ

Анотація. У статті уточнено зміст понять «гендер», «гендерний стереотип», наголошено, що гендерні стереотипи впливають на сприймання, запам'ятовування й інтерпретацію людиною інформації відповідно до сформованих у її свідомості уявлень про маскулінне та фемінне.

Здійснено огляд праць українських та зарубіжних науковців з проблем вивчення гендерних стереотипів, визначено актуальні аспекти досліджень.

У роботі гендерний стереотип витлумачено як узагальнене в культурі уявлення про приписувані жінкам або чоловікам риси зовнішності, характеру, статусно-рольові ознаки тощо.

Розглянуто різні підходи дослідників до класифікації гендерних стереотипів у мові ЗМІ. Визначено мовні засоби вираження гендерних стереотипів у мові українських ЗМІ. Зосереджено увагу на описі зовнішніх та професійних характеристик осіб жіночої та чоловічої статі, гендерних ролей чоловіків і жінок.

Наголошено, що поданий у медійному дискурсі опис зовнішності осіб чоловічої та жіночої статі відображає не лише світогляд автора, а й соціокультурні стереотипні уявлення про їхні зовнішні дані та моральні якості, особливості поведінки тощо. У текстах ЗМІ зовнішність жінок описують докладніше, ніж чоловіків. Краса жінки полягає в її природності, доглянутості, впевненості у собі. Із зовнішністю пов'язана риса сексуальної привабливості жінки. У сучасних медіа акцентовано увагу на тому, що в суспільстві зберігається стереотипне уявлення про жінку-матір та дружину, яка насамперед виховує дітей, займається побутом. Сучасні соціальні та політичні події зумовили з'яву нових гендерних ролей, зокрема жінки-воїни, жінки-військовослужбовця.

У мові ЗМІ також відображено професійні характеристики жінки. Відповідно до стереотипних уявлень керівні посади посідають чоловіки. Жінка-керівник вважається винятком.

Усі динамічні процеси всередині гендерного концептуального простору відбуваються внаслідок трансформацій та нового перерозподілу гендерних ролей між чоловіками й жінками.

Медійний дискурс дає широкі можливості для подальшого вивчення гендерних стереотипів на тлі світових процесів гендерного розвитку, це й може слугувати предметом нових наукових студій.

Ключові слова: гендер, гендерний стереотип, чоловік, жінка, мова ЗМІ, медійний дискурс.

SUKALENKO Tetiana – Doctor of Philological Sciences, Professor at the Department of Language Training and Social Communications, State Tax University, Universytetska str., 31, Irpin, Kyiv region, 08205, Ukraine (sukalenko78@gmail.com)

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-5107-9914>

DOI: <https://doi.org/10.24919/2522-4565.2021.48.23>

To cite this article: Sukalenko, T. (2021). Henderni stereotypy v movi suchasnykh ZMI [Gender stereotypes in the language of modern media]. *Problemy humanitarnykh nauk: zbirnyk naukovykh prats Drohobyskoho derzhavnoho pedahohichnoho universytetu imeni Ivana Franka. Seriya "Filolohiia" – Problems of Humanities. "Philology" Series: a collection of scientific articles of the Drohobych Ivan Franko State Pedagogical University*, 48, 174–183. doi: <https://doi.org/10.24919/2522-4565.2021.48.23> [in Ukrainian].

GENDER STEREOTYPES IN THE LANGUAGE OF MODERN MEDIA

Summary. The article clarifies the meaning of concepts “gender”, “gender stereotype”; it is emphasized that gender stereotypes affect the perception, memorization and interpretation of information by a person due to the ideas formed in his/her mind about the masculine and feminine.

A review of the works of Ukrainian and foreign scholars on the study of gender stereotypes has been carried out, the current aspects of the research have been identified.

The paper interprets the gender stereotype as a generalized notion in the culture of appearance, character, status and role etc. features attributed to women or men.

Different approaches of researchers to the classification of gender stereotypes in the language of the media are considered. Linguistic means of expressing gender stereotypes in the language of Ukrainian media have been identified. The focus is on the description of external and professional characteristics of females and males, gender roles of men and women.

It is emphasized that the description of the appearance of males and females presented in the media discourse reflects not only the author's worldview, but also socio-cultural stereotypes about their external traits and moral qualities, behavior, etc. In media texts, the appearance of women is described in more detailed way than that of men. A woman's beauty is in her naturalness, well-groomedness, self-confidence. The feature of a woman's sexual attractiveness is connected with her appearance. It is emphasized in the modern media that society still has a stereotypical view of the woman-mother and wife, who primarily raises children, is engaged in everyday life. Current social and political events have led to the emergence of new gender roles, including woman-warrior and woman soldier.

The language of media also reflects the professional characteristics of a woman. According to stereotypes, men hold leading positions. A woman-leader is considered to be an exception.

All the dynamic processes within the gender conceptual space are the result of transformations and a new redistribution of gender stereotypes between men and women.

Media discourse provides ample opportunities for further study of gender stereotypes against the background of global processes of gender development, and this may be the subject of new research.

Key words: gender, gender stereotype, man, woman, media language, media discourse.

Постановка проблеми. Сучасний медійний дискурс репрезентує суспільні ідеали, цінності, пріоритети, є одним із найактивніших інститутів формування гендерної ідентичності. Гендер як соціокультурна категорія відображає сукупність соціальних і культурних норм, очікувань та уявлень, які асоціюються з особами чоловічої або жіночої статі в певному суспільстві. Медійний дискурс відображає систему суспільних поглядів на чоловіка та жінку, їхні соціальні ролі та стосунки.

Гендерні стереотипи впливають на сприймання, запам'ятовування й інтерпретацію людиною інформації відповідно до сформованих у її свідомості уявлень про маскулінне та фемінне.

Стереотипи беруть початок із суджень, які ґрунтуються на релігійних запові-

дях, етнічних та національних традиціях тощо. Формування гендерних стереотипів в українських ЗМІ пов'язане «з архаїзацією суспільних відносин в Україні» (Гендерні, 2004, с. 49).

Активне дослідження гендерної проблематики в ЗМІ відображають процеси демократизації, зміни поглядів на чоловіка та жінку в соціумі.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. У сучасній лінгвогендерології наявні загальнонаукові підходи до тлумачення гендерних стереотипів у суспільстві, мові ЗМІ (В. Агеєва, А. Волобуєва, О. В. Дудолодова, О. Кісь, В. Коваль, Т. Кравець, А. Мартинюк, М. Мамич, В. Слінчук, Л. Ставицька, О. Фоменко та ін.). Про вплив гендерних стереотипів на свідомість людини розмірковують

О. Вороніна, Т. Данильченко, А. Кириліна, О. Кісь, Н. Малишева, Т. Рябова та ін.

Проблема гендерних стереотипів є об'єктом наукових студій багатьох дослідників. Зокрема В. Слінчук простежила соціальну типізацію гендерних стереотипів у мові ЗМІ (Слінчук, 2004). Т. Кравець дослідила мовну експлікацію сучасних гендерних стереотипів на матеріалі українських засобів масової інформації, проаналізувала мовні характеристики поведінки чоловіка й жінки у внутрішньому та зовнішньому соціальному просторі (Кравець, 2021). Ю. Маслова з'ясувала роль гендерних стереотипів у розбудові громадянського суспільства (на прикладі сучасних українськомовних ЗМІ) (Маслова, 2014). І. Костюк описала гендерні стереотипи в заголовках друкованих ЗМІ (Костюк, 2012). Т. Кокнова, Л. Овчарова схарактеризували особливості відображення гендерного стереотипу та його вплив на мовну діяльність особистості (Кокнова, Овчарова, 2019). Н. Сидоренко, М. Скорик установили гендерні ресурси українських масмедіа (Сидоренко, Скорик, 2004). Т. Сукаленко розглянула гендерні стереотипи жіночності (Сукаленко, 2009), дослідила метафоричну репрезентацію гендерних стереотипів (Сукаленко, 2010), Л. Ставицька описала гендерні стереотипи в сучасній українській мовній свідомості (за даними асоціативного експерименту зі словами мати, батько) (Ставицька, 2005) та гендерні стереотипи у структурі мовної свідомості українців (за даними психолінгвістичних асоціативних експериментів 1979-2004 рр.) (Ставицька, 2015).

Актуальною для сучасної лінгвістики постає проблема мовного вираження гендерних стереотипів, закріплених у мові українських ЗМІ.

Мета статті – розкрити зміст поняття «гендерний стереотип», визначити мовні засоби вираження гендерних стереотипів у мові українських ЗМІ.

Матеріалом дослідження слугували тексти української періодики та інтернет-статей.

Завдання – проаналізувати гендерні стереотипи мужності та жіночності; описати гендерні стереотипи, пов'язані з закріпленням певних соціальних ролей у сімейній, професійній та інших сферах; схарактеризувати гендерні

стереотипи, які відображають відмінності між жінками та чоловіками в професійній сфері.

Виклад матеріалу. У сучасному медійному дискурсі поняття «гендерний стереотип» тлумачать по-різному. Н. Сидоренко, М. Скорик гендерні стереотипи визначають як «спрощені, однозначні, схематичні уявлення про «чоловіків» та «жінок», сформовані у певній культурі, – про місце, належну суспільну поведінку тощо, очікувані від тієї чи тієї гендерної групи, за якою оцінюються її представники» (Гендерні, 2004, с. 48).

Т. Кокнова, Л. Овчарова гендерні стереотипи обґрунтовують як «стійкі уявлення про відмінність між чоловіком і жінкою, про їхнє місце та ролі в сім'ї й суспільстві, які характерні для певного суспільства в конкретний історичний період. Гендерні стереотипи формують сподівання та відношення щодо поведінки чоловіків та жінок у суспільстві» (Кокнова, Овчарова, 2019, с. 25).

У роботі гендерний стереотип розглядаємо як узагальнене в культурі уявлення про приписувані жінкам або чоловікам риси зовнішності, характеру, статусно-рольові ознаки тощо. Слушною є думка Л. Ставицької про з'яву гендерних стереотипів, яка «зумовлена тим, що модель гендерних стосунків вибудовувалась у спосіб, згідно з яким статеві відмінності розташовувались над індивідуальними, якісними відмінностями особистості чоловіка й жінки» (Ставицька, 2015, с. 34). Традиційно чоловікам і жінкам приписують опозиції: ініціативність – рецептивність, активність – пасивність, логічність – інтуїтивність, влада – підпорядкування тощо.

Існують різні підходи дослідників до класифікації гендерних стереотипів у мові ЗМІ. В. Слінчук з огляду на сутність і час функціонування в мові гендерні стереотипи поділяє на «традиційні стереотипи, що мають давню історію вживання й транслюють вікові уявлення про характер і призначення чоловіка та жінки в соціумі; актуалізовані стереотипні образи, синхронізовані в сучасний дискурс з урахуванням їхніх оновлених семантичних характеристик; нові мовні утворення стереотипного характеру, які з'явилися відносно недавно під впливом суспільного розвитку відповідно до сучасних реалій життя та нової ціннісної предметності» (Слінчук, 2006, с. 10).

Г. Ковальова аналізує образи жінок у традиційних і нових медіа: 1) «гарна жінка, жінка-модель» (образ сформовано на основі вербальної та візуальної інформації; 2) «ділова жінка, жінка-професіонал» (образ представлений через біографічні матеріали та інтерв'ю з відомими жінками); 3) «щаслива жінка» (образ щасливої жінки в особистому житті, створений за допомогою текстів про щасливе кохання, гармонійні взаємини в шлюбі); 4) «секс-символ» (образ жінки, наділеної красою, елегантністю, сексапільністю); 5) «дружина-мати» (образ жінки, пов'язаний з родиною, вихованням дітей, домашньою роботою) (Ковальова, 2011, с. 154–155).

Л. Кім класифікує гендерні стереотипи за групами: гендерні стереотипи мужності та жіночності; гендерні стереотипи, пов'язані з закріпленням певних соціальних ролей у сімейній, професійній та інших сферах; гендерні стереотипи, які відображають відмінності між жінками та чоловіками щодо їхньої професійної діяльності (Кім, 2002, с. 36–38). Перша група гендерних стереотипів містить поняття жіночності та мужності, відображає соціальні уявлення про те, якими традиційно повинні бути чоловіки та жінки, які риси характеру їм притаманні. До другої групи належать гендерні стереотипи, пов'язані з їхніми соціальними ролями. Третя група охоплює гендерні стереотипи, пов'язані з відмінностями між чоловіком та жінкою у професійній сфері, поділяючи професії на власне «чоловічі» та «жіночі».

Т. Кравець пропонує описувати гендерні стереотипи в такій послідовності: з'ясувати роль чоловіка та жінки у внутрішньому соціальному просторі – родині; окреслити стереотипи їхньої сексуальної поведінки, яка пов'язана з ознакою природної статі; визначити зовнішні ознаки й риси характеру; проаналізувати соціальні ролі чоловіка та жінки (Кравець, 2021 с. 5).

Більшість сучасних українських ЗМІ дотримується стереотипного висвітлення суспільних ролей чоловіків і жінок, представлених одне одному за інтересами й рисами характеру. Журналісти уживають газетні штампи «сильна стаття», «сильна половина людства» щодо чоловіків, а стосовно жінок – «слабка стаття», «слабка половина людства» (Костюк, 2012, с. 116).

Загальна закономірність стереотипізації полягає, на думку Л. Ставицької, в тому, що чоловіків сприймають як незалежних, активних, сміливих; про жінок же говорять як про боязливих, залежних, чуттєвих. «Чоловіки стереотипізуються такими характеристиками: цінність чоловіка визначається його заробітком та успішністю на роботі; чоловік повинен бути сильним; чоловіки є красномовними ораторами; чоловік повинен бути освіченим і компетентним фахівцем; приховувати свої почуття й розв'язувати проблеми без сторонньої допомоги» (Ставицька, 2015, с. 34). Дослідниця також визначає основні гендерні стереотипи жінок, призначення яких – це родина, діти, а не кар'єра. Жінок вважають менш цінними працівниками й менш успішними керівниками. «Стереотипізовані концепти фемінності та маскулінності є у кожній культурі, їм відводиться суттєвий простір в обрядах, фольклорі, міфологічній свідомості, “наївній картині світу”, масовій свідомості» (Ставицька, 2015, с. 35).

Предметом нашого наукового зацікавлення є мовні засоби вираження гендерних стереотипів у мові українських ЗМІ. Насамперед зосередимо увагу на гендерних стереотипах мужності та жіночності, зокрема проаналізуємо зовнішні характеристики осіб жіночої й чоловічої статі.

Представлення зовнішності осіб чоловічої та жіночої статі в медійному дискурсі відображає не лише світогляд автора, а й соціокультурні стереотипні уявлення про їхні зовнішні дані та моральні якості, особливості поведінки тощо.

За нашими спостереженнями, у мові ЗМІ зовнішність жінок описують докладніше, ніж чоловіків. Медійні тексти відображають зміни стереотипних уявлень про красу жінки.

Передусім акцентують увагу на природній красі жінки, що додає їй впевненості й унікальності: *Красива жінка не завжди має досконалу зовнішність, але вона подобається собі, насолоджується собою* (Жінка, 2019); *Красива жінка – впевнена в собі жінка. Це поняття немає нічого спільного з нахабством, «пробивним характером» чи холодністю. Впевнена жінка сприймає своє тіло, себе та не сумнівається у своїй досконалості. Навіть в думках вона не сварить себе за нега-*

тивні вчинки і не критикує зовнішність. **Вона досконала. І саме такою її сприймають оточуючі** (Жінка, 2019); **Якщо жінка усвідомила свою унікальність** – вона починає розвиватися на очах. **Якщо ж почне копіювати зовнішність моделей, порівнювати з модними ідеалами та змінювати себе, щоб бути схожою – одразу обезцінюється** (Жінка, 2019).

В іншому прикладі наголошено на тому, що жінка має бути не лише красивою зовні, а й турбуватися про внутрішній світ, зосереджувати свою увагу на красі навколишнього світу, що позитивно впливатиме й на зовнішність: **Жінка також повинна турбуватись про чистоту не тільки фізичного тіла. А й ментального. Її природа дозволяє всотувати, як губка, всі емоції, в тому числі й негативні. Тому треба дати собі установку помічати тільки красиве навкруги, не слухати сварок і не встрявати в них, уникати злослів'я. Такі речі негативно відображаються і на її зовнішності** (Жінка, 2019).

У медійному дискурсі акцентовано, що доглянута жінка – найкрасивіша: **Що робить жінку красивою? Комуś подобаються жінки стрункі, комуś пухкенькі, хтось любить брюнеток, а хтось найкрасивішими вважає блондинок. Але всі чоловіки, без винятку, сходяться на думці, що красива жінка повинна бути доглянутою. Точніше, тільки доглянута жінка може бути красивою** (Шевченко).

В іншому контексті найкрасивішою є жінка, яка щаслива в коханні: **Щаслива жінка з іскристими очима просто не може бути не красивою. Кохайте і будьте коханими! Це теж робить жінку красивою** (Шевченко).

Існує такий стереотип, що вродлива жінка має відповідати високим вимогам, але це негативно впливає на її емоційно-психологічний стан: **Красива жінка завжди повинна бути на висоті. Так вважають оточуючі і виставляють дуже високу планку, на яку необхідно орієнтуватися. Адже, приміром, якщо дівчина непримітної зовнішності прийде на роботу з пучком або без макіяжу, на це навряд чи хтось зверне особливу увагу** (Сім, 2018); **Але якщо жінка, яку в колективі визнали гарною, з'явиться в неналежному вигляді, це змусить колег пліткувати не одну годину. Тому приваблива жінка завжди повинна тримати марку: сидіти на дісті,**

не допускати модних промахів, мати ідеальний макіяж і рівну поставу, носити підбори (Сім, 2018).

Стереотипним є уявлення про те, що красива жінка не може бути професіоналом у якійсь справі; якщо ж вона успішна, це викликає подив та несприйняття в суспільстві: **Красива жінка апіорі не повинна займатися нічим, окрім власної зовнішності і пошуку багатого чоловіка. Так вважає суспільство, відмовляючись бачити в привабливій жінці професіонала. І якщо раптом дівчина з неабиякою зовнішністю починає просуватися по кар'єрних сходах, це викликає щонайменше подив** (Сім, 2018).

Стверджують також, що жінці з красивою зовнішністю багато хто заздрить: **Крім захоплених коментарів у соцмережах красива жінка отримує ще й море негативу з неприкритим нальотом заздрості** (Сім, 2018).

У ЗМІ спостерігаємо стереотипні уявлення про те, що яскрава зовнішність жінки приваблює чоловіків і водночас відштовхує їх: **Яким би успішним за життя не був чоловік, він у будь-якому випадку буде підсвідомо боятися красивої жінки. Адже бачачи таку богиню перед собою, він буде розуміти, що у неї напевно вже є безліч кавалерів, і йому доведеться вишикуватися в чергу. Плюс він вважає, що у такої жінки, крім завищеної самооцінки, є ще мільйон вимог, яким потрібно відповідати** (Сім, 2018); **Красива жінка завжди має популярність і приваблює підвищену увагу** (Сім, 2018).

У медіа перевага надається природній красі жінки, про що свідчить контекст: **Актриса Катерина Гусева вважає себе впевненою жінкою і не боїться показувати своє обличчя без макіяжу... Шанувальники акторки оцінили її зовнішній вигляд і завалили хвалебними коментарями: «Ну дуже красива жінка, ідеал!», «Вона чудова. Так», «Катя, як вам вдається з роками ставати все кращою і красивішою», «Тут вам начебто 18 років», «Живий ангел», «Яка ви гарна жінка!», «Які добрі очі! Напевно – це найкращі очі, які я коли-небудь бачив»** (Ковпак, 2017).

Із ознакою зовнішності тісно пов'язана сексуальна привабливість жінки. Часто в ЗМІ натрапляємо на приклади, де зображені відомі особистості, які постають еталоном сексу-

альної привабливості. Такими у свій час були Софі Лорен, Мерилін Монро, Бріжит Бардо, Кім Бейсінгер та ін.

У медіа Софі Лорен називають секс-символом не лише тому, що вона красива зовні, а й тому, що вона темпераментна, емоційна: *Пристрастна італійка* [Софі Лорен] з передмістя Неаполю стала **міжнародним секс-символом** в одну мить. **Яскрава, помітна краса, вибуховий темперамент** і участь в юному віці в зйомках еротичних фільмів зробили її привабливою для чоловіків, ролі в фільмах про нелегку жіночу долю – для всіх, ну а талант – для кінокритиків (Секс-символи).

Мерилін Монро визнана найсексуальнішою жінкою століття, якій допомогли стати світовою зіркою кіно- і фотогенічність, чарівність, магія голосу: *Всі прекрасно розуміють, чому ця актриса* [Мерилін Монро] була названа **найсексуальнішою жінкою століття**. Але пояснити магію її... голосу і фарбованих локонів словами неможливо. Фігура «пісочний годинник», приголомшлива кіно- і фотогенічність, **безмежна чарівність і бажання стати знаменитою** зробили дівчинку з вельми неблагополучної сім'ї світовою зіркою № 1 (Секс-символи).

У медіа відомі особистості випромінюють жіночність і сексуальну привабливість: Після виходу фільму «Дев'ять з половиною тижнів» Кім [Бейсінгер] стала **секс-символом Голлівуду**. Чи не кожен чоловік тоді захоплювався її білявим волоссям, зеленими очима і стрункою, сексапільною фігурою (Секс-символи).; Французька кіноактриса [Бріжит Бардо] – визнаний **секс-символ** 1960-х років (Секс-символи).

Як свідчать приклади, відбулися певні зміни, пов'язані із сприйняттям зовнішності жінки, її одягу, естетичних вподобань тощо.

Кожна епоха має свій еталон жіночої краси: У кожному епоху є свої **секс-символи**, зараз світ мліє від акторок Дженифер Еністон, Емілії Кларк, Дженифер Лоуренс та інших. Однак у XX столітті місця **найпопулярніших та найсексуальніших актрис** займали зовсім інші талановиті жінки, які аж ніяк не схожі на сучасних красунь (Оленич, 2021); Безсумнівно, у XX столітті світ **божжеволів** від Одрі Гепберн, Вівєн Лі, Ріті Гейворт, Грейс Келлі та Джейн Расселл.

Вони були безсумнівними секс-символами свого часу й залишили вагомий слід у кіноіндустрії (Оленич, 2021).

Далі розглянемо гендерні стереотипи, пов'язані з закріпленням певних соціальних ролей у сімейній, професійній та інших сферах.

У суспільстві є стереотип поділу на чоловічі й жіночі ролі та обов'язки з обмеженням жіночих можливостей – родина й виховання дітей: Є історичні свідчення, що так було не завжди, і в певні історичні періоди серед **жінок були і війни, і захисниці**. Історично задокументований період чітко розподілив обов'язки на чоловічі та жіночі, де чоловіки мали право вибору, а **вибір жінок був доволі обмежений родиною та вихованням дітей** (Меренкова, 2021).

У сучасних медіа акцентовано увагу на тому, що зберігається стереотип про жінку, яка є насамперед матір'ю та дружиною: [Ольга Руднєва:] Ми не існуємо поза межами історичного, релігійного та культурного контексту. Більшу частину історії людства **жінки сприймалися, як матері, дружини і обслуговуючий персонал для чоловіків**. Право голосу жінки почали виборювати трохи більше, ніж сто років; менш, ніж 200 років жінки мають право отримувати вищу освіту та володіти майном (Меренкова, 2021).

Інший приклад ілюструє думку про те, що роль жінки визначена як підлегла, роль чоловіка – владна: [Ірина Тишко:] В умовах патріархальної системи **роль чоловіка визначена головною та універсальною, така собі «одиниця виміру»**. В цих умовах людство живе з часів енеоліту, **відтоді роль чоловіка владна, а жінки – підлегла**. Описували цю концепцію великі філософи, такі як Арістотель та Платон (Меренкова, 2021).

Сучасні соціальні та політичні події зумовили з'яву нових гендерних ролей, зокрема жінка-воїна, жінки-військовослужбовця. У медіа зосереджено увагу на образі жінки-військовослужбовця, до якої ставляться з недовірою, хоч жінка на рівні з чоловіками виконує бойові завдання: У **військових структурах ще діє практика, коли жінкам забороняють долучатися до виконання певних завдань та займати окремі посади** (Тороп, 2018); При цьому лише 70 жінок обіймають посади полковників, а **жінки-генерала в Укра-**

їні не було і немає (Тороп, 2018); Особливо гендерного балансу поки бракує сектору безпеки й оборони, де **жінки вкрай рідко мають можливість обіймати керівні посади та мати довіру й повагу від колег-чоловіків** (Що жінки); *«В українському війську мають бути рівні права між чоловіками і жінками, адже жінки-військовослужбовці більше відповідальні, ніж чоловіки. Потрібно поважати жінок, і військовослужбовців у тому числі. Я хочу сказати усім присутнім, що якщо буде якась загроза, то військовослужбовець-жінка виконає бойове завдання на такому рівні, як і чоловік»,* – заявляв на зустрічі з жінками, що служать, міністр Степан Полторак (Тороп, 2018).

У мові ЗМІ також фіксуємо гендерні стереотипи, які відображають відмінності між жінками та чоловіками в професійній сфері.

Відповідно до стереотипних уявлень керівні посади посідають чоловіки. Жінка-керівник вважається винятком: *За всю історію незалежної України, за підрахунками Руху ЧЕСНО, жінки ставали мерами міст обласних центрів лише двічі. Це мер Херсона Людмила Коберник (1994–1997) і очільниця Житомира Віра Шелудченко (2006–2010)* (Любарець); *Однопартійниця Домбровської Інна Яцук, кандидатка на посаду міського голови Хмельницького, стала єдиною жінкою, яка змогла зайняти друге місце за підсумками виборів у обласних центрах, але за неї проголосувало значно менше виборців – 4,9%. Чинний голова міста Олександр Симчишин був переобраний у першому турі* (Любарець); *За інформацією ініціативи «Жінки – це 50% успіху України», у 2020 році жінка вперше претендувала на посаду мера Івано-Франківська. «Першопроходецькою» була кандидатка від Української галицької партії Наталія Сербин, яка зрештою зайняла на виборах третє місце. За неї проголосували 3,56% виборців* (Любарець).

Якщо взяти до уваги Верховну Раду України, то варто зазначити, що вперше за всю історію в ній представлено значний відсоток жінок-депутаток, проте керівні посади посідають лише кілька осіб жіночої статі, зокрема 13%: *Коли ми говоримо про представництво жінок у процесах прийняття рішень, в першу чергу, ми маємо говорити про права людини*

та справедливості. Якщо до сьогодні ми не маємо паритетного представництва жінок та чоловіків у представницьких органах (а хочу нагадати, що жінок у нас майже 54% від всього населення України), то щось точно «іде не так». На сьогоднішній день, попри те, що чинна Верховна Рада України має найбільше представництво жінок-депутаток за всю історію України, все ж маємо ситуацію, коли з 23-х діючих Комітетів Верховної Ради України лише три Комітети очолюють жінки, ще в трьох Комітетах жінки займають посади перших заступників голови та 3 посади секретарів Комітетів. Тобто рівень представництва жінок на цих посадах приблизно дорівнює 13% від загальної кількості посад (Що жінки).

Спостережено в ЗМІ приклади, де роль жінки є номінальною, хоч вона й обіймає керівну посаду: *Але і ті жінки, які мають у Верховній Раді керівні посади, не завжди можуть впливати на ухвалення рішень. Їхня роль часто номінальна, і це треба змінювати* (Що жінки).

Сучасний медійний дискурс наголошує на гендерній нерівності між жінкою та чоловіком. Усе ж таки жінки, докладаючи великих зусиль, доводять, що вони здатні посідати керівні посади на рівні з чоловіками: *Світ потопав у стереотипах та дискримінації. Попри те, що нині жінки обіймають керівні посади, працюють у політиці, служать на війні та досягають неймовірних кар'єрних висот, наш світ ще дуже далекий від гендерної рівності* (Меренкова, 2021); *Жінки, які нині є визнаними та успішними, аби досягти своєї мети, мали працювати більше за колег-чоловіків, доводити родині, керівництву та собі, що вони мають право на високі посади та високу зарплатню. Гендерна рівність – це найперше про справедливість, однаковий доступ до ресурсів і влади* (Меренкова, 2021).

Отже, гендерні стереотипи в мові українських ЗМІ відбивають уявлення про зовнішні характеристики, професійні якості, відмінності соціальних ролей чоловіків та жінок. У медійному дискурсі опис зовнішності осіб чоловічої та жіночої статі відображає не лише світогляд автора, а й соціокультурні стереотипні уявлення про їхні зовнішні дані

та моральні якості, особливості поведінки тощо. У текстах ЗМІ зовнішність жінок описують докладніше, ніж чоловіків. Краса жінки полягає в її природності, доглянутості, впевненості у собі. Із зовнішністю пов'язана риса сексуальної привабливості жінки. Сучасні соціальні та політичні події зумовили з'яву нових гендерних ролей, зокрема жінки-воїна, жінки-військовослужбовця. У сучасних медіа акцентовано увагу на тому, що збережений стереотип про жінку-матір та дружину, яка насамперед виховує дітей, займається побутом. У мові ЗМІ також відо-

бражено професійні характеристики жінки. Відповідно до стереотипних уявлень керівні посади посідають чоловіки. Жінка-керівник вважається винятком.

Усі динамічні процеси всередині гендерного концептуального простору відбуваються внаслідок трансформацій та нового перерозподілу гендерних стереотипів між чоловіками та жінками. Медійний дискурс дає широкі можливості для подальшого вивчення гендерних стереотипів на тлі світових процесів гендерного розвитку, що може слугувати предметом нових наукових студій.

ЛІТЕРАТУРА

- Гендерні ресурси українських мас-медіа: ціна і якість: практичний посібник для журналістів та працівників ЗМІ / Н. М. Сидоренко, М. М. Скорик, та ін.; ред-упоряд. Н. М. Сидоренко. Київ : «К.І.С.», 2004. 76 с.
- Жінка повинна бути красивою. *Район Луцьк*. 09.04.2019. URL : <https://lutsk.rayon.in.ua/news/139834-zhinka-povinna-buti-krasivoiu> (дата звернення: 13.11.2021).
- Ким Л. Исследовательский проект «Влияние социальных факторов на понимание гендерных ролей». Будапешт, Ташкент, 2002. С. 36–38.
- Ковальова Г. П., Даніліян В. О. Трансформація жіночої гендерної ідентичності в сучасному медіа-просторі. *Вісник Національної юридичної академії України імені Ярослава Мудрого. Серія : Філософія*. 2011. № 11. С. 148–158.
- Ковпак Г. Яка красива жінка : 40-річна актриса вразила природною красою. *Сьогодні*. 7.05.2017.
- Кокнова Т. А., Овчарова Л. А. Особливості відображення гендерного стереотипу та його вплив на мовну діяльність особистості. *Вісник ЛНУ імені Тараса Шевченка*. 2019. № 7 (330). С. 20–29.
- Костюк І. А. Гендерні стереотипи в заголовках друкованих ЗМІ. *Наука і молодь. Гуманітарна серія*. 2012. № 11–12. С. 116–119.
- Кравець Т. В. Гендерні стереотипи в сучасному українському масмедійному дискурсі: автореф. дис. ... канд. філол. наук: спец. 10.02.01 «Українська мова». Київ, 2021. 19 с.
- Любарець А. Лише дві жінки у незалежній Україні ставали мерами облцентрів. URL : <https://www.chesno.org/post/4562/> (дата звернення: 05.10.2021).
- Маслова Ю. П. Роль гендерних стереотипів у розбудові громадянського суспільства (на прикладі сучасних українськомовних ЗМІ). *Розвиток громадянського суспільства в Україні: проблеми і перспективи. Громадянське суспільство*. Острог : Вид-во НаУОА, 2014. Вип. 7. С. 278–297.
- Меренкова В. Гендерна дискримінація жінок, і чи могло все бути навпаки. Думки 4-х експертів. *Українська правда*. 19.09.2021.
- Оленич І. Одрі Гепберн, Грейс Келлі та Вівен Лі: красуні, які зводили з розуму чоловіків у XX столітті. *Znaj.ua*. 09.09.2021.
- Сім труднощів, з якими неминуче стикається кожна красива жінка. *Ukr. Media*. 26.07.2018.
- Секс-символи минулого століття. URL : <https://gobeauty.blog/ua/seks-symvol-y-mynulogo-stolittya/> (дата звернення: 04.10.2021).
- Сліпчук В. В. Мовностилістичні засоби творення гендерних образів молоді (за матеріалами друкованих мас-медіа) : автореф. дис. ... канд. філол. наук : спец. 10.01.08 «Журналістика». Київ, 2006. 20 с.
- Сліпчук В. В. Соціальна типізація гендерних стереотипів у мові ЗМІ. *Наукові записки Інституту журналістики*. Київ, 2004. Т. 17. С. 67–74.
- Ставицька Л. О. Гендерні стереотипи в сучасній українській мовній свідомості (за даними асоціативного експерименту зі словами мати, батько). *Дивослово*. 2005. № 5. С. 47–51.
- Ставицька Л. О. Гендер : мова, свідомість, комунікація / Інститут української мови НАН України. Київ : КММ, 2015. 440 с.
- Сукаленко Т. М. Гендерні стереотипи жіночності: проблеми вивчення. *Вісник Черкаського університету. Серія «Філологічні науки»*. Черкаси, 2009. Вип. 169. С. 59–65.

- Сукаленко Т. М.** Метафорична репрезентація гендерних стереотипів. *Соціолінгвістичні студії* / за заг. ред. Л. О. Ставицької. Київ : Видавничий дім Дмитра Бураго, 2010. С. 143–148.
- Сукаленко Т. М.** Метафоричне вираження концепту ЖІНКА в українській мові. Київ: Інститут української мови : Видавничий дім Дмитра Бураго, 2010. 240 с.
- Тороп О.** Як в Україні долають дискримінацію жінок в армії. *BBC News Україна*. 06.07.2018.
- Шевченко Ольга. Що робить жінку красивою? URL : <https://ukrainians.today/shho-robyt-zhinku-krasyvoyu/> (дата звернення : 12.10.2021).
- Що жінки кажуть про гендерну рівність у секторі безпеки й оборони? URL : <https://parlament.org.ua/2021/03/08/shho-zhinki-kazhut-pro-gendernu-rivnist-u-sektori-bezpeki-j-oboroni/> (дата звернення: 13.10.2021).

REFERENCES

- Kym, L.** (2002). *Yssledovatel'skyi proekt "Vlyianye sotsyalnykh faktorov na ponymanye hendernykh rolei"* [Research project "The influence of social factors on the understanding of gender roles"]. Budapesht, Tashkent [in Russian].
- Kovalova, H.P., Danilian, V.O.** (2011). Transformatsiia zhinochoi hendernoi identychnosti v suchasnomu media-prostori. [Transformation of women's gender identity in the modern media space]. In *Visnyk Natsionalnoi yurydychnoi akademii Ukrainy imeni Yaroslava Mudroho . Seriya : Filosofiia – Bulletin of the Yaroslav the Wise National Law Academy of Ukraine. Series: Philosophy* (Issue 11), (pp. 148–158) [in Ukrainian].
- Kovpak, H.** Yaka krasyya zhinka 40-richna aktrysa vrazyla pryrodnoiu krasoiu [What a beautiful woman : 40-year-old actress impressed by natural beauty]. *Sohodni – Today*. 7.05.2017 [in Ukrainian].
- Koknova, T. A., Ovcharova, L. A.** (2019). Osoblyvosti vidobrazhennia hendernoho stereotypu ta yoho vplyv na movnu diialnist osobystosti [Peculiarities of gender stereotype reflection and its influence on language activity of personality]. In *Visnyk LNU imeni Tarasa Shevchenka – Bulletin of Taras Shevchenko Lviv National University* (Issue 7 (330)), (pp. 20–29) [in Ukrainian].
- Kostiuk, I.A.** (2012). Henderni stereotypy v zaholovkakh drukovanykh ZMI. [Gender stereotypes in the headlines of the print media]. In *Nauka i molod. Humanitarna seriia – Science and youth* (Issue 11–12), (pp. 116–119) [in Ukrainian].
- Kravets, T. V.** (2021). *Henderni stereotypy v suchasnomu ukrainskomu masmediinomu dyskursi* [Gender stereotypes in modern Ukrainian mass media discourse]. (Candidate's thesis). Kyiv [in Ukrainian].
- Liubarets, A.** *Lyshe dvi zhinky u nezalezhnii Ukraini stavalysya meramy oblttsentriv* [Only two women in independent Ukraine became mayors of regional centers]. Retrieved October 05, 2021, from : <https://www.chesno.org/post/4562/> [in Ukrainian].
- Maslova, Yu.P.** (2014). Rol hendernykh stereotypiv u rozbudovi hromadianskoho suspilstva (na prykladi suchasnykh ukrainskomovnykh ZMI) [The role of gender stereotypes in the development of civil society (on the example of modern Ukrainian-language media)]. In *Rozvytok hromadianskoho suspilstva v Ukraini: problemy i perspektyvy. Hromadianske suspilstvo – Development of civil society in Ukraine : problems and prospects. Civil society*. Ostroh : Vyd-vo NaUOA. (Issue 7), (pp. 278–297) [in Ukrainian].
- Merenkova, V.** Henderna dyskryminatsiia zhink, i chy mohlo vse buty navpaky. Dumky 4-kh eksper-tok [Gender discrimination against women, and whether it could be the other way around. Opinions of 4 experts]. *Ukrainska pravda – Ukrainian truth*. 19.09.2021 [in Ukrainian].
- Olenych, I.** Odri Hepbern, Hreis Kelli ta Vivien Li: krasuni, yaki zvodyly z rozumu cholovikiv u XX stolitti [Audrey Hepburn, Grace Kelly and Vivien Lee: beauties who drove men crazy in the XX century]. *Znaj.ua*. 09.09.2021 [in Ukrainian].
- Seks-symvoly mynuloho stolittia* [Sex symbols of the last century]. URL : <https://gobeauty.blog/ua/seks-symvoly-mynulogo-stolittia/> (Retrieved October 04, 2021) [in Ukrainian].
- Shcho zhinky kazhut pro gendernu rivnist u sektori bezpeky y oborony? [What do women say about gender equality in the security and defense sector?] Retrieved October 12, 2021, from <https://parlament.org.ua/2021/03/08/shho-zhinki-kazhut-pro-gendernu-rivnist-u-sektori-bezpeki-j-oboroni/> [in Ukrainian].
- Shevchenko, Olha.** *Shcho robyt zhinku krasyyoiu?* [What makes a woman beautiful?]. Retrieved October 12, 2021, from <https://ukrainians.today/shho-robyt-zhinku-krasyvoyu/> () [in Ukrainian].
- Sim trudnoshchiv, z yakymy nemynuche stykaietsia kozhna krasyya zhinka [Seven difficulties that every beautiful woman inevitably faces]. *Ukr. Media*. 26.07.2018 [in Ukrainian].
- Slinchuk, V. V.** (2006). *Movnostylistychni zasoby tvorennia hendernykh obraziv molodi (za materialamy drukovanykh mas-media)* [Linguistic means of creating gender images of youth (based on printed media)]. (Candidate's thesis). Kyiv [in Ukrainian].

- Slinchuk, V. V.** (2004). Sotsialna typizatsiia hendernykh stereotypiv u movi ZMI. [Social typification of gender stereotypes in the language of mass media]. In *Naukovi zapysky Instytutu zhurnalistyky. – Scientific notes of the Institute of Journalism* (pp. 67–74). Kyiv [in Ukrainian].
- Stavytska, L. O.** (2005). Henderni stereotypy v suchasni ukrainskii movnii svidomosti (za danymy asotsiatyvnoho eksperymentu zi slovamy maty, batko) [Gender stereotypes in the modern Ukrainian language consciousness (according to the associative experiment with the words mother, father)]. *Dyvoslovo – Divoslovo*, 5, 47–51 [in Ukrainian].
- Stavytska, L. O.** (2015). *Hender: mova, svidomist, komunikatsiia* [Gender : language, consciousness, communication]. Kyiv : KMM [in Ukrainian].
- Sukalenko, T. M.** (2009). Henderni stereotypy zhinochnosti : problemy vyvchennia [Gender stereotypes of femininity: problems of study]. In *Visnyk Cherkaskoho universytetu – Bulletin of Cherkasy University. Serii «Filolohichni nauky»* (Issue 169), (pp. 59–65). Cherkasy [in Ukrainian].
- Sukalenko, T. M.** (2010). Metaforychna reprezentatsiia hendernykh stereotypiv [Metaphorical representation of gender stereotypes]. In L. O. Stavytska (Ed.), *Sotsiolinhvistychni studii – Sociolinguistic studies* (pp. 143–148). Kyiv : Vydavnychy dim Dmytra Buraho. [in Ukrainian].
- Sukalenko, T. M.** (2010). *Metaforychne vyrazhennia kontseptu ZHINKA v ukrainskii movi* [Metaphorical expression of the concept WOMAN in the Ukrainian language]. Kyiv : Vydavnychy dim Dmytra Buraho [in Ukrainian].
- Sydorenko N. M., Skoryk M. M.** et al. (Eds.) (2004). *Henderni resursy ukrainskykh mas-media: tsina i yakist : Praktychnyi posibnyk dlia zhurnalistiv ta pratsivnykiv ZMI* [Gender resources Ukrainian media: price and quality : A Practical Guide for journalists and media workers]. Kyiv: «K.I.S.» [in Ukrainian].
- Torop, O.** Yak v Ukraini dolaiut dyskryminatsiiu zhinok v armii [How discrimination against women in the army is overcome in Ukraine]. *VVS News Ukraina. – BBC News Ukraine*. 06.07.2018 [in Ukrainian].
- Zhinka povynna buty krasivoiu [A woman must be beautiful]. *Raion Luts'k – Luts'k district*. 09.04.2019. Retrieved November 13, 2021, from <https://lutsk.rayon.in.ua/news/139834-zhinka-povinna-buti-krasivoiu> [in Ukrainian].

ТОКМАНЬ Ганна – доктор педагогічних наук, кандидат філологічних наук, професор, професор кафедри української і зарубіжної літератури та методики навчання, Університет Григорія Сковороди в Переяславі, вул. Сухомлинського, 30, Переяслав, Київська область, 08400, Україна (Hanna_Tokman@ukr.net)

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-6213-2987>

DOI: <https://doi.org/10.24919/2522-4565.2021.48.24>

Бібліографічний опис статті: Токмань, Г. (2021). Художньо-філософський діалог із Григорієм Сковородою у поезії Василя Сагайдака. *Проблеми гуманітарних наук: збірник наукових праць Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка. Серія «Філологія»*, 48, 184–189. doi: <https://doi.org/10.24919/2522-4565.2021.48.24>.

ХУДОЖНЬО-ФІЛОСОФСЬКИЙ ДІАЛОГ ІЗ ГРИГОРІЄМ СКОВОРОДОЮ У ПОЕЗІЇ ВАСИЛЯ САГАЙДАКА

Анотація. Стаття присвячена поезії Василя Сагайдака, збірка якого «Великодній дощ» (2003) містить вірші, пов'язані з творами Григорія Сковороди. Дослідник ставить мету визначити смисли, ейдетику та поетику одного з віршів цієї збірки, а саме верлібру «Перекинувши, наче вилами...». Стаття висвітлює інтертекстуальні явища та образи твору, також вона пояснює позицію автора в його діалозі зі Г. Сковородою та називає особливості форми твору. В. Сагайдак (1945-2006) – український поет кінця ХХ – початку ХХІ століття, у спадщині якого важливе місце посідає філософська лірика. У статті увага сфокусована на екзистенціальному мисленні поета, яке, зокрема, проявилось в проаналізованому вірші «Перекинувши, наче вилами...». Для вірша характерна інтертекстуальність, у тексті – цитати з листа Р. М. Рільке, прозового твору Г. Сковороди, вірша Є. Маланюка. Теорія вибору «або – або» С. К'єркегора прочитана як алюзія. У художньому хронотопі присутні митці і філософи різних століть, які ведуть діалог, репліками котрого є їхні тексти. В. Сагайдак процитував прозовий твір Г. Сковороди «Бесіда І-ша, названа Observatorium (Сіон)», зацікавився філософськими положеннями про три світи, акцентував значення Біблії для розуміння людиною світу та свого місця в ньому. Автор порівнює філософські позиції Р.-М. Рільке і Г. Сковороди, робить висновок про спільне й відмінне в образах Біблії (Сковорода) та ангела (Рільке). Цитата з вірша «Серпень» Євгена Маланюка також долучена до текстурального діалогу, тому що викликає алюзії як текстів Сковороди, так і текстів Рільке. Стаття містить аналіз тієї частини вірша «Перекинувши, наче вилами...», яка стосується символів. В. Сагайдак наводить Сковородинівське тлумачення символу й називає низку символів, які український філософ використовував. За законами бароко В. Сагайдак завершує свій текст кодою. Його кода є силабо-тонічний вірш, у центрі якого хліб як символ, що має значення мистецтва як духовної цінності. Домінантою діалогу, у якому беруть участь Г. Сковорода, С. К'єркегор, Р.-М. Рільке, Є. Маланюк і сам автор, є екзистенціальна думка.

Ключові слова: Василь Сагайдак, Григорій Сковорода, Райнер-Марія Рільке, філософська лірика, діалог, інтертекстуальність, екзистенціалізм.

TOKMAN Hanna – Doctor of Pedagogical Sciences, Candidate of Philological Sciences, Professor, Professor at the Department of Ukrainian and Foreign Literature and Teaching Methods, Hryhoriy Skovoroda University in Pereiaslav, 30, Sukhomlinskiy str., Pereiaslav, Kyiv region, 08400, Ukraine, (Hanna_Tokman@ukr.net)

ORCID: orcid.org/0000-0002-6213-2987

DOI: <https://doi.org/10.24919/2522-4565.2021.48.24>

To cite this article: Tokman, H. (2021). Khudozhno-filosofskyi dialoh iz Hryhoriem Skovorodoiu u poezii Vasyliia Sahaidaka [Artistic and philosophical dialogue with Grigory Skovoroda in the poetry of Vasyl Sagaydak]. *Problemy humanitarnykh nauk: zbirnyk naukovykh prats Drohobytskoho derzhavnoho pedahohichnoho universytetu imeni Ivana Franka. Seriiia «Filolohiia» – Problems of Humanities. “Philology” Series: a collection of scientific articles of the Drohobych Ivan Franko State Pedagogical University*, 48, 184–189. doi: <https://doi.org/10.24919/2522-4565.2021.48.24> [in Ukrainian].

ARTISTIC AND PHILOSOPHICAL DIALOGUE WITH GRIGORY SKOVORODA IN THE POETRY OF VASYL SAGAYDAK

Summary. The article is devoted to the poetry of Vasyl Sagaidak, whose collection "Easter Rain" (2003) contains poems related to the works of Hryhoriy Skovoroda. The researcher aims to determine the meanings, eidetics and poetics of one of the poems in this collection, namely the verlibra "Throwing like by a pitchfork". The article covers the intertextual phenomena and images of the work, it also explains the position of the author in his dialogue with G. Skovoroda and names the formal features of the work. V. Sagaidak (1945-2006) is a Ukrainian poet of the late XX-early XXI century, in whose legacy an important place is occupied by philosophical poetry. The article focuses on the existential thinking of the poet, it is manifested in particular in the analyzed poem "Throwing like by a pitchfork". The poem is characterized by intertextuality, the text contains quotations from a letter by R.-M. Rilke, a prose work by G. Skovoroda, a poem by E. Malaniuk. Kierkegaard's theory of "either-or" choice is read as an allusion. In the artistic chronotope there are poets and philosophers of different centuries who have a dialogue, replicas of which are their texts. V. Sagaidak quoted G. Skovoroda's prose work "Conversation I, called Observatorium (Zion)", the poet was interested in philosophical statements about the three worlds, emphasized the importance of the Bible for human understanding of the world and its place in it. The author compares the philosophical positions of R.-M. Rilke and G. Skovoroda, concludes about the common and different in the images of the Bible (Skovoroda) and the angel (Rilke). A quote from Yevhen Malanyuk's poem "August" also joins the textual dialogue, as it alludes to both Skovoroda's and Rilke's texts. The article also contains an analysis of the part of the poem "Throwing like by a pitchfork", which deals with symbols. V. Sagaidak gives Skovoroda's interpretation of the symbol and names a number of symbols that the Ukrainian philosopher used. According to Baroque laws, V. Sagaidak completes his text with a code. His code is a syllabic-tonic verse, at the center of which is bread as a symbol of the meaning of art as a spiritual value. The dominant dialogue, in which G. Skovoroda, S. Kierkegaard, R.-M. Rilke, E. Malanyuk and the author himself, is an existential thought.

Key words: Vasyl Sagaidak, Hryhoriy Skovoroda, Rainer-Maria Rilke, philosophical lyrics, dialogue, intertextuality, existentialism.

Постановка проблеми. Філософські сенси й поетикальні риси української поетичної Сковородіани – актуальна проблема сучасного літературознавства. Творчість українського мандрівного філософа настільки сильно вплинула на подальший розвиток національної культури, що все нові й нові митці вступають у діалог з його текстами, осмислюють особистість та стиль життя.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Тривалість осягнення спадщини Григорія Сковороди як у наукових працях, так і в художніх текстах пояснюється їхньою мудрістю, екзистенційною важливістю для особистості, оригінальністю, можливістю прочитання в різноманітних контекстах. Назар Федорак у монографії «Вінець і вирій українського

бароко. Сім наближень до Григорія Сковороди» пише: «Унікальність Григорія Сковороди для дослідника його життя і творчості полягає ще й у тому, що ця особа змушує раз у раз повертатися до вже, здавалося б, з'ясованого і щоразу переконуєшся, що прозорість і (нібито!) легкість для аналізу його побудов (вербальних та моральних) приховує все ще недосяжну глибину» (Федорак, 2020, с. 36). Художні твори, у яких митці вступають у діалог з Григорієм Сковородою, є об'єктом дослідження для літературознавців. Серед останніх назовемо праці: Людмили Тарнашинської «“Сто дзеркал спрямовано на мене”: сковородинівська семантика дзеркала в поезії Василя Стуса» (Тарнашинська, 2021); Петра Білоуса «Спроба похитнути канон (новий роман про

Григорія Сковороду)» (Білоус, 2021). Л. Тарнашинська провела «розкодування» мотиву дзеркала в поезії В. Стуса, використавши філософські постулати Сковороди. П. Білоус поряд з визначенням постмодерністичних рис і констатацією відсутності спираючого на тексти Г. Сковороди в романі Володимира Єшкілева «Усі кути трикутника: Апокриф мандрів Григорія Сковороди» узагальнено подав своє розуміння місця мандрівного філософа в художній свідомості нації, мудро зазначивши: «Але в цьому разі поняття “вплив” слід трактувати як “присутність у художній свідомості”, тоді й виявиться, що Сковорода зі своїми ідеями та літературною творчістю неодноразово зринав то в одному, то в іншому творі й служив своєрідним каталізатором світоглядних та художніх пошуків українських письменників» (Білоус, 2021, с. 41). Вірші Василя Сагайдака (1945–2006), присвячені Г. Сковороді, ще не були об’єктом літературознавчого дослідження. Творчість цього талановитого поета, зокрема його філософська лірика, потребують уважного текстуального прочитання.

Визначення мети та основних завдань дослідження. Об’єктом нашого дослідження є текст осяжного верлібру «Перекинувши, неначе вилами...» Василя Сагайдака, уміщеного автором до збірки «Великодній дощ» (2003). **Мета** розвідки – визначити смисли, ейдетику та поетику тексту. Завдання: виявити інтертекстуальні явища; схарактеризувати образи твору; зрозуміти позицію автора у його діалозі зі Г. Сковородою; назвати особливості форми твору.

Виклад матеріалу. Особистість та індивідуальний стиль Василя Сагайдака характеризували Дмитро Герасимчук, Любов Ісаєнко, Тарас Федюк та інші. Ігор Римарук як редактор видавництва «Сучасність» увів до проекту «Ковчег» і Сагайдакову книжку «Повторення літа», вважаючи поета одним з найцікавіших межі тисячоліть. Відзначимо, що митець вів оригінальний, інтелектуально-художній діалог із Григорієм Сковородою, залучаючи до бесіди в тексті своїх віршів інших філософів і митців.

З багатьох поетичних книжок поета зупинимося на збірці «Великодній дощ», у якій читаємо твори, прямо пов’язані зі Сковородою (цикл «3 листів до Михайла Ковалин-

ського»), і поетичні тексти, у яких образ українського філософа присутній поруч з іншими, чимось спорідненими образами. До останніх належить поезія «Перекинувши, неначе вилами...». Твір відразу зацікавлює незвичайною, майже прозовою формою мовлення і лексикою – власними назвами, які переносять читача у широкі простори Європи початку ХХ століття.

*Перекинувши, неначе вилами, все сіно
вартощів Європи,*

Рільке інтуїтивно відчув свою спорідненість із світом Сьорена Кйоркегора.

*Забуває Іспанію, Францію, Україну,
Чехію,*

Стрімголов стрибає у філософію данського одинака (Сагайдак, 2003, с. 63).

У пам’яті тексту (термін Ю. Лотмана) – знання про Райнер-Марію Рільке, історію його життя та поезію, філософські погляди. Поет нагадує читачеві про подорож австрійського поета до Данії 1904 року, його захоплення скандинавською культурою, прозою Єнса Петера Якобсена, відкриття філософії предтечі європейського екзистенціалізму Сьорена К’єркегора. Відзначимо потужну метафорику вже в першому рядку верлібру. Ця енергія мислення пронизує весь текст, стосується як його героїв, так і думки самого суб’єкта філософської лірики.

Вплив поглядів С. К’єркегора відчутний у творчості Р.-М. Рільке, яку вчені долучають до явища художнього екзистенціалізму. Обізнаний читач має пригадати «Дуїнянські елегії» Р.-М. Рільке і працю «Гармонійний розвиток естетичних і етичних начал в людській особистості» С. К’єркегора. В. Сагайдак у тексті свого вірша цитує лист поета до польського перекладача В. Гулевича, у якому стисло викладено головну філософську ідею «Елегій». «“Ми повинні прагнути до вищої свідомості нашого / буття, яка у себе вдома в обох нерозмежованих / між собою сферах буття і живиться / із невичерпних джерел обох...”» (Сагайдак, 2003, с. 63). Давши ці кілька рядків з поетового листа, автор висловлює припущення про подібність екзистенціальної думки Рільке до філософської позиції Сковороди. І продовжує цитувати лист митця-австрійця до перекладача-поляка.

Маємо три світи Рільке і Сквороди.

*«Видиме і невидиме, які становлять
один величезний
простір, в ньому й перебувають істоти,
що стоять над нами, – “ангели”»*

(Сагайдак, 2003, с. 63).

Згадка про ангелів відсилає нас до поезії Рільке, бо образ ангелів – осердя його «Дуїнянських елегій». Пригадаймо, як у «Першій елегії» поет стирає межу між живими і мертвими, виражаючи ставлення до них ангелів.

*<...> Роблять живі помилку,
смерть од життя відрізняючи надто*

сильно.

Кажуть, що ангели часто самі не знають,

чи до живих, чи до мертвих приходять.

Несе

*вічності дужий потік обидва терени
всі покоління і глушить їх там і отут*
(Рільке, 1998, с. 56).

Відтак, змалювавши світ поезії Рільке, В. Сагайдак залучає у художній простір свого верлібру світ Сквороди, уражений їхньою подібністю.

Се – в Рільке.

У Сквороди натомість янголів – Біблія.

«Знай себе. Тим-то і не розуміємо Біблії,

Що не знаємо себе. Вона ж бо є вселенською

*Лампадою, вогняною ферибейською
тверджею для*

Мореплавного життя нашого»

(Сагайдак, 2003, с. 63).

Процитоване джерело – це прозовий філософський твір українського мислителя «Бесіда 1-ша, названа Observatorium (Сіон)». В. Сагайдак спонукає читача побачити у творчості філософів і митців, по-перше, складність, сенсову прихованість, символічність усього даного для людського сприймання у світі; по-друге, індивідуальний характер тлумачення світу, унікальність кожного вибору, кожного віднаходження порозуміння зі світом. Сквородинівська Біблія, «або – або» К'єркегора, ангели Рільке стали предметами художнього світу вірша В. Сагайдака. Потверджено певну суголосність трьох героїв Сагайдакового вірша, для контексту навівши, приміром, ще одну цитату з «Бесіди 1-шої...» Г. Сквороди, де український філософ мис-

лить цілком по-екзистенціалістському: *«Яка користь з цікавістю оглядати й оцінювати шлях сторонніх подорожніх, а оминати, не помітивши, ту стежку, яка веде нас? Звідси помилки, провини, спотикання й падіння»* (Скворода, 1995, с. 191). Увагу людини до свого існування, осмислений екзистенційний вибір, прагнення розшифрувати побачений світ, вийти за межі життя і смерті у його розумінні актуалізовано у вірші В. Сагайдака.

Після Г. Сквороди В. Сагайдак уводить у художній світ свого твору ще одну постать – Євгена Маланюка, цитує його вірш «Серпень», який навдивовижу близький і до філософії екзистенціалізму (*«самота – є завжди висота»*), і до Р.-М. Рільке (*«Смирися, духу гордий і невдячний –/ Збунтованого ангела насліддя!»*), і до мудрості Г. Сквороди (*«Все пізнавав, але невідоме, / І все стримів, але незрячим серцем»*) (Сагайдак, 2003, с. 63).

Вірш «Перекинувши, неначе вилами...» продовжується своєрідною поетичною компаративістикою: В. Сагайдак зіставляє образи у творах митців, знаходячи як спільне, так і відмінне. Спостерігаємо за художньо-філософськими зіставленнями образу ангела в елегіях Рільке з образом Біблії у творчості Сквороди; символів староіранської релігії з символами у філософських трактатах українського мислителя (названо й прокоментовано такі символи, як *«коло, перстень, гривня (монета), вінок»*, *«сонце»*, *«всевидяче вічне око»*, *«Змій, що тримає у роті свого хвоста»*). Автор побіжно згадує Михайла Булгакова і його роман «Майстер і Маргарита», спостерігши вплив філософії Г. Сквороди.

З поетичним розмислом над символами пов'язано ще одне цитування Г. Сквороди – теж із «Бесіди 1-ої, названої Observatorium (Сіон)». В. Сагайдак пише: *«Ось що міркує про саму символіку Скворода: / “розуміти ж означає над видимою річчю / Побачити розумом щось невидиме, обітоване / У видимім...”»* (Сагайдак, 2003, с. 64) Актуалізуючи спосіб символічного та індивідуального розуміння світу й себе в ньому, поет межі тисячоліть сам долучається до художньо окресленої ним традиції. Текст верлібру автор завершує ключем (кодою), яка є також символічною, бароковою за формою. Поет пропонує свій *«ключ розуміння для Сквороди і самого Сквороди.»*

Ключ, підхожий до його сучасного./ Ключ, інтуїтивно підібраний до майбутнього».

*Художник намалює
хлібину на столі
і хлібом нагодує
усіх людей землі
хоча в житті безбожному
було
і досі є
що саме для художника
окрайця не стає* (Сагайдак, 2003, с. 64).

Глибока філософська думка про вагомість невидимого, зокрема про значення творів мистецтва для розвитку людства й життя однієї людини, поєднується з іронічною згадкою про бідність, долю, безталання самих митців, непоцінованості їх сучасниками.

Форма твору так само цікава, як і зміст. Вільний вірш – верлібр – наближається до поезії в прозі, відчутний вплив версифікаційних пошуків Р.- М. Рільке. У майже прозове мовлення мистецьки введено віршові фрагменти з білого, написаного ямбом вірша «Серпень» Є. Маланюка. І врешті, у кінці автор створює свій силабо-тонічний вірш (також ямб), де вперше з'являється рима (перехресне римування). Він наче грається зі стилями, роблячи колаж з їх різноманіття – і в цьому оригінальність поета як стиліста. Вірш «Перекинувши, неначе вилами...» є зразком філософської лірики екзистенціального спрямування, його версифікаційна форма ускладнена (верлібр, ритмізована проза, силабо-тонічний білий і

римований вірш); щодо домінантного літературного напрямку – це пізній модернізм, конкретніше – необароко.

Висновки та перспективи дослідження. Отже, у вірші В. Сагайдака «Перекинувши, неначе вилами...» спостерігаємо діалог з філософською думкою Г. Сковороди, що є складником розмови поета з митцями й філософами екзистенціального спрямування. В. Сагайдак не тільки вступає в діалог зі Сковородою, а й влаштовує діалоги його текстів з текстами інших авторів – об'єднувальною є екзистенціальна думка. Цей вірш потребує вдумливого індивідуального сприймання, читацької ерудиції, інтерпретації складних, багатозначних поетичних висловлень, залучення контекстів. Твір В. Сагайдака «Перекинувши, неначе вилами...» належить до української філософської лірики, входить до масиву європейської екзистенціальної культури.

Об'єктом дослідження може стати й цикл «Листи до Михайла Ковалинського» В. Сагайдака. Художня рецепція листів Сковороди зацікавить дослідника як змістом епістол, так і їх поетичним осмисленням.

Подяка тим, хто надавав допомогу під час дослідження. Висловлюю подяку директорів Центру Сковородинознавства Університету Григорія Сковороди у Переяславі професорові Миколі Корпанюку за надану можливість познайомитися з творами Василя Сагайдака та науковою літературою зі сквородинознавства.

ЛІТЕРАТУРА

- Білоус П. Спроба похитнути канон (новий роман про Григорія Сковороду). *Переяславські сквородинівські студії*. Випуск 7. 2021. С. 40–44.
- Рільке Р. М. *Двадцять австрійських поетів XX століття*: пер. з нім. Київ : Юніверс, 1998. С. 37–64.
- Сагайдак В. Великодній дощ. Одеса : Астропринт, 2003. 100 с.
- Сковорода Г. Бесіда 1-ша, названа Observatorium (Сіон): пер. М. Кашуба. *Григорій Сковорода. Пізнай в собі людину*. Львів : Світ, 1995. С. 183–195.
- Тарнашинська Л. «Сто дзеркал спрямовано на мене»: сквородинівська семантика дзеркала в поезії Василя Стуса. *Переяславські сквородинівські студії*. Випуск 7. 2021. С. 158–170.
- Федорак Н. «Вінець і вирій українського бароко. Сім наближень до Григорія Сковороди». Харків : Акта, 2020. 176 с.

REFERENCES

- Bilous, P. (2021). Sproba pokhytnuty kanon (novyj roman pro Ghryghorija Skovorodu) [An attempt to shake the canon (a new novel about Gregory Skovoroda)]. In *Perejaslavs'ki skovorodyniv's'ki studiji – Perejaslav Frying Pan Studies* (Issue 7), (pp. 40–44). Perejaslav [in Ukrainian].
- Rilke, R.M. (1998). [Rilke R. M]. In *Dvadcatj avstrijs'kykh poetiv XX storichchja – Twenty Austrian poets of the twentieth century* (pp. 37–64). Kyiv : Junivers [in Ukrainian].
- Saghajdak, V. (2003). Velykodnij doshh [Easter rain]. Odesa : Astropynt [in Ukrainian].

- Skovoroda, Gh.** (1995) Besida 1-sha, nazvana Observatorium (Sion) [Conversation 1, called Observatorium (Zion)]. In *Ghryghorij Skovoroda. Piznaj v sobi ljudynu – Get to know the person in you* (pp. 183–195). Ljviv : Svit [in Ukrainian].
- Tarnashynsjka, L.** (2021.) “Sto dzerkal sprjamovano na mene”: skovorodynivsjka semantyka dzerkala v poeziji Vasylja Stusa [«One hundred mirrors are aimed at me»: Skovoroda’s semantics of the mirror in the poetry of Vasyl Stus]. In *Perejaslavsjski skovorodynivsjki studiji – Perejaslav Frying Pan Studies* (Issue 7), (pp. 158–170). Perejaslav [in Ukrainian].
- Fedorak, N.** (2020). *Vinecj i vyrij ukrajinsjkogho baroko. Sim nablyzhenj do Ghryghorija Skovorody [Wreath and vortex of the Ukrainian Baroque. Seven Approaches to Hryhorij Skovoroda]*. Kharkiv : Akta [in Ukrainian].

УДК 811

ШКІЛЬ Катерина – аспірантка, Інститут мовознавства імені О. О. Потебні Національної академії наук України, вул. М. Грушевського, 4, Київ, 01001, Україна (shkil_ekaterina@ukr.net)

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-3967-9730>

DOI: <https://doi.org/10.24919/2522-4565.2021.48.25>

Бібліографічний опис статті: Шкіль, К. (2021). Гіпербола як засіб репрезентації індивідуально-авторського стилю (на матеріалі поезії А. Фета). *Проблеми гуманітарних наук: збірник наукових праць Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка. Серія «Філологія»*, 48, 190–206. doi: <https://doi.org/10.24919/2522-4565.2021.48.25>.

ГІПЕРБОЛА ЯК ЗАСІБ РЕПРЕЗЕНТАЦІЇ ІНДИВІДУАЛЬНО-АВТОРСЬКОГО СТИЛЮ (НА МАТЕРІАЛІ ПОЕЗІЇ А. ФЕТА)

Анотація. Мета статті – виявити та осмислити особливості специфічної сутності гіперболи, а також її стилістичну роль стосовно художньо-виражальної функції. Актуальність статті зумовлена тим, що саме гіперболічні конструкції, які домінують у поетичних текстах А. Фета, є багатою джерельною базою, мовна природа якої потребує докладного вивчення.

Завдання статті – розглянути гіперболу як засіб відображення індивідуально-авторського стилю А. Фета; визначити основні детермінанти гіперболи; виявити особливості вживання гіперболи як специфічного засобу поетичної мови; описати функції гіперболи як моделі відображення індивідуально-авторського стилю; проаналізувати та типологізувати гіперболічні конструкції, що формують індивідуально-авторський стиль А. Фета.

У дослідженні використано комплекс лінгвістичних методів, провідними серед яких є когнітивний (забезпечив моделювання концептуальної картини світу та мовної картини світу автора), семантико-стилістичний (уможливив аналіз гіперболічних конструкцій), описовий, що допоміг не лише подати перелік художньо-експресивних можливостей цього мовного явища, а й представити його як частину певної художньої системи (збір, аналіз, виклад даних та їх характеристика).

Наукова новизна дослідження полягає в тому, що в ньому запропоновано опис гіперболи як стилістичної фігури та здійснено типологію гіперболічних конструкцій у поетичному мовленні А. Фета.

Теоретична значущість роботи полягає в тому, що матеріали дослідження доповнюють курс стилістики в ділянці вивчення тропів та фігур і можуть послугувати доповненням до спецкурсів та спецсеминарів із стилістики поетичної мови та мови художньої літератури, а також бути використані в курсах «Лінгвістичний аналіз художнього тексту» та «Риторика».

У висновках описано результати, отримані в процесі написання статті, подано класифікацію гіперболічних конструкцій, виявлених у поетичній мові А. Фета.

Ключові слова: троп, стилістична фігура, гіпербола, перебільшення, індивідуально-авторський стиль.

SHKIL Kateryna – Postgraduate Student, O. O. Potebnia Institute of Linguistics of the National Academy of Sciences of Ukraine, 4, Hrushevsky str., Kyiv, 01001, Ukraine (shkil_ekaterina@ukr.net)

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-3967-9730>

DOI: <https://doi.org/10.24919/2522-4565.2021.48.25>

To cite this article: Shkil, K. (2021). Giperbola kak sposob reprezentatsii individualno-avtorskogo stilya (na materiale poezii A. Feta) [Hyperbola as a way of representation (on the material of the poetry of A. Fet)]. *Problemy humanitarnykh nauk: zbirnyk naukovykh prats Drohobyskoho derzhavnoho pedahohichnoho universytetu imeni Ivana Franka. Seriiia «Filolohiia»* – Problems of Humanities. «Philology» Series: a collection of scientific articles of the Drohobych Ivan Franko State Pedagogical University, 48, 190–206. doi: <https://doi.org/10.24919/2522-4565.2021.48.25> [in Ukrainian].

HYPERBOLA AS A WAY OF REPRESENTATION INDIVIDUAL AUTHOR'S STYLE (ON THE MATERIAL OF THE POETRY OF A. FET)

Summary. *The purpose of the article is to identify and comprehend the features of the specific essence of hyperbole, as well as its stylistic role in relation to the artistic and expressive function. The relevance of the article is that it is the hyperbolic constructions that dominate in the poetic texts of A. Fet, is a rich source base, but the linguistic nature of which requires further study.*

The aim of the article is to consider hyperbole as a means of reflecting A. Fet's individual authorial style, to determine decisive factors in creating hyperbole, to identify features of hyperbole use as a specific means of poetic language, to describe hyperbole functions as a model of individual authorial style, to analyze and typologize hyperbolic constructions, forming the individual authorial style of A. Fet.

The study uses a set of linguistic methods, the leading of which are cognitive (in modeling the conceptual picture of the world and linguistic picture of the author's world), semantic and stylistic (in the analysis of hyperbolic constructions), descriptive, which allows not only to list the artistic, but also to present it as part of a certain art system (collection, analysis and presentation of data and their characteristics).

The scientific novelty of the study is that the paper offers description of hyperbole as a stylistic figure and typology of hyperbolic constructions in the poetic speech of A. Fet.

The theoretical significance of the study is that the research materials complement the course of stylistics in the study of tropes and figures and, being of interest for the study of poetic language, can complement special courses and special seminars on stylistics of poetic language and fiction, as well as teaching courses "Linguistic Analysis of Artistic Text" and "Rhetoric".

The conclusions describe the results obtained in the process of writing the article, the classification of hyperbolic constructions available in the poetic language of A. Fet.

Key words: *trope, stylistic figure, hyperbola, exaggeration, individual author's style.*

Постановка проблеми. Процес гіперболізації в поетичних текстах позначений як спільними, так і специфічними рисами, вивчення яких становить винятковий інтерес з лінгвістичного та культурологічного поглядів. Гіперболізація є особливою формою поетичного мислення, заснованою на перебільшенні.

У науковій літературі наявні різноманітні трактування стилістичного прийому гіперболи. Існує твердження, що «сутність такого неелементарного явища, як гіпербола, неможливо охопити одним вичерпним визначенням» (Поликарпова, 1990, с. 82). При цьому дослідники сходяться на думці, що в основу цього феномену мови покладено мисленнєвий механізм перебільшення тих чи тих властивостей зображуваного предмета.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Гіпербола як одна з особливостей художнього мовлення здавна привертала увагу дослідників. Традиція її вивчення складалася в античній поезії та риториці. До аналізу гіперболи загалом та окремих її особливостей зокрема зверталися О. Галіч, В. Корольков, Л. Крисін, І. Курахтанова та інші дослідники.

Будучи основною ментальною операцією, засобом пізнання та пояснення світу,

метафоризація пов'язана з процесом відображення та позначення нового знання через старе. На думку Н. Парасухіної, передача емоційного напруження неможлива без гіперболізованого образу. Гіперболічні моделі утворюють відповідний образ, під яким мається на увазі перебільшене уявлення про об'єкт навколишнього світу, що формує в реципієнта сукупність культурно-специфічних зв'язків (Парасухина, 2012, с. 368–369). За твердженням дослідниці, особливістю гіперболічних номінацій є їхня здатність забезпечувати концептуалізацію складного ціннісного змісту, що становить одну з найвагоміших переваг такого засобу мовної репрезентації (Парасухина, 2012, с. 368–369).

Метою статті є виявлення та осмислення особливостей специфічної сутності гіперболи, а також її стилістичної ролі щодо художньо-виражальної функції. Реалізація поставленої мети передбачає вирішення таких завдань: розгляд функцій гіперболи; виявлення особливостей вживання гіперболи як специфічного засобу поетичної мови; вивчення мовних прийомів гіперболи; виокремлення конструкцій із гіперболами, виявленими в поетичній мові А. Фета.

Об'єктом дослідження є гіпербола як основний стилістичний прийом, за допомогою якого поет створював оригінальні образи.

Предметом дослідження є типи гіперболічних конструкцій, представлені в натурфілософській ліриці А. Фета.

Виклад основного матеріалу.

1. Гіпербола як стилістичний прийом

Традиції вивчення гіперболи сягають корінням в античну поетику та риторичку. Древні стверджували, що «будь-яка гіпербола є виразом неможливого» (цит. за: Томашевський, 1959, с. 185), називаючи її серед особливостей ходульного стилю. Розуміння гіперболи як тропу перегукується з ідеями Аристотеля: «вдалі гіперболи – метафори» (Деметрій, 1978, с. 148–149). Аристотель розглядає гіперболу як окремий вид метафори, адже терміном «метафора» тоді об'єднували більшу частину тих мовних явищ, які згодом стали позначати терміном «троп». Таким чином, античні риторички визначали гіперболу як «сильне перебільшення» та «вираження неможливості» (Корольков, 1964, с. 33). Зараховує гіперболу до тропів, розглядаючи її у рамках «Риторички», М. Ломоносов і розмежує тропи промов (метафору, синекдоху, метонімію) та тропи речень, зокрема гіперболу, визначувану як «неймовірне підвищення або зниження» (Ломоносов, 1952, с. 257–258).

За твердженням Б. Томашевського, гіперболи «наївні: вони вказують на жвавість мовлення» (Томашевський, 1959, с. 240). На думку Н. Яришевої, гіпербола буває трьох типів: заснована на подібності, перевазі та неможливості (Яришева, 1995, с. 7).

Питання природи та особливостей функціонування гіперболи висвітлювано у працях як вітчизняних, так і зарубіжних лінгвістів. Найбільшу увагу описові феномену перебільшення в розмовному мовленні приділив Ш. Баллі у своїй «Французькій стилістиці» (Баллі, 2001). Швейцарський лінгвіст відводив гіперболі особливе місце серед виражальних засобів розмовної мови, наголошуючи на її позамовному підґрунті (Баллі, 2001).

Гіперболи класифікують відповідно до виконуваних ними функцій: моделювальної (створення монументальної картини епічного світу) та описової (опис епічного локусу, дій персонажів, їхні портретні характеристики).

За зауваженням К. Войтенко, гіперболи являють собою специфічні моделі епічного світо-моделювання (Войтенко, 2010, с. 59–60).

На думку О. Ільїна, основна функція гіперболи полягає в тому, щоб перебільшити зображувані явища спочатку в свідомості читачів, а згодом і в їхній життєвій практиці (Ільїн, 1968, с. 69–99).

Однією з функцій гіперболи є також естетична. Згідно з І. Кантом, краса «...не може містити в собі нічого специфічно характерного, адже інакше вона не була б ідеєю норми» (Кант, 2006, с. 239–240).

Гіпербола є категорією відносною у художньому та композиційно-стилістичному сенсі. Завжди співвідносна з явною чи прихованою літотою, вона необхідна для передачі образно-поетичної ідеї, «пафосу» (Ільїн, 1968, с. 70).

Поряд із образотворчою та пізнавальною, гіпербола виконує також дієву функцію. Вона пробуджує емоційну та розумову енергію читача-слухача, ставить його волю на межу «фізичної дії», прямо закликає до самовідданого вчинку, залучає до боротьби «за чи проти» (Ільїн, 1968, с. 72).

Функція гіперболи полягає також у тому, щоб «схопити, обдумати та крупно подати» соціально-психологічну сутність аналізованого явища, різко й безапеляційно оцінити його з позиції ідеалу й викликати в читача таку підвищену емоційну реакцію, яка спонукала б його волю до дії (Ільїн, 1968, с. 73). До того ж гіпербола виконує в поетичних текстах емоційно-експресивну та атрактивну функції. Реалізація цих функцій значною мірою сприяє ефективному впливу на читача.

Гіперболу відносять до таких мовних явищ, які «неважко впізнати, але важко визначити» (Поликарпова, 1993, с. 82). О. Поликарпова зазначає, що «в одних гіперболах простежується більший відліт фантазії від реальності, ніж в інших» (Поликарпова, 1993, с. 83). На підставі цього доходить висновку, що «важливим протиставленням у системі узуальних гіпербол є опозиція: правдоподібні / неправдоподібні гіперболи» (Поликарпова, 1990, с. 6). Інші дослідники вважають, що гіпербола є завжди неправдоподібною. Таке розуміння цього прийому наявне як у сучасних словниках, так і в спеціальних

лінгвістичних розвідках. Наприклад, у словнику «Естетика» зазначено: «Гіперболічний художній образ є підкреслено умовним, його реальний аналог не може насправді мати зазначені властивості з тією мірою концентрації, яка засвідчує порушення правдоподібності» (Естетика: словарь, 1989, с. 62-63). Розгляд гіперболізації в логіко-психологічному аспекті, зауважує І. Курахтанова, допоміг встановити, що вона має за основу «пересмислення істинного значення висловлення» (Курахтанова, 1978, с. 11). Тож дослідниця переконана, що «в основі гіперболи лежить порушення структури “реальних відношень між явищами дійсності”», адже «гносеологічна природа гіперболічного засобу відображення дійсності полягає в здатності людської думки відійти від реальності» (Курахтанова, 1978, с. 6–7). Н. Яришева визначає гіперболу як «стилістичний прийом, заснований на особливому, що не відповідає дійсності, характері кількісного перебільшення великої / малої міри ознаки» (Яришева, 1995, с. 6). В.Москвін називає гіперболу «прийомом навмисної неправдоподібності» (Москвін, 2007, с. 11). За зауваженням дослідника, гіпербола є «художнім прийомом перебільшення, причому такого перебільшення, яке з погляду реальних можливостей здійснення думки є сумнівним або просто неймовірним» (Москвін, 2007, с. 151).

Г. Копніна зараховує гіперболу до групи прийомів правдоподібності, побудованих на принципі перебільшення (Копніна, 2006, с. 253–254). О. Бушмін називає гіперболу «фігурою навмисного перебільшення», використовуюваного для посилення, інтенсифікації; для того, щоб «яскраво виділити», «крупно представити ті чи ті аспекти предмета» (Бушмін, 1957, с. 50).

Гіперболу досліджують від найдавніших часів і вважають найважливішим елементом поезики. За зауваженням Ю. Лотмана, людина створює поетичну мову й «...мова як колективна система постійно взаємодіє з мовцем. Мінімальною одиницею для з'яви нових сенсів є три прояви: Я, інша людина та семіотичне середовище навколо нас...» (Лотман, 2005, с. 404).

Б. Томашевський зауважує, що гіпербола споріднена з епітетом. Вона посилює якість, доводячи її до межі, що перевершує можливу

дійсність (Томашевський, 1959, с. 239). Учений розглядає гіперболу як різновид літоти, відзначаючи, що «...перебільшення може бути як в той, так і в інший бік. Коли певний невеликий предмет визначають як ледь помітний – це теж гіпербола» (Томашевський, 1959, с. 188).

Отже, гіпербола є важливим складником мови як колективної системи, вагомим стилістичним прийомом, що бере участь у створенні художнього тексту і представлена двома, протилежними один одному семантичними варіантами: гіперболами перебільшення та гіперболами применшення, що є відповідно гіперболами максимізації та гіперболами мінімізації ознаки (Томашевський, 1959, с. 189).

Л. Крисін виокремив сенси гіперболізації, до яких відніс «галузі оцінок людини та людської діяльності або тих подій у зовнішньому світі, які так чи інакше зачіпають інтереси людини» (Крысин, 2004, с. 251). Розглядаючи засоби гіперболізації в розмовному мовленні, він зазначає, що «розмовна гіпербола схожа на художню: і та, і та будуються на порівнянні» (Крысин, 2004, с. 98). Вирішальними факторами у створенні гіперболи Л. Крисін вважає співвіднесення висловлення з ситуацією та оцінку ситуації мовцем: «Відсутність контрасту між дійсною ситуацією й сенсом висловлення або ж відсутність перебільшеної оцінки повідомлюваних мовцем фактів унеможливають вживання мовних засобів для створення саме гіперболічного ефекту» (Крысин, 2004, с. 98). За зауваженням дослідника, «гіпербола можлива завдяки тому, що в мовній свідомості мовців має місце уявлення про певну форму тих чи тих властивостей, станів, дій» (Крысин, 2004, с. 101).

На думку В. Харченко, гіпербола є засобом посилення суті висловлення: «Гіпербола – перебільшення, і сам механізм її створення може бути складним та химерним» (Харченко, 2010, с. 101-102).

Д. Ніколаєв виокремлює два значення терміна «перебільшення»: 1) спотворення того, що насправді існує в реальному світі; 2) надмірний ступінь загострення властивостей зображуваного об'єкта, а саме художнє перебільшення, формами якого є гіпербола та гротеск (Николаев, 1977, с. 269). Д. Ніколаєв визначає гіперболу як «...таке перебільшення, коли зображення залишається в межах

того життєвого ряду, тієї площини дійсності, до якої належить відображуваний предмет»; гіпербола – це «відступ від кількісної правдоподібності в рамках правдоподібності якісної» (Николаев, 1977, с. 270–271).

О. Шапошнікова визначає гіперболу як кількісне перебільшення (Шапошнікова, 1982, с. 23–24). Гіпербола, на думку дослідниці, належить до «умовної нефантастичної образності» (Шапошнікова, 1982, с. 23–24).

О. Галич теж вважає гіперболу фігурою, не тільки визначаючи її місце в системі «прикрас мовлення», а й пропонуючи одну з основних класифікацій, засновану на емоційній тональності: «Гіпербола – переступ природних меж предмета, які вона намагається або непомірно розширити, або стиснути, тому й буває пристрасна й сатирична» (Галич, 1830, с. 48–49).

Як троп та фігуру розглядає гіперболу М. Кошанський. Гіпербола, на його думку, є «різновидом іронії – одного з головних тропів, а саме надмірне збільшення або надмірне зменшення предмета» (Кошанський, 2013, с. 3–4). Гіпербола для дослідника «не в одному слові, а в цілій думці» (Кошанський, 2013, с. 3–4).

До особливого різновиду тропів відносить гіперболу К. Зеленецький: «...надмірне збільшення або зменшення, яке полягає в перенесенні простих понять до алегоричних взагалі і до метафоричних особливо, називають гіперболою: *сльози ллються струмками, річкою, нім котиться градом*» (Зеленецький, 1991, с. 40–41), підкреслюючи, таким чином, думку про внутрішній зв'язок різних видів тропів.

За зауваженням М. Головинської, гіпербола як прийом виразності та «іллокутивний підсилювач» характерна для різних дискурсивних просторів (Головинская, 2004, с. 69).

Щодо сутності гіперболи, то більшість учених сходяться на думці, що в основі гіперболічних одиниць лежить перебільшення певних властивостей відображуваного предмета. Так, Ю. Борисенко визначає гіперболу як «прийом мовленнєвої виразності (переважно тропейчний), що полягає у приписуванні будь-якому предмету (у широкому сенсі) розмірів, властивостей, станів, дій значно менших / більших у порівнянні з тими, які його насправді характеризують, за рахунок пере-

несення з об'єкта, зіставляваного з цим предметом» (Борисенко, 2011, с. 67). Т. Дорогова зазначає, що «гіперболічне уявлення має на увазі зміну, утрирування кількісних та якісних характеристик» (Дорогова, 2011, с. 106).

Поетична гіпербола слугує вихідною тезою цілого наукового напрямку – теорії «паронімічної атракції» («паронімії»), яку визначають як «стилістичний прийом, що полягає в семантичному зближенні слів, які мають звукову схожість» (Никитина, Васильєва, 1996, с. 33–34).

У лінгвістиці зазначено, що функціонування гіперболи у художньому творі ґрунтується на емоційно-оцінному досвіді читача. Гіпербола слугує для передачі загального в переживаннях багатьох людей, сам вибір гіперболізованої ознаки осмислений, продуманий автором щодо його здатності викликати єдиний потік різноманітних вражень, спільних для більшості читачів.

За зауваженням І. Курахтанової, основними структурними компонентами гіперболи є: 1) перебільшувана ознака; 2) реальна міра, тобто велика / мала кількісна характеристика цієї ознаки; 3) її гіперболічна міра (Курахтанова, 1978, с. 10). На думку дослідниці, в основу гіперболізації покладено механізм контрастного зіставлення, що визначає характер співвідношення компонентів: гіперболічна міра набагато більша за реальну міру ознаки предмета, явища, дії.

Модель гіперболи являє собою ідеальне утворення і знаходить матеріальне втілення в різних мовних формах, змістовий план яких включає або високу інтенсивність міри, або нереальність (Ярышева, 1995, с. 21).

Отже, на підставі вивченої літератури можна стверджувати, що єдиного погляду на природу гіперболи немає. Суперечливість поглядів на сутність явища гіперболізації виявляється у відсутності єдиного терміна на його позначення, що пояснюємо складністю самого явища.

Розглянувши характерні особливості гіперболи (навмисність, нереальність, кількісний характер, перебільшення великої / малої міри ознаки предмета, явища, дії, вираженість на рівні словосполучення, речення) і ґрутуючись на них, пропонуємо таке визначення цього поняття: гіпербола – це стилістичний

прийом, заснований на особливому, що не відповідає дійсності, характері кількісного перебільшення великої / малої міри ознаки предмета, явища, дії на рівні словосполучення, речення, що посилює емоційну виразність висловлень.

2. Типологія гіпербол в поезії А. Фета

Гіпербола як «стилістична фігура ґрунтується на перебільшенні предмета, інтенсивності ознаки під час дії з метою передачі особливої виразності та аргументації» (Селіванова, 2006, с. 85–86).

Гіперболічні конструкції будуються насамперед за рахунок збільшення кількості. Серед морфологічних засобів виділяють форми множини іменників: *И быстрее и светлей мириады лучей / На пылинки ночные глядят* (А. Фет «Если зимнее небо звездами горит»); *За горами, лесами, морями / Где, овеяны яркими снами, / Дремлют розы, не зная снегов* (А. Фет «За горами, лесами, морями...»).

Займенникові засоби гіперболізації в поетичних творах А. Фета репрезентують слова *весь, всякий, целый, каждый, любой, сплошной*: *И весь этот город воздушный / Тихонько на север плывет...* (А. Фет «Воздушный город»); *О, открыли – и дай мне превозмочь / Весь этот тлен бездушный и унылый!* (А. Фет «Как нежишь ты, серебряная ночь...»); *Только вдали, потухая за дымякою сизой, / Весь в ширину он серебряной светится ризой* (А. Фет «Морской залив»); *Грязи нет, весь двор одело* (А. Фет «Мама! Глянь-ка из окошка...»); *Рассказать, что лес проснулся, / Весь проснулся, веткой каждой* (А. Фет «Я пришел к тебе с приветом...»); *Всю эту ночь, весь блеск, весь пыл безумной страсти / Возьми – и погаси!* (А. Фет «На лодке»); *Когда под снегом опочила / Вся степь, и кровли, и леса* (А. Фет «Есть ночи зимней блеск и сила...»); *Она, всей любви и желаний царица* (А. Фет «Лилею, розой, голубкой, денницей...»); *И всякому звуку внимает стена* (А. Фет «Стена»); *Целый день спят ночные цветы* (А. Фет «Я тебе ничего не скажу...»); *Целый мир от красоты* (А. Фет «Целый мир от красоты»); *И каждый звук шагов, раздавшийся вдали* (А. Фет «Эй, шутика-молодость! Как новый, ранний снег...»); *Нам с каждым молодым порывом, / Что*

день, встречаются веселей (А. Фет «Влачась в бездействии ленивом...»); *И как живая ода-лиска / Стояла каждая из них* (А. Фет «Георгины»); *Всё злей метель и с каждою минутой* (А. Фет «Учись у них – у дуба, у березы...»); *Как будто с трепетом здесь каждого листа. / Моя пробудится и затрепещет совесть* (А. Фет «В саду»); *Но тем слышнее в каждой ноте / Пернатых радость и задор* (А. Фет «Опять незримые усилья...»); *Каждое чувство бывает понятней мне ночью, и каждый / Образ пугливо-немой дольше трепещет во мгле / Звук всё тот же поет, но с каждым порывом иначе: / То в нем меди тугой более, то серебра* (А. Фет «Каждое чувство бывает понятней мне ночью, и каждый...»); *Мы властны день любой / Чертою белою отметит* (А. Фет «Ты прав: мы старимся. Зима недалека...»); *Сплошной душистый цвет садовый, / Весенний вздох и счастье пчел* (А. Фет «Давно ль на шутики вызывала...»).

Переважання субтантивзації означального займенника *весь* пояснюємо тим, що він, зберігаючи своє значення, виступає носієм «витісненого» сенсу, посилює образний потенціал гіперболи, оскільки підкреслює узагальненість характеристики: *Но все мечты, всё буйство первых дней* (А. Фет «Жизнь пронеслась без явного следа...»); *В степи всё гладко, всё бело* (А. Фет «Какая грусть! Конец аллеи...»); *Благодатней и приветней / Всё кругом меня* (А. Фет «На двойном стекле узоры...»); *Всё так безжизненно, бесстрастно: / Ответа нет, приветов нет!* (А. Фет «Хижина в лесу»); *Там всё тебя встречает другом: / Черней бразда бежит за плугом* (А. Фет «Тургеневу»); *И в час душевных мук мгновенно воскресили / Всё, что давно-давно утрачено душой* (А. Фет «Старые письма...»); *Ветер спит, и всё немеет* (А. Фет «Скрип шагов вдоль улиц белых...»); *Это всё – весна* (А. Фет «Это утро, радость эта...»).

Гіперболічні конструкції в поетичних текстах А. Фета, утворені за допомогою темпоральних займенникових прислівників *всегда, навсегда, никогда* та прилеглих до них за значенням прислівників *вечно, навек(и), вовек(и)*, формують гіперболу часу: *Что он между небом и бездной, / Надеждой и страхом всегда* (А. Фет «С порога рыбацкой избушки...»); *Что умчались навсегда! / Снова эхо в отдалении /*

Вторит: навсегда! (А. Фет «The echoes»); *Им не сойтися никогда* (А. Фет «Среди несметных звезд полночи»); *Что навек в груди мой клад заветный* (А. Фет «Курган»); *И, разлучась навеки, мы пойдем* (А. Фет «Светил нам день, будя огонь в крови...»); *Вовеки Мне не простят рабы своих воспоминаний* (А. Фет «Голус»). Останні прислівники мають велику експресію, тому що утворені від застиглих прийменниково-відмінкових форм і зберігають у своїй семантиці пряме значення іменника «століття» («проміжок часу в сто років»).

Зазначимо випадки уживання прислівників, посталих із форм родового та орудного відмінків множини іменника «век», пор.: *Друг веков, поверенный преданий* (А. Фет «Курган»); *Безмолвные муки сказались людям веками* (А. Фет «Напрасно!...»).

Прислівники з коренем *-век-* використовують і для вираження значення нескінченності, сталості. Домінантою у цій низці виступає прислівник *вечно*: *Но вечно радужные грезы* (А. Фет «Тургеневу»); *На степи я вечно здесь молчу* (А. Фет «Курган»); *И счастье вечно далеко* (А. Фет «Среди несметных звезд полночи...»); *То тихо всё, как будто вечно спали / И стены и орган* (А. Фет «Notturmo»).

Серед іменників тематичної групи «час» можна виділити іменники зі значенням «дуже короткий проміжок часу» та іменники зі значенням «дуже довгий проміжок часу». У гіперболічному значенні великої кількості часу А. Фет використовує іменники *вечность, век, год*: *За ним! за ним! воздушною дорогой – / И в вечность улетим!* (А. Фет «Майская ночь»); *Где золотой блистал когда-то век / Век золотой не весь еще пронес* (А. Фет «Я посещал тот край обетованный...»); *Вековым уснули сном* (А. Фет «Венеция ночью»); *И, забывая век свой бурный* (А. Фет «Прибой»); *Гордись от века и до века* (А. Фет «К молодому дубу»); *Иль вечно понапрасну годы / Рукой суровой непогоды / Упрямый щиплют твой венец?* (А. Фет «Одинокый дуб»); *Который год уже война его стихия* (А. Фет «Ошибка»); *Не остывал душой с годами* (А. Фет «Одинокый дуб»).

Ще одну групу гіперболічних конструкцій утворюють локативні займенникові прислівники *езде, всюду, повсюду, отовсюду, отовсюду, нигде*: *Везде она, везде*

поют о ней! (А. Фет «Мой сад»); *Плачущая склоняет ива / Везде концы своих ветвей* (А. Фет «Ивы и березы»); *Везде разнообразно / Картиной занят взгляд* (А. Фет «Уж верба вся пушистая...»); *Всюду сбруя боевая / Блещет как стекло* (А. Фет «Поднялася пыль степная...»); *Всюду твой взор оскорбляется* (А. Фет «Ежели осень наносит...»); *И повсюду ношу / Я цветка аромат* (А. Фет «Только месяц взошел...»); *Отвсюду улыбалось лиц!* (А. Фет «Георгины»); *Рассказать, что отовсюду / На меня весельем веет* (А. Фет «Я пришел к тебе с приветом...»); *Беги! Нигде огня, – соседи полегли* (А. Фет «Эй, шутка-молодость! Как новый, ранний снег...»); *Как не вздохнет нигде волна* (А. Фет «Какая ночь! Как воздух чист...»); *Не поглядит нигде звезда* (А. Фет «Среди несметных звезд полночи...»); *Нигде жилья не видно на просторе* (А. Фет «Степь вечером»).

Займенниковий прислівник *никак*, якому властиве експресивне значення абсолютного заперечення, слугує засобом вираження унікальності ситуації: *И никак я понять не умею, / На цветах ли, в ушах ли звенит* (А. Фет «Пчелы»); *И красавица наводит – / И никак не наведет* (А. Фет «Ночь крещенская морозна...»).

Відхилення від предметно-логічної норми в гіперболі здійснюють за допомогою операції перенесення – приписування одному предмету властивостей, станів, процесів іншого. Таке перенесення виявляється можливим завдяки порівнянню. Невипадково гіпербола в поезії А. Фета найчастіше виражена за допомогою порівняльних конструкцій *как, точно, как-будто, словно*: *Что, как мир, бесконечна любовь* (А. Фет «Весенние мысли»); *Всё степь да степь. Безбрежная, как море* (А. Фет «Степь вечером»); *Темным призраком немым, / Как стихийная волна / Над душой одна вольна* (А. Фет «Тяжело в ночной тиши...»); *Точно пьяных гигантов столпившийся хор, / Раскрасневшись, шатается ельник* (А. Фет «Ярким солнцем в лесу пламенеет костер...»); *Точно как будто бы птиц проклятое стадо* (А. Фет «Рад я дождю!... От него тучнеет мягкое поле...»); *То тихо всё, как будто вечно спали / И стены и орган* (А. Фет «Notturmo»); *Словно всё и горит и звенит заодно* (А. Фет «Благовонная ночь, благодатная ночь...»).

До особливостей гіперболічного порівняння належить те, що порівнювана ознака не досягає міри та ступеня тієї ознаки, з якою її порівнюють. У гіперболічному порівнянні представлена звична для порівняння образна функція й водночас додаткова функція перебільшення ознаки порівнюваного предмета.

Своєрідністю морфологічної та семантичної різнобічності слова *один* пояснюємо його вживання в ролі гіперболічного засобу в поезії А. Фета: *Одну доверчивость, надежду и любовь* (А. Фет «Старые письма...»); *Луна зеркальная над древнею Москвою / Одну выводит ночь блестящей за другою* (А. Фет «Эй, шутка-молодость! Как новый, ранний снег...»); *Один за другим зажигались / Огни на большом маяке* (А. Фет «С порога рыбацкой избушки...»); *Зелени запах одну за одной из ульев многошумных* (А. Фет «Рад я дождю!.. От него тучнеет мягкое поле...»); *Еще одно забывчивое слово, / Еще один случайный полувздых* (А. Фет «Еще одно забывчивое слово...»); *Эх, тяжело! хоть бы одна слеза!* (А. Фет «Хандра»); *Что ты одна – вся жизнь, что ты одна – любовь* (А. Фет «Сияла ночь. Луной был полон сад...»); *Люди спят; одни лишь звезды к нам глядят* (А. Фет «Люди спят; мой друг, пойдем в тенистый сад...»).

Морфологічною особливістю слова *один* є те, що, крім значення кількісного числівника, його використовують у значенні іменника, прикметника й частки.

Для гіперболічного вживання займенника *один* із семантикою «без інших, на самоті» характерні повтори, що підсилюють емоційність висловлення: *Один, один! Ну, право, суций ад!* (А. Фет «Хандра»).

У значенні кількісного числівника лексема *один* як засіб гіперболізації в поезії А. Фета засвідчує такі вживання: *Ты один среди братьев своей / Сохранил сокровищ и деяний* (А. Фет «Курган»); *Лишь ты один над мертвыми степями / Таишь, мой тополь, смертный твой недуг / С подъятыми ты к небесам ветвями / Стоишь один и помнишь теплый юг* (А. Фет «Тополь»); *У холодной золы изогнувшийся пенёк / Прочернеет один на поляне* (А. Фет «Ярким солнцем в лесу пламенеет костер...»).

У гіперболічному значенні в поетичних творах А. Фета вживано також старослов'янське

единый: *Весны слыша зов единый!* (А. Фет «Ф.И. Тютчеву»); *Все звезды до единой / Тепло и кротко в душу смотрят вновь* (А. Фет «Еще майская ночь»); *И ночь, и мрак уединенья – / Единый путь до божества* (А. Фет «Нельзя»); *Найдется ли единый человек, / Который бы бестрепетно дерзнул / Стать пред моими светлыми очами?* (А. Фет «О Боже, боже, все народы мне...»); *Нет подобной ни единой: / Ты умрешь прекрасной смертью* (А. Фет «Вееселись, о сердце-птичка...»).

Засобами гіперболізації в поетичних творах А. Фета є також заперечні займенники *никто*, *ничто*, *ничей*: *Никто* мене не скажет: *«Куда ты / Поехал, куда загадал?»* (А. Фет «Вдали огонек за рекою...»); *Никого! Ничего! Даже сна нет в постели холодной* (А. Фет «Истрепались сосен мохнатые ветви от бури...»); *И никому не рассказало море, / Что кануло ко дну* (А. Фет «Ты был для нас всегда вон той скалою...»); *И рад я, что не может быть / Ничто вольней и легче их* (А. Фет «Когда вослед весенних бурь...»); *Шумно, и жутко, и грустно, и весело, – / Я ничего не пойму* (А. Фет «Ель рукавом мне тропинку завесила...»); *Но от звезд ничего не сокрыть* (А. Фет «От огней, от толпы беспощадной...»); *Я тебе ничего не скажу* (А. Фет «Я тебе ничего не скажу...»); *Не дано ничему достигать* (А. Фет «На зеленых уступах лесов...»); *Снова в сердце ничем не умеришь / Доланит восходящую кровь* (А. Фет «Весенние мысли»); *Не сравнится вздох ничей* (А. Фет «В степной глуши, над влагой молчаливой...»).

Субстантивними засобами гіперболізації виступають іменники зі значенням короткого проміжку часу: *На этот миг ты посвящен* (А. Фет «Есть ночи зимней блеск и сила...»); *И всю жизнь в этот миг я солью, этим мигом измерю* (А. Фет «Истрепались сосен мохнатые ветви от бури...»); *На миг пленился бы заботой* (А. Фет «Когда б в полете скоротечном...»); *Но тайну счастья в этот миг / Я унесу без выраженья* (А. Фет «Как ярко полная луна...»); *Миг еще – и нет волшебной сказки* (А. Фет «Фантазия»); *Каждый миг сказать хочу: / «Это я!»* Но я молчу (А. Фет «Тяжело в ночной тиши...»); *В которой с каждым я мгновеньем / Всё невозвратнее тону* (А. Фет «На стоге сена ночью южной...»); *На мгновенье зарделось окошко* (А. Фет «Вот и летние

дни убавляются...»); *Всё злей метель и с каждою минутой* (А. Фет «Учись у них – у дуба, у березы...»); *Чудные души порой посещают минуты* (А. Фет «В долгие ночи, как вежды на сон не сомкнуты...»); *И ожидание с минутой возрастает* (А. Фет «Когда мечтательно я предан тишине...»); *Час за часом улетает, / Каждый бой часов растет* (А. Фет «Хронос»); *Знать, час его настал* (А. Фет «Рыбак»); *Каждый час и каждый миг / Приближается жених* (А. Фет «Глубь небес опять ясна...»).

Ще одну групу іменників з кількісною семантикою, використовуваних як засіб гіперболізації в поетичних творах А. Фета, становлять іменники *толпа*, *рать*, *хоровод* тематичної групи «сукупність»: *За девой смуглолицей / Вослед толпа / Среди толпы ликующих – Лицей / Вино из рога бог с лукавым ликом / Льет на толпу, сам весел и румян* (А. Фет «Я посещал тот край обетованный...»); *Отсталых туч над нами пролетает / Последняя толпа* (А. Фет «Майская ночь»); *От огней, от толпы беспощадной* (А. Фет «От огней, от толпы беспощадной...»); *Средь шума толпы неизвестной* (А. Фет «Весеннее небо глядится»); *Шумит толпою праздною* (А. Фет «Уж верба вся пушистая...»); *Над бродячей толпой облаков* (А. Фет «На зеленых уступах лесов...»); *И сильфы собрались веселой толпой* (А. Фет «Сильфы»); *И толпой голосистой и жадной / Но в шумящей толпе ни единый* (А. Фет «Ключ»); *С несметной ратью подступить успел* (А. Фет «О Боже, боже, все народы мне...»); *Соберется туманная рать* (А. Фет «На зеленых уступах лесов...»); *И в торжестве неизъяснимом / Сквозной деревьев хоровод, / Зеленоватым пышет дымом* (А. Фет «Пришла, – и тает всё вокруг...»). Множинність кількісного складу є тим елементом семантики, який сприяє вживанню цієї групи слів як засобу гіперболізації.

Серед субстантивних засобів гіперболізації з якісною семантикою в поетичних творах А. Фета можна відзначити вживання іменника *жизнь* у значенні «вища цінність»: *Лишь пробуждение жизни новой* (А. Фет «Давно ль на шутки вызывала...»); *Жизнь пронеслась без явного следа* (А. Фет «Жизнь пронеслась без явного следа...»); *Опять теплом и жизнью дыша* (А. Фет «Учись у них – у дуба, у березы...»); *И всю жизнь в этот миг я солью,*

этим мигом измерю (А. Фет «Истрепались сосен мохнатые ветви от бури...»); *И робкий вздох благоухает / Избытком жизни молодой* (А. Фет «Первый ландыш»); *Как будто, чуя жизнь двойную* (А. Фет «Заря прощается с землею...»); *Признал родство с нетленной жизнью звездной* (А. Фет «Как нежишь ты, серебряная ночь...»); *Я ж не знаю: в жизни здеишней* (А. Фет «Мудрым нужно слово света...»); *Но и жизнью играть нам вдвоем – / Это счастье, моя дорогая!* (А. Фет «На качелях»); *В движеньи, в блеске жизни дольной* (А. Фет «Нельзя»).

Ідея перебільшення може бути реалізована не лише за допомогою іменників, а й за допомогою метафори. Цей дериваційний тип гіперболи називають метафоричною гіперболою або гіперболічною метафорою: *Морем шумящих страниц предо мной* (А. Фет «Посейдон»).

Крім займенникового прикметника *один* у значенні кількісного числівника, у поетичних творах А. Фета гіперболічними засобами слугують назви «круглих» чисел, тобто числівників *сто*, *тысяча*, *миллион* та лексеми, похідні від них: *И за сто лет в амбаре не бывало* (А. Фет «О Боже, боже, все народы мне...»); *На злобный лай стократно отозвался* (А. Фет «Первая охота...»); *У ног гниет столетний лом* (А. Фет «Лес»); *Но и тысяч равных ей* (А. Фет «Прекрасная ночь»); *Здравствуй! тысячу раз мой привет тебе, ночь!* (А. Фет «Здравствуй! тысячу раз мой привет тебе, ночь!...»); *На волнах сверкают / Тысячи звезд сотрясенных* (А. Фет «На озере»); *Храня свой пыл столетий миллионы* (А. Фет «Но тем, Господь, могуч, непостижим...»).

У поетичній мові А. Фета серед числівників, ужитих в ролі засобів гіперболізації, можна виокремити числівник *два* й похідні від нього одиниці: *Нельзя больной лелеять два недуга* (А. Фет «А.Л. Бржевской»); *На двойном стекле узоры* (А. Фет «На двойном стекле узоры...»); *И наших двух теней громады* (А. Фет «Шумела полночная вьюга...»); *Два льва без лап на лестнице встречаются* (А. Фет «Старый парк»); *Полно спать: тебе две розы / Я принес с рассветом дня* (А. Фет «Полно спать: тебе две розы...»); *Как будто, чуя жизнь двойную / И ей овеваны вдвойне, – / И землю чувствуют родную / И в небо про-*

сяться *оне* (А. Фет «Заря прощается с землею...»); *Пруды серебристому, / И – вдвойне светло* (А. Фет «Сплю я. Тучки дружные...»); *И сохраню в душе глубоко / Двойную прелесть красоты* (А. Фет «Отъезд»); *Как две чайки, сидя рядом* (А. Фет «Вечер у взморья»); *Любуясь раздольем движенья двойного* (А. Фет «Море и звезды»); *В той избушке только двое* (А. Фет «Метель»); *Но и жизнью играть нам вдвоем – / Это счастье, моя дорогая!* (А. Фет «На качелях»); *Меж двух изгибаюсь небес* (А. Фет «Над озером лебедь в тростник протянул...»); *Лишь два штыка вдали встречаются, сверкая* (А. Фет «Ошибка»); *Гонец донес мне на два перехода* (А. Фет «О Боже, боже, все народы мне...»); *Те звуки понятней мне вдвое* (А. Фет «Весеннее небо глядится»); *И был здоров вдвойне / Не вдвое краше тут?* (А. Фет «Рыбак»); *Две капли брызнули в стекло* (А. Фет «А.А. Тимирязеву»). Позначення кількості слугує в цьому разі висловленню експресії й здійснює емоційний вплив на читача.

Частки мають багаті можливості для вираження гіперболічного значення. Цьому сприяють їхні лексико-семантичні та синтаксичні особливості. Відомо, що окремо взята частка не має сенсу, а, отримуючи його в реченні, «відіграє роль своєрідного якісного показника смислової ваги висловлення загалом» (Виноградов, 1986, с. 546-547). Важливою є зазначена експресивно-стилістична функція часток. У поезії А. Фета ці службові слова в поєднанні з повнозначними набувають емоційно-експресивної виразності. Найуживанішими в поезії А. Фета є частки *лишь, только, хоть*: *Белей лишь блеск, черней лишь тень, / Лишь тоньше запах сочных трав, / Лишь ум светлей, мирнее нрав* (А. Фет «Какая ночь! Как воздух чист...»); *Лишь соловьи робких чад* (А. Фет «Дул север. Плакала трава...»); *Лишь с ветром севера одним* (А. Фет «Ивы и березы»); *На заре только клонит ко сну* (А. Фет «Чем тоске, и не знаю, помочь...»); *Только станет смеркаться немножко* (А. Фет «Только станет смеркаться немножко...»); *Только выше всё всплывает / Месяц золотой, / Только стадо обегает* (А. Фет «Теплым ветром потянуло...»); *Только закат будет долго чуть зримо гореть* (А. Фет «Солнце садится, и

ветер утихнул летучий...»); *Что, может быть, хоть невзначай* (А. Фет «Какая грусть! Конец аллеи...»); *Погляди хоть ты!* (А. Фет «Мама! Глянь-ка из окошка...»); *Тяжело – хоть плачь!* (А. Фет «Ласточки пропали...»).

Повторчасток посилює емоційний вплив: *Лишь один в час вечерний, заветный* (А. Фет «Ключ»); *Люди спят; одни лишь звезды к нам глядят* (А. Фет «Люди спят; мой друг, пойдем в тенистый сад...»); *Один лишь может, кто, могучий* (А. Фет «Нежданный дождь»).

У системі засобів гіперболізації в поетичних творах А. Фета представлені фразеологічні одиниці, що містять у своїх значеннях коннотативні компоненти: емоційний, оцінний, експресивний. Найчастотнішу групу серед них становлять одиниці з просторово-часовою та кількісною семантикою, виражені конструкцією «прийменник до + іменник у Р. в.»: *А вы – вы молоды и пышны до конца* (А. Фет «В саду»); *До костей и до сердца прогрело* (А. Фет «Ярким солнцем в лесу пламенеет костер...»); *Единый путь до божества* (А. Фет «Нельзя»).

А. Фет застосовує у своєму поетичному мовленні переважно фразеологічні єдності, у яких значення цілого певною мірою вмотивоване й може бути виведене зі значень окремих компонентів: *Далеко выгнулся земли померкший край* (А. Фет «Пойду навстречу к ним знакомою тропой...»).

Для вираження гіперболізованої ознаки словотворчими засобами достатньо одного показника (морфеми), тож А. Фет використовує безпрефіксні прикметники з суфіксом *-ейш-*: *И сильнейший меж богами* (А. Фет «К цветам»); *Цветь нежнейшей из богинь* (А. Фет «Роза»). З суплетивних форм елятивів як засобів гіперболізації в поезії А. Фета можна відзначити прикметник *лучший*: *О прежних светлых, лучших наших днях* (А. Фет «А.А. Тимирязеву»); *Пусть наш добрый, лучший друг наш спит* (А. Фет «А.Л. Бржевской»).

Для створення гіперболічного ефекту А. Фет використовує й аналітичну форму найвищого ступеня, утворену за моделлю «всех + форма порівняльного ступеня прикметника», що підкреслює унікальність об'єкта й виражає вищий ступінь якості за допомогою порівняльного протиставлення цього предмета

всім іншим: *Всех вешних песен мне дороже* (А. Фет «Дул север. Плакала трава...»).

Активним засобом вираження гіперболічної міри ознаки в поетичних творах А. Фета слугують форми вищого ступеня прикметників та прислівників. Вони є тим мовним інструментом, дія якого, за словами І. Іонової, подібна до дії збільшувальної лінзи (Іонова, 1988, с. 76–77). Предмети, явища, події, означувані компаративними формами, набувають особливої значущості: *Цветы, закачавшись, сильнее запахнут, и долго* (А. Фет «Здравствуй! тысячу раз мой привет тебе, ночь!...»); *Чем страшнее стоят и держатся, / Тем отрадней взлетать над землей* (А. Фет «На качелях»); *Всё невозвратнее тону* (А. Фет «На стоге сена ночью южной...»); *Ночью как-то вольнее дышат мне* (А. Фет «Ночью как-то вольнее дышат мне...»); *И мне милее день* (А. Фет «Ночь и день»); *Сиянья не встречать пышнее и прелестней* (А. Фет «Ты расточительна на милые слова...»); *Больнее мне всё и больней. / Луна всё взирает бледнее / Твой взор всё мутней и влажнее* (А. Фет «Уж вечер надвинуться хочет...»); *Нежней небесная лазурь* (А. Фет «Когда вослед весенних бурь...»); *И сюда я, где сумрак короче* (А. Фет «За горами, лесами, морями...»); *Ярче нега их огня* (А. Фет «Полно спать: тебе две розы...»).

У поетичному мовленні А. Фета виявляємо конструкції з компонентом *сильно, много*: *Мой ангел, мой ангел далекий, / Зачем я так сильно люблю?* (А. Фет «Сосна так темна, хоть и месяц...»); *И много лет прошло, томительных и скучных* (А. Фет «Сияла ночь. Луной был полон сад...»); *Много мучительных дум* (А. Фет «Буря на небе вечернем...»); *Привезли дождя мы много* (А. Фет «П.Н. Каратаеву»).

Підставою для порівняння в поетичних творах А. Фета слугують найчастіше такі категорії: «дерева», «квіти», «рослини», «часи доби», «пори року», «небесні світила», «дії».

Синтаксичні засоби гіперболізації представлені в поетичних творах А. Фета інверсією, риторичними запитаннями та риторичними вигуками.

Риторичні запитання містять твердження (або заперечення), оформлене у вигляді запитання, що не вимагає відповіді: *Давно ль на шутки вызывала / Она, дитя, меня сама?* (А. Фет «Давно ль на шутки вызывала...»).

В окличних реченнях підкреслено семантику підсиленого ствердження: *Отвсюду улыбалось лиц!* (А. Фет «Георгины»); *Ни свекровь, ни месяц / Не увидят нас!* (А. Фет «Заревая вьюга...»).

Важливу роль у побудові речень відіграють лексичні елементи *такой, подобный*, які мають додаткове якісно-ступеневе значення та є своєрідною заміною гіперболічного епітета: *Но не такой душа тебя нашла* (А. Фет «Италия»); *Мы ждем! Таких немного встреч!* (А. Фет «Утро в степи...»); *И под нею в ключе такая ж качается ножка* (А. Фет «Уж, серпы на плеча взложив, усталые жницы...»); *Какой горячий пламень / Зарей в такую пору! / О нет, такую пытку / Переносит не буду* (А. Фет «Какой горячий пламень...»); *И зачем в такие грезы / Манит мглу любовник ночи?* (А. Фет «Мудрым нужно слово света...»); *В подобный миг чужие небеса / Неведомой мне в душу веют силой* (А. Фет «Италия»); *Я приведу к тебе подобную красу* (А. Фет «Спор»); *Но зато твоей кончине / Нет подобной ни единой* (А. Фет «Вееселись, о сердце-птичка...»).

У поезії А. Фета гіперболу утворюють такі іменні конструкції: **конструкція до + S (Р. в.)**, що позначає повну вичерпаність речовини чи предмета; *S* тут є назвою речовини чи предмета; *До луны жемчужной пеной мещут* (А. Фет «Фантазия»); *А уж от неба до земли* (А. Фет «А.А. Тимирязеву»); **Конструкція по + S (Д.в.)**; *S* – позначення «кванта» предмета або речовини, часто в поєднанні з підсилювальною лексемою *все*: *Вдоль села по всем дворам* (А. Фет «Метель»); *По всем садам моим и по лесам* (А. Фет «О Боже, боже, все народы мне...»); **Конструкція ни + S (Р.в.)**: *И светла и легка – но зато ни следа* (А. Фет «Если зимнее небо звездами горит»); *На небе ни клочка лазури* (А. Фет «Какая грусть! Конец аллеи...»); *Ты ни слова, – замолчу я* (А. Фет «Ночь светла, мороз сияет...»); *А в сердце – ни искры отрады* (А. Фет «Шумела полночная вьюга...»); *Ни зги не видно, вихрь колючий* (А. Фет «Хижина в лесу»); *Ни огня на земле, ни звезды в овдовевшей лазури* (А. Фет «Истрепалися сосен мохнатые ветви от бури...»); *Ни скудных листьев, ни травы* (А. Фет «Еще вчера, на солнце млея...»); *В лесу ни ветерка, ни звука над водою* (А. Фет

«Безмолвные поля оделись темнотою...»); **Ни ушей, ни взоров** лишних (А. Фет «Ночь тиха. По тверди зыбкой...»); **Не проронит ни вздоха, ни трели** (А. Фет «Чем тоске, и не знаю, помочь...»); **И не нужно речей, ни огней, ни очей** (А. Фет «Что за звук в полумраке вечернем? Бог весть...»); **Ни движенья, ни звука в тиши** (А. Фет «Как хорош чуть мерцающим утром...»); **Ни башенки ты не разрушил у стен / Священного града Приама, / Ни волоса ты не спалил на глазу** (А. Фет «Посейдон»); **Конструкція S (Н. в.) + за + S' (О. в.) (лексично S = S')**: **Пускай мрачней, мрачнее дни за днями** (А. Фет «Тополь»); **В мыслях иное совсем, думы – волна за волной** (А. Фет «Каждое чувство бывает понятней мне ночью, и каждый...»); **Черная туча за тучей** (А. Фет «Буря на небе вечернем...»); **Зелени запах одну за одной** из ульев многошумных (А. Фет «Рад я дождю!.. От него тучнеет мягкое поле...»); **Смотри, – синяя друг за другом** (А. Фет «Одиноким дуб»); **Сыплют с неба трель за трелью** (А. Фет «Теплый ветер тихо веет...»); **День за днем, сегодня – как вчера** (А. Фет «Рай»); **Конструкція за + S (О.в.) + S (Н.в.): За лесом лес и за горами горы** (А. Фет «Горное ущелье»).

Гіпербола у творчості А. Фета представлена також конструкціями, що описують множинність: **За льдиной выпускает льдину** (А. Фет «Опять незримые усилья...»); **Волна кипела за волной** (А. Фет «Вчера расстались мы с тобой...»); **За горами, песками, морями – / Вечный край благовонных цветов** (А. Фет «За горами, лесами, морями...»); **Не раз вздохнет под седоком** (А. Фет «О.И. Щукиной»); **И в негу вешнюю врываються не раз** (А. Фет «Прости – и всё забудь в безоблачный ты час...»).

Виявляємо також гіперболу, створену за допомогою слова *самый* у поєднанні з іменниками для окреслення крайнього ступеня якості: **Здесь остановим челн, по самой середине / Широкого пруда** (А. Фет «На лодке»); **Да там, на севере, над самой высью гор / Звезда сияет золотая** (А. Фет «Ошибка»).

Гіперболу може утворювати контамінований комплекс з буквализацією метафори та уособленням, наприклад: **Моря не было там, а уж я тут стоял, / Великан первобытной природы** (А. Фет «Утес»).

Автор використовує гіперболу також у поєднанні з епітетом, який є традиційним стилістичним прийомом, що образно визначає предмет: **Летит на хрящ морской; где в море вал огромный / Придет – и убежит в объятия валов** (А. Фет «Постой! здесь хорошо! зубчатой и широкой...»); **Подернут блеском небывалым / Покрытый снегом косогор** (А. Фет «Опять незримые усилья...»); **Претит от истин и красот / Еще невиданные дива, / Признаться, знаю наперед** (А. Фет «Хранилище»); **В степи безбрежной и в лесу** (А. Фет «Отъезд»); **Томительно-сладким, безумно-счастливым / Я горю в душе опьянен** (А. Фет «Не нужно, не нужно мне проблесков счастья...»); **И всё таинственней, безмерней / Их тень растет, растет, как сон** (А. Фет «Заря прощается с землею...»); **А волны в злобе постоянной / Бегут к побережью моему** (А. Фет «Морская даль во мгле туманной...»); **Скучный день мой бесконечен** (А. Фет «Хронос»); **Трав морских бесконечный извив** (А. Фет «Как хорош чуть мерцающим утром...»); **Что, как мир, бесконечна любовь** (А. Фет «Весенние мысли»); **Сбирается в серебряной тиши / Глубокой и холодной постелью** (А. Фет «Жизнь пронеслась без явного следа...»); **Твоя старушка против печки / В глубокий сон погружена** (А. Фет «На железной дороге»); **Мертвую силу лица и глубоко-смертельную язву** (А. Фет «Влажное ложе покинувши, Феб златокудрый направил...»); **В небесной синеве, безмолвной и глубокой, – / Так силой светит взор у Геры волоокой** (А. Фет «Спор»); **К нам, в вечный мир росы? (А. Фет «Рыбак»); Я не пойду туда: там вечный плеск и шум!** (А. Фет «Постой! здесь хорошо! зубчатой и широкой...»); **И веет прямо на нее / Своею вечною струей** (А. Фет «Весна и ночь раскрыли дол...»). Такі епітети містять семантику перебільшення та характеризуються нейтральною оцінністю.

Прикметники *вечный, бесконечный* найбільш частотні в поезії А. Фета і є групою ключових слів-концептів із семантикою часової та просторової всеосяжності. Таким чином, за допомогою слів із семою нескінченності відбивається погляд поета на світ, його підвищений інтерес до буття загалом.

Окремий пласт гіперболічних конструкцій у поезії А. Фета побудований на основі перифрази. І. Голуб наголошує, що «перифрази часто відрізняються не лише експресією новизни, а й яскравою емоційною оцінністю» (Голуб, 2010, с. 37-38). Основою для перифрастичного найменування є семантика великого розміру природного об'єкту: *Леса-исполины растут* (А. Фет «С порога рыбацъей избышки...»); *Из объятия нимф и пещер исполинов* (А. Фет «Посейдон»); *Точно пьяных гигантов столпившийся хор, / Раскрасневшись, шатается ельник* (А. Фет «Ярким солнцем в лесу пламенеет костер...»); *Моря не было там, а уж я тут стоял, / Великан первобытной природы* (А. Фет «Утес»); *И наших двух теней громады / Лежали на красном полу* (А. Фет «Шумела полночная вьюга...»); *Чутко в воздухе ночном; / Осребренные громады / Вековым уснули сном* (А. Фет «Венеция ночью»); *Но вот громада докатилась, / Тяжеловесна, как стекло* (А. Фет «Морская даль во мгле туманной...»).

Найбільшу кількість уживань становлять іменники тематичної групи «простір»: *вселенная, земля, мир, свет* у значенні «земна куля з усім, що на ній є»: *Вселенной целой потеряв владенье* (А. Фет «Вселенной целой потеряв владенье...»); *С лица земли, где всё темно и скудно* (А. Фет «Среди звезд»); *Как будто вне любви есть в мире что-нибудь!* (А. Фет «Старые письма...»); *Что, как мир, бесконечна любовь* (А. Фет «Весенние мысли»); *Расскажи ей, что со света / Унесут меня мечты* (А. Фет «Ветер нежный, крыленный...»); *Приемлет лишь того, кто потрясает свет* (А. Фет «Спор»).

У створенні гіперболізованих образів в поезії А. Фета важлива роль належить ія суфіксові *-ищ-*. Слова з ним реалізують сему «дуже сильний», яка актуалізує гіперболізовані образи природи: *Лист зеленеет на ветке и воздух становится чище* (А. Фет «Рад я дождю!.. От него тучнеет мягкое поле...»).

У центрі творення гіперболічних конструкцій перебуває й категорія великого: *Громальный шар зажег над мирозданьем* (А. Фет «Не тем, Господь, могуч, непостижим...»); *Летит на хрящ морской; где в море вал огромный / Придет – и убежит в объятия валов* (А. Фет «Постой! здесь хорошо! зубчатой и широкой...»).

Висновки. Під гіперболою ми розуміємо художній прийом, особливий вид перебільшення певних явищ життя у художній свідомості автора та образах твору. Гіперболізація є процесом створення гіперболічних образів та гіперболічного фону. У творчості А. Фета основним об'єктом гіперболізації постає зовнішній світ.

Таким чином, гіперболічний фон створюється у просторі культурно-історичного контексту, з урахуванням долі авторської особистості, його характеру та сприйняття навколишнього світу.

Гіперболічні образи в поезії А. Фета мають індивідуально-авторську основу. Поетика автора породжує гіперболічний концептуальний простір, у зв'язку з яким постають конкретні художні образи.

Значну групу в художніх текстах А. Фета становлять займенники гіперболізації. У їхньому складі: означальні займенникові прикметники *весь, всякий, каждый, целый, любой, сплошной*; займенниковий прикметник *один*; заперечні займенники *никто, ничто, ничего, ничей*; займенникові прислівники *всегда, никогда, везде, всюду, повсюду, нигде, никак* та прилеглі до них прислівники *вечно, вовек(и), навек(и)*.

У значенні прикметникового займенника *весь* у поетичних творах А. Фета у формі однини найчастіше наявні такі лексеми: *лес, блеск, сад*. Серед інших слів, що визначаються займенниковим прикметником *весь* у гіперболічному значенні, слід вказати такі: *аромат, степь, река, ночь*.

У поетичних творах А. Фета засобом гіперболізації слугують також означальні займенникові прикметники *всякий, каждый*. Займенник *каждый* уживано переважно в значенні прикметників, серед них половина визначає іменники, що позначають часовий відрізок.

Темпоральні прислівники займенникового характеру *всегда, навсегда, никогда* і прислівники *вечно, навек(и), вовек(и)*, що примикають до них за значенням, становлять найбільш уживану групу в натурфілософській ліриці А. Фета.

Група локативних займенникових прислівників у гіперболічному значенні загальності охоплення простору представлена у творах поета прислівниками *везде, всюду, повсюду, нигде*.

Прислівник *вечно* визначає і повні прикметники, і функції присудків, які поєднують у собі значення ознаки, і затвердження сталості цієї ознаки, що посилює гіперболу.

Засобами гіперболізації у поетичних творах А. Фета є іменники тематичних груп «простір», «час», «сукупність».

Субстантивні засоби гіперболізації зі значенням короткого проміжку часу представлені іменниками *миг, мгновение, минута, час*.

Поряд із субстантивними засобами, що позначають кількість, для досягнення гіперболічного ефекту А. Фет використовує числівники, кількісна семантика яких стає естетично значущою при експресивному позначенні величин, важливих для ідейно-художнього змісту творів.

Серед засобів, використаних у поетичних творах А. Фета для досягнення гіперболічного ефекту, слід виокремити групу підсилювально-обмежувальних чи видільних часток: *все, один, лишь, только, хоть*.

Гіперболічне значення того чи того фрагменту тексту, обумовлене задумом автора, увиразнює й постановка розділових знаків. Головним чинником постає сенсотвірна функція розділових знаків та їхня участь у створенні гіперболічного ефекту. Матеріал дослідження дає підстави виокремити найочевидніші випадки створення гіперболізованих образів за допомогою риторичних запитань та вигуків.

Ураховуючи все зазначене, гіперболи в аналізованих віршах А. Фета можна класифікувати таким чином: гіпербола часу; гіпербола створена за допомогою означального займенника *весь* у різних формах; метафорична гіпербола; гіпербола простору; гіпербола ознаки; кількісна гіпербола.

Отже, гіпербола є образним виразом, що містить суттєве перебільшення розмірів, сили, краси, бажання описуваного. Вона бере участь у створенні емоційно-експресивного контексту, додає тексту насиченості, чим привертає увагу читача.

Усі виокремлені у статті особливості гіперболічних конструкцій у ліриці А. Фета доводять природність ставлення поета до слова, використовуваного ним не лише для опису світу, але й для художнього відтворення різноманітних явищ та вираження власних філософських поглядів.

Перспективи подальших розвідок убачаємо в моделюванні мовного відображення концептуальної картини світу автора в поетичних текстах з урахуванням лінгвостилістичних особливостей поетичних творів, у здійсненні комплексного дослідження ідіостилю поетичних текстів А. Фета як втілення мовної особистості автора, а також у з'ясуванні положення теорії мовної картини світу в застосуванні до ідіостилю та поетичних текстів.

ЛІТЕРАТУРА

- Балли Ш. Французская стилистика. 2-е изд., стереотипное. Москва : Эдиториал УРСС, 2001. 392 с.
- Борисенко Ю. И. Механизм образования гиперболы в русской речи. *Мир науки, культуры, образования* / гл. ред. А. В. Петров. 2011. № 1 (26). С. 67–69.
- Бушмин А. С. К вопросу о гиперболе и гротеске в сатире Щедрина. *Вопросы советской литературы* / гл. ред. В.А. Десницкий. Москва–Ленинград : Издательство Академии наук СССР, 1957. Т. 5. С. 63.
- Виноградов В. В. Русский язык (Грамматическое учение о слове). 3-е изд. Москва : Высшая школа, 1986. С. 546–547.
- Войтенко Е. П. Гиперболы в хакасском и русских эпических текстах. *Материалы XLVII Международной научной студенческой конференции «Студент и научно-технический прогресс»*. Языкознание. Новосибирск : Новосибирский государственный университет, 2010. С. 59–60.
- Галич А. И. Теория красноречия для всех родов прозаических сочинений, извлеченная из немецкой библиотеки словесных наук. Санкт-Петербург : Императорская Академия наук, 1830. С. 48–49.
- Голуб И. Б. Стилистика русского языка : учебное пособие. 11-е изд. Москва : Айрис-пресс, 2010. С. 37–38.
- Гловинская М. Я. Скрытая гипербола как проявление и оправдание речевой агрессии. *Сокровенные смыслы: Слово. Текст. Культура* : сборник статей в честь Н.Д. Арутюновой. Москва : Языки славянской культуры, 2004. С. 69–77.
- Деметрий. О стиле. *Античные риторика* / под ред. А.А. Тахо-Годи. Москва : Издательство Московского университета, 1978. С. 148–149.

- Дорогова Т. А.** Взаимодействие гиперболического, мейозиса и литоты. *Вестник Московского государственного областного университета. Серия «Лингвистика»*. 2011. № 6. С. 106–110.
- Зеленецкий К. П.** Исследование о риторике. Москва : Знание, 1991. С. 40–41.
- Ильин О. И.** Гиперболический Маяковский. *Проблемы развития советской литературы*. Сборник статей. Саратов : Издательство Саратовского университета, 1968. Вып. III. С. 69–99.
- Ионова И. А.** Морфология поэтической речи. Кишинев : Штинца, 1988. С. 76–77.
- Кант И.** Критика чистого разума [Текст] / под ред. Ц. Г. Арзаканяна. Москва : Эксмо, 2006. С. 239–240.
- Копнина Г. А.** Мотивированное отклонение от принципа правдоподобия как риторический приём: опыт описания. *Разноуровневые характеристики лексических единиц*. Смоленск : Смядынь, 2006. С. 253–254.
- Корольков В. И.** Гиперболический. *Краткая литературная энциклопедия* / гл. ред. А. А. Сурков. Москва : Советская Энциклопедия, 1964. Т. 2. С. 185–186.
- Кошанский Н. Ф.** Риторика / под ред. В. И. Анушкина, А. А. Волкова, Л. Е. Макаровой. Москва : Кафедра, 2013. С. 3–4.
- Крысин Л. П.** Русское слово, своё и чужое: Исследования по современному русскому языку и социолингвистике. Москва : Языки славянской культуры, 2004. С. 98–101.
- Кураханова И. С.** Языковая природа и функциональные характеристики стилистического приёма гиперболического (на материале английского языка) : дис. ... канд. филол. наук : 10.02.04. Москва, 1978. С. 6–11.
- Ломоносов М. В.** Собрание сочинений. Труды по филологии. 1739–1758 гг. Москва – Ленинград : Издательство АН СССР, 1952. Т. 7. С. 257–258.
- Лотман Ю. М.** Об искусстве [Текст]. Санкт-Петербург : «Искусство-СПб», 2005. С. 404–405.
- Москвин В. П.** Выразительные средства современной русской речи. 3-е изд. Ростов-на-Дону : Феникс, 2007. С. 11–151.
- Никитина С. Е., Васильева Н. В.** Экспериментальный системный толковый словарь стилистических терминов. Москва : Институт языкознания РАН, 1996. С. 33–34.
- Николаев Д. П.** Сатира Щедрина и реалистический гротеск. Москва : Художественная литература, 1977. С. 270–271.
- Парасухина Н. С.** Гиперболический как языковой и когнитивный механизм отражения ментальных состояний. *Культура в зеркале языка и литературы*. Тамбов : Издательский дом ТГУ им. Г. Р. Державина, 2012. С. 363–367.
- Поликарпова Е. В.** Гиперболический в современном немецком языке (лексикологический аспект) : автореф. дис. ... канд. филол. наук : 10.02.04. Москва, 1990. С. 6.
- Поликарпова Е. В.** К вопросу разграничения узусальной и окказиональной гиперболического. *Функционально-жанровые аспекты языка*. Архангельск : Издательство Поморского государственного педагогического университета, 1993. С. 82–83.
- Селіванова О. О.** Сучасна лінгвістика: термінологічна енциклопедія. Полтава : Довкілля-К, 2006. С. 85–86.
- Томашевский Б. В.** Стилистика и стихосложение. Курс лекций. Ленинград : Учпедгиз, 1959. С. 185–240.
- Фет А. А.** Сочинения в двух томах / под ред. А. Е. Тарховой. Москва : Художественная литература, 1982. Т. 1. Стихотворения; Поэмы; Переводы. 575 с.
- Харченко В. К.** Современная повседневная речь. Изд. 2-е, перераб. и доп. Москва : Издательство ЛКИ, 2010. С. 101–102.
- Шапошникова О. В.** Гротеск и художественная условность. *Вестник Московского государственного университета. Серия 9. Филология*, 1982. № 3. С. 23–24.
- Эстетика: словарь / под общ. ред. А. А. Беляева. Москва : Политиздат, 1989. С. 62–63.
- Ярышева Н. В.** Гиперболический в поэтических произведениях М. Ю. Лермонтова (лингвистический аспект): дис. ... канд. филол. наук : 10.02.01. Москва, 1995. С. 6–21.

REFERENCES

- Balli, Sh.** (2001). *Frantsuzskaya stilistika [French style]*. Moscow : Editorial URSS [in Russian].
- Borisenko, Yu.** (2011). Mekhanizm obrazovaniya giperboly v russkoy rechi [The mechanism of the formation of hyperbole in Russian speech]. In A. Petrov (Ed.), *Mir nauki, kultury, obrazovaniya – The world of science, culture, education*, 1 (26), 69–70 [in Russian].
- Bushmin, A.** (1957). K voprosu o giperbole i groteske v satire Shchedrina [On the question of hyperbole and grotesque in Shchedrin's satire]. *Voprosy sovetskoi literatury – Questions of Soviet literature* (Vol. 5), (pp. 7–63). Moscow – Leningrad : Izdatelstvo Akademii nauk SSSR [in Russian].

- Demetriy** (1978). O stile [About style]. In A. Takho–Godi (Ed.), (pp. 148–149). Moscow : Izdatelstvo moskovskogo universiteta [in Russian].
- Dorogova, T.** (2011). Vzaimodeystviye giperboly, meyozya i litoty [Interaction of hyperbole, meiosis and litota]. In T. Dorogova (Ed.), *Vestnik Moskovskogo gosudarstvennogo oblastnogo universiteta. Seriya «Lingvistika» – Bulletin of the Moscow State Regional University. Series «Linguistic»*, 6, 106–110 [in Russian].
- Estetika : slovar* [Aesthetics : vocabulary] (1989). In A. Belyayev (Ed.), (pp. 62–63). Moscow : Politizdat [in Russian].
- Fet, A.** (1982). Sochineniya v dvukh tomakh [Essays in two volumes]. In A. Tarkhova (Ed.), *Stikhotvoreniya; Poemy; Perevody. – Poetry; Poems; Translations* (Vol.1), (pp. 575). Moscow : Khudozhestvennaya literatura [in Russian].
- Galich, A.** (1830). Teoriya krasnorechiya dlya vsekh rodov prozaicheskikh sochineniy, izvlechnaya iz nemetskoj biblioteki slovesnykh nauk [Eloquence Theory for All Kinds of Prose Writings Retrieved from the German Library of Verbal Sciences] (pp. 48–49). Saint-Petersburg : Imperatorskaya Akademiya nauk [in Russian].
- Golub, I.** (2010). Stilistika russkogo yazyka [Style of the Russian language]. In I. Golub (Ed.), (pp. 37–38). Moscow : Ayris-press [in Russian].
- Glovinskaya, M.** (2004). Skrytaya giperbola kak proyavleniye i opravdaniye rechevoy agressii [Latent hyperbole as a manifestation and justification of speech aggression]. In *Sokrovennyye smysly: Slovo. Tekst. Kultura : sbornik statey v chest N.D. Arutyunovoi – Secret meanings : Word. Text. Culture: a collection of articles in honor of N. Arutyunova* (pp. 69–77). Moscow : Yazyki slavyanskoy kultury [in Russian].
- Ilin, O.** (1968). Giperboly Mayakovskogo [Mayakovsky hyperbole]. In *Problemy razvitiya sovetskoy literatury : sbornik statey – Problems of the development of Soviet literature: a collection of articles* (Issue 3), (pp. 69–99). Saratov : Izdatelstvo Saratovskogo universiteta. [in Russian].
- Ionova, I.** (1988). *Morfologiya poeticheskoy rechi [Morphology of poetic speech]* (pp. 76–77). Kishinev : Shtintsa. [in Russian].
- Yarysheva, N.** (1995). *Giperbola v poeticheskikh proizvedeniyakh M. Lermontova (lingvisticheskiy aspekt) [Hyperbole in the poetic works of M. Lermontov (linguistic aspect)]*. (Candidate's dissertation) (pp. 6–21). Moscow : Moskovskiy pedagogicheskiy gosudarstvennyy institut imeni Vladimira Lenina [in Russian].
- Kant I.** (2006). *Kritika chistogo razuma [Critique of Pure Reason]*. In Ts.G. Arzakanyan (Ed.), (pp. 239–240). Moscow : Eksmo [in Russian].
- Kharchenko, V.** (2010). Sovremennaya povsednevnyaya rech [Modern everyday speech]. In V. Kharchenko (Ed.2), (pp. 101–102). Moscow : Izdatelstvo LKI [in Russian].
- Kopnina, G.** (2006). Motivirovannoye otkloneniye ot printsipa pravdopodobiya kak ritoricheskiy priyom: opyt opisaniya [Motivated deviation from the principle of likelihood as a rhetorical device: the experience of description]. In *Raznourovnevnyye kharakteristiki leksicheskikh yedinit – Multilevel characteristics of lexical units* (pp. 253–254). Smolensk : Smyadyn [in Russian].
- Korolkov, V.** (1964). Giperbola [Hyperbola]. In A. A. Surkov (Ed.), *Kratkaya literaturnaya entsiklopediya – Short literary encyclopedia* (Vol. 2), (pp. 185–186). Moscow : Sovetskaya Entsiklopediya [in Russian].
- Koshanskiy, N.** (2013). Ritorika [Rhetoric]. In V. Anushkin, A. Volkov, L. Makarova (Eds.), (pp. 3–4). Moscow : Kafedra [in Russian].
- Krysin, L.** (2004). *Russkoye slovo: svoye i chuzhoye: issledovaniya po sovremennomu russkomu yazyku i sotsiolingvistike [Russian word: your own and someone else's: Research on modern Russian language and sociolinguistics]* (pp. 98–101). Moscow : Yazyki slavyanskoy kultury [in Russian].
- Kurakhtanova, I.** (1978). *Yazykovaya priroda i funktsionalnyye kharakteristiki stilisticheskogo priyema giperboly (na materiale angliyskogo yasyka) [The linguistic nature and functional characteristics of the stylistic device of hyperbole (based on the material of the English language)]*. (Candidate's dissertation). Moscow : Moskovskiy gosudarstvennyy pedagogicheskiy institut inostrannykh yazykov imeni Morisa Toreza [in Russian].
- Lomonosov, M.** (1952). *Sobraniye sochineniy. Trudy po filologii [Collected Works. Works on philology]* (Vol.7), (pp. 257–258). Moscow-Leningrad : ANSSSR [in Russian].
- Lotman, Yu.** (2005). *Ob iskusstve [About art]* (pp. 404–405). Saint-Petersburg : Iskustvo-SPb [in Russian].
- Moskvin, V.** (2007). *Vyrazitelnyye sredstva sovremennoy russkoy rechi [Expressive means of modern Russian speech]* (pp. 11–151). Rostov-on-Don : Feniks [in Russian].

- Nikitina, S., Vasilyeva N.** (1996). *Eksperimentalnyy sistemnyy tolkovyy slovar stilisticheskikh terminov* [Experimental System Explanatory Dictionary of Stylistic Terms] (pp. 33–34). Moscow : Institut yazykoznaniya RAN [in Russian].
- Nikolayev, D.** (1977). *Satira Shchedrina i realisticheskij grotesk* [Shchedri's satire and the realistic grotesque] (pp. 270–271). Moscow : Khudozhestvennaya literatura [in Russian].
- Parasukhina, N.** (2012). Giperbola kak yazykovoy i kognitivnyy mekhanizm otrazheniya mentalnykh sostoyaniy [Hyperbole as a linguistic and cognitive mechanism for reflecting mental states]. In *Kultura v zerkale yazyka i literatury – Culture in the mirror of language and literature* (pp. 363–367). Tambov : Izdatelskiy dom TGU imeni G. Derzhavina [in Russian].
- Polikarpova, E.** (1990). *Giperbola v sovremennom nemetskom yazyke* [Hyperbole in modern German language]. (Extended abstract of Doctors thesis). Moscow : Moskovskiy pedagogicheskiy gosudarstvennyy institut imeni Vladimira Lenina [in Russian].
- Polikarpova, E.** (1993). K voprosu razgranicheniya uzualnoy i okkazionalnoy giperboly [To the question of distinguishing between conventional and occasional hyperbole]. In *Funktsionalno-zhanrovyye aspekty yazyka – Functional-genre aspects of the language* (pp. 8–83). Arkhangel'sk : Izdatel'stvo pomorskogo gosudarstvennogo pedagogicheskogo universiteta [in Russian].
- Selivanova, O.** (2006). *Suchasna lingvistyka: terminologichna entsiklopediya* [Modern linguistics: a terminological encyclopedia] (pp. 85–86). Poltava : Dovkilya-K [in Ukrainian].
- Shaposhnikova, O.** (1982). Grotesk i khudozhestvennaya uslovnost [Grotesque and artistic convention]. In *Vestnik Moskovskogo gosudarstvennogo universiteta. Seriya 9 «Filologiya» – Moscow State University Bulletin. Series 9 «Philology»*, 3, pp. 23–24 [in Russian].
- Tomashevskiy, B.** (1959). *Stilistika i stikhoslozheniye: kurs lektsiy* [Stylistics and verse composition. Course of lectures] (pp. 185–240). Leningrad : Uchpedgiz [in Russian].
- Vinogradov, V.** (1986). *Russkiy yasyk (Grammaticheskoe ucheniye o slove)* [Grammatical teaching about the word] (pp. 546–547). Moscow : Vysshaya shkola [in Russian].
- Voytenko, Ye.** (2010). Giperboly v khakasskom i russkikh epicheskikh tekstakh [Hyperboles in Khakass and Russian epic texts]. In *Yazykoznaniye – Materials of XLVII International Scientific Student Conference «Student and Scientific and Technological Progress» – Linguistics* (pp. 59–60). Novosibirsk : Novosibirskiy gosudarstvennyy universitet [in Russian].
- Zelenetskiy, K.** (1991). *Issledovaniya o ritorike* [Research on rhetoric] (pp. 40–41). Moscow : Znaniye [in Russian].

НАУКОВЕ ВИДАННЯ
ДРОГОБИЦЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ ПЕДАГОГІЧНИЙ
УНІВЕРСИТЕТ ІМЕНІ ІВАНА ФРАНКА

ПРОБЛЕМИ ГУМАНІТАРНИХ НАУК

**Збірник наукових праць
Дрогобицького державного педагогічного університету
імені Івана Франка**

Серія «Філологія»

Випуск 48

Головний редактор *Марія Федурко*
Технічний редактор *Андрій Філатов*
Коректор *Ірина Чудеснова*

Підписано до друку: 29.12.2021.
Формат 60х84/8. Гарнітура Times New Roman.
Папір офсет. Цифровий друк. Ум. друк. арк. 24,18.
Замов. № 0222/057. Наклад 100 прим.

Видавництво та друкарня – Видавничий дім «Гельветика»
65101, Україна, м. Одеса, вул. Інглезі, 6/1
Тел.: +38 (048) 709 38 69, +38 (095) 934 48 28, +38 (097) 723 06 08
E-mail: mailbox@helvetica.ua
Свідоцтво суб'єкта видавничої справи
ДК № 6424 від 04.10.2018 р.

COLLECTION OF SCIENTIFIC ARTICLES

DROHOBYCH IVAN FRANKO STATE
PEDAGOGICAL UNIVERSITY

PROBLEMS OF HUMANITIES

a collection of scientific articles
Drohobych Ivan Franko
State Pedagogical University

«Philology» Series

Issue 48

Editor-in-chief *Mariya Fedurko*
Technical Editor *Andrii Filatov*
Corrector *Iryna Chudesnova*

Signed for publication 29.12.2021.
Format 60x84/8. Typeface Times New Roman.
Offset paper. Digital printing. Probation print sheet 24,18.
Order No. 0222/057. Print run of 100.

Printing House – Publishing House “Helvetica”
6/1 Inglezi, Odessa, 65101
Phone +38 (048) 709 38 69, +38 (095) 934 48 28, +38 (097) 723 06 08
E-mail: mailbox@helvetica.ua
Certificate of the subject of publishing business
DK No. 6424 dated October 04, 2018